

INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT
AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

UNIVERSITATEA DE STUDII EUROPENE
DIN MOLDOVA

ASOCIAȚIA DE DREPT INTERNAȚIONAL
DIN REPUBLICA MOLDOVA

Alexandru BURIAN

Introducere în teoria relațiilor internaționale

Curs de lecții

*Ediția a III-a
(revăzută și adăugită)*

Chișinău • 2008

CZU 327 (075.8)
B 93

Recomandată spre publicare de către Consiliul Științific al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei și de către Senatul Universității de Studii Europene din Moldova

Recenzenți:

Catedra de relații internaționale a Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moldova, șef catedră **Vasile GUTU**, doctor în filosofie, conferențiar universitar

Gheorghe RUSNAC, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, academician

Andrei JUKOV, doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar (Rusia)

Dumitra POPESCU, doctor în drept, profesor universitar (România)

Cartea este editată cu concursul

Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova

Lector	<i>Pavel PELIN</i>
Coperta	<i>Alexandru BURIAN</i>
Coperta seriei	<i>Mihai BACINSCHI</i>
Procesare computerizată	<i>Alexandru BURIAN</i>

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Burian, Alexandru

Introducere în teoria relațiilor internaționale: Curs de lecții / Alexandru Burian; Inst. de Ist., Stat și Drept al Acad. de Șt. a Moldovei; Univ. de Studii Europene din Moldova; Asoc. de Drept Intern. din Rep. Moldova. – Ed. a 3-a, rev. și adăug. Ch., CEP USM, 2008. - 352 p.

Bibliorg. p. 293-350 (1025 tit.) și la sfârșitul cap.

ISBN 978-9975-70-734-3

1000 ex.

327 (075.8)

B 93

Cartea este destinată profesorilor, studenților, magistraților și doctoranzilor de la facultățile de drept, de relații internaționale, de relații economice internaționale, de jurnalistică, de științe politice și administrative a universităților. Ea poate servi drept sursă de documentare pentru politicieni, diplomați, analiști, politologi, întreprinzători etc.

Copyright © Alexandru BURIAN, 2008

All rights reserved.

ISBN 978-9975-70-734-3

<https://doi.org/10.61753/ISBN978-9975-70-734-3>

CUPRINS

<i>Prefață</i>	5
Lecția 1	
NOȚIUNEA DE „TEORIE A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE”	
1.1. Obiectul „relații internaționale”	9
1.2. Conținutul noțiunii de „teorie”	11
1.3. Esența relațiilor internaționale	14
1.4. Obiectul teoriei relațiilor internaționale	19
Lecția 2	
SUBIECȚII RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE	
2.1. Statul	31
2.2. Subiecții nestatali	37
2.3. Organizațiile internaționale	38
Lecția 3	
STATUL, DREPTUL ȘI RELAȚIILE INTERNAȚIONALE	
3.1. Forme de state	41
3.2. Sistemul de funcționare a statului	45
3.3. Sistemul politic al societății	48
3.4. Dreptul și sistemele de drept	51
Lecția 4	
ORGANIZAȚIILE INTERNAȚIONALE	
ÎN SISTEMUL RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE	
4.1. Clasificarea organizațiilor internaționale.	57
4.2. Structura și funcțiile organizațiilor internaționale.	65
4.3. Organizațiile internaționale ca instrument al politicii externe	72
Lecția 5	
REGLEMENTAREA JURIDICĂ	
A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE	
5.1. Noțiunile de <i>drept internațional public</i> și <i>drept internațional privat</i>	93
5.2. Noțiunea și trăsăturile caracteristice ale dreptului internațional contemporan	94
5.3. Raportul dintre drept și moralitate în relațiile internaționale	104

Lecția 6

NOȚIUNEA DE DIPLOMAȚIE ȘI DREPT DIPLOMATIC

6.1. Definirea diplomației	111
6.2. Noțiunea de drept diplomatic	116
6.3. Izvoarele dreptului diplomatic	120
6.4. Interacțiunea dintre diplomație, politica externă, dreptul diplomatic și morala internațională	125

Lecția 7

RELAȚIILE INTERSTATALE

7.1. Teoria integrării	133
7.2. Teoria interdependenței	155
7.3. Teoria regimurilor	163

Lecția 8

RĂZBOIUL, PACEA ȘI COEXISTENȚA STATELOR

8.1. Concepția conflictului și războiului	172
8.2. Conținutul noțiunii „război”	196
8.3. Idealismul clasic	210
8.4. Marxism-leninismul	215
8.5. Realismul clasic	227
8.6. Neorealismul	238

Lecția 9

FORMAREA NOULUI SISTEM AL RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

9.1. Noțiunea de sistem al relațiilor internaționale	253
9.2. Noua hartă politică a lumii	257
9.3. Procesele globalizării politice și economice	263
9.4. Parametrii noi ai securității militare	277
9.5. Cosmopolitizarea politicii mondiale	286

Bibliografie	293
-------------------------------	-----

Prefață

Obiectul științei *relații internaționale* este multilateral. În esența sa, relațiile internaționale sînt *interdisciplinare*, fiind strîns legate de dreptul internațional, economie (în special economia politică), istorie, sociologie, geografie, psihologie și în șir de alte domenii ale științei.

Spectrul relațiilor politice ale subiecților relațiilor internaționale este foarte amplu, cuprinzînd diplomația, războiul, comerțul internațional, înființarea alianțelor, schimbul cultural, participarea la organizațiile internaționale etc.

Activitatea concretă care cuprinde sferele indicate, reprezintă un subiect aparte pentru specialiștii preocupați de examinarea relațiilor internaționale. Se remarcă istoria diplomației și relațiilor internaționale, geopolitica, economia politică internațională, teoria integrării, știința despre legitățile procesului de negocieri, cercetările în domeniul securității și, în sfîrșit, problemele războiului și ale păcii.

Unul din aspectele deosebit de importante ale situații actuale din lume a fost generat de apariția pe teritoriul fostei URSS a noilor state independente. Intermitent, relațiile dintre ele poartă un caracter conflictual, avînd la bază cele mai diverse motive – naționale și religioase, economice și politice.

Dezintegrarea enormului stat federativ a dus la necesitatea soluționării problemelor legate de delimitarea teritorială, partajarea proprietății și datoriilor acumulate de fostul stat unitar, destinul minorităților naționale care au rămas în afara patriei lor etnice, condițiile de asigurare a securității colective și apărării frontierelor etc.

Pe de altă parte, noile state independente au foarte multe interese comune, ele sînt *interdependente* din punct de vedere economic iar într-un șir de cazuri și politic.

Din această cauză, transformarea fostului stat unitar în cincisprezece state noi, în mod inevitabil urma să fie însoțită de complicații, cu alternanța elementelor *conflictuale* și a celor de *colaborare*.

Astfel, vechea paradigmă a relațiilor internaționale a fost completată cu una nouă – *Est-Est*, care condiționează considerabil dezvoltarea politicii mondiale. Această situație îi obligă pe cercetători să aprecieze în chip nou concepțiile și postulatele teoretice aplicate pînă în prezent la interpretarea relațiilor internaționale.

Care sînt motivele ce obligă statele să recurgă la colaborare sau conflicte între ele? *Cînd, cum și de ce*, din cele două alternative, colaborare sau conflict, statele aleg una sau alta – reprezintă problema principală a examinării relațiilor internaționale și politicii mondiale.

De ce au loc războaiele? Oare ele se pornesc din cauza naționalismului? Sau ideologiile stau la baza lor? Sau poate agresivitatea „înnăscută” a oamenilor declanșează războaiele și conflictele? Sau este vorba de niște „instigatori” ai războiului (clasele, unele personalități dezechilibrate etc)? Sau poate cauza războaielor se ascunde în lipsa unui guvern mondial și a organismelor corespunzătoare care ar putea lua măsuri preventive de constrîngere?

Care sînt căile de asigurare a stabilității (dacă nu a unei păci durabile)? De ce există o disproporție atît de izbitoare în dezvoltarea socială și economică a diferitelor regiuni ale lumii și de ce săracii luptă mai des între ei decît bogații?

În opinia unor teoreticieni, *conflictele se desfășoară la joncțiunea dintre civilizații* (Huntington), prin urmare, determinînd hotarele dintre aceste civilizații, viitoarele conflicte ar putea fi pronosticate și reglementate destul de ușor. Să fie oare așa?

O altă explicație a conflictelor poate fi găsită în *schimbarea regimului politic și procesul democratizării*, care au loc într-un șir de state independente noi. Democratizarea, care este o expresie a schimbului de regimuri politice, în general se caracterizează prin

slăbirea noilor organisme de stat, politizarea relațiilor externe. În condițiile luptei pentru atragerea de partea sa a electoratului, politicianii simplifică în mod exagerat complexitatea problemelor relațiilor internaționale, ațîță intoleranța și ura și recurg la aplicarea forței ca mijloc de soluționare a litigiilor. S-ar putea, oare, de evitat toate acestea?

La aceste întrebări încearcă să răspundă știința *relațiilor internaționale*, deși este clar că nici una din abordările numite nu reflectă în deplină măsură dificultățile politicii mondiale moderne. În legătură cu aceasta, prezentarea unor puncte de vedere *diferite* în explicarea conduitei statelor este mai rațională decît expunerea unei singure teorii, oricît de atractivă ar părea.

1. În cartea de față sînt prezentate punctele de vedere ale școlilor teoretice principale în aceste probleme-cheie. La elaborarea cursului de lecții autorul a folosit diverse surse și materiale, sprijinindu-se în primul rînd pe lucrările cercetătorilor britanici Martin Wight („*Politica de putere*”, Chișinău, 1998), Hedley Bull („*Societatea anarhică; studiu asupra ordinii în politica mondială*”, Chișinău, 1998) și Питер Калвокоресси («*Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*», Москва, «Международные отношения», 2000), ale cercetătorilor americani Samuel P. Huntington („*Ordinea politică a societății în schimbare*”, București, 1999), Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка // Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „*Pro et Contra*”, Том 2, Весна 1997, Stanley Hoffmann („*Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale*”, Chișinău, 1999), Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi („*International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*”, Boston, 1999), a colegilor ruși П.А.Цыганков («*Теория международных отношений*», Москва, «Гардарики», 2002), А.В.Торкунов («*Современные международные отношения*», Москва, РОССПЭН, 1999), Н.А.Ломагин, А.В.Лисовский, С.Ф.Сутырин, А.Ю.Павлов și В.Е.Кузнецов («*Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики*», Санкт-Петербург, Издат. Дом «Сентябрь», 2001), В.И.Попов («*Современная дипломатия. Теория и практика. Дипломатия – наука и искусство*», Издание второе, дополненное. Москва, «Международные отношения», 2003), А.С.Панарин («*Глобальное прогнозирование*», Москва,

«Алгоритм», 2000), И.А.Василенко («*Политическая глобалистика*», Москва, «Логос», 2000) și М.М.Лебедева («*Мировая политика*», Москва, «Аспект-Пресс», 2004).

Expunerea unor concepții teoretice diverse în problema relațiilor internaționale, comparația dintre ele, permite evidențierea părților puternice și celor vulnerabile ale acestor teorii, înțelegerea tendințelor principale de dezvoltare a științei despre relațiile internaționale.

Cursul de lecții „Introducere în teoria relațiilor internaționale” este destinat studenților care își fac studiile la instituțiile superioare de învățământ, audienților de la instituțiile de învățământ postuniversitar, specializați în domeniile relații internaționale, drept internațional, administrare publică și studenților de la facultățile de jurnalistică internațională.

Autorul aduce mulțumiri studenților Universității de Stat din Moldova, Universității de Studii Europene din Moldova, Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moldova și audienților Academiei de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova, care prin întrebările adresate, sugestiile și comentariile exprimate în decursul lecțiilor, seminarelor și colocviilor, au contribuit la perfecționarea acestei cărți.

Autorul

NOȚIUNEA DE „TEORIE A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE”¹

- 1.1. *Obiectul „relații internaționale”*
- 1.2. *Conținutul noțiunii de „teorie”*
- 1.3. *Esența relațiilor internaționale*
- 1.4. *Obiectul teoriei relațiilor internaționale*

1.1. OBIECTUL „RELAȚII INTERNAȚIONALE”

Obiectul „relații internaționale”, ca disciplină științifică, și mai ales cei care se ocupă de cercetarea teoretică a acestuia, deseori sînt criticați pe motiv că această sferă nu are nimic comun cu practica reală. Într-adevăr, ce pot să aibă comun politicienii preocupați, de exemplu, de extinderea NATO și a Uniunii Europene sau de activitatea umanitară din Balcani sau din teritoriul fostei URSS cu dezbaterile pe tema rolului ce revine organismelor internaționale în domeniul relațiilor internaționale și teoriile „lumii democratice”?

---

¹ Vezi: *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/* Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 9-32.; Цыганков П.А., *Теория международных отношений: Учеб. пособие.* - Москва, «Гардарики», 2002. - 590 с., стр. 37-44.

Nu încapă îndoială că nici o teorie nu poate să rezolve de la sine nici chiar cea mai mică problemă. Ca și știința în general, o teorie nu poate preveni un război sau opri declanșarea unui conflict internațional. Cu toate acestea, cei care așa sau altfel sînt legați de sfera relațiilor internaționale (politicienii, diplomații, jurnaliștii), voluntar sau involuntar, folosesc în activitatea lor profesională teoriile dominante sau cele care le impun respect, ajutîndu-i să pătrundă mai adînc în esența lumii moderne și a politicii mondiale, dezvăluind logica conduitei statelor și organizațiilor internaționale, demonstrînd cauzele generale ale unor fenomene cum ar fi conflictul, războiul, colaborarea etc.

Teoria este necesară pentru sistematizarea unui volum enorm de informații, care ne copleșește în fiecare zi. Chiar și acei care au o atitudine disprețuitoare față de cunoștințele teoretice (numărul lor, cu regret, este destul de mare), sînt nevoiți (uneori fără să conștientizeze acest lucru) să conteze pe propriile idei și reprezentări despre dezvoltarea lumii moderne, adoptînd în baza lor anumite decizii.

Teoriile conturează contextul intelectual de interpretare a războiului.

Ele joacă un rol important în formarea unui anumit cod de conduită prin crearea tradițiilor și obiceiurilor.

Importanța teoriilor dominante (a realismului, de exemplu) constă în faptul că ele se interpretează în calitate de călăuze specifice pentru liderii și elita politică în curs de formare, influențînd comportamentul lor pe arena internațională în general și în condițiile amenințării de război în special.

Liderii statelor ajung la putere fiind deja suficient de experimentați în problemele politicii. Ei combină concomitent tradițiile naționale și globale referitor la faptul ce reprezintă politica externă, *ce* stă la baza ei, ce se poate de așteptat din partea altor state? Experiența personală și

„înțelepciunea” tradițională în raport cu conduita adoptată în anumite situații, constituie temeiul pentru adoptarea de către ei a deciziilor politice.

Experiența acumulată în politica externă de majoritatea noilor state independente demonstrează că este dificil de elaborat și implementat o politică efectivă în lipsa unor principii fundamentale, tot așa cum este dificil de creat o teorie utilă fără a avea cunoștințe largi despre lumea care ne înconjoară.

Așadar, orice politician sau diplomat, așa sau altfel, se sprijină pe niște teorii în activitatea lor, iar divergența de păreri în privința opțiunii pentru o direcție sau alte apare, în principal, din cauza unor abordări diferite ale aceleiași subiect – ce anume stă la baza relațiilor internaționale.

1.2. CONȚINUTUL NOȚIUNII „TEORIE”

Studentii preocupați de examinarea relațiilor internaționale, deseori aplică noțiunea de „teorie” în scopul de a evita simpla descriere a unor oarecare evenimente și factori și rareori o abordează de pe poziții științifico-filosofice.

Aplicarea „teoriei” și „teoretizării” în sfera relațiilor internaționale este condiționată de *necesitatea prognozării științifice* a dezvoltării comunității mondiale și a unora dintre componentele sale. Generalizînd experiența din trecut și formînd un mobil inteligibil de percepere, teoriile permit așternerea unei punți între trecut și viitor. Teoria explică caracterul legitim al conduitei și asigură temeiul de a conta pe un anumit rezultat în consecința colaborării internaționale (Waltz).

În *sens larg*, teoria reprezintă un ansamblu de viziuni, cunoștințe, idei care oferă o descriere și o explicație a unui fenomen; în *sensul mai îngust* și special al cuvîntului este

vorba de forma superioară, cea mai evoluată de organizare a cunoașterii științifice, oferind o reflectare unitară asupra legităților și corelațiilor esențiale ale unui domeniu determinat al realității obiective, ca subiect al teoriei date.

Compozițional, teoria reprezintă un sistem diferențiat intern dar integru de cunoștințe, caracteristic prin dependența logică a unor elemente față de altele, cu deducerea conform unor reguli logico-metodologice anumite a conținutului teoriei din ansamblul unor definiții și noțiuni ce alcătuiesc baza inițială a teoriei.

Bazându-se pe experiența socială și punând la dispoziție cunoașterea în dezvoltare sistematică despre legitățile și raporturile esențiale ale realității, teoria reprezintă cea mai evoluată formă a motivației științifice și de programare a realității practice.

Realizarea transformării practice coerente a realității pe baza cunoștințelor teoretice reprezintă criteriul veridicității teoriei. Totodată, în decursul aplicării practice, teoria însăși se perfecționează și dezvoltă. Practica formează nu numai criteriul veridicității, ci și baza dezvoltării teoriei.

În metodologia modernă a științei de regulă se evidențiază următoarele componente de bază ale teoriei:

1) baza empirică inițială, care include o multitudine de factori fixați în domeniul dat al științei, la care s-a ajuns în decursul experimentelor și care necesită o explicație teoretică;

2) baza teoretică inițială – o multitudine de supoziții, postulate, axiome, legi generale ale teoriei, care în totalitatea lor explică obiectul idealizat al teoriei;

3) logica teoriei – multitudine de reguli admisibile în cadrul teoriei ale concluziei și argumentelor logice;

4) totalitatea afirmațiilor deduse din teorie cu argumentele respective, care formează masa principală a cunoașterii teoretice. Din punct de vedere metodologic, rolul

principal în formarea teoriei revine *obiectului idealizat* ce se află la temelia sa - modelul teoretic al raporturilor esențiale ale realității, reprezentate cu ajutorul anumitelor supoziții ipotetice și idealizării.

Construcția obiectului idealizat al teoriei reprezintă etapa necesară de creare a oricărei teorii, realizată în diverse forme pentru diferite domenii ale științei. M.Weber determină foarte explicit metoda de modelare:

„...Tipul ideal se formează prin evidențierea unilaterală a unui sau a câtorva puncte de vedere și sintetizării majorității... fenomenelor individuale concrete, care se organizează în corespundere cu punctele de vedere unilaterale respective într-o construcție analitică unică”.

Astfel, tipul ideal este o „utopie”, lăsând cercetătorului-empiric „sarcina de a determina în fiecare caz concret măsura în care această construcție ideală se apropie sau se îndepărtează de realitate”.

Obiectul idealizat se poate manifesta sub diferite forme, dar în fiecare caz ca un mijloc constructiv de desfășurare a întregului sistem al teoriei.

Diversității formelor de idealizare și respectiv a tipurilor obiectelor idealizate îi corespunde și diversitatea genurilor teoriei. În teoria tipului descriptiv, care soluționează în special sarcinile descrierii și reglementează de regulă un volum extins de material empiric, construcția obiectului idealizat se reduce la dezmembrarea schemei inițiale de noțiuni. În sistemele teoretice deductive construcția obiectului idealizat, în esență, coincide cu construcția teoretică de bază.

Desfășurarea teoriei presupune degajarea maximă a posibilităților ce se conțin în impulsurile inițiale ale teoriei, în structura obiectului ei idealizat. Totodată, desfășurarea teoriei presupune construcția noilor niveluri și straturi ale conținutului teoriei în baza concretizării cunoașterii teoretice a obiectului real. Acest lucru este legat de includerea în

componenta teoriei a unor noi supoziții, de construcția unor obiecte idealizate cu un conținut mai bogat. Procesul în cauză este stimulat în permanență de necesitatea cuprinderii în cadrul și pe baza datelor inițiale ale teoriei a multitudinii materialului empiric ce se referă la obiectul teoriei.

1.3. ESENȚA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

1.3.1. *Relațiile internaționale și viața de toate zilele*

La prima vedere s-ar părea că sfera relațiilor internaționale reprezintă o lume îndepărtată și abstractă, apanajul unui cerc restrâns de oameni - șefi de state, diplomați și militari. Situația este, totuși, alta. Internaționalizarea vieții în secolul XX a atins dimensiuni enorme. Perfecționarea structurii telecomunicațiilor și transportului au majorat de nenumărate ori posibilitatea contactelor internaționale, a comerțului, schimbul de idei și informații. Progresul tehnico-științific a contribuit în mod considerabil la apropierea relațiilor dintre oameni. Deși liderii statelor joacă un rol de cea mai mare importanță în domeniul relațiilor internaționale, practic, toată lumea într-un fel sau altul participă la ele. În fiecare zi, ei procură mărfuri și profită de servicii care se produc în alte țări, privesc filme și ediții informative de peste hotare. Ei participă la procesul politic din țările în care trăiesc, aleg deputați și președinți de țară, cu alte cuvinte *coparticipă* la formarea puterii și cursului de politică externă a țării sale. La referendumuri, cetățenii unor state votează pentru participarea sau neparticiparea în organizațiile internaționale, influențând astfel nu numai viitorul propriei țări, ci și, într-o anumită măsură, viitorul grupărilor intergaționiste.

Unele persoane, fără a fi împovărate cu posturi de stat, exercită o influență enormă asupra relațiilor internaționale și dezvoltării unor zone întregi de pe glob.

Exemple bune de inclus în creștomatiile țin de activitatea cunoscutului finansist și filantrop George Soros, care urmăresc scopul edificării relațiilor democratice și de piață în țările Europei de Est și în noile state independente din fosta URSS. Volumul resurselor direcționate de către Soros pentru crearea „societății deschise” sînt pe deplin comparabile cu investițiile în „democrație” ale celui mai puternic la ora actuală stat din lume - Statele Unite ale Americii.

Încă un exemplu. Ted Turner, cunoscutul magnat în domeniul mass-media, a alocat 1 miliard de dolari Organizației Națiunilor Unite, dezbătînd prin aceasta tentativele unuia dintre cei mai mari debitori ai acestei organizații - același SUA - de a condiționa problema achitării cotizației cu reformarea ONU după modelul impus de ei.

Și, în sfîrșit, un exemplu de activitate a oamenilor „simpli”, care de asemenea au o influență enormă în zilele noastre asupra relațiilor internaționale. În anul 1997, Jodi Williams a obținut Premiul Nobel pentru Pace pentru aportul ei în compania mondială de interzicere a minelor împotriva infanteriei. Folosindu-se doar de poșta electronică, ea a reușit să unească eforturile a peste 1000 de diverse organizații benevole specializate în problemele ocrotirii drepturilor omului, copilăriei, controlului asupra cursei înarmărilor, ecologiei etc. din 55 de state ale lumii. Doar în decursul unui singur an, această coaliție de organizații neguvernamentale, susținută de Canada și un șir de alte state, a reușit să învingă împotrivirea a cinci state mari, producătoare de asemenea mine. În cele din urmă, sub influența opiniei publice, Marea Britanie, Franța și Rusia și-

au schimbat atitudinea inițială și actualmente susțin acordul cu privire la interzicerea minelor antiinfanterie.

Altfel spus, milioane și milioane de oameni *influențează*, practic în fiecare zi, asupra relațiilor internaționale. Pe de altă parte, la rîndul lor, relațiile internaționale *influențează* asupra vieții cotidiene a oamenilor simpli. Creșterea sau scăderea prețurilor la petrol le resimt nu numai posesorii transportului particular, ci practic fiecare om. Instituirea sau ridicarea regimurilor de vize *influențează* în mod esențial asupra planurilor celor care *intenționează* să-și petreacă vacanța peste hotare. Apariția „punctelor fierbinți” la frontierele de stat provoacă nu numai îngrijorarea politicienilor și militarilor, ci și a recruților și rudelor acestora. Amenințarea războiului poate schimba cursul normal al întregii vieți din țară – economia poate fi trecută pe picior militar, persoanele care au atins vârsta de recrutare pot fi mobilizate etc.

1.3.2. Obiectul relațiilor internaționale

Am menționat deja că relațiile internaționale în esența lor sînt multidisciplinare, spre deosebire de politica mondială care este preocupată de colaborarea statelor și organizațiilor internaționale în context global, de asemenea de politica externă a statelor, care repezintă o expresie a intereselor naționale a statului în raport cu alte națiuni. Noțiunea de *relații internaționale* se referă la toate formele de colaborare internațională a membrilor și organismelor unor societăți aparte, indiferent de faptul dacă reprezintă sau nu statul.

Examinarea relațiilor internaționale include analiza politicii externe a statelor aparte sau a proceselor politice ce se desfășoară în relațiile dintre state. În ceea ce privește politica internă a statelor străine, ea constituie subiectul *politologiei comparative*.

Imediat, însă, trebuie să remarcăm că nici pe departe nu există o părere unanimă referitor la faptul dacă relațiile internaționale pot fi considerate știință de sine stătătoare. Unii cercetători indică asupra faptului că relațiile internaționale sînt lipsite de un „nucleu unic” (*M.Kaplan*), mai mult ca atît, se observă tendința trecerii de la crearea unei teorii generale a relațiilor internaționale, ca disciplină de sine stătătoare cu subiect și metodologie coerente, la dezvoltarea spontană „a unei oarecare științe interdisciplinare nesigure, fără contururi și conținut clar, de un pluralism metodologic accentuat eclectic”. Pluralismul metodologic, însă, nu exclude posibilitatea creării teoriilor. Alta e problema că nu fiecare din ele poartă un caracter universal în literatura angloamericană, și nu fiecare, vorbind în termeni intransigenți, poate fi numită „teorie”.

Totodată, știința *relațiilor internaționale* se sprijină pe un număr destul de mare de discipline care au ca obiect de studiu știința politică, arta războiului și diplomația, politica externă, organizațiile internaționale, dreptul internațional, economia mondială, comunicarea internațională, învățămîntul internațional, geografia politică, demografia politică, rolul tehnologiei în relațiile internaționale, sociologia, psihologia și etica relațiilor internaționale.

K. Rayt a determinat în felul următor obiectul teoriei relațiilor internaționale: „*Teoria generală a relațiilor internaționale înseamnă un ansamblu atotcuprinzător, accesibil, coerent și autoreglator de științe care ajută la înțelegerea, prevederea, aprecierea și controlul relațiilor dintre state*”.

Obiectul *relațiilor internaționale* de asemenea poate fi reprezentat prin prisma a două direcții de bază – cercetările în domeniul *securității internaționale*, în cadrul cărora se studiază problemele războiului și ale păcii, și cercetările din sfera *economiei politice internaționale*.

Securitatea internațională (security studies) pînă nu demult includea partea cea mai importantă a problemelor atribuite în mod tradițional relațiilor internaționale. Acest lucru nu este întîmplător, deoarece în anii războiului rece problemele cursei înarmărilor și reducerii lor, înființării și funcționării alianțelor militaro-politice, acțiunile militaro-politice de reglementare a conflictelor în diferite zone ale lumii etc., erau legate de problema dacă va avea sau nu va avea loc cel de-al treilea război mondial.

De la începutul anilor 1990, cercetările în domeniul securității internaționale într-o măsură tot mai mare au început să fie reorientate spre examinarea consecințelor prăbușirii statelor federative, prevenirii conflictelor regionale, colaborării diferitelor organizații și organisme internaționale în domeniu (ONU, OSCE, NATO, UE, CSI și altele). În teoria relațiilor internaționale a apărut o categorie nouă - „securitatea catifelată” (soft security) - pentru reliefarea amenințării de proveniență nemilitară a securității statelor.

În perioada anilor 1970-1980, cînd relațiile economice au obținut o importanță excepțională pentru relațiile internaționale în general, cea de-a doua componentă de cea mai mare însemnătate a relațiilor internaționale a devenit *economia politică internațională*. Cercetările în domeniul comerțului internațional și al relațiilor financiare internaționale urmau să răspundă la întrebarea despre legătura dintre colaborarea economică și cea politică, înființarea și funcționarea organizațiilor și regimurilor speciale internaționale etc.

La începutul anilor 1990 o atenție deosebită a început să fie acordată relațiilor cu statele mai puțin dezvoltate. Problemele dezvoltării stabile, incluzînd componentele sociale și ecologice, se împletesc strîns cu cercetările în domeniul „securității catifelte”. Astfel, divizarea

îndelungată a relațiilor internaționale în securitate internațională și economie politică internațională a început să fie depășită. Acest lucru își găsește reflecția, de asemenea, în folosirea arsenalului teoretic al științei economice.

1.4. OBIECTUL TEORIEI RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Cercetarea teoretică a politicii mondiale și relațiilor internaționale ca parte a științei politice, în cea mai mare parte era asigurată prin străduința originarilor din Europa Occidentală angajați la muncă în universitățile americane după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, deși în acest domeniu și pînă la moment activau istorici, juriști specializați în problemele relațiilor internaționale, filosofi.

Apariția teoriei relațiilor internaționale a fost o consecință a necesității sociale. Tot așa cum, pe vremuri, necesitatea de a construi poduri a stimulat științele ingineresti, iar dorința de a se feri de boli a dus la apariția și dezvoltarea medicinei, exact în același fel năzuința de după Primul Război Mondial de a trăi în pace și siguranță a condiționat apariția unui nou obiect de studii - *disciplina relațiilor internaționale*.

Astfel, necesitatea prevenirii unui nou război devastator a încurajat cercetările în această sferă. Ca și toate celelalte științe sociale, *relațiile internaționale* în măsură considerabilă împrumutau trăsăturile *idealismului*.

După terminarea Primului Război Mondial, problemele războiului și ale conflictului erau examinate de către idealisti ca o abatere de la relațiile pașnice „normale” dintre state. Războiul care tocmai se terminase, în opinia multora era „ultimul război, menit să pună capăt tuturor războaielor”. În perioada dintre cele două războaie, savanții lucrau la elaborarea structurilor ideale ale unei federații

mondiale, scriau despre securitatea colectivă și chiar nutreau ideea de a înființa un guvern mondial. Dar, venirea al putere a naziștilor în Germania, conducând la dezlănțuirea celui de-al Doilea Război Mondial, moartea a zeci de milioane de oameni, epuizarea rapidă a parteneriatului țărilor coaliției antihitleriste au pus sub semnul îndoielii aceste reprezentări idealiste despre lume.

Idealismul a fost înlocuit cu realismul. Reprezentând relațiile internaționale ca o luptă permanentă a statelor pentru dominație, *realismul* în general concepe *conflictul și războiul ca pe niște circumstanțe firești ale politicii mondiale*. Ca teorie, realismul a dominat în anii războiului rece sprijinindu-se pe explicația simplă și convingătoare a esenței războiului, alianțelor, imperialismului, complicațiilor colaborării internaționale, a unui șir de alte fenomene ale vieții internaționale. Realismul s-a dezvoltat în decursul mai multor decenii și, la ora actuală, se caracterizează prin câteva curente.

Mai târziu, în anii 1950-1960, și-a făcut apariția o nouă tendință de cercetare a relațiilor internaționale, caracteristică prin atitudinea critică atât față de idealisti, cât și față de realiști. În străduința de a imprima cercetării relațiilor internaționale „un caracter științific autentic”, reprezentanții acestui curent operau cu „modele” și „sisteme”, aplicau așa-zisa atitudine comportamentală etc. Ei încercau să transpună în știința politică concepțiile și categoriile științelor exacte. De exemplu, pentru a explica noțiunea de „forță”, M.Kaplan împrumută de la fizicieni categoria de „cîmp” (Kaplan, Morton, *System and Process in International Politics*), David Singer încerca să demonstreze că politica mondială, ca și științelor exacte, trebuie să aplice metodele matematice (Singer, J.David, *Quantitative International Politics*), Karl Deutsch a scris una din lucrările sale sub influența teoriei comunicării (Deutsch, Karl, *The Nerves of Government*), Ole

Holsti folosea activ în una din cărțile sale analiza conținutului (Holsti, Ole, *The Belief Sistem and National Images; A Case Study*), iar Thomas Schelling - teoria jocurilor (Schelling, Thomas, *Strategy of Conflict*).

Astfel, începând din anii 1960, studiul relațiilor internaționale ca parte a științei politice a decurs sub semnul luptei dintre abordările „științifice” și cele „tradiționale”. Primii le imputau oponentilor caracterul impracticabil al instrumentarului de categorii, abundența de metafore (de exemplu, ce ar înseamna „balanța puterilor”, cum s-ar putea de-i precizat dimensiunile etc.), lipsa preciziei etc. La rândul lor, „tradiționaliștii” îi învinuiau pe oponenti că anume ei promovează concepții ce nu se supun nici unui ansamblu de aprecieri. Cum, de exemplu, ar putea fi stabilit gradul de genialitate sau, dimpotrivă, de slăbiciune a conducerii politice în cadrul unei concepții în care rolul-cheie în explicarea politicii externe este atribuit naturii comportamentale a oamenilor de stat?

Tradiționaliștii consideră că examinarea relațiilor internaționale și a politicii externe niciodată nu va deveni o știință la fel de importantă ca fizica sau matematica. Influența factorului subiectiv este atât de mare, încât relațiile internaționale ca disciplină de sine stătătoare sînt condamnate să devină mai curînd o artă, decît știință.

Firește, niciuna din școlile numite nu este monolită, în interiorul fiecărei din ele există anumite divergențe în probleme de ordin secundar. Mai mult, între aceste școli nu există bariere de nedepășit, în unele privințe viziunile lor chiar coincid.

Dar, înainte de a trece la examinarea curentelor numite, ne vom strădui să răspundem pe scurt la întrebările - *care sînt criteriile calității teoriei, care sînt căile de formare a teoriei și cum pot fi ele verificate.*

Calitatea oricărei teorii se determină prin următoarele caracteristici:

1) teoria trebuie să aibă o *mare forță explicativă*. Ea evidențiază cele mai importante și mai substanțiale procese, cuprinde un număr maximal de fenomene, explică evenimentele trecutului, prezentului și pretinde la cunoașterea viitorului;

2) teoria admite simplificarea. Ea este suficient de *economă* în ceea ce privește caracterul compact al instrumentarului de cunoaștere;

3) teoria trebuie să *satisfacă setea de cunoaștere* a cercetătorului;

4) teoria este *structurată simplu și clar*. Ea exprimă limpede raporturile dintre cauză și efect, legități și legi. Ea indică asupra condițiilor în care poate fi aplicată.

Erorile care se admit la adoptarea deciziilor în politica externă se explică prin faptul că politicienii uneori aplică teorii ce sînt utile în *alte împrejurări*. De exemplu, teza despre aceea că „aplicarea politicii de pacificare îl face pe stat și mai agresiv” este justă în privința Germaniei din perioada anilor 1938-1939, dar ea nu poartă un caracter universal. De multe ori se întîmplă exact invers – poziția dură și neînduplecată contribuie la escaladarea conflictului, creșterea agresivității și constituie cauza provocării războiului (multiplele ciocniri armate dintre israeliți și palestinieni);

5) în principiu, teoria *poate fi verificată, dar ea nu este absolută*;

6) teoria trebuie să ofere o *explicație a unui fenomen important*, ea răspunde la întrebările ce vizează interesele mai multor state;

7) teoria posedă *funcția de prognosticare*. Ea poate fi aplicată la adoptarea deciziilor politice. Practic, fiecare teoretician versat în problemele relațiilor internaționale speră că recomandările sale vor fi luate în seamă și realizate în

activitatea politică. Anume în cadrul acestei funcții a teoriei, punctele de vedere ale reprezentanților celor mai cunoscute școli de cercetare a relațiilor internaționale coincid. Sarcinile de bază ale cercetării teoretice constau nu numai în explicarea evenimentelor din trecut și prezent, ci și în posibilitatea de a arunca o privire în viitor.

Cauzele care provoacă războiul pot fi explicate în mai multe feluri. De exemplu, „capitalismul naște imperialismul care, la rândul său, în mod inevitabil duce la război” (marxism-leninismul); „războiul este continuarea cu alte mijloace a politicii interne” (Clausewitz) sau „războiul este punctul culminant în ciocnirea dintre civilizații” (Huntington). Toate acestea, însă, reprezintă adevăruri puțin importante pentru politicieni.

Într-adevăr, este cu neputință de „abolit” capitalismul, tot așa cum este imposibil de redus la numitorul comun al civilizației occidentale întreaga omenire. Totodată, teza că „democrațiile legate una de alta prin interese economice niciodată nu luptă între ele”, deși este discutabilă, constituie totuși o sugestie clară pentru politicieni referitor la faptul *ce* trebuie de întreprins în privința statelor care se află la etapa transformărilor imediat *post-totalitare* (dezvoltarea instituțiilor democratice, consolidarea colaborării economice atât la nivel bilateral cât și multilateral), dar nu demonstrează și *cum* ar trebui de realizat aceste transformări etc.

Răspunzând la întrebarea *cum se crează teoriile*, neapărat trebuie de avut în vedere că toate teoriile sînt de natură istorică, fiind determinate de anumite condiții în soluționarea (sau în ultim caz pentru explicarea) unor fenomene concrete. Dacă din unele sau altele motive aceste teorii nu-i satisfăceau pe savanți (și pe politicieni), se elaborau alte teorii sau erau modificate cele vechi.

Astfel, atitudinea față de realitatea înconjurătoare (inclusiv față de conduita statelor) se determină prin reprezentările *deja* existente despre oarecare legități ale relațiilor internaționale și așteptările legate de aceasta. Altfel spus, alegerea factorilor niciodată nu este absolut liberă. Încercările de a găsi niște soluții nu pot să înceapă de la zero. Este lipsită de sens căutarea, de exemplu, în agendele de telefoane sau în edițiile publicitare, a răspunsurilor la întrebările ce vizează esența politicii externe a noilor state independente. Ele nu conțin *factori* ce se referă la subiectul ce ne interesează. Dimpotrivă, edițiile oficiale ale țărilor respective, documentele, discursurile și memoriile politicienilor și diplomaților *conțin factori* ce se pretează pentru a fi examinați și interpretați.

La modul general însă trebuie să menționăm că folosind datele generale ce par verosimile la examinarea cazurilor particulare, o parte a savanților aplică metoda deductivă. De exemplu, multe teorii economice pornesc de la postulatul că oamenii năzuiesc spre satisfacerea cât mai deplină a cerințelor lor și obținerea unui profit economic personal cât mai mare.

Alți savanți, dimpotrivă, își fondează teoriile în temeiul generalizării fenomenelor particulare, pornind de la particular la general. De exemplu, studiind cu atenție încercările de mai mulți ani ale Israelului și țărilor arabe de a-și întări frontierele, care, cu toate acestea, așa și nu au reușit să evite războaiele arabo-istaelitene, s-ar putea de presupus că pricina războaielor constă în tendința de a obține un grad de securitate mai mare decât al vecinului. În general, *majoritatea teoriilor poartă un caracter inductiv*.

Cunoscutul politolog american, J. Rosenau, evidențiază *nouă principii de cea mai mare importanță*, care stau la baza teoretizării în domeniul relațiilor internaționale.

Primul principiu determină eventualitatea teoretizării fără definirea teoriei ca atare. Noi deja am menționat că teoretizarea la nivelul generalizărilor se produce chiar și atunci cînd nu se aplică instrumentarul de cunoaștere a construcțiilor teoretice corespunzătoare.

Al doilea principiu constă în necesitatea de a constientiza de la bun început despre care domeniu al cunoașterii teoretice este vorba. Teoriile *empirice* (empirical) și *valorice* (value) sînt strîns legate una de alta, dar nu reprezintă unul și aceeași lucru. Ele se pot intersecta în anumite privințe, pot avea același subiect, în fiecare caz valorile predeterminînd selecția problemelor pentru cercetările empirice. Caracterul distinctiv al teoriilor empirice, însă, constă în faptul că ele întotdeauna se preocupă de ceea ce deja a avut loc. Ele interpretează evenimente deja consumate, în timp ce în teoriile valorice întotdeauna este prezent modul conjunctiv - ce se va întîmpla cu unul sau altul din fenomenele internaționale în cazul cînd ele vor fi influențate într-o anumită măsură de alți participanți la relațiile internaționale? Cu cît cercetătorul acordă o importanță mai mare unor sau altor valori, cu atît el este mai puțin capabil pentru supravegherea obiectivă. Dificultatea principală cu care se confruntă majoritatea cercetătorilor constă în faptul că ei, avînd deja o viziune formată asupra lumii, nu sînt capabili pentru teoretizarea empirică, iar deschiderea spre perceperea și explicația unor factori noi o interpretează aproape ca pe o „abatere de la principii”. De exemplu, în constatările lui Rosenau, studenții din țările Lumii a Treia, fiind educați timp îndelungat în condițiile tradițiilor de nechitate care predomină relațiile cu țările occidentale dezvoltate, ca viziune asupra lumii sînt tributari *teoriei dependenței*. Respectiv, ei tratează cu o reticență de cel mai înalt grad factorii ce mărturisesc despre schimbarea paradigmei în relațiile dintre Nord și Sud.

Teoretizarea empirică generează crearea teoriilor orientate spre soluționarea problemelor concrete. Aceste teorii reprezintă lumea ca pe o anumită structură cu raporturi complexe între componentele sale (state, organizații internaționale, normele morale și de drept etc.), care trebuie direcționate spre rezolvarea efectivă a anumitor probleme (de exemplu, prevenirea și soluționarea litigiilor și conflictelor internaționale dintre noile state independente, pornite pe calea refacerilor democratice). Deoarece nu se pune sub semnul îndoielii legitimitatea componentelor structurii în cauză, acceptată ca stabilă, atenția principală în aceste teorii se acordă unor probleme separate, provocând îngrijorarea comunității mondiale. Forța acestor teorii se ascunde în capacitatea lor de a stabili cu precizie parametrii fenomenului examinat, formulând o ipoteză pe care o pot verifica (conform criteriilor istorice) destul de exact și operativ. Aceste teorii de cele mai multe ori servesc unor interese naționale sau de grup, promovate de cei care la modul general sînt cointeresați în păstrarea orînduirii mondiale existente, orientîndu-le spre *optimizarea* (sau ridicarea efectivității) sistemului dat.

Spre deosebire de aceasta, *teoriile critice* (de exemplu, marxism-leninismul) pun sub semnul îndoielii însuși sistemul existent. Ele sînt îndreptate nu spre îmbunătățirea unor componente luate în parte ale sistemului existent, ci spre schimbarea esenței acestui sistem. Teoriile critice întotdeauna poartă un caracter istoric, în sensul că se preocupă de cercetarea procesului schimbărilor și continuității. Ele încearcă să clarifice legitățile realității în schimbare, ceea ce este destul de dificil în legătură cu necesitatea luării în considerare a unu număr enorm de factori și probleme interdependente diverse. *Teoriile critice își propun scopul de a identifica alternativele posibile la realitatea existentă, și de aceea în mod inevitabil ele conțin elementul utopiei.*

Altfel spus, teoriile critice reprezintă o anumită călăuză pentru realizarea unor schimbări strategice. De exemplu, depășirea caracterului inevitabil al războaielor teoreticienii marxism-leninismului o vedeau prin înfăptuirea revoluției socialiste mondiale, pledînd pentru formula „socialismul și pacea sînt inseparabile”. Dimpotrivă, apologeții liberalismului consideră că lumea fără război reprezintă un scop ce poate fi realizat numai prin democratizarea comunității mondiale. În opinia lor, „democrațiile nu luptă una cu alta”.

Al treilea principiu al teoretizării se sprijină pe postulatul că activitatea umană în sfera relațiilor internaționale poartă un caracter în general rațional, că nimic nu are loc întîmplător, că există determinismul, adică legăturile reciproce și condiționarea reciprocă a fenomenelor. În caz contrar, pentru teoretizări nu mai rămîne loc.

Al patrulea principiu, în opinia lui Rosenau, este un principiu-cheie. El presupune pregătirea și dorința de a fi gata, vizavi de orice factor, orice situație și fenomen supravegheat, de a-ți pune întrebarea: „Ce ne spune aceasta?”, „Cum putem explica una ca asta?” *A gîndi teoretic – înseamnă a gîndi abstract, a generaliza, a căuta cauza și efectul.*

Al cincilea principiu constă în pregătirea (uneori și în necesitatea) de a jertfi detaliile în numele generalizărilor. La o anumită etapă, teoretizarea înseamnă necesitatea autolimitării, preferința explicațiilor simple în loc de cele complicate.

Al șaselea principiu presupune toleranța cercetătorului față de incertitudine, reticență, recunoașterea pluralismului științific și dezicerea de la teoriile „absolute”. Recunoașterea excepțiilor și anomaliilor este necesară, dar, totodată, este important ca ele să nu distragă de la regulile și tendința generală.

Al șaptelea principiu constă în atitudinea creativă față de analiza relațiilor internaționale, care reprezintă un rezultat al interacțiunii excepțional de complicate dintre mai mulți subiecți. Imaginația, intuiția, bazate pe însușirea aprofundată a obiectului, contribuie la apariția teoriilor și teoreticienilor care nu vor putea fi luați prin surprindere nici de pactul Molotov-Ribbentrop, nici de demisia lui Nixon, nici de dezintegrarea URSS.

Al optulea principiu al teoretizării constă în setea de cunoaștere innăscută și dorința de a pătrunde în esența relațiilor internaționale.

În sfârșit, trebuie de avut în vedere că teoriilor întotdeauna le este proprie anticiparea viitorului. El se determinată prin timpul și locul provenienței teoriei, mai exact de către componentele lor *sociale și politice*.

Un punct sau altul de vedere asupra esenței relațiilor internaționale depinde de apartenența națională și/sau de clasă a exponentului său, situația de dominare sau de supunere a statului al cărui cetățean el/ea este, de tendința de dezvoltare a acestui stat (creștere sau decădere), de asemenea de speranțele și așteptările personale ale cercetătorului. O teorie evoluată niciodată nu reprezintă un simplu manifest cu privire la un oarecare viitor; chiar dacă dispune de o structură internă proprie și există într-un anumit sens de sine stătător, *ea nu poate să fie neistorică*. În cazul, însă, când o oarecare teorie se reprezintă doar pe sine însăși, este mai rațională examinarea ei în calitate de *ideologie*.

Și, în sfârșit, care teorie poate fi considerată lipsită de teme? Lakatos consideră că o *teorie sau alta își păstrează actualitatea atîta timp cît nu apare altă teorie, mai bună ca prima*. Acest lucru corespunde adevărului în cazul cînt teoria explică măcar unele fenomene. În domeniul relațiilor internaționale diverse teorii explică fenomene diverse,

dispun de propria sferă de aplicare, din care cauză este oportună abordarea lor în ansamblu.

Surse:

1. *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие* / Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 9-32.
2. Цыганков П.А., *Теория международных отношений: Учеб. пособие.* - Москва, «Гардарики», 2002. - 590 с., стр. 37-44.

Literatura:

1. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений».* - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
2. Василенко И.А., *Политическая глобалистика, Учебное пособие.* - Москва, «Логос», 2000.
3. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику.* Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.
4. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством.* Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
5. Жакье, Бернар, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие.* - Н. Новгород, Изд. Нижегородского ун-та, 1997.
6. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах.* - Москва, «Международные отношения», 2000.
7. Панарин А.С., *Глобальное прогнозирование.* - Москва, «Алгоритм», 2000.
8. *Современные международные отношения. Учебник /* Под ред. А.В.Торкунова. - Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
9. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice // „Administrarea Publică”,* 2001, nr. 2, pag. 119-134.
10. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților.* - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

11. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* /Trad. de Horațiu Stamatina, Iași, Editura POLIROM, 1999.
12. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre política internacional*. Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.
13. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
14. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, rev. ed., London: Frances Pinter, 1980.
15. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
16. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
17. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
18. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. - 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
19. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System* - 2 volumes, Academic Press, New York, 1974.
20. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, Editura ARC, 1998.

SUBIECȚII RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE²

2.1. Statul

2.2. Subiecții nestatali

2.3. Organizațiile internaționale

2.1. STATUL

După cum s-a mai menționat, cei mai importanți actori pe arena internațională sînt statele. Frontierele de stat determină limitele teritoriului de stat, adică a teritoriului asupra căruia se extinde suveranitatea unui sau altui stat. Adoptarea legilor și executarea lor, încasarea impozitelor, activitatea economică externă etc. pe teritoriul unui stat concret se realizează de către statul în cauză. Suveranitatea statului este recunoscută de alte state prin stabilirea relațiilor diplomatice și, de regulă, prin calitatea de membru al Organizației Națiunilor Unite.

În viața politică și, deseori, în lucrările despre relațiile internaționale, termenii *stat*, *națiune*, *țară*, *popor* sînt folosiți în

---

² Бернар Жакье, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие.* - Н. Новгород: Пресс Университет де Гренобль; Изд-во Нижегородского ун-та, 1997. -173 с., стр. 9-25; 118-128; *Современные международные отношения. Учебник /* Под. ред. А.В. Торкунова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 584 с., стр. 168-172.

calitate de sinonime. De exemplu, declarațiile cu privire la faptul că „Moldova intenționează să se integreze în Uniunea Europeană” sau „Rusia se pronunță împotriva extinderii NATO” sau „Kazahstanul a susținut Rusia în problema determinării statutului Mării Caspice” încă nu înseamnă că toată lumea din Moldova, Rusia sau Kazahstan împărtășește aceste poziții. Mulți nici măcar nu știu despre cele declarate (sociologii menționează că, în medie, chiar și în perioada campaniilor electorale de problemele politicii externe se interesează cel mult 15% din numărul total al alegătorilor). În realitate, statele semnează acorduri și declarații în problemele principale ale vieții internaționale de regulă în rezultatul unui îndelungat și dificil proces de coordonare a intereselor diferitelor grupuri – a politicienilor, diplomaților, antreprenorilor, militarilor, reprezentanților serviciilor speciale etc. În ultimă instanță, decizia definitivă o adoptă un cerc foarte restrâns de oameni sau chiar o singură persoană – șeful statului.

De regulă, fiecare stat își are liderul său (regele, președintele sau prim-ministrul), care reprezintă statul în arena internațională. În unele țări (în SUA, de exemplu), șeful statului conduce în același timp și guvernul. Oricum, liderii de stat sînt persoane de cea mai mare importanță în relațiile internaționale. În majoritatea cazurilor, în activitatea internațională ei se sprijină pe o structură birocratică – ministerul afacerilor externe, care activează în numele statului.

În rezultatul procesului decolonizării și dezmembrării statelor federative ale blocului socialist, numărul de state ale lumii a crescut considerabil, depășind cifra de 190. Indiscutabil, majorarea numărului de actori în arena internațională complică relațiile internaționale și solicită timp pentru aducerea lor în ordine.

Totodată trebuie de avut în vedere că *statele se deosebesc izbitor* unul de altul după numărul populației, volumul produsului intern brut, potențialul economic și militar. De exemplu, în 23 de state ale lumii locuiesc 75% ale întregii populații de pe planetă (China, India, SUA, Indonezia, Brazilia, Rusia, Japonia, Pakistan, Bangladesh, Niger, Mexic, Germania, Vietnam, Filipine, Iran, Turcia, Thailanda, Marea Britanie, Italia, Franța, Egipt, Ucraina, Etiopia), în 15 state se produc 75% ale tuturor mărfurilor și sferelor de servicii (SUA, Japonia, China, India, Germania, Rusia, Franța, Marea Britanie, Italia, Brazilia, Mexic, Canada, Indonezia, Spania, Republica Coreea) și doar câteva state posedă arma nucleară (SUA, Rusia, Marea Britanie, Franța, China). În același timp, de un potențial militar apt de a pricinui daune programate oricărui inamic dispun doar SUA și Rusia. Este clar că doar aceste două țări sînt cei mai importanți subiecți ai relațiilor internaționale la nivel atît global cît și regional. Nu este întîmplător faptul că specialiștii în domeniul relațiilor internaționale acordă o atenție deosebită celor mai puternice state, pe care le numesc *mari puteri* (great powers) și *puteri mijlocii* (middle powers).

Deși în literatura de specialitate nu există o definiție clară a acestei categorii de state, vom menționa că la *categoria marilor puteri* sînt raportate doar câteva state. În secolul XX, din clubul marilor puteri făceau parte numai țările europene. Uneori statutul respectiv era atribuit în mod *formal* (de exemplu, „concertul” statelor europene, înființat la Congresul din Viena, sau calitatea de membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU).

În general, *timp îndelungat se considera că criteriul principal pentru „marile” puteri îl constituie potențialul militar al statului* – un stat mare poate fi provocat la război doar de un alt stat mare. În afară de aceasta, *interesele naționale ale statelor*

mari, de regulă, depășesc cu mult limitele frontierelor naționale și comportă un caracter global.

Marile puteri, de regulă, dispun de cele mai puternice forțe armate. În acest caz, situația se sprijină pe o economie dezvoltată, în stare să asigure cheltuielile legate de întreținerea forțelor armate, dezvoltarea industriei de război, științelor fundamentale și aplicate. La rândul ei, o asemenea economie se sprijină pe un ansamblu întreg de factori – suficiența cantitativă a resurselor umane bine pregătite, posesiunea rezervelor necesare de materie primă, nivelul tehnologic înalt al sferei de producție. Deoarece posesiunea acestor resurse reprezintă un factor durabil, numărul de membri ai clubului marilor puteri nu se schimbă prea des. Doar o înfrângere suferită în războaiele mondiale și, în consecință, micșorarea teritoriului, pierderea temporară a suveranității excludeau vremelnic unele state (Germania și Japonia) din rândul marilor puteri.

Care țări fac astăzi parte din numărul marilor puteri? În primul rând, *Statele Unite ale Americii*. Dacă reieșim din faptul că volumul PIB-ului reprezintă indicele forței economice a unui stat, în acest caz SUA (peste 7 trilioane de dolari) întrec substanțial *Japonia* (ceva mai puțin de 5 trilioane). Dispunând de o economie viguroasă, Japonia, ca și *Germania*, care se află pe locul patru, din punct de vedere militar sînt mai puțin dezvoltate din cauza limitărilor impuse în rezultatul celui de-al Doilea Război Mondial. Cu toate acestea, forțele defensive ale Japoniei și bundeswehrului dispun de cea mai modernă armă (cu excepția celei nucleare), dar care este aplicată dincolo de hotarele propriului teritoriu doar în cazuri excepționale (participarea bundeswehrului la operația de pacificare din Iugoslavia).

China reprezintă una din cele mai mari puteri economice (PIB-ul atinge 1 trilion de dolari). Resursele umane enorme, stabilitatea politică, administrarea efectivă și

un șir de alți factori asigură creșterea economică vertiginoasă (circa 10% anul la începutul anilor 1990). Proporțiile impunătoare ale forțelor armate, care se modernizează în decursul ultimilor ani, sînt apte pentru soluționarea probleme mai mult de ordin regional, decît global. Cu toate acestea, posesia armei nucleare și a mijloacelor moderne de amplasare, de asemenea calitatea de membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU, îi permite Chinei să se mențină în rîndul marilor puteri.

Rusia, chiar și după desființarea URSS, își păstrează statului uneia din marile puteri ale lumii. Forțele armate enorme și, mai ales, componenta lor nucleară, resursele naturale foarte bogate, teritoriul enorm, forțele calificate de muncă, nivelul dezvoltat al științei, de asemenea calitatea de membru permanent al CS al ONU reprezintă argumente importante în acest sens.

Franța și Marea Britanie, cu un PIB de peste 1 trilion de dolari fiecare, fac parte din statele cu cel mai înalt nivel al dezvoltării economice. Ele, de asemenea, sînt membri permanenți ai CS al ONU și fac parte din clubul statelor nucleare.

Astfel, din numărul marilor puteri fac parte cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU (SUA, Rusia, Franța, Marea Britanie și China). Aceleași state dispun de cel mai mare arsenal al armei nucleare. Din punct de vedere politic și mai ales economic, *Japonia și Germania* de asemenea pot fi atribuite la marile puteri.

Acestor șapte state le revine aproape o jumătate din PIB-ul mondial. În consecință, deoarece cealaltă jumătate revine unui număr de mai mult de 180 de state, concentrarea influenței în mâinile marilor puteri este cu adevărat impunătoare.

Totodată vom menționa că statutul de mare putere nu reprezintă o valoare constantă. Britania și Franța sînt mari

puteri de patru secole, Rusia și Germania – de două secole, SUA și Japonia – de un secol, China – de ceva mai mult de 50 de ani. În diferite timpuri, statutul de mari puteri l-au avut șase state – Italia, Austro-Ungaria, Spania, Imperiul Otoman, Suedia și Olanda.

După influența ce le revine în sfera relațiilor internaționale, *puterile mijlocii* se află pe o treaptă mai jos. De regulă, *ele joacă un rol-cheie la nivel regional*, deși unele participă destul de activ în procesul de soluționare a problemelor globale (de exemplu, din membrii clubului celor șapte state mari fac parte *Canada și Italia*, care nu dispun de statutul de mari puteri).

Indiscutabil, din rîndul celor mai influente *puteri mijlocii* fac parte de asemenea giganții regionali – *India* (PIB – 1,5 trilioane dolari) și *Brazilia* (0,8 trilioane dolari), ca și *Canada și Italia*, menționate deja. Creșterea vertiginoasă a indicilor economici ai *Mexicului, Coreei de Sud, Turciei și Iranului*, de asemenea, situează țările date în primul eșalon al puterilor mijlocii.

Din *al doilea eșalon* fac parte statele cu un potențial economic mai mic sau cu o specializarea clar exprimată: *Taiwanul, Indonezia, Australia, Spania, Ucraina, Argentina, Israel, Arabia Saudită, Egiptul, Pakistanul, RAS și Kazahstanul*.

Din *al treilea grup* al puterilor mijlocii fac parte țările europene nu prea mari cu o industrie dezvoltată (*Olanda, Suedia, Belgia*), de asemenea statele activitatea cărora depășește hotarele lor naționale (*Venezuela, Nigeria, Siria, Irak, Coreea de Nord*).

Atenția de care se bucură puterile mijlocii în sfera relațiilor internaționale, este considerabil mai mică decât cea acordată marilor puteri. Lor, însă, le revine un rol substanțial la nivel regional, iar făcînd parte din organizațiile internaționale (de exemplu, OSCE, OPEC, NATO) și

organismele supranaționale (UE), ele participă și la soluționarea problemelor globale.

2.2. SUBIECȚII NESTATALI

Subiecții nestatali ai relațiilor internaționale cuprind câteva grupuri importante de „jucători”, care exercită o influență considerabilă atât asupra statelor „proprii” cât și asupra relațiilor internaționale la modul general.

Din primul grup fac parte reprezentanții cei mai importanți ai businessului. De exemplu, companiile și corporațiile americane, germane și a., activînd în sferile industriei militare, petroliere, financiare, informaționale etc., care au interese clar formulate nu numai pe plan național, ci și internațional.

Din același grup fac parte și companiile petroliere ruse și „Gazpromul”, care au interese clar exprimate în ceea ce privește exportul propriei producții, transportării și asigurarea realizării acesteia. Ele au nevoie nu numai de susținerea statului pentru realizarea acestor interese, ci și de extinderea exportului, participarea la însușirea noilor explorări (inclusiv în afara Rusiei), construcției conductelor etc. Deoarece partea cea mai mare a veniturilor, statul o obține de la exportul surselor energetice, el este cointerestat să i-a în considerare interesele petroliștilor și gazificatorilor. Mai mult, s-ar putea spune că, în măsură considerabilă, statul chiar „lucrează” în interesul structurilor respective. Parafrazînd cunoscuta maximă, am putea spune că, în prezent, se aplică principiul – *ce e rentabil pentru „Gazprom” e rentabil și pentru întreaga Rusie.*

Al doilea grup al subiecților nestatali din sfera relațiilor internaționale îl formează corporațiile transnaționale (CTN), activitatea cărora se extinde dincolo de frontierele propriului stat și nu întotdeauna coincide cu ele. CTN posedă resurse

mari și dispun de ele mai efectiv decât statele mici luate în parte. CTN practică o activitate investițională intensă, asigurând locuri de muncă și încasările la buget ale mai multor țări sărace. Dar, de asemenea, ele depind de susținerea din partea statului, avînd nevoie de piețe bine reglementate, de stabilitate politică etc.

2.3. ORGANIZAȚIILE INTERNAȚIONALE

În sfîrșit, printre subiecții de cea mai mare importanță ai relațiilor internaționale se numără organizațiile internaționale.

Organizația internațională reprezintă o formă stabilă, cu o structură bine conturată de colaborare internațională, înființată de către membrii ei pe bază benevolă în scopul soluționării colective a problemelor comune și care își desfășoară activitatea în cadrul propriului statut. Organizațiile internaționale, de regulă, sînt formate din trei membri constituanți, care pot fi guverne, organizații oficiale sau organizații neguvernamentale.

Organizațiile internaționale reprezintă un fenomen istoric. Primele dintre ele și-au făcut apariția în secolul XIX, reieșind din anumite condiții:

- 1) prezența unui număr considerabil de state;
- 2) intensitatea considerabilă a contactelor dintre aceste state;
- 3) îngrijorarea manifestată față de problemele ce apar în rezultatul acestor contacte;
- 4) conștientizarea de către state a raționalității înființării instituțiilor internaționale și a metodelor de reglementare sistematică a relațiilor dintre ele.

Organizațiile internaționale urmăresc scopuri coordonate, dispun de organe înzestrate cu anumite împuterniciri, de asemenea de elemente instituționale specifice, cum ar fi statutele, regulamentele procedurale etc. Scopurile organizațiilor internaționale, activitatea lor trebuie

să corespundă normelor recunoscute ale dreptului internațional și să nu poarte un caracter comercial.

Deoarece în zilele noastre organizațiile internaționale joacă un rol tot mai important în sfera relațiilor internaționale (în total, la ora actuală există peste 300 de organizații guvernamentale și circa 4000 de organizații neguvernamentale), ne vom opri mai amănunțit asupra clasificării și descrierii activității lor.

Surse:

1. Бернар Жакье, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие.* - Н. Новгород: Пресс Университер де Гренобль; Изд-во Нижегородского ун-та, 1997. -173 с., стр. 9-25; 118-128.

2. *Современные международные отношения. Учебник / Под. ред. А.В. Торкунова.* - М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. - 584 с., стр. 168-172.

Literatura:

1. Арон Раймон, *Мир и война между народами.* / Под общей ред. Канд. полит. наук Даниленко В. И. - Москва, «NOTA BENE», 2000.

2. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений».* - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

3. Василенко И.А., *Политическая глобалистика, Учебное пособие.* - Москва, «Логос», 2000.

4. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику.* Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.

5. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством.* Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.

6. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах.* - Москва, «Международные отношения», 2000.

7. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие.* - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.

8. Цыганков П.А., *Теория международных отношений*. – Москва, «Гардарики», 2002.
9. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice* // „Administrarea Publică”, 2001, nr. 2, pag. 119-134.
10. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. – Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.
11. Der Derian, James, *International Theory, Critical Investigations*, New York University Press, New York, 1995.
12. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* /Trad. de Horațiu Stamatini, Iași, Editura POLIROM, 1999.
13. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional. Con estudio preliminar de Esther Barbe*, Tecnos, Madrid, 1990.
14. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
15. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy, rev. ed.*, London: Frances Pinter, 1980.
16. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
17. Schwarzenberger, George, *La Política del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Economica, Mexico-Buenos Aires, 1960.
18. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
19. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
20. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
21. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.
22. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, Editura ARC, 1998.

STATUL ȘI DREPTUL³

3.1. *Forme de state*

3.2. *Mecanismul de funcționare a statului*

3.3. *Sistemul politic al societății*

3.4. *Dreptul*

3.5. *Noțiunea și caracteristicile principale ale dreptului internațional modern*

3.1. FORME DE STATE

De regulă, formele de state se examinează sub trei aspecte: forma de guvernământ, orînduirea de stat, regimul politic.

Forma de guvernământ, adică sistemul de organizare a organelor supreme ale puterii de stat, conține următoarele varietăți:

a) Republica - reprezintă o formă de guvernământ în care toate organele puterii de stat, inclusiv șeful statului, sînt alese pe un timp determinat. Republica reprezintă cea mai democratică formă burgheză de guvernare, creînd comodități politice considerabile pentru proletariat, asigurînd totodată dictatura burgheziei.

---

³ *Теория государства и права*, под ред. К.А.Мокичева. - Москва, «Юридическая литература», 1998, - 632 с., стр. 76-86; 90-95; 116-119.

Există două forme principale de republică: prezidențială și parlamentară.

Republica prezidențială (SUA, Filipine) se caracterizează prin concentrarea în mâinile președintelui a împuternicirilor de șef al statului și de șef al guvernului.

Organele supreme ale puterii de stat în acest caz dispun de o independență considerabilă.

Republica prezidențială se caracterizează, de asemenea, prin însușiri cum ar fi modul neparlamentar de alegere a președintelui țării, procedura neparlamentară de formare a guvernului, lipsa responsabilității parlamentare și dreptul președintelui de a desființa parlamentul.

În republica parlamentară (Italia, Germania), guvernul condus de prim-ministru este format de parlament și poartă răspundere politică în fața lui pentru activitatea încredințată (în parlamentele bicamerale, de regulă, în fața camerei de jos). Șeful statului (președintele), se alege de către parlament și este împuternicit cu dreptul de a desființa parlamentul. În sistemul organelor supreme ale puterii, rolul principal aparține guvernului, care controlează activitatea parlamentului și îndeplinește toate împuternicirile ce aparțin, conform constituției, președintelui.

b) Monarhia - formă de guvernământ în care șeful statului este un monarh (rege, țar, împărat, șah etc.) ereditar, jețul de ceremonie pentru suveran fiind transmis de la un reprezentant la altul al casei domnești, conform legilor succesiunii la tron. Din punct de vedere juridic, puterea monarhului se consideră neproductivă, suveranul fiind absolvit de vre-o oarecare răspundere pentru propriile acțiuni.

În timpurile noastre orice monarhie este constituțională, puterea monarhului fiind limitată prin legea fundamentală a țării. În dependență de gradul de limitare a

puterii monarhului, există două forme istorice de monarhie: dualistă și parlamentară.

Monarhia dualistă reprezintă o etapă de tranziție de la absolutismul feudal la forma de guvernământ a statalității burgheze. Exprimînd interesele feudalilor puternici, puterea monarhului este constrînsă doar la domeniul legislativ de un parlament neînsemnat, care exprimă în principal interesele burgheziei. Guvernul poartă răspundere numai în fața monarhului, care îl și formează. Parlamentul nu exercită nici o influență directă asupra guvernului. Existînd într-un număr mic de țări, monarhia dualistă, practic, este pe cale de dispariție.

În monarhia parlamentară, puterea monarhului este limitată nu numai în sfera legislativă, ci și în cea executivă. Acest lucru își găsește expresia în instituția responsabilității guvernului în fața parlamentului. Monarhia parlamentară (Marea Britanie, Belgia, Suedia, Japonia și a.) reprezintă o formă specific burgheză de guvernământ. Elementul feudal este nesemnificativ în ea.

Prerogativele și împuternicirile monarhului sînt limitate de facto, nu și de iure, deoarece ele nu sînt anulate prin lege, un cazurile unor conflicte interne acute putînd fi aplicate în calitate de armă suplimentară pentru apărarea intereselor de stat. Astfel, regina Angliei dispune de dreptul de veto, care nu se aplică încă din anul 1707.

Forma orînduirii de stat reprezintă un sistem național-teritorial de organizare a statului, cu următoarele varietăți:

a) State unitare, adică state contopite. O asemenea formă există în cazurile cînd teritoriul țării este divizat în unități administrative, care nu sînt de sine stătătoare din punct de vedere politic. În asemenea țări există organe centrale unice ale puterii de stat, constituție, cetățenie, sistem judiciar și sistem de drept unice. Unitățile administrativ-teritoriale au anumite împuterniciri administrative, realizate

de către organele de autoadministrare locală, care activează sub controlul puterii centrale.

b) State federative. Asemenea forme există acolo, unde teritoriul țării este împărțit pe unități aparte, împuternicite cu un anumit grad de independență politică (state, provincii, landuri, cantoane). Guvernul unional și subiecții federației dispun de anumite sfere de împuterniciri, stabilite în constituții. De regulă, în federații, în același rînd cu constituția unională există și constituțiile subiecților federației, cetățenia dublă și sistemul dublu de drept, iar în parlament se instituie, de regulă, a doua cameră, ca organ al reprezentanței federative. Majoritatea federațiilor sînd construite nu după principiul național, ci teritorial (SUA, RFG, Suedia, Australia, Austria și a.), fără a-și pune scopul soluționării problemei naționale. Acest lucru se explică prin faptul că majoritatea federațiilor sînt mononaționale. În perioada postbelică s-au conturat federații noi în țările multietnice (în Myanmar, de exemplu), care și-au creat unități administrativ-teritoriale după criteriul național, iar Constituția din 1947 a Birmaniei a proclamat chiar dreptul de a ieși din uniune.

Regim politic - sistem de metode și procedee de realizare a puterii politice. Regimul politic reprezintă formula celui mai flexibil element de schimbare a formei de stat, deoarece de obicei acest proces se produce în afara cadrului juridic.

Există două metode principale de guvernămînt: democratică și autoritară.

Regimul democratic se caracterizează prin proclamarea drepturilor și libertăților, garanțiilor constituționale și legalității. Ca metodă a puterii de stat, din punct de vedere formal, democrația se sprijină pe principiul guvernării majorității.

Metoda autoritară de guvernămînt se aplică în cazurile cînd în exercitarea puterii de stat se recurge la procedee de constrîngere, samovolnicie.

Metoda autoritară poate exista în cadrul oricărei forme de guvernămînt și orînduiri de stat, dar ea provoacă schimbări structurale și funcționale acute ale mecanismului statal. Direcția principală a acestor schimbări constă în lichidarea sau reducerea la tăcere a tuturor instituțiilor reprezentative, fuziunea aparatului de partid cu cel de stat, instaurarea deschisă a terorii exercitate de toate verigile aparatului de stat.

3.2. MECANISMUL STATULUI

Mecanismul statului modern reprezintă un aparat ramificat al puterii, format din diferite organe care pot fi împărțite în trei grupuri principale.

1) Organele centrale ale puterii de stat reprezintă partea superioară a mașinii de stat. Ele sînt supuse unor schimbări periodice, care depind de evoluția luptei politice. Din ele fac parte:

a) *Șeful statului* - președintele, monarhul. El este apreciat în calitate de exponent nominal al puterii executive și reprezentant suprem al statului în sfera afacerilor externe. Șeful statului este îndrituit cu un șir de împuterniciri tradiționale, care în realitate se aplică rar. În țările parlamentare șeful statului, de regulă, este pasiv.

b) *Parlamentul* - organ reprezentativ național al societății, ales de populație. Tradițional, parlamentele erau concepute conform sistemului bicameral. Cu toate acestea, în prezent, majoritatea parlamentelor sînt unicamerale. Explicația acestei situații constă în faptul că aproape toate statele tinere au refuzat sistemul bicameral pe motiv că a doua cameră nu numai că tărăgănează procesul legislativ, ci

și reprezintă o piedică suplimentară în calea adoptării legilor progresiste. Camerele superioare (ale reprezentanților) există, de obicei, doar în statele federative. Împuternicirile principale ale parlamentului constau în adoptarea legilor, confirmarea bugetului și exercitarea controlului asupra activității guvernului (de ultima împuternicire sînt lipsite parlamentele republicilor prezidențiale și monarhiile dualiste). Deși statutul juridic și rolul practic al unor parlamente este diferit, trăsăturile lor comune constau, în primul rînd, în faptul că funcția legislativă în realitate se realizează nu atît de parlamente, cît de guverne, care emit acte normative cu putere de lege (activitate legislativă delegată) și asigură controlul asupra activității legislative a parlamentelor; în al doilea rînd, parlamentele doar confirmă proiectele de buget elaborate de guverne, care, deseori, sînt executate chiar fără confirmarea parlamentară.

Controlul parlamentar asupra activității guvernului în cea mai mare parte poartă un caracter formal. Format din liderii majorității, guvernul asigură controlul asupra fracțiunii sale parlamentare. Autorii occidentali nu numai că tăinuiesc acest lucru, ci chiar apreciază starea de subordonare a parlamentelor ca un element esențial al „formeii parlamentare de guvernare”. Astfel, Jeannigs scrie următoarele: „Teoretic, parlamentul controlează guvernul... În realitate, însă, guvernul controlează parlamentul... Unicul lucru pe care el (parlamentul) poate să-l facă, e să critice (guvernul)”.

În ciuda numeroaselor neajunsuri ale parlamentelor, în condițiile democrației ele rămîn instituții politice de cea mai mare importanță.

c) *Guvernul* - organ colegial executiv al puterii de stat, care gestionează activitatea întregului aparat de stat. Guvernele sînt formate din șefi ai instituțiilor executive centrale și conduse de prim-miniștri în republicile

parlamentare și președinți de țară în republicile prezidențiale.

2) Aparatul de stat reprezintă un ansamblu de organe executive ale puterii de stat cu jurisdicție teritorială națională. Aparatul de stat este un element permanent al statului, componența căruia în principal nu depinde de regrupările ce se produc în straturile de sus ale politicii. El rămîne și activează în continuare, indiferent de schimbarea guvernelor și modificările componenței politice a parlamentelor. Atribuțiile aparatului de stat constau în executarea nemijlocită a funcțiilor de guvernare. Între aparatul de stat și populație nu există nici un fel de verigi intermediare – doar organele centrale ale puterii de stat.

Parte a aparatului de stat sînt armata, poliția, serviciul de informații și serviciul de contrainformații.

Armata activă este reprezentată prin efective speciale de oameni înarmați, însărcinată cu funcții de apărare a statului față de primejdii ce provin din afară.

Poliția reprezintă efective speciale de oameni înarmați, însărcinați cu menținerea ordinii în societate. Există cîteva genuri de poliție, cele mai cunoscute dintre ele fiind poliția criminalistă și poliția politică. În cazul „dezordinii în masă”, toate genurile de poliție se mobilizează pentru reprimarea armată a unor posibile manifestări împotriva statului.

Serviciul de informații și serviciul de contrainformații sînt organe care asigură colectarea respectivă a informației despre statele străine și contracararea agenturii străine.

3) Organele locale de autoadministrare publică, în țările democratice, se aleg de populația unităților administrativ-teritoriale și a localităților corespunzătoare și gestionează, în limita competențelor încredințate, problemele economice locale, a comunicațiilor, învățămîntului, ocrotirii sănătății și altele. Într-un șir de țări (SUA, Marea Britanie)

aceste organe din punct de vedere formal sînt de sine stătătoare, în alte țări (Italia, Franța) ele se află sub controlul direct al organelor puterii centrale.

Organele locale de autoadministrare publică întotdeauna se află sub controlul puterii centrale, exercitat sau pe linia financiară (subvenții, alocații etc.) sau administrativă (dizolvarea municipiilor, eliberarea din funcție a primarilor, anularea hotărîrilor și dispozițiilor adoptate de organele municipale).

Un loc aparte în sistemul organelor de stat revine instanței judecătorești. Sarcina sa principală constă în ocrotirea ordinii de drept, apărarea persoanei și proprietății.

Schema expusă mai sus a organelor statului este tipică pentru toate statele democratice unitare. În statele federative există un element suplimentar - organele puterii și administrării subiecților federației, statutul juridic al cărora este stipulat în constituțiile federative și, aparte, în constituțiile unităților teritoriale federative (statelor). În sens structural și funcțional, aceste organe de fapt se contopesc cu aparatul puterii centrale.

3.3. SISTEMUL POLITIC AL SOCIETĂȚII

Democrației îi este specific multipartidismul, care e condiționat de două motive principale: în primul rînd de caracterul complex al componenței societății; în al doilea rînd de existența diverselor grupări concurente în stat și societate.

În unele țări există o formă specifică a multipartidismului - sistemele de două partide, care au apărut fie pe cale istorică (SUA, de exemplul) sau au fost implementate pe cale artificială (Brazilia, Columbia).

Ca instituții politice, partidele exercită două funcții de bază: funcția de prelucrare ideologică a populației, în scopul de a ajunge sau de a rămîne la putere, și funcția de luptă cu

diverse grupări concurente pentru a învinge în lupta pentru putere. Concurența în acest caz întâi de toate se manifestă în forma luptei electorale, forțele concurenților fiind apreciate după numărul voturilor acordate lor. Fiecare partid se străduiește să i-a în mâinile sale pîrghiile de conducere a statului, pentru a folosi puterea în propriile interese, obținînd o legislație, buget, politică externă etc. avantajoase anume pentru acest partid.

În afară de partide, în societate există și organizații sociale (neguvernamentale), care au calități asemănătoare cu unele organizații de stat, dar și trăsăturile lor distincte.

Asemănarea principală a organizațiilor neguvernamentale cu cele de stat constă în următoarele:

- a) toate sînt organizații de cetățeni;
- b) trebuie să-și desfășoare activitatea în baza principiului legalității.

Totodată, între organizațiile neguvernamentale și cele de stat există și deosebiri.

În primul rînd, organizațiile neguvernamentale se înființează la inițiativa și în baza liberului consimțămînt al membrilor lor, în timp ce organizațiile de stat, de regulă, sînt instituite prin dispoziții, adică la indicația instanțelor superioare. Organele de conducere ale organizațiilor neguvernamentale în fiecare caz sînt alese de către membrii acestor organizații, gestionarea treburilor realizîndu-se prin spiritul de inițiativă, liberul consimțămînt și în mod gratuit. Statul, însă, este condus de un aparat remunerat de oameni. În multe cazuri, organele de conducere ale organizațiilor de stat nu sînt alese, ci desemnate de către organele superioare. Doar organele de conducere ale instituțiilor reprezentative se înființează pe calea alegerilor. În al doilea rînd, organizațiile neguvernamentale asigură executarea sarcinilor care stau în fața lor numai prin convingere, educație, influență din partea societății. Organizațiile de stat, în caz de necesitate, pot

aplica metode de constrângere pe linie de stat. În al treilea rând, organizațiile neguvernamentale reunesc și reprezintă în rândurile lor doar o parte a populației. Respectiv, dispozițiile lor sînt autoritare numai pentru membrii propriilor organizații și reprezintă, de regulă, un imperativ moral. Organizațiile de stat, însă, de exemplu instituțiile reprezentative, activează în calitate de reprezentanți oficiali ai întregii societăți, dispozițiile lor avînd putere obligatorie pentru întreaga populație a raionului, orașului, circumscripției, județului, regiunii, cantonului, statului respectiv. În al patrulea rând, organizațiile neguvernamentale se deosebesc prin caracterul benevol al apartenenței la organizație și toată activitatea lor se bazează pe egalitatea membrilor în relațiile dintre ei. În organizațiile de stat, dimpotrivă, relațiile dintre lucrători se bazează pe principiul subordonării de serviciu. În al cincilea rând, patrimoniul organizațiilor neguvernamentale se acumulează, de regulă, din contul mijloacelor materiale ale propriilor membri (cotizații de intrare și de membru etc.). La crearea bazei patrimoniale a organizațiilor de stat, funcționarii nu participă cu mijloacele lor materiale. Mijloacele necesare pentru existența și funcționarea organizațiilor de stat sînt asigurate din fondurile de stat în ordine centralizată.

În afară de organizațiile neguvernamentale de masă există și alte asociații, uniuni și societăți, înființate, de exemplu, conform criteriului național (Societatea nemților basarabeni din Germania, Asociația basarabenilor din Argentina, Asociația ucrainenilor din Moldova, Gagauz Halkı și altele). Aceste asociații și comunități de asemenea activează în cadrul legislației din țările de reședință și, de regulă, nu intră în relații de împotrivire cu organele puterii sau cu alte națiuni și etnii cu care locuiesc împreună pe teritoriul aceluiași stat.

3.4. DREPTUL ȘI SISTEMELE DE DREPT

3.4.1. Sistemele de drept

Sistemele de drept ale țărilor contemporane dezvoltate se deosebesc prin varietatea lor substanțială, cu toate acestea ele pot fi reduse la două grupuri principale.

Sistemele de drept ale țărilor Europei continentale și ale statelor care le-au însușit se caracterizează prin separarea dreptului în privat și public. În corespundere cu înțelegerea ce se acordă acestor noțiuni în statele date, dreptul privat apără interesele persoanelor private de atentatele criminale atât din partea unor cetățeni aparte cât și din partea statului. La dreptul privat se referă așa ramuri ale sale, ca cel civil, de familie, comercial. Spre deosebire de cel privat, dreptul public determină ordinea de organizare și activitate a organelor puterii și administrării și apără interesele întregii societăți și ale statului față de orice fel de atentate. Noțiunea de drept public include dreptul constituțional, administrativ, internațional, penal, procedural.

Sistemele de drept continentale separă cu claritate dreptul material și dreptul procedural. Sursa principală a dreptului este legea, care stabilește reglementările generale ale comportamentului și principiile de drept.

În aceste țări, instanța de judecată nu se ocupă de stabilirea normativelor, ea doar aplică normele de drept față de cazurile concrete. Încă o particularitate a sistemelor de drept continentale este răspîndirea largă a codificării atât a dreptului material cât și a celui procedural.

Sistemele de drept anglo-saxone au ca punct de pornire dreptul general din Anglia, care și-a făcut apariția la răscrucea secolelor XI-XII. Aceste sisteme de drept nu cunosc delimitarea dreptului în privat și public. În ele lipsește delimitarea dreptului material și procedural. În țările anglo-

saxone nu sînt delimitate structural ramurile de drept, cunoscute în Europa continentală. De asemenea, ele nu sînt codificate.

Sursa principală a dreptului în aceste țări este precedentul judiciar (dreptul general), care se consideră obligatoriu pentru toate instanțele judiciare în procesul de cercetare a cauzelor analogice. Instanța de judecată este făuritoarea dreptului, dar creează norme cazuistice, nu generale, adică determină regulile pentru soluționarea cazului concret. În țările anglo-saxone, noțiunile de drept și lege nu coincid. Legea parlamentară devine lege a țării numai în cazul dacă este aplicată și interpretată în instanța de judecată. Un rol considerabil ca sursă a dreptului în aceste țări revine cutumelor și acordurilor constituționale. Ultimele sînt destul de larg aplicate în sfera realizării puterii de stat. În tratarea cunoscuților savanți britanici, acordurile constituționale reprezintă norme nejuridice de reglementare a ordinii de aplicare a normelor de drept.

3.4.2. Raportul dintre dreptul internațional și dreptul național

Problema raportului, acțiunii reciproce dintre dreptul internațional și cel național, intern de stat, reprezintă astăzi una din cele mai importante și mai complicate probleme ale jurisprudenței.

Raportul celor două sisteme de drept se determină prin caracterul reciproc al relațiilor reglementate de ele. Inițial, dreptul internațional nu influența asupra dreptului național. Hotărîtoare era influența dreptului național, mai dezvoltat. Problema a căpătat un caracter mai accentuat doar la sfîrșitul secolului XIX. Urmînd viziunilor lui Georg Hegel, unii juriști germani au formulat concepția primatului dreptului național, care corespundea intereselor politicii

externe a Germaniei, preocupată de reîmpărțirea lumii. A.Tzorn, de exemplu, aprecia dreptul internațional ca „drept extern de stat”, normele cărui sînt juridice doar în măsura în care fac parte din dreptul național. O asemenea concepție este nihilistă, deoarece neagă existența juridică a dreptului internațional.

Supusă de la bun început criticii în literatură, teoria nihilistă nu a evoluat. Cu toate acestea, recidivele sale se fac simțite din cînd în cînd. La vremea sa, A.Ia.Vișinski susținea teoria priorității dreptului național. Formula lui A.Tzourn este reprodusă, cuvînt cu cuvînt, de juristul israelitean A.Levontin. Cu mult mai important însă este faptul că în practica organelor de stat se observă tendința de a recunoaște prioritatea reală a dreptului național.

La sfîrșitul secolului XX, a fost elaborată și concepția dualismului. Conform acesteia, dreptul internațional și cel național acționează în sfere diferite, reprezintă sisteme de drept de sine stătătoare, care nu se condiționează una pe alta. O recunoaștere deosebit de largă, dualismul și-a găsit-o în doctrină. Adepții săi chiar și în timpurile noastre consideră că „în calitate de sisteme, din punct de vedere formal, dreptul internațional și cel național niciodată nu pot să intre în conflict. Poate să aibă loc altceva, și anume un conflict al *obligațiilor* asumate sau incapacitatea statului de a proceda pe plan intern în felul în care dreptul internațional îl constrînge să procedeze”.

Concepția dualismului reflecta cel mai exact corelația dintre dreptul internațional și cel național. Insuficiența ei se manifestă într-o anumită subapreciere a legăturii reciproce dintre cele două sisteme. Nu în zadar adepții concepției în cauză deseori caută căile de depășire a acestui cusur și modalitățile de depășire a coliziilor. Juristul bulgar, P.Radoinov, a înaintat o concepție a dualismului realist, după care urmează de reieșit din faptul că, în ultimă

instanță, coliziile se rezolvă în folosul dreptului internațional, deoarece o altă abordare ar însemna negarea lui.

După Primul Război Mondial, juristul austriac G.Kelzen a formulat bazele concepției despre primatul dreptului internațional. Conform acestei concepții, dreptul internațional se manifestă în calitate de ordine de drept supremă, nelimitată de alte ordini de drept, determinînd de la sine sfera de influență a dreptului național. În zilele noastre, tot mai mulți autori consideră că, în numele păcii, comunitatea internațională ar trebui să recunoască primatul dreptului internațional, în orice caz în situațiile cînd prescripțiile sale nu coincid cu normele dreptului național.

Este adevărat, statele manifestă o atitudine destul de rezervată față de această concepție. În procesul de elaborare a proiectului Declarației principiilor dreptului internațional, Comitetul special al ONU a respins propunerea de a include în textul declarației principiul că suveranitatea statelor este subordonată primatului dreptului internațional. Cu toate acestea, tendința unei reflectări tot mai depline în dreptul național a prescripțiilor dreptului internațional este evidentă.

Ar fi incorectă abordarea formală a problemei: care din aceste drepturi e mai important? Fiecare își soluționează problemele cu ajutorul propriului mecanism. De aceea, atenția principală trebuie acordată legăturii reciproce dintre ele.

Surse:

Теория государства и права, под ред. К.А.Мокичева. - Москва, «Юридическая литература», 1998, - 632 с., стр. 76-86; 90-95; 116-119.

Literatura:

1. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций* в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений». - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

2. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.
3. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
4. Жакъе, Бернар, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие*. - Н. Новгород, Изд. Нижегородского ун-та, 1997.
5. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.
6. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. - Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
7. Цыганков П.А., *Теория международных отношений*. - Москва, «Гардарики», 2002.
8. Balan, Oleg; Serbenco, Eduard, *Drept internațional public, Vol. I*. - Chișinău, "Reclama", 2001.
9. Beniuc, V.; Rusnac, Gh., *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației*, Chișinău, Firma editorial-poligrafică "Tipografia Centrală", 1998.
10. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice* // „Administrarea Publică”, 2001, nr. 2, pag. 119-134.
11. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.
12. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* / Trad. de Horațiu Stamatini, Iași, Editura POLIROM, 1999.
13. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional*. Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.
14. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
15. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy, rev. ed.*, London: Frances Pinter, 1980.
16. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
17. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.

18. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. - 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
19. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chişinău, Editura ARC, 1998.

ORGANIZAȚIILE INTERNAȚIONALE ÎN SISTEMUL RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE⁴

4.1. Clasificarea organizațiilor internaționale

4.2. Structura și funcțiile organizațiilor internaționale

4.3. Organizațiile internaționale ca instrument al politicii externe

4.1. CLASIFICAREA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Există o mulțime de criterii de clasificare a organizațiilor internaționale. În cele ce urmează vom examina tipurile de organizații internaționale din punctul de vedere al calității de membru, proclamării scopurilor și activității, precum și structurile organizațiilor internaționale.

---

⁴ *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 15-28; Бернар Жакье, Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие. - Н. Новгород: Пресс Юниверситер де Гренобль; Изд-во Нижегородского ун-та, 1997. -138-144.*

4.1.1. Calitatea de membru, ca criteriu de clasificare a organizațiilor internaționale

Organizațiile internaționale se împart în organizații guvernamentale și neguvernamentale. Consiliul pentru problemele economice și sociale al ONU a specificat că „orice organizație internațională, acordul cu privire la înființarea căreia nu comportă un caracter interguvernamental, va fi examinată în calitate de organizație internațională neguvernamentală” (Rezoluția 288 (x) din 27 februarie 1950).

Reprezentarea tradițională despre organizațiile internaționale, înființate de state, se bazează pe concepția ce conține trei componente importante:

în primul rând, în marea majoritatea a cazurilor, numai statele suverane sînt subiecte ale dreptului internațional;

în al doilea rând, statele suverane sînt egale;

în al treilea rând, pentru statele suverane importă doar normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, de asemenea obligațiile ce decurg din acordurile internaționale subsemnate de ele.

Carta ONU conține în acest sens un principiu foarte important:

„Nici o dispoziție din prezenta Cartă nu va autoriza Națiunile Unite să intervină în chestiuni care aparțin esențial competenței interne a unui Stat și nici nu va obliga pe membrii săi să supună asemenea chestiuni spre rezolvare pe baza prevederilor prezentei Carte; acest principiu nu va aduce însă întru nimic atingere aplicării măsurilor de constrîngere prevăzute în Capitolul VII”.

Doar în această problemă ONU are calitatea de organizație supranațională.

4.1.2. Regionalism și universalism ca criterii de clasificare a organizațiilor internaționale

Încă un aspect important al calității de membru al organizațiilor internaționale este temelia pe care ea se construiește. Ca exemple a două posibilități polare de înființare a organizațiilor internaționale pot fi Beniluxul și ONU. În primul caz, statele învecinate Belgia, Olanda și Luxemburgul, avînd multe însușiri comune în sferele socială, economică și politică, au încheiat între ele un acord comun; în al doilea caz, practic toate statele suverane pașnice au devenit membre ale organizației universale - ONU.

De regulă, există organizații internaționale *regionale* și *universale* (sau globale). O asemenea clasificare ne oferă o imagine nu numai despre caracteristica numerică și geografică a organizației, ci și, parțial, despre sarcinile ei.

I.Klod menționează că „*problema constituțională de atingere a echilibrului între abordarea regională și cea universală referitor la organizațiile internaționale nici pe departe nu este soluționată*”, și menționează că există încă două elemente ce urmează a fi luate în seamă. În primul rînd, Carta ONU conține un șir considerabil de principii referitor la organizațiile regionale - articolele 23 (1), 33 (1), 47 (4), 52-54, 101 (3). O importanță aparte revine articolului 52 (1), în care se afirmă următoarele:

„Nici o dispoziție din prezenta Cartă nu se opune existenței unor acorduri sau unor organisme regionale destinate de a se ocupa cu problemele privind menținerea păcii și securității internaționale care sînt susceptibile de acțiuni cu caracter regional, cu condiția că asemenea acorduri sau organisme, precum și activitatea lor, să fie compatibile cu Scopurile și Principiile Organizației”.

În al doilea rînd, Carta ONU subliniază foarte clar rolul de frunte ce revine acestei organizații universale în

problemele menținerii păcii și securității. Articolele 52 (3) și 53 (1) consacră principiul că nici o acțiune de constrângere nu va fi întreprinsă de către organismele regionale fără autorizația Consiliului de Securitate, care va încuraja dezvoltarea rezolvării pașnice a diferendelor locale.

Menționăm, că *organizațiile internaționale cu un număr restrâns de participanți, cea mai mare parte din care sînt apropiați unul de altul din punct de vedere geografic, cultural, economic și politic, de regulă poartă denumirea de „regionale”*. Totodată trebuie de remarcat că, în virtutea unor anumite circumstanțe, o asemenea abordare este destul de vulnerabilă:

1) în unele cazuri, regiunile ca atare nu se supun chiar așa de ușor delimitării. Aplicarea unui singur criteriu (geografic) poate să fie incorectă, în timp ce aplicarea mai multor criterii poate duce la excluderi reciproce sau, în cel mai bun caz, la rezultate confuze;

2) delimitarea regiunilor este destul de dificilă, deoarece periferiile lor deseori se suprapun;

3) chiar dacă stabilirea și delimitarea regiunilor este posibilă, trebuie de avut în vedere că ele nu sînt statice, ci se supun schimbărilor, pierzîndu-și cu timpul contururile inițiale;

4) în sfîrșit, dacă *noțiunea de regiune* este atît de imprecisă și variabilă, în asemenea caz la fel de imperfectă este și *noțiunea de organizație regională*.

După cum se vede, ar fi poate mai oportun de vorbit despre organizații cu reprezentanță limitată, spre deosebire de organizațiile cu caracter universal.

4.1.3. Scopurile și activitatea - criterii de clasificare

În majoritatea cazurilor, în calitate de criterii de clasificare a organizațiilor internaționale ne servesc scopurile

stabilite în documentele lor statutare, de asemenea specificul activității în atingerea acestor scopuri. *Organizațiile internaționale se înființează prin acordul comun al membrilor, care, firește, nu întotdeauna urmăresc unele și aceleași interese atunci când înființează o organizație internațională.*

De regulă, o dată cu stabilirea scopurile propuse, actele statutare ale organizațiilor internaționale includ și o explicație cu privire la formele și metodele de activitate care pot asigura realizarea acestor scopuri. Oricum, scopurile organizației și activitatea ei reală ne formează o impresie mai deplină despre ea.

În Preambulul Cartei Organizației Națiunilor Unite se afirmă următoarele:

„Noi, Popoarele Națiunilor Unite, hotărâte să izbăvim generațiile viitoare ale flagelului războiului care, de două ori în cursul unei vieți de om, a provocat omenirii suferințe de nespus, să ne reafirmăm credința în drepturile fundamentale ale omului, în demnitatea și valoarea persoanei umane, în egalitatea în drepturi a bărbaților și a femeilor, precum și a națiunilor mari și mici, să cream condițiile necesare menținerii justiției și respectării obligațiilor decurgând din tratate și alte izvoare ale dreptului internațional, să promovăm progresul social și condiții mai bune de trai într-o mai mare libertate,

Si în aceste scopuri

să practicăm toleranța și să trăim în pace unul cu celălalt, ca buni vecini,

să ne unim forțele pentru menținerea păcii și securității internaționale, să acceptăm principii și să instituim metode care să garanteze că forța armată nu va fi folosită decât în interesul comun, să folosim instituțiile internaționale pentru promovarea progresului economic și social al tuturor popoarelor,

Am hotărât să ne unim eforturile pentru îndeplinirea acestor obiective”.

Acest extras din Preambulul Cartei ONU sugerează o viziune de ansamblu asupra proporțiilor problemelor pe care

organizația și le-a pus în față, demonstrează năzuința fondatorilor ei de a atribui ONU un caracter cu adevărat universal.

Dimpotrivă, Statutul Organizației Mondiale a Comerțului (OMC), confirmat în 1994, indică cu claritate asupra sferei restrânse de activitate, și anume a comerțului și relațiilor economice internaționale. În articolul 1 al Statutului se afirmă că OMC va asigura baza instituțională generală pentru practicarea comerțului între membrii ei în problemele ce se referă la acordurile și instrumentele juridice legate de ele, incluse în Anexa la Acordul cu privire la înființarea OMC.

Astfel, spectrul problemelor abordate de organizațiile internaționale este foarte larg – de la cele universale (ONU) la cele înguste și specifice (de exemplu, Camera Internațională de Măsuri și Greutăți).

Există câteva variante de clasificare a organizațiilor internaționale reieșind din criteriul activității lor. De exemplu, unii specialiști propun delimitarea organizațiilor în *universale* și *specializate*, de asemenea în *politice* și *tehnice*. Alții separă organizațiile internaționale în *militare*, *politice* și *economice*. Al treilea rînd de specialiști specifică și ei trei tipuri de organizații, dar evidențiază în special organizațiile care încearcă să realizeze câteva funcții concomitent la nivel regional și inter-regional (OSCE, NATO, CSI). Există, de asemenea, o divizare mai generală în organizații ce se ocupă de politica „mare” (soluționarea problemelor diplomatice și militare ce se referă la securitatea statelor, suveranitatea lor, de asemenea la menținerea ordinii economice mondiale existente) și, respectiv, de politica „mică” (activitatea cotidiană de rutină în soluționarea problemelor economice, sociale, culturale și tehnice). De menționat, însă, că o asemenea divizare a politicii în „mare” și „mică” este destul de artificială în zilele noastre. Globalizarea relațiilor

internaționale, nivelul considerabil crescut al dependenței reciproce dintre state au demonstrat că problemele unei regiuni, în anumite circumstanțe, pot genera o criză financiară generală, ducând la o anumită lipsă de stabilitate politică și socială. Criza financiară asiatică din anii 1997-1998 reprezintă un exemplu concludent în această privință. Ceva mai înainte, în anii 1970, criza petrolului a zguduit țările occidentale dezvoltate. În perioada respectivă, un șir de organizații internaționale (OPEC - Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol, FMI - Fondul Monetar Internațional, AIE - Agenția Internațională pentru Energie) în mod formal au „depășit” cadrul atribuțiilor formulate în documentele lor statutare, abordând probleme ce se refereau la securitatea și suveranitatea statelor și în general la întregul sistem al relațiilor internaționale.

Se impune concluzia că *există două modalități principale de clasificare a organizațiilor internaționale după criteriul scopurilor și activității lor.*

Prima modalitate constă în conexiunea listei foarte mari a sferelor specifice de activitate ce pot fi atribuite organizațiilor internaționale (începând cu activitatea politică și continuând cu ocrotirea sănătății și turismul) cu organizațiile selectate spontan (după principiul „se ocupă de ceva - nu se ocupă de ceva”), de asemenea în raport cu dinamica evoluției organizațiilor cu atribuții diverse. Această modalitate conturează tabloul general și tendințele dezvoltării organizațiilor internaționale în întregime, dar este totuși prea discriptivă. Se remarcă, însă, creșterea permanentă a numărului de organizații legate de economie, alimentare, agricultură, comerț și învățământ, în timp ce, sub raport procentual, numărul de organizații preocupate de problemele de drept, cultură, filosofie și, ceea ce e mai curios, știință și tehnologii se află în scădere. O asemenea situație e pe deplin firească, deoarece sferele dreptului, filosofiei și

religiei sînt mai conservative decît, să zicem, ale economiei și comerțului.

A doua modalitate constă în examinarea genurilor de activitate în care este implicată organizația internațională. Kantory și Spighel evidențiază *trei tipuri de atribuții*:

1) organizații, scopul cărora constă în reglementarea litigiilor/conflictelor dintre state pe cale diplomatică sau prin aplicarea măsurilor complexe de menținere a păcii;

2) organizații înființate în scopul asigurării securității colective în raport cu forțele externe;

3) organizații, sarcina principală a cărora constă în soluționarea problemelor de ordin economic și tehnic.

Primul tip de atribuții presupune colaborarea membrilor organizației, direcționarea dezvoltării relațiilor de la nivelul minimal sau scăzut al colaborării la unul mai înalt. Un exemplu de asemenea organizație poate fi OSCE.

Al doilea tip de atribuții este specific pentru NATO, Uniunea Europei Occidentale, OTV, uniunea dintre Rusia și Belarus.

Al treilea tip de atribuții se manifestă, de exemplu, în activitatea OMC.

De remarcat însă că tabloul în cauză al atribuțiilor organizațiilor internaționale nu este exhaustiv. Unii specialiști evidențiază încă un tip de orientare, și anume al *confruntării*. Este vorba de tendința unui grup de state de a-și uni eforturile împotriva unui stat aparte sau a unui grup de alte state. Înființarea statului Israel, politica expansionistă promovată de el, au generat apariția organizației internaționale a unor state arabe (Liga Țărilor Arabe), de orientare pronunțat antiisraelită. În cazul de față, totuși, nu se știe dacă am putea afirma cu certitudine că satele arabe tind spre crearea unui sistem al securității colective.

Totodată, activitatea multor organizații se caracterizează nu prin una, ci prin cîteva orientări, cea mai

răspîndită fiind totuși colaborarea. După cum s-a menționat mai sus, scopurile anunțate nu întotdeauna coincid cu activitatea reală a organizațiilor internaționale. Bunele intenții cu privire la extinderea colaborării, soluționarea conflictelor se confruntă cu divergențe grave, pe care, în virtutea unui șir de cauze, organizațiile nu sînt în stare să le depășească. Expunerea amănunțită a acestora urmează mai jos.

4.2. STRUCTURA ȘI FUNCȚIILE ORGANIZAȚIILOR INTERNAȚIONALE

4.2.1. *Structura organizațiilor internaționale*

Una din cele mai simple modalități de clasificare a organizațiilor internaționale constă în *comparația structurilor lor, precum și în confruntarea competenței instituțiilor organizațiilor internaționale.*

În ce mod structura instituțională formează tipologia organizațiilor internaționale? Pentru a răspunde la această întrebare, mai întii trebuie să răspundem la următoarele trei întrebări:

1) Care sînt principiile stabilite în statutele unei sau altei organizații în vederea echilibrării intereselor unui membru al organizației sau ale unui grup de membri ai organizației în raport cu altul? Care este modul de repartizare a competenței între instituțiile organizației?

2) Cum se reflectă în structura organizației balanța dintre puterea statului și potențialul acestor instituții?

3) Care este balanța dintre reprezentanța de stat și cea nestatală în instituțiile organizației?

Potențialul instituțional al membrilor organizațiilor internaționale

Actele statutare și practica de muncă a majorității organizațiilor internaționale asigură statelor care exercită un rol de frunte în sfera de competență a unei sau altei organizații o *reprezentanță permanentă în organele ce adoptă cele mai importante decizii*. Calitatea de membri permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU în mod legitim revine și astăzi statelor nucleare, deoarece funcția principală a Consiliului de Securitate constă în menținerea păcii și securității internaționale. Într-un șir de organizații, repartizarea voturilor se produce în corespundere cu proporțiile cotizației în bugetele lor (FMI, BIRD și altele). Pe de altă parte, există organizații în organele de conducere ale cărora sînt reprezentați toți membrii în proporții egale (UEO, AEA, CSI și al.).

Încă o modalitate de distribuire a puterii în interiorul organizației este mecanismul votării. Posibilitatea de consolidare a influenței unui stat se realizează prin acordarea dreptului de vot subiecților federației. De exemplu, în afară de URSS, de dreptul de vot în Adunarea Generală a ONU dispuneau Ucraina și Bielorusia. Cu toate acestea, după cum s-a menționat, cea mai răspîndită este acordarea voturilor în raport cu contribuția membrilor organizației la bugetul organizației. De exemplu, contribuția Rusiei la finanțarea CSI este de 50%, dar acest lucru nu acordă țării în cauză nici o prioritate formală la votare.

Reprezentanța în organele parlamentare ale organizațiilor internaționale uneori depinde de numărul populației statelor membre. De exemplu, în cadrul alegerilor în Parlamentul European, Germania, Franța, Italia, Marea Britanie aleg cîte 81 de deputați, Luxemburgul – doar 6, Dania, Finlanda, Norvegia și Suedia sînt reprezentate în Consiliul Nordic cu 78 de persoane fiecare, Islanda doar cu 6 reprezentanți.

În majoritatea organizațiilor hotărârile se adoptă prin simpla majoritate a voturilor. De exemplu, în Adunarea Generală a ONU, doar hotărârile „în problemele importante” se adoptă cu majoritatea de două treimi a membrilor prezenți și votanți (art.18). Totodată, în alt organ de cea mai mare importanță al ONU, Consiliul de Securitate, deciziile cu privire la chestiunile neprocedurale se adoptă cu votul afirmativ a nu mai puțin de 9 membri din 15 membri al Națiunilor Unite, totodată nici unul din cei 5 membri permanenți nu va aplica dreptul de veto.

Vom remarca, de asemenea, că organizațiile internaționale pot fi clasificate în raport de faptul dacă toți membrii organizației sînt reprezentați sau nu în măsură egală în organele de conducere; de principiile care stau la baza proceselor decizionale - unanimitatea sau majoritatea (simplă sau calificată, adică de două treimi) de voturi; de proporțiile cotizației; de dreptul de veto a unor sau altor organizații. În temeiul acestor indici poate fi apreciat gradul de egalitarism al unei sau altei organizații internaționale.

4.2.2. Relațiile statelor membre ale organizației și instituțiilor lor

Din momentul cînd organizațiile încep să decidă nu numai probleme de ordin tehnic, iar instituțiile lor, formate din reprezentanți ai statelor membre, își organizează munca deja pe baze permanente, întîlnindu-se cu regularitate, eventualitatea conflictelor dintre unele state aparte și instituțiile organizației devine destul de înaltă.

O importanță mare revine gradului de dependență al funcționarilor organizațiilor internaționale față de statele pe care ei le reprezintă. La începuturile înființării organizațiilor internaționale, în secretariatele lor, de regulă, lucrau reprezentanții țării în care organizația își avea sediul.

Activitatea Legii Națiunilor se remarcă în acest sens prin apariția fenomenului *secretariatului internațional* - a funcționarilor civili cointeresați în măsură mai mare de realizarea obiectivelor ce stau în fața Ligii, decât de servirea intereselor țările din care ei proveneau. ONU a preluat această concepție, prin următorul înscris din art.100:

1. În îndeplinirea îndatoririlor sale, Secretarul General și personalul nu vor solicita și nici nu vor primi instrucțiuni de la vreun guvern sau de la vreo autoritate exterioară Organizației. Ei se vor abține de la orice act incompatibil cu situația lor de funcționari internaționali, răspunzători numai față de Organizație;

2. Fiecare membru al Națiunilor Unite se obligă să respecte caracterul exclusiv internațional al funcțiilor Secretarului General și ale personalului și să nu caute să-i influențeze în executarea sarcinilor.

Dag Hammarskjold evidențiază următoarele două principii esențiale, pe care urmează să se sprijine activitatea personalului internațional al ONU:

1) acest personal trebuie să fie cu adevărat internațional după componența sa;

2) în esența lor, îndatoririle personalului trebuie să fie de natură internațională.

Realizarea acestor principii nu este dintre cele mai simple, deoarece reprezentanța obligatorie în organisme internaționale (secretariat, instituții specializate ale ONU etc.) a funcționarilor după principiul reprezentanței geografice poate duce (în unele cazuri chiar și duce) la scăderea calității muncii.

Pe lângă atribuțiile administrativ-executive, Carta ONU, de asemenea, stabilește împuternicirile politice ale Secretarului General (art.99).

Secretarul General poate propune spre examinare la ședințele Consiliului de Securitate orice problemă care, în

opinia sa, ar putea pune în primejdie menținerea păcii și securității internaționale.

În realitate, atât primul Secretar General, Trygve Lie, cât și succesorul său, Dag Hammarskjold, interpretau destul de liber principiile Cartei, uneori ajungând pînă la conflicte în relațiile cu Consiliul de Securitate.

În general, independența funcționarilor permanenți ai secretariatului ONU nu trebuie absolutizată. În anii războiului rece, reprezentanții în secretariat ai blocului țărilor estice întrețineau legături permanente cu guvernele țărilor lor și acționau în conformitate cu instrucțiunile primite, încălcînd prevederile articolului 100 al Cartei. Treptat, se îngusta și cîmpul de activitate al Secretarului General (mai ales după evenimentele din 1960, legate de proclamarea de către Congo a independenței de stat). Deja în anul 1964 influența Secretarului General asupra operației de menținere a păcii în Cipru a fost limitată substanțial de către Consiliul de Securitate.

În Uniunea Europeană de asemenea există un organ extrem de important – Comisia Europeană, organism format din reprezentanți ai diferitor țări ale UE. Membrii Comisiei Europene sînt obligați să activeze în interesul întregii Uniuni, nu ale unor țări aparte.

În cazul Secretarului General al ONU și al membrilor Comisiei UE există un mecanism efectiv de control din partea statelor membre ale organizațiilor, deoarece aceste funcții sînt electivă și împuternicirile lor se stabilesc prin alegeri cu o periodicitate determinată. De exemplu, fiecare din membrii permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU poate contribui la căderea la alegeri a candidaturii indesezirabile la postul de Secretar General. Ultima dată un asemenea caz a avut loc cu Butros-Butros Galli, cînd SUA a preferat candidatura lui Kofi Annan. Remarcînd gradul în general destul de înalt al dependenței instituțiilor ONU și UE față de

statele membre ale acestor organizații, totuși trebuie de atras atenția asupra fenomenului unuia dintre cele mai importante organe ale UE - Curtea Europeană de Justiție, care este destul de independentă în activitatea ei.

4.2.3. Reprezentanța guvernamentală / neguvernamentală în instituțiile organizațiilor internaționale

Esențial în acest caz este raportul elementelor numite mai sus în cadrul organelor (instituțiilor) organizațiilor internaționale. În acest sens, la o extremă a spectrului organizațiilor internaționale se află acele din ele, în care în general nu există reprezentanți oficiali ai statelor (organizațiile internaționale neguvernamentale), iar la altă extremă - organizațiile internaționale, în instituțiile cărora lucrează numai reprezentanți ai membrilor organizației (NATO, de exemplu).

O asemenea clasificare a organizațiilor internaționale în baza analizei structurii, reprezentanței lor etc., permite demonstrarea gradului de egalitarism al instituțiilor, independenței (sau, dimpotrivă, dependenței) lor în raport cu statele membre ale organizației, precum și balanța dintre reprezentanța de stat și cea neguvernamentală.

În continuare, vom expune examinării trei clasificări mai răspândite ale organizațiilor internaționale: conform calității de membru, conform scopurilor și sarcinilor, conform structurii. Fiecare din aceste calități se deosebește prin trăsături specifice.

Prima clasificare cuprinde componentele regionale și universale. Analiza literaturii ne demonstrează că noțiunea de „regional” este destul de amorfă. De aceea se propune (Acer) decizia de la dihotomia tradițională regionalism-universalism și luarea în calcul a organizațiilor cu componentă redusă a membrilor, și a celor universale.

Al doilea tip de clasificare, care se sprijină pe comparația dintre scopurile și sarcinile declarate ale organizațiilor internaționale și activitatea lor reală, reflectă cu o exactitate deosebită esența organizațiilor internaționale, deoarece presupune examinarea dinamicii activității lor.

Al treilea tip de clasificare, la baza căruia se află examinarea structurii organizațiilor internaționale, este și cel mai simplu, totodată însă ne permite să judecăm despre gradul de egalitarism al instituțiilor, dependenței lor față de statele membre ale organizației etc.

Examinarea esenței organizațiilor internaționale presupune aplicarea deverselor metode de clasificare, inclusiv prin combinarea lor. În particular, alături de metodele enumerate este rațională aplicarea criteriilor de clasificare conform competenței consacrate în dreptul internațional public (organizării competenței generale și speciale), de asemenea a procedurii de aderare la ele (deschise și închise).

4.2.4. Funcțiile organizațiilor internaționale

De regulă, se evidențiază trei funcții de bază:

- 1) Organizațiile internaționale ca instrumente ale politicii externe a unor state;
- 2) Organizațiile internaționale ca arenă (for) pentru discuții, colaborare, expunere a divergențelor de către membrii organizației;
- 3) Organizațiile internaționale ca subiecte ale relațiilor internaționale.

4.3. ORGANIZAȚIILE INTERNAȚIONALE CA INSTRUMENTE ALE POLITICII EXTERNE

4.3.1. *Organizațiile internaționale și politica externă*

Cea mai răspîndită explicație a rolului organizațiilor internaționale guvernamentale este aceea, că ele reprezintă instrumente ale politicii externe a unor sau altor state deosebit de puternice din punct de vedere militar și economic. În opinia fostului secretar executiv al Comisiei Economice pentru Europa a ONU, Myrdal:

„... în general, organizațiile internaționale nu sînt altceva decît niște instrumente politice ale unor state, mijloace ale diplomației unui mare număr de state naționale suverane. Înființarea organizației internaționale ne mărturisește doar despre faptul că statele au încheiat un acord referitor la stabilirea unei forme instituționale de activitate multilaterală într-o anumită sferă. Organizația cîștigă în importanță ...doar în măsura în care coordonarea multilaterală (activitatea în sfera dată) reprezintă un scop real și consecvent din partea guvernelor naționale”.

Care este mecanismul de promovare a propriului interes? Interesul poate fi asigurat prin adoptarea și transpunerea în viață a unor hotărîri ce corespund acestui interes. Prin urmare, este necesar de studiat cu atenție documentele statutare pentru a înțelege de la bun început ce reprezintă procesul decizional, care este competența organelor, care este mecanismul de votare, gestionare etc. În al doilea rînd, noi trebuie să formulăm clar și să încercăm să găsim răspuns la întrebarea; care sînt interesele naționale pe care dorește să le înfăptuiască, să zicem, Moldova, România sau Rusia în cadrul ONU (menținerea statutului de mare putere, confirmarea în calitate de membru cu drepturi depline al ONU), SUA în cadrul NATO (prezența militară în Europa, dominația în emisfera occidentală cu extinderea influenței asupra țărilor limitrofe) sau prin FMI și OMC (crearea

regimurilor economice speciale și a zonelor de comerț)? În al treilea rând, trebuie de avut în vedere că interesul unor state aparte poate fi valorificat nu neapărat din contul altor țări.

Documentele statutare ale majorității organizațiilor internaționale își propun soluționarea problemelor prin consens. Totodată, cu cât organizația internațională e mai mare, cu atât e mai greu de ajuns la un numitor comun în problemele litigioase. Într-un șir de cazuri, această stare de lucruri paralizează activitatea organizației sau provoacă îndoieli în privința rostului ei (OSCE și conflictele dintre Armenia și Azerbaidjan, de exemplu). În cazul ONU, rezoluțiile Adunării Generale, adoptate cu majoritatea de voturi, poartă un caracter consultativ (de recomandatie), în Consiliul de Securitate hotărârile se adoptă dacă 9 din cei 15 membri au votat „pentru” și cu condiția că nici unul din membrii permanenți ai Consiliului de Securitate nu aplică dreptul de veto. Hotărârile Consiliului de Securitate poartă un caracter obligatoriu. Cu toate acestea, adoptarea hotărârii încă nu înseamnă că problema a fost soluționată. Rezoluțiile destul de tăioase ale Consiliului de Securitate în privința Israelului și RAS timp îndelungat nu se executau, Guvernul din Israel continuând să le ignoreze pînă în prezent.

Astfel, membrii permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU își promovează interesul de stabilire și menținere a păcii și securității internaționale prin dreptul de veto (sistem de votare).

Chiar și în aceste condiții, bucurîndu-se de sprijinul majorității în Adunarea Generală, SUA năzuia în primii ani de existență a ONU să folosească organizația în propriul interes (cel politic, în primul rând), iar după terminarea războiului rece, în procesul de soluționare a celor mai acute probleme ale politicii mondiale (Irak, fosta Iugoslavie, Africa) din nou încerca să profite de susținerea Consiliului de Securitate al ONU. Totodată, statele mai slabe din punct de

vedere economic (țările lumii a treia) încercau și ele să folosească tribuna ONU mai întâi în scopul inițierii unor dezbateri în vederea „ordinii economice noi”, pentru a avansa mai apoi problema edificării ei.

Influența dominantă în cadrul FMI, SUA și-o asigură prin deținerea a circa 18% de voturi (Germania și Japonia dispun de 5,5% voturi fiecare). Din 24 de directori executivi, 5 sînt numiți în posturi de către cei mai importanți donatori, coeficientul cărora în cadrul organizației este și cel mai mare – SUA, Marea Britanie, Germania, Franța și Japonia, ceilalți fiind aleși pe bază regională etc. SUA au folosit FMI în calitate de instrument principal pentru reformarea economiei ruse. Acest lucru a permis SUA să dezaprobe, într-un anumit sens, decizia „celor șapte” state mari, care aleseseră Uniunea Europeană în calitate de coodonator principal al relațiilor cu economiile în tranziție ale Europei Centrale și de Est. Totodată, din cauza unor disensiuni dintre Casa Albă și Capitoliu, SUA nu putea conta în deplină măsură pe sprijinul nemijlocit al Rusiei. FMI oferea posibilitatea ocularii acestor complicații neplăcute și asigura Statelor Unite ale Americii rolul de lider în relațiile pe cale de constituire dintre Occident și Rusia. În afară de aceasta, Fondul era cel mai indicat instrument de reglementare a relațiilor cu alte organisme financiare de cea mai mare importanță, cum ar fi Banca Mondială sau cluburile creditorilor de la Londra și Paris.

Referitor la Rusia, ea încerca să folosească resursele organizațiilor financiare internaționale în promovarea reformelor economice, recurgea la ajutorul CSCE/OSCE în apărarea intereselor populației rusofone din fostele republici sovietice, de asemenea se străduia să imprime un caracter mai legitim activității sale de meținere a păcii în zona așa-numitei „străinătăți apropiate”. Totodată, în opinia părții ruse, CSCE/OSCE ar fi trebuit să coordoneze activitatea altor

organizații regionale în sfera securității – NATO, CSI și UEO. În acest scop, se propunea instituirea unui Comitet Executiv din 10-12 state – „membri permanenți” (un fel de Consiliu al Securității pentru Europa), sarcina principală a căruia ar fi fost asigurarea controlului asupra activității de menținere a păcii din partea diferitor grupări regionale (P.Sherman).

Consiliul Director al AIEA este format din reprezentanții a 10 țări cu cel mai înalt nivel de dezvoltare a tehnologiei de producere și utilizare a energiei atomice (a fost aplicat și principiul reprezentanței regionale), de asemenea din reprezentanți ai regiunilor în baza coeficientului stabilit pentru fiecare din ele.

Organizația Statelor Americane (OAS, 1948), înființată în scopul instaurării păcii și dreptății, consolidării colaborării dintre statele din regiune, apărării suveranității și integrității teritoriale, precum și a independenței lor, a fost folosită de către SUA în manevra de ocolire a Consiliului de Securitate în problema aplicării regimului de sancțiuni față de Cuba la începutul crizei din Marea Caraibilor, pe motiv că „actul de agresiune împotriva unui stat american este un act de agresiune împotriva tuturor statelor americane”.

În *Comunitatea Statelor Independente* nici unul din statele membre nu este avantajat nici la adoptarea deciziilor, nici la votare.

În primii ani de la înființare, CSI îndeplinea rolul de mecanism al „divorțului civilizat” (chiar și organele CSI au fost create abia în anul 1993, ca și, de altfel, Statutul organizației). Deși nu există teme formal pentru adoptarea unor decizii unilaterale (în folosul Rusiei), Rusia se străduia să folosească CSI ca instrument al politicii sale externe (legalizarea operațiilor de menținere a păcii în spațiul postsovietic, păstrarea bazelor militare în cadrul tratatului cu privire la securitatea colectivă și, la modul general, asigurarea dominației pe teritoriul fostei URSS). În opinia

experților, Rusia nu a reușit să obțină aceste avantaje în măsură deplină.

Nu poate fi trecut cu vederea și faptul că multe din noile state independente de asemenea folosesc CSI în interesele sale. Constantin Zatulin, Directorul Institutului CSI, menționa următoarele:

„Toată lumea consideră, într-o profundă, printre altele, necunoștință de cauză, că CSI reprezintă o formă de promovare a intereselor ruse. De aceea, așa sau altfel, noi (în primul rînd prestigiul nostru) vom avea de pierdut dacă CSI se va năruși. Totodată, Rusia nu trebuie să permită altor țări să fie șantajată cu amenințarea dizolvării Comunității. Ucraina, de exemplu, a obținut ratificarea de către Duma de Stat și Consiliul Federației a tratatului, s-a ales cu Crimeea și Sevastopolul în schimbul calității lipsite, practic, de orice importanță de membru al Adunării interparlamentare, care, pentru că veni vorba, așa și nu și-a mai lansat activitatea. Este puțin probabil că CSI a reușit să se afirme ca organizație internațională vitală. Am impresia că poate exista doar cu un club cultural-istoric, unde poți sta de vorbă pe tema problemelor legate de moștenirea unională”.

Statele nu tolerează extinderea împuternicirilor organizațiilor internaționale în sfera procesului decizional, în primul rînd pentru că nu doresc să-și piardă controlul asupra celor mai importante sfere ale vieții politice și economice. Același Myrdal menționa că activitatea Comisiei Economice pentru Europa a ONU nu reprezintă decît o coordonare și sincronizare în domeniul dat a acțiunilor statelor suverane.

Referitor la organizațiile internaționale neguvernamentale, ele de asemenea pot fi interpretate ca niște instrumente de promovare a intereselor diferitelor sindicate, organizații comerciale, partide politice, grupări religioase etc.

4.3.2. Organizațiile internaționale ca arenă a activității diplomatice

Una din cel mai importante funcții ale organizațiilor internaționale constă în faptul că ele oferă membrilor săi posibilitatea de a se întâlni, a-și expune punctele de vedere, discuta, a ajunge la un acord comun sau, dimpotrivă, a-și exprima dezacordul în anumite probleme. Ca atare, aceste foruri sînt neutre. Ele pot fi folosite ca tribună (de exemplu, sesiunea anuală a Adunării Generale a ONU) pentru popularizarea propriei poziții, de asemenea în scopul majorării numărului de simpatizanți, consolidării diplomatice a unei sau altei inițiative. Nu este întîmplător faptul că în perioada războiului rece ONU era supranumită „arena a luptei” dintre Est și Vest. După estimările unui specialist, în perioada anilor 1970 aproape 80% de publicații promovau ONU anume în calitate de arenă a activității diplomatice.

Într-adevăr, folosind tribuna ONU și instituțiile sale specializate, reprezentanții diferitor țări încercau să aducă la cunoștința comunității mondiale punctele lor de vedere asupra celor mai arzătoare probleme ale lumii contemporane. Țările Lumii a treia pledau pentru crearea unei „ordini economice noi”, întrucît cea „veche”, creată la Bretton-Woods (FMI, BERD, GATT) nu reprezenta interesele lor, mai mult ca atît, la începutul anilor 1970 începuse să dea semne de degradare. La sesiunile anuale ale Adunării Generale a ONU, șefilor de state și de guverne, membri ai organizației, li se oferă posibilitatea de a se adresa colegilor, împărtășindu-și punctele de vedere asupra problemelor stringente cu care se confruntau țările lor, formulînd propuneri pentru a fi supuse dezbaterilor de către toți membrii comunității mondiale.

Există și alte organizații internaționale care îndeplinesc funcția de arenă pentru abordarea problemelor ce se referă la competența lor. La sesiunile sale, Comitetul Internațional Olimpic adoptă hotărâri despre locul unde se vor desfășura Jocurile Olimpice, extind programul lor, confirmă lista preparatelor interzise pentru consum de către sportivi etc. În CIO se desfășoară discuții aprinse pe marginea celor mai importante probleme, părțile își expun punctele de vedere, promovează un oraș sau altul pentru a candida la dreptul de a fi capitala următoarelor jocuri.

Delegații Comitetului Internațional al Crucii Roșii pun în discuție probleme cu privire la acordarea de ajutor zonelor cuprinse de conflicte militare, fac schimb de experiență, înaintează propuneri de popularizare a cunoștințelor despre dreptul umanitar.

Organizația pentru Securitate și Colaborare în Europa, reunind toate statele europene, de asemenea SUA și Canada, reprezintă un for unic pentru abordarea problemelor securității europene.

4.3.3. Organizațiile internaționale ca subiecte de sine stătătoare ale relațiilor internaționale

Această funcție, a treia la număr, a organizațiilor internaționale presupune că organizațiile internaționale (sau, în cel mai rău caz, o parte din ele) se pot afirma pe arena internațională ca subiecte mai mult sau mai puțin independente de influența forțelor externe a subiecților. Dacă prin noțiunea de organizație „de sine stătătoare” subînțelegem capacitatea de a elabora și adopta decizii ce nu coincid întru totul cu interesele membrilor ei protagoniști, sau de a întări considerabil poziția unui stat aparte sau a câtorva state, precum și a unei structuri stabile și coerente a

procesului decizional (Doic), vom descoperi că în lume există un număr destul de mare de asemenea organizații.

În perioada anilor 1973-1974 și 1999-2000, OPEC reprezenta, indiscutabil, un subiect de sine stătător foarte puternic în sfera relațiilor internaționale, cu toate că o parte a membrilor acestei organizații erau dependenți din punct de vedere economic de țările înalt dezvoltate.

Capacitatea organizațiilor internaționale de a influența asupra evenimentelor din sfera relațiilor internaționale este legată de apariția unor grupuri de oameni ce se identifică pe sine și interesele lor nu cu unele state, ci cu corporații, regiuni, curente religioase sau de natură cultural-națională etc. Motivația diversă a identității explică specificul diferitor asociații, inclusiv a celor internaționale.

Faptul că o organizație sau alta poate fi interpretată ca fiind de sine stătătoare se confirmă prin separarea ei verbală față de statele membre. De exemplu, declarațiile că „ONU trebuie să întreprindă ceva în Kosovo” sau „FMI poartă vina pentru criza economică din Rusia”, nu marchează atitudinea sau „vinovăția”, de exemplu, a SUA pentru adoptarea unor sau altor hotărâri, ci în general a organizației.

Firește, toate organizațiile internaționale depind de subiecții care fac parte din ele. Cu toate acestea, multe organizații dispun de o structură ce le permite să obțină cu mult mai mult decât statele care colaborează într-o componentă restrânsă sau își dau întâlnire doar ocazional. Analiza activității organizațiilor internaționale neguvernamentale ne arată că gradul identității lor corporative este și mai înalt. Aceste organizații demonstrează că ele reprezintă ceva mai mult decât simpla sumă a numărului lor de membri.

De exemplu, CICR a devenit un subiect activ al, practic, tuturor conflictelor armate și nimeni nu asociază această organizație cu vreun stat oarecare. Într-o măsură ceva

mai mică, acest lucru se referă la Organizația Ecologistă și Pacifistă Greenpeace, Organizația Internațională Umanitară Amnesty International. În șir de organizații internaționale neguvernamentale (Confederația Sindicatelor Libere, Organizația Internațională a Standardului, Camera Internațională de Comerț, Federația Mondială a Asociațiilor în Susținerea ONU) și altele, activează în contact cu cele mai importante organizații interstatale – Consiliul pentru Problemele Economice și Sociale, Organizația Internațională a Muncii, UNESCO, Organizația pentru Problemele Alimentării și Agriculturii în sferile lor specifice. Fiecare din aceste organizații dispune de o structură stabilă și coerentă, care impune statul să-și ajusteze conduita la exigențele din sfera relațiilor internaționale.

Gradul de independență al unei sau altei organizații internaționale în raport cu influențele externe este divers. CICR, de exemplu, este suficient de independent în activitatea sa, deoarece se impune prin sarcini clare și timp îndelungat realizează un program de acțiuni ce corespund intereselor unui număr copleșitor de state. În afară de aceasta, principiile activității (neutralitate, umanism etc.), ajutorul efectiv acordat jertfelor conflictelor armate presupun de la sine neamestecul din partea statelor în munca CICR.

Organele judecătorești internaționale (Curtea Internațională de Justiție și Curtea Europeană de Justiție, de exemplu) sînt independente în activitatea lor, adoptînd decizii de sine stătătoare.

Cu toate acestea nu este cazul de supraapreciat gradul acestei independențe. Pe lîngă pronunțarea unei sau altei decizii judecătorești, mai este necesar de asigurat realizarea lor, ceea ce, cu siguranță, este imposibil fără consimțămîntul statelor suverane.

Încă o temelie importantă pe care se sprijină independența organizației internaționale este fenomenul

social, legat de apariția și dezvoltarea birocrăției, *modus operandi* a oricărei organizații care cu timpul devine activă din punct de vedere politic.

Unul din exemplele referitor la caracterul independent al activității desfășurate în arena internațională sînt operațiile de menținere a păcii ale ONU. Carta organizației și completările la ea nu conțin trimiteri cu privire la funcțiile de menținere a păcii ale ONU. Cu toate acestea, acțiunile de menținere a păcii sub egida ONU au început încă în perioada războiului rece. La începutul anilor 1940, Consiliul de Securitate și Adunarea Generală a ONU au instituit grupuri speciale de monitorizare a situației din Grecia, Palestina, Kashmir și Indonezia. Prima operație militară de proporții a fost întreprinsă în noiembrie 1956, cînd subdiviziunile speciale s-au manifestat inițial în calitate de tampon între Egipt și Israel, favorizînd astfel scoaterea trupelor britanice și franceze care susțineau Israelul în timpul crizei din jurul Canalului Suez. Ulterior, acțiuni asemănătoare au fost întreprinse în Congo, Cipru, peninsula Sinai și înălțimile Golan, în Livan, în decursul războiului irano-irakian, în Angola, Namibia, America Centrală, în decursul conflictului irako-kuweitinian, în fosta Iugoslavie, Georgia etc.

Puțin probabil că aceste acțiuni s-ar putea încadra în măsurile specificate în capitolul 7 al Cartei ONU. Pacificarea nu înseamnă impunerea prin forță a păcii. În cazul desfășurării acțiunilor de menținere a păcii, folosirea forțelor armate poate avea loc doar cu acordul guvernelor statelor pe teritoriul cărora se presupune dislocarea lor. Ele nu urmăresc scopul de a se amesteca în treburile interne ale acestor state. În majoritatea cazurilor, contingentul forțelor de menținere a păcii a fost format din reprezentanții satelor mici sau neutre. Și doar în ultimii ani forțele armate ale SUA și Rusiei sînt nevoite să-și asume povara principală în asigurarea

acțiunilor de menținere a păcii. În afara de aceasta, forțele de menținere a păcii se formează în funcție de necesități. Sarcina lor principală constă în prevenirea escalării diferendului care deja are loc. De aceea, acțiunile de menținere a păcii nu se încadrează în lista măsurilor de rezolvare pașnică a diferendelor în corespundere cu capitolul 6 al Cartei ONU, chiar dacă ele contribuie la atingerea scopurilor formulate în el.

Apariția fenomenului de menținere a păcii ca inițiativă a ONU este legată de faptul că, în perioada războiului rece, procesul decolonizării s-a pomenit oarecum în umbra evenimentelor legate de confruntarea dintre Est și Vest. Această situație a permis Secretariatului ONU să-și asume un rol mai activ. O dată cu apariția, în conformitate cu Hotărârea Adunării Generale a ONU, a subunităților militare speciale sub egida Națiunilor Unite (*United Nations Emergency Force - UNEF*), posibilitățile Secretarului General s-au extins considerabil în anii 1956-1957. Anume el lua decizia cu privire la structura acestor subunități, conducea cu activitatea celor două comitete consultative în problemele politice și militare, formate din lucrători ai Secretariatului ONU, precum și din reprezentanți ai țărilor care au pus la dispoziția ONU contingentele lor militare. Hammerskjold adopta hotărârea definitivă de punere în aplicare a acestor acțiuni. În corespundere cu Articolul 99 al Cartei, care îl împuternicea cu dreptul de a atrage atenția Consiliului de Securitate asupra oricărei probleme care, după părerea sa, ar putea pune în primejdie menținerea păcii și securității internaționale, Secretarul General a inclus pe ordinea de zi necesitatea desfășurării acțiunii de menținere a păcii în Congo (1960). Ulterior, realizarea acesteia s-a confruntat cu opoziția din partea URSS. În continuare, funcțiile Secretarului General în problemele desfășurării acțiunilor de menținere a păcii au obținut un caracter mai curînd

managerial (*U.Thand, Valdheim, de Cueliar, Butros Galli, Annan*).

Cele trei funcții de bază numite mai sus ale organizațiilor internaționale nu se exclud una pe alta. ONU, de exemplu, poate fi interpretat ca un instrument al politicii externe a diferitor state, for la care se pun în discuție problemele actuale ale politicii mondiale, de asemenea ca un participant activ la politica mondială. Importanța fiecărei din funcțiile nominalizate, așa cum a fost deja demonstrat, se schimbă. În primii ani de existență a ONU, SUA încerca să folosească organizația ca instrument de promovare a propriilor interese, dar ulterior, în anii de aflare a lui Hammerskjold în postul de Secretar General, rolul organizației în arena internațională a început să crească. În sfârșit, majorarea, începând din anii 1960, a numărului de membri ai ONU, a transformat Organizația într-un for cu adevărat mondial.

Alte organizații intenționale pot îndeplini două sau trei din funcțiile numite mai sus. Comunitățile europene, de exemplu, erau folosite de Franța pentru reglementarea procesului de dezvoltare economică și politică a RFG, obținerea ajutorului pentru dezvoltarea propriei agriculturi. La rîndul ei, Germania profita de CEE pentru facilitarea accesului în cadrul Comunităților și, într-un context mai larg, pentru reîncadrarea în comunitatea mondială după înfrîngerea suferită în cel de-al Doilea Război Mondial. Indiscutabil, CEE reprezenta un for prielnic pentru punerea în discuție a problemelor arzătoare ale integrării, relațiilor cu lumea înconjurătoare etc. În prezent, în corespundere cu acordurile de la Maastricht, Uniunea Europeană este un participant activ al relațiilor internaționale, elaborînd o politică unică în sfera securității și afacerilor cu lumea externă.

Spre deosebire de această situație, Comunitatea Statelor Independente, fără a fi subiect al dreptului internațional, pînă în prezent rămîne un for al întîlnirilor, dezbaterilor, discuțiilor diferitor probleme ce reprezintă interes pentru membrii săi, iar la etapele timpurii ale înființării sale - servea „divorțului” pașnic dintre fostele republici ale URSS. Încercările unor politicieni de a folosi Comunitatea în scopul păstrării dominației militaro-politice pe teritoriul fostei URSS pînă în prezent nu s-a încununat de succes.

3.3.4. Aportul organizațiilor internaționale în activitatea normativă a sistemului politic internațional

Încă în secolul XIX, primele organizații internaționale se pronunțau pentru recunoașterea în întreaga lume a unor anumite norme deja acceptate în acele timpuri de unele state dezvoltate - dezicerea de la aplicarea muncii de sclav (Anti-Slavery Society), ameliorarea destinului jertfelor conflictelor armate (The International Committee of the Red Cross), luarea sub protecție a popoarelor cu o dezvoltare înapoiată (Aborigen's Protection Society).

În condițiile lumii moderne, formarea normelor relațiilor reciproce dintre state reprezintă un proces destul de complex, la care, alături de guverne, participă și organizațiile internaționale neguvernamentale.

Carta Organizației Națiunilor Unite conține un șir de principii foarte importante, care formează baza sistemului internațional modern. În Preambulul acestui document se vorbește despre necesitatea respectării „dreptului fundamental al omului”; respectarea egalității oamenilor indiferent de gen, rasă, apartenența națională; promovarea progresul social și crearea condițiilor mai bune de trai a oamenilor etc. În Capitolul 1 al Cartei sînt determinate

scopurile și principiile care trebuie respectate de către statele pașnice în relațiile dintre ele: respectarea normelor dreptului internațional, rezolvarea pașnică a diferendelor, promovarea colaborării internaționale. O listă mai largă a principiilor de bază ale dreptului internațional se conțin în Rezoluția Adunării Generale a ONU din anul 1970. Acte importante, care au stabilit un anumit standard în sfera drepturilor omului, sînt Declarația comună a drepturilor omului adoptată de Adunarea Generală a ONU (1948). Convențiile de la Geneva (1949), de asemenea pactele din anul 1966 cu privire la drepturile cetățenești și politice și cele cu privire la drepturile economice, sociale și culturale. Ocrotirea drepturilor omului a devenit una dintre cele mai importante funcții ale ONU. În anuarul ONU pentru 1991, problemei în cauză i s-a acordat o atenție mai mare decît oricăror altor probleme. ONU depune eforturi pentru a soluționa această problemă în principal pe calea încheierii acordurilor respective cu privire la implementarea standardelor în sfera dată.

În sfera economică, ONU și instituțiile sale specializate de asemenea joacă un rol-cheie. Instituțiile înființate în 1944 la Bretton-Woods reprezintă în continuare temelia ordinii economice existente, chiar dacă din partea fostelor state coloniale demult răsună apeluri de modificare a acestora.

O novație esențială în dezvoltarea economică revine atenției acordate problemelor ecologice din sfera de producție (Convenția de la Viena din 1985 și Protocolul de la Montreal din 1987 referitor la măsurile de prevenire a distrugerii de mai departe a stratului de ozon; Convenția Internațională cu privire la prevenirea poluării mării cu petrol din 1959, Convenția Internațională din 1990 și altele).

În general, așa cum menționează O.N.Hlestov, „în ultimii 30-40 de ani pentru dezvoltarea dreptului

internațional s-a făcut mai mult decât în decursul ultimilor două secole". Au apărut ramuri noi ale dreptului cosmic, informațional, al atomului, ocrotirii mediului, organizațiilor internaționale etc. A fost realizat un volum enorm de muncă în scopul codificării dreptului diplomatic, consular, maritim, dreptului tratatelor, dreptului internațional privat și economic. În fiecare domeniu au fost create norme noi, cum ar fi, de exemplu, instituirea regimului șelfului continental și zonei economice exclusive (excepționale), care reglementează acțiunile de luptă cu răpirea navelor de zbor și instituie responsabilitatea statelor pentru dauna pricinuită.

Deosebit de importantă a fost instituirea principiului prin care se interzice războiul ca mijloc de realizare a politicii externe și rezolvare a diferendelor internaționale.

În dreptul internațional a fost creat un șir de norme de asigurare a securității statelor și prevenirii conflictelor militare („măsurile de încredere”), de asemenea, îndreptate spre diminuarea confruntărilor militare (limitarea cursei înarmărilor, dezarmarea etc.).

În afară de aceasta, pot fi menționate încă două tendințe: perfecționarea metodelor de rezolvare a litigiilor internaționale cu sporirea rolului organelor de arbitraj și judiciare internaționale și dezvoltarea mecanismelor ce asigură respectarea normelor dreptului internațional și aplicarea măsurilor de constrângere față de contravenienți.

Referitor la reglementarea litigiilor, în ultimele decenii a crescut rolul diplomației preventive, mediatorilor, inclusiv al Secretarului General și ai altor reprezentanți ai ONU, comisiilor de anchetă și conciliere, organelor internaționale de arbitraj și judiciare (o recunoaștere mai largă a jurisdicției obligatorii a Curții Internaționale de Justiție a ONU, înființarea Tribunalului Internațional al ONU în problema dreptului maritim etc.). Astfel, rolul elementului internațional, supranumit „al treilea”, în problema rezolvării

litigiilor dintre state a crescut, ceea ce, indiscutabil, are o importanță pozitivă.

Organizațiile internaționale, de asemenea, exercită o *funcție importantă de antrenare a unor state aparte în sistemul politic și economic internațional*. De exemplu, includerea după dezintegrarea URSS a noilor state independente în comunitatea mondială a avut loc nu numai pe calea recunoașterii lor de către alte state suverane, ci și prin aderarea la diverse organizații internaționale (ONU, OSCE, instituții economice internaționale, diferite instituții regionale etc.).

Procesul de *socializare* a statelor în sistemul internațional include mai multe aspecte (politic, de drept, social-economic, cultural și altele).

Este reprezentativă în acest sens calea parcursă de noile state independente din momentul dezintegrării URSS pînă la mijlocul anilor 1990. Cu excepția Rusiei, Belarusiei și Ucrainei, diplomații cărora dispuneau de experiență de muncă încă din perioada sovietică, celelalte state independente noi nu dispuneau nici măcar de acest minim de experiență. Ministerele lor nominale de afaceri externe, înainte de dezintegrarea URSS, dispuneau de doar cîțiva colaboratori (de exemplu, MAE al RSS Moldovenești era format din 9 (nouă) colaboratori, inclusiv ministrul). Procesul de integrare a acestor state în comunitatea internațională și socializarea lor în cadrul ei se producea nu numai prin recunoașterea lor formală de către comunitatea internațională, ci și prin înființarea și instruirea propriului aparat de promovare a politicii externe. Timp de cîțiva ani, pornind practic de la zero, majoritatea acestor state a reușit să se integreze în comunitatea internațională ca membri cu valoare nominală.

Totodată, socializarea poate să decurgă destul de dramatic, conducînd, uneori, la excese. De exemplu,

încălcarea de către conducerea din Belarus a Convenției din anul 1961 de la Viena cu privire la relațiile diplomatice a provocat demersul din vara anului 1998 a corpului diplomatic al statelor occidentale, care au părăsit republica.

Pe de altă parte, aspirațiile Estoniei și Letoniei de a se integra în Uniunea Europeană, care se caracterizează prin standardele înalte în sfera respectării drepturilor omului, le obligă să-și revadă politica în privința populației rusofone, care în decursul unui timp îndelungat era supusă discriminării.

Statele care depun eforturi pentru a fi invitate să facă parte din

Uniunea Euroatlantică, deopotrivă cu multe alte criterii, trebuie să-și reglementeze litigiile teritoriale (firește, dacă ele există). România, de exemplu, care aspira să adere la NATO printre primele țări din Europa Centrală și de Est, a încheiat acorduri corespunzătoare privitor la frontiere cu Ungaria și Ucraina, față de care avea pretenții teritoriale. De motive asemănătoare în rezolvarea problemelor frontierelor la etapa finală a negocierilor cu vecini s-au condus Letonia și Estonia.

Organizațiile internaționale contribuie la minimalizarea conflictelor dintre membrii lor. Direcționat inițial împotriva URSS și aliaților acesteia, NATO a adus ulterior o contribuție importantă în prevenirea conflictelor dintre membrii alianței - Grecia și Turcia, de asemenea a contribuit la admiterea treptată în comunitatea statelor democratice a Spaniei după căderea regimului Franco.

Astfel, procesul de socializare a anticipat obținerea de către stat a calității formale de membru al organizației și continuă în permanență, deoarece orice organizație internațională reprezintă un organism social în dezvoltare, fără a mai vorbi de sistemul internațional în general.

În încheiere, vom menționa că organizațiilor internaționale le revin de asemenea atribuțiile de *difuzare a*

informației – analitice, statistice, de inițiere etc. nu numai membrilor organizației, ci și unui auditoriu mai extins. Difuzarea se realizează prin cele mai diverse metode – prin buletinele și agendele informative, anuare, reviste, monografii etc., accesibile, de regulă, prin serviciile de presă și informație (ONU, UE, NATO, OSCE și altele), de asemenea prin rețelele computerizate globale.

Așadar, organizațiile guvernamentale și neguvernamentale joacă un rol important în sistemul relațiilor internaționale, completând în mod esențial resursele diplomației mutuale tradiționale, creînd premise pentru integrarea operativă a noilor state independente în comunitatea internațională, economisind substanțial resursele membrilor acesteia.

Înființarea și evoluția organizațiilor internaționale este legată anume de faptul că unele probleme nu au putut fi rezolvate de către state aparte sau prin metode tradiționale. Manifestându-se ca instrumente, foruri și subiecte active în domeniul relațiilor internaționale, ele creează condiții pentru soluționarea problemelor vechi și noi care stau în fața omenirii.

Surse:

1. *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие* / Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 15-28.

2. Бернар Жакье, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие.* - Н. Новгород: Пресс Юниверситер де Гренобль; Изд-во Нижегородского ун-та, 1997. -138-144.

Literatură:

1. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений».* - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

2. Василенко И.А., *Политическая глобалистика, Учебное пособие.* - Москва, «Логос», 2000.
3. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику.* Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.
4. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством.* Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
5. *Современные международные отношения. Учебник /* Под ред. А.В.Торкунова. - Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
6. Цыганков П.А., *Теория международных отношений.* - Москва, «Гардарики», 2002.
7. Balan, Oleg; Serbenco, Eduard, *Drept internațional public, Vol. I.* - Chișinău, "Reclama", 2001.
8. Bull, Hedley, *Societatea anarhică, Un studiu asupra ordinii în politica mondială,* Central European University Press, Editura Știința, Chișinău, 1998.
9. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice // „Administrarea Publică”,* 2001, nr. 2, pag. 119-134.
10. Burian, Alexandru, *Sistemul relațiilor internaționale contemporane // „Administrarea Publică”,* 2000, nr. 3-4, pag. 149-164, (1,0 c.a.).
11. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților.* - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.
12. Ceterchi, Ioan; Craiovan, Ion, *Introducere în teoria generală a dreptului,* București, 1999.
13. *Justiția în republica Moldova.* - Chișinău, „Prometeu”, 1998.
14. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare /*Trad. de Horațiu Stamatini, Iași, Editura POLIROM, 1999.
15. Lupu, Gheorge; Avornic, Gheorge, *Teoria generală a dreptului.* - Chișinău, "Lumina", 1997.
16. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional.* Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.
17. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales,* Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
18. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy, rev. ed.,* London: Frances Pinter, 1980.
19. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale,* Paris, 1992.

20. Schwarzenberger, George, *La Política del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Económica, Mexico-Buenos Aires, 1960.

21. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional público y relaciones internacionales*, Tercera edición, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.

22. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. - 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.

23. Wight, Martin, *Política de putere*, Chişinău, Editura ARC, 1998.

REGLEMENTAREA JURIDICĂ A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE⁵

5.1. Noțiunile de drept internațional public și drept internațional privat

5.2. Noțiunea și trăsăturile caracteristice ale dreptului internațional contemporan

5.3. Raportul dintre drept și moralitate în relațiile internaționale

5.1. NOȚIUNILE DE DREPT INTERNAȚIONAL PUBLIC ȘI DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT

În dreptul internațional modern se disting dreptul internațional public și dreptul internațional privat.

Manualul de față nu-și pune drept scop examinarea problemelor ce se referă la domeniul dreptului internațional privat. Ni se pare rațională doar abordarea problemei raportului dintre aceste două sisteme ale dreptului – dreptul internațional public și dreptul internațional privat.

În această problemă nu există unanimitate de păreri. Unii consideră că dreptul internațional privat nu este altceva decât o specie a dreptului internațional public, alții socot că el reprezintă într-o oarecare măsură unul din ramurile

---

⁵ *Международное право: Учебник. Изд. 2-е, доп. и перераб. Отв. ред. Ю.М.Колосов, В.И.Кузнецов. – Москва, Междунар. отношения, 1998. – 624 с., стр. 7-17.*

dreptului civil, alții identifică dreptul internațional privat cu cel internațional public. În sfârșit, unii juriști consideră că deși dreptul internațional privat reprezintă parțial unul din ramurile speciale ale dreptului civil, el, în principal, este legat cel mai strâns anume de dreptul internațional public.

Se impune concluzia că ultimul punct de vedere, reprezentînd legătura internă dintre dreptul internațional privat și dreptul internațional public, într-o măsură mai mare corespunde stării reale de lucruri.

Dreptul internațional privat, firește, nu este identic cu dreptul internațional public și nici nu reprezintă unul din ramurile lui, deoarece în acest caz va trebui de recunoscut în calitate de subiecți ai dreptului internațional și persoanele fizice, ceea ce este incorect în principiu. În plus, în cazul unei asemenea interpretări a dreptului internațional privat, Curtea Internațională de Justiție a ONU ar trebui să accepte spre examinare și soluționare litigiile dintre subiecții dreptului privat, ceea ce contravine Cartei ONU.

Indiscutabil este, însă, faptul că dreptul internațional privat, care reglementează diverse relații civile de drept, în majoritatea lor legate de circuitul internațional economic, are și un caracter internațional de drept. La baza dreptului internațional privat se află nu numai legile interne ale statului, ci și tratatele internaționale, de asemenea principiile și normele dreptului internațional modern.

5.2. NOȚIUNEA ȘI TRĂSĂTURILE SPECIFICE ALE DREPTULUI INTERNAȚIONAL CONTEMPORAN

Am putea defini după cum urmează noțiunea de drept internațional modern, fără a pretinde, firește, că am epuizat prin aceasta toate trăsăturile sale specifice.

Dreptul internațional modern cuprinde totalitatea

principiilor și normelor unanim recunoscute, care reglementează cele mai diverse relații dintre subiecții comunicării internaționale în baza și în scopurile asigurării efective a universului internațional.

5.2.1. Noțiunea și tipurile subiecților dreptului internațional modern

În varianta veche a dreptului internațional predomina punctul de vedere conform căruia unicul său subiect era statul. În dreptul internațional modern subiecții tipici ai dreptului, adică purtătorii drepturilor și obligațiilor internaționale de asemenea sînt, în primul rînd și în principal, statele, dar au apărut și subiecți noi, cum ar fi organizațiile internaționale, națiunile care luptă pentru independență (în cazul recunoașterii lor internaționale).

Cu certitudine, nici organizațiile internaționale, nici organele lor, de exemplu, reieșind din natura lor de drept, nu pot fi egalate sub aspectul examinării noastre cu statele. Cu toate acestea, ar fi o eroare să refuzăm mai multor organizații internaționale, mai ales ONU, o anumită calitate de personalitate juridică internațională. Într-adevăr, ONU, reprezentînd întii de toate și în principal o reuniune politică a statelor, în același timp este și persoană juridică, adică, într-un anumit domeniu, determinat prin Carta ei, dispune de drepturi generale în sfera relațiilor internaționale.

Persoanele fizice nu pot fi subiecți ai dreptului internațional modern. Totodată, însă, mai mulți juriști consideră în mod neîntemeiat că în prezent se observă o tendință de transformare a persoanele umane în subiecți de sine stătători ai dreptului, alții afirmă că ele deja au devenit astfel, iar alții merg și mai departe, apreciindu-i în calitate de subiecți unici ai dreptului internațional modern.

5.2.2. *Obiectul dreptului internațional*

Întii de toate trebuie să menționăm că *nu se poate de confundat noțiunea de obiect al științei dreptului internațional cu cea de obiect al dreptului ca atare*. Este necesar, de asemenea, de făcut o delimitare între obiectul dreptului internațional și obiectul relațiilor de drept internațional.

Obiectul dreptului internațional în constituie anumite relații internaționale. În dreptul intențional public este vorba despre niște relații specifice, adică în primul rând despre relațiile dintre state.

Relațiile internaționale în sens larg, sau relațiile dintre popoare în general, reprezintă un domeniu destul de divers, care nu întotdeauna se încadrează în limitele dreptului internațional, ale dreptului public. Astfel, de exemplu, relațiile internaționale pe linia diferitelor organizații sociale, sportive, religioase și altele, de regulă, nu comportă un caracter de relații de drept public.

Cu toate acestea, nu orice relații chiar și dintre state reprezintă relații de drept internațional. Relațiile politice și de alt tip dintre state pot căpăta, în virtutea unor sau altor circumstanțe un caracter prin excelență real, cu consacrarea lor în forma respectivă de drept internațional. Specificul principal al unui asemenea gen de relații constă în lipsa în ele a aspectului condiționării lor formale prin obligații juridice.

Relațiile politice reale dintre state se transformă în relații de drept internațional numai din momentul încheierii între ele a acordului internațional, din momentul aderării lor la tratatul deja existent în baza cutumelor internaționale sau a principiilor unanim recunoscute ale relațiilor dintre popoare *jus cogens*.

Pe linia aceluiași raționament, nu orice relații economice internaționale se referă la domeniul dreptului internațional public. De exemplu, tranzacția de cumpărare-

vînzare, chiar și dacă este încheiată între reprezentanții guvernelor, nu întotdeauna reprezintă un act al dreptului internațional public. În unele cazuri ea poate fi examinată ca tranzacție de drept civil, fie și cu un caracter ceva mai specific.

Specificul unui asemenea caz constă în faptul că la apariția unei oarecare colizii în cadrul unui asemenea raport juridic, unul din state poate fi deferit în calitate de reclamat în fața instanței judiciare a altui stat doar cu condiția acordului său clar exprimat. În caz contrar, va fi evidentă încălcarea imunității judiciare a statului reclamat. Dar aceasta este deja altă problemă. Indiscutabil este doar faptul că statul poate încheia tranzacții de drept civil, adică se poate manifesta în calitate de subiect al dreptului civil.

La definirea caracterului relațiilor dintre state urmează de reieșit, însă, nu din forma acestor relații, ci, în principal, din esența lor juridică. Ca relații ale dreptului internațional public pot fi calificate acele relații, în cadrul cărora statele se manifestă ca purtătoare a drepturilor suverane supreme, adică în calitate de subiecți ai puterii. Relațiile internaționale sînt, în primul rînd, relațiile dintre puteri.

În același timp trebuie de avut în vedere că relațiile dintre puteri pot avea loc nu numai între state, ci și între popoarele care luptă pentru independența și devenirea lor ca stat.

În sfîrșit, relațiile internaționale cu caracter de drept public se stabilesc și între organizațiile internaționale, precum și între ele și diferite state.

Obiectul raportului de drept internațional cuprinde toate aspectele în privința cărora subiecții dreptului intră în raporturi de drept între ei în baza principiilor și normelor unanim recunoscute ale relațiilor internaționale.

Obiectele relațiilor de drept internațional pot fi de trei tipuri: 1) teritoriu, 2) acțiuni și 3) abținere de la acțiuni.

Teritoriul se manifestă în calitate de obiect al relațiilor de drept internațional destul de des, mai ales după terminarea războaielor, de exemplu la încheierea tratatelor de pace. Acțiunile pot constitui obiectul celor mai diverse relații de drept dintre state, de exemplu în cazul pactelor de ajutorare reciprocă, a tratatelor unionale etc. Abținerea de la acțiuni, de asemenea reprezintă un obiect al relațiilor de drept internaționale, de exemplu în cazul pactelor de neagresiune, neutralitate, a legilor și cutumelor războiului.

Totodată, obiectul dreptului internațional nu este nelimitat. Ca atare, atunci când se exprimă prin acțiune sau prin abținerea de la acțiune, obiectul trebuie să fie legal. El nu trebuie să contravină principiilor și normelor dreptului internațional modern. Așa, de exemplu, amestecul în treburile interne ale statului nu poate constitui un obiect al raportului de drept internațional, deoarece un asemenea amestec este interzis de însăși dreptul internațional, în special de Carta ONU. În afară de aceasta, din noțiunea de obiect al raportului de drept internațional sînt excluse, de regulă, problemele ce țin de competența internă a statului.

5.2.3. Sursele dreptului internațional

Termenul de „sursele dreptului” are două semnificații. De fapt, sursa tuturor normelor de drept în ultimă instanță sînt condițiile materiale ale existenței societății, viața socială. Condițiile vieții sociale se reflectă sub forma diverselor idei, teorii și concepții, inclusiv a celor de drept. Procesul de obiectivare a concepțiilor dreptului trece inițial prin etapa exprimării voinței unor anumite grupuri de oameni – claselor dominante ale statelor (în statul național – a întregului popor), astfel regulile concrete ale conduitei

capătă un caracter juridic obligatoriu, adică devin norme de drept. În dreptul internațional, unele sau altele reguli de conduită obțin calitate juridică pe calea acordării lor cu voința participanților la relațiile internaționale.

Altă semnificație a termenului „sursele dreptului” este folosită în literatura juridică pentru determinarea formelor în care normele de drept își găsesc expresia adecvată. Anume în acest sens vom folosi în continuare termenul în cauză.

În teoria dreptului internațional se evidențiază *sursele principale și sursele auxiliare*.

Sursele principale ale dreptului internațional modern sînt *tratatul internațional și cutuma internațională*.

Tratatul internațional este o înțelegere încheiată între două (*tratat bilateral*) sau mai multe (*tratat multilateral*) state, prin care se creează, se modifică și se sting drepturi și obligații ori se stabilesc norme de conduită ce trebuie respectate în relațiile dintre ele și care reprezintă o expresie liber consimțită a voinței părților, bazată pe egalitatea și suveranitatea lor.

Tratatul este izvorul de bază principal al dreptului internațional modern, deoarece într-o formă clară și coerentă exprimă voința părților referitor la crearea, modificarea sau stingerea drepturilor și obligațiilor reciproce. Majoritatea absolută a normelor dreptului internațional modern au un caracter contractual.

Cutuma internațională - reprezintă o normă de conduită consfințită printr-o practică îndelungată, recunoscută unanim în raporturile dintre state și acceptată de ele ca normă juridică obligatorie.

Cutuma internațională se caracterizează prin trei elemente:

1) practica îndelungată, 2) recunoașterea generală, 3) convingerea în obligativitatea ei juridică. Primele două

elemente au un caracter relativ. Astfel, în anumite condiții norma cutumiară de drept internațional se poate forma foarte repede. Relativitatea elementului recunoașterii generale se exprimă prin aceea, că pentru apariția normei cutumiare nu este obligatorie recunoașterea și aplicarea ei de toate statele fără nici o excepție. Necesară și suficientă este, practic, recunoașterea ei de majoritatea statelor care joacă un rol de frunte și au o pondere mai importantă în relațiile internaționale. În condițiile coexistenței sistemelor social-economice diferite recunoașterea unei astfel de norme de către statele care formează aceste sisteme este necesară. Unii autori consideră că perpetuarea practicii și convingerea în existența reală a normei de drept cutumiar formează cele două elemente esențiale ale ei.

Cutuma internațională trebuie diferențiată de normele curtoaziei sau ale uzanțelor internaționale.

Sursele auxiliare ale dreptului internațional modern sînt formate din: 1) deciziile sau hotărîrile organelor și organizațiilor internaționale, 2) legile interne de stat, 3) deciziile instanțelor judiciare naționale și 4) din doctrine.

Deciziile și hotărîrile organelor și organizațiilor internaționale în marea lor majoritate se referă la problemele interne ale acestor instituții internaționale, din care cauză ele nu reprezintă surse ale dreptului internațional. Totodată, acele decizii și hotărîri, care formulează reguli de conduită ce depășesc cadrul problemelor prin excelență interne ale organizațiilor internaționale, de regulă, poartă un caracter consultativ, adică sînt lipsite de calitatea obligativității juridice. Ele pot deveni o etapă în stabilirea unei norme noi de drept internațional sau pot servi ca o confirmare a normei de drept internațional existente.

Confirmarea unei sau altei reguli de conduită, pentru prima dată formulată în decizia sau hotărîrea organizației internaționale, se poate produce în calitate de normă de

drept doar în cazul cînd este recunoscută astfel de participanții relațiilor internaționale. Acest ultim caz, însă, practic se rezumă la consfințirea unei asemenea reguli de conduită sau sub formă de normă a tratatului sau sub formă de normă cutumiară a dreptului internațional.

Trebuie să menționăm aparte hotărârile Adunării Generale a ONU care, de regulă, poartă un caracter de recomandatie. Totodată, hotărârile Adunării Generale, care formulează regulile generale ale conduitei ce depășesc cadrul necesităților prin excelență interne ale Organizației Națiunilor Unite și care se adoptă cu unanimitate de voturi, adică sînt acceptate de statele cu sisteme social-economice diferite, obțin importanța de surse ale dreptului internațional, în calitate de acte ce conțin norme de drept internațional, deoarece ele sînt recunoscute în această calitate de către statele participante.

În corespundere cu art. 25 al Cartei ONU, Consiliul de Securitate al ONU poate adopta decizii obligatorii pentru statele membre ale Organizației. Aceste decizii, însă, se referă la cazuri concrete și trebuie să se bazeze pe principiile și normele în vigoare ale dreptului internațional. Anume din această cauză, deciziile Consiliului de Securitate reprezintă în esența lor acte de aplicare a principiilor și normelor în vigoare raportate la situații concrete. Aceasta însă nu exclude eventualitatea influenței lor asupra procesului de formare a noilor norme ale dreptului internațional.

Deciziile Curții Internaționale de Justiție a ONU, ca și deciziile altor instanțe (de arbitraj) judiciare reprezintă acte de aplicare a normelor de drept, deoarece curțile internaționale de justiție nu creează norme noi, ci doar aplică normele dreptului internațional în vigoare la procesul de soluționare a unor probleme concrete, transmise lor benevol de către participanții la relațiile internaționale.

Legile interne de stat, precum și deciziile instanțelor judiciare naționale nu reprezintă surse ale dreptului internațional, ele sînt obligatorii numai pentru dreptul național. Importanța legilor interne pentru dreptul internațional constă în aceea că unele principii ale acestor legi, pe de o parte, pot obține recunoașterea internațională și deveni norme convenționale sau cutumiare ale dreptului internațional.

Pe de altă parte, în legile interne ale statului, precum și în deciziile instanțelor judiciare naționale, pot fi confirmate normele în vigoare ale dreptului internațional. În acest ultim caz, importanța actelor indicate constă în aceea, că ele ajută la determinarea poziției, atitudinii statului față de regula concretă a conduitei și servesc astfel ca o sursă indirectă auxiliară a dreptului internațional, adică ajută la stabilirea unei sau altei norme a dreptului internațional.

Doctrinile (lucrările științifice ale juriștilor specializați în probleme de drept internațional) de asemenea nu reprezintă surse ale dreptului internațional, ci doar opinia personală a unor persoane aparte, chiar dacă acestea se remarcă prin cunoștințe speciale în domeniul dat. Importanța doctrinelor constă în faptul că lucrările științifice ale specialiștilor pot servi în calitate de material ajutător în lămurirea conținutului unor sau altor principii și norme și chiar a instituțiilor întregi ale dreptului internațional în vigoare. Doctrinile pot elabora și formula noi reguli ale dialogului internațional (un rol aparte în această privință revine diverselor corporații științifice, asociațiilor de juriști specializați în problemele de drept internațional), cu toate acestea asemenea reguli nu vor depăși cadrul specific al unei oferte. Pentru transformarea lor, însă, în norme juridice obligatorii este necesar ca ele să obțină recunoaștere internațională, adică să treacă prin stadiul de coordonare cu voința manifestată a participanților la relațiile internaționale,

iar exprimarea acestei voințe să fie direcționată anume spre stabilirea regulilor juridice obligatorii, adică a normelor dreptului internațional.

În trecut, doctrinele jucau un rol cu mult mai important în practica relațiilor internaționale. În perioada modernă, importanța lor în calitate de surse auxiliare este mai mică.

5.2.4. Recunoașterea generală a principiilor dreptului internațional

Prin recunoașterea generală a principiilor dreptului internațional trebuie de înțeles unele reguli inițiale generale deosebit de importante ale conduitei în sfera dialogului internațional, regulile principale de conduită ale statelor, principiile conductoare ale legalității populare, cu care trebuie să se socoată toate statele și care exprimă spiritul de dreptate al întregii omeniri progresiste.

Principiile dreptului internațional, ca reguli deosebit de importante și deosebit de generale ale conduitei participanților în sfera dialogului internațional, exercită o anumită influență asupra stabilirii normelor de drept internațional în calitate de reguli mai concrete ale conduitei în relațiile internaționale. Un principiu sau altul nu numai că poate determina apariția unor reguli de conduită mai concrete, ci, totodată, el și le subordonează sieși. Această subordonare își găsește expresia în faptul că regulile mai concrete ale conduitei se armonizează între ele, totodată armonizându-se cu principiul, care reprezintă o regulă mai generală a conduitei.

Normele de drept internațional, reprezentând reguli mai concrete ale conduitei, dezvoltând și detaliind principiile de drept internațional, pot să exercite o influență mai efectivă asupra relațiilor internaționale.

Practica relațiilor internaționale deseori ne mărturisește, cu regret, că pentru transpunerea în viață a principiilor dreptului internațional nu întotdeauna este suficientă recunoașterea și nici chiar confirmarea lor prin acte internaționale de mare autoritate, cum ar fi, de exemplu, Carta ONU. Iată de ce toate statele sînt cointeresate ca principiile dreptului internațional ce se referă la menținerea păcii și securitate, să fie individualizate și concretizate prin angajamentele reciproce ale subiecților internaționali. Din acest punct de vedere ar fi justificată, de exemplu, încheierea unui *tratat universal* cu privire la neaplicarea forței.

Norma convențională, formulată pentru prima dată în contextul convenției internaționale locale, se poate transforma în normă cutumiară general recunoscută sau poate servi ca precedentă pentru alte convenții și deveni normă convențională unanim recunoscută a dreptului internațional.

5.3. RAPORTUL DINTRE DREPT ȘI MORALITATE ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

Dreptul internațional, indiscutabil, este legat, de exemplu, de o asemenea formă a conștiinței sociale, ca moralitatea, deși nici pe departe nu se identifică cu ea.

Moralitatea reprezintă una din cele mai vechi forme de manifestare a conștiinței sociale. Ea naște din cerințele societății și din asemenea reguli ale comportamentului oamenilor, care, în ultimă instanță, exprimă interesele economice și sociale generale ale societății sau ale uneori părți ale ei, fără a comporta, cu toate acestea, un caracter juridic obligatoriu.

În sfera dialogului internațional, moralitatea se manifestă ca un imperativ pe care statele și popoarele nu-l

pot ocoli, altfel riscă să fie condamnate de opinia publică mondială.

Dreptul internațional reprezintă un ansamblu de norme și principii, respectarea cărora formează obligativitatea juridică a statului. Încălcarea sau nerespectarea lor poate reclama aplicarea sancțiunilor corespunzătoare îndreptate împotriva infractorului. Îmbinarea dintre regulile juridice și normele moralității ar corespunde intereselor supreme ale dialogului internațional.

5.3.1. *Dreptul internațional și curtoazia internațională*

O importanță majoră în relațiile internaționale revine respectării normelor curtoaziei internaționale, care, în aceeași măsură ca și normele moralității, din punct de vedere juridic nu sînt obligatorii. O importanță aparte o au regulile curtoaziei internaționale în domeniul relațiilor maritime (de exemplu, darea onorului reciprocă a navelor în largul mării) și în sfera diplomatică (ceremonialul acreditării).

Regulile curtoaziei internaționale nu se încadrează în normele de drept internațional, dar sînt strîns legate una de alta. În special, o normă sau alta a curtoaziei internaționale poate să devină normă a dreptului internațional, adică să se transforme într-o regulă de conduită obligatorie pentru toți participanții dialogului internațional. Aceasta poate avea loc atît pe calea transformării unei asemenea reguli în cutumă de drept internațional (normă cutumiară de drept) cît și prin consacrarea în acordul internațional (norma convențională de drept)

5.3.2. *Baza puterii juridice a dreptului internațional*

În legătură cu încălcările numeroase a dreptului internațional atât în trecut cât și în epoca modernă apare problema cu privire la bazele puterii juridice a dreptului internațional.

Baza obligativității dreptului internațional o constituie acordul benevol clar exprimat sau tacit general sau separat al statelor referitor la stabilirea unor anumite reguli ale dialogului internațional, reguli ce corespund conștiinței de drept a popoarelor, iar prin aceasta și intereselor asigurării păcii în lumea întreagă.

5.3.3. *Tipurile de sistematizare a normelor dreptului internațional*

Caracterul izolat, confuz și discutabil al unui șir de prevederi ale dreptului internațional reclamă necesitatea practică și științifică a sistematizării respective a principiilor pe care se sprijină normele lor. Sistematizarea poate fi efectuată prin încorporarea, codificarea și dezvoltarea progresivă a dreptului internațional.

Prin *încorporarea* dreptului internațional subînțelegem o asemenea prelucrare a normelor de drept internațional, în virtutea căreia ele se asociază și repartizează în ordine sistematică fără a-și schimba esența. O asemenea asociere a normelor de drept juridic de obicei se realizează în diverse culegeri ale acordurilor internaționale multilaterale pe teme concrete ale relațiilor internaționale comerciale, de transport, poștale etc.

Esența *codificării* normelor de drept internațional constă în primul rând în perfecționarea normelor internaționale în vigoare, ceea ce înseamnă sistematizarea lor în baza unor anumite principii unice.

Menirea principală a dezvoltării *progresive* a normelor de drept internațional constă în reevaluarea normelor existente și a formulării unor reguli noi ale conduitei participanților la dialogul internațional, corespunzătoare nivelului conștiinței de drept a popoarelor din epoca istorică respectivă.

5.3.4. *Codificarea dreptului internațional*

Codificarea dreptului internațional poate fi concepută atât în volum deplin (cod unic universal), cât și sub formă de sistematizare parțială, adică prin unirea unor ramuri separate ale dreptului internațional.

Codificarea poate fi oficială, adică realizată pe bază interguvernamentală, sau neoficială, adică promovată de savanți aparte, instituții sau organizații științifice.

Mai multe propuneri cu privire la codificarea generală a dreptului internațional au apărut încă în secolul XVIII (de exemplu, Declarația abatelui Greguar din 1792). Încă la începutul secolului XIX în cercurile oficiale ale Rusiei, Franței, Austriei se discuta un plan de creare a unui cod amplu al dreptului internațional. Cu toate acestea, din cauza unor contradicții profunde de ordin social, politic și ideologic, diversele proiecte de creare a unui cod general al dreptului internațional nu au fost realizate nici pînă în zilele noastre, ceea ce nicidecum nu exclude eventualitatea realizării lor în viitor.

Alta este situația privitor la codificarea parțială a dreptului internațional. Încercările întreprinse în vederea unei asemenea codificări au dat un șir de rezultate pozitive.

Din 1949 pînă în 1980, comisia a perfectat un șir de proiecte de codificare în problemele dreptului internațional modern. De exemplu, prerogativele proiectelor ce se referea la problemele dreptului internațional maritim, relațiilor

diplomatice, tratatelor, au fost realizate sub aspectul Convenției de la Geneva cu privire la dreptul maritim din 1958, Convenției de la Viena despre relațiile diplomatice din 1961, Convenției de la Viena despre relațiile consulare din 1963, Convenției de la Viena despre dreptul tratatelor internaționale din 1969. La cea de-a XXV-a Sesiune a Adunării Generale a ONU a fost confirmată Declarația despre principiile dreptului internațional, cu referire la colaborarea dintre state în corespundere cu stipulările Cartei ONU. Este important, de asemenea, de menționat încă două convenții de la Viena:

1975 - Convenția universală cu privire la reprezentanța statelor în relațiile lor cu organizațiile internaționale unoversale; 1975 - Convenția cu privire la succesiunea de drept a statelor referitor la tratate.

Există și alte organe în cadrul ONU, cum ar fi Comitetul pentru dezarmare, Comitetul pentru folosirea pașnică a spațiului cosmic etc., care se ocupă de codificarea și dezvoltarea progresivă a dreptului internațional.

În general, în cadrul ONU a fost desfășurată o activitate utilă considerabilă de codificare a dreptului internațional. Cu toate acestea, nu se poate să nu remarcăm faptul că locul principal în programul de codificare a dreptului internațional trebuie să revină problemelor de menținere a păcii, apărării drepturilor suverane a statelor și națiunilor și dezvoltării relațiilor de prietenie dintre ele.

Codificarea neoficială a dreptului internațional, care se consideră mai flexibilă, își găsește realizarea sa concretă printr-un șir de proiecte ale unor savanți, instituții științifice și organizații sociale.

Surse:

Международное право: Учебник. Изд. 2-е, доп. и перераб. Отв. ред. Ю.М.Колосов, В.И.Кузнецов. – Москва, Междунар. отношения, 1998. – 624 с., стр. 7-17.

Literatura:

1. Бокшанин А., *История международных отношений и дипломатии в древнем мире*. – Москва, 1948.
2. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. – Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
3. Василенко И.А., *Политическая глобалистика, Учебное пособие*. – Москва, «Логос», 2000.
4. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. – Москва, «Логос», 2000.
5. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. Изд. 3-е, дополн. – Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
6. Жакье, Бернар, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие*. – Н. Новгород, Изд. Нижегородского ун-та, 1997.
7. Зайцева О.Г., *Международные межправительственные организации*. – Москва, «Наука», 1983.
8. *История политических и правовых учений*. / Под ред. О.Э.Лейста. – Москва, «Юридическая литература», 1997.
9. Кальвекоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. – Москва, «Международные отношения», 2000.
10. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. – Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.
11. *Современные международные отношения. Учебник / Под ред. А.В.Торкунова*. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
12. Цыганков П.А., *Современные политические режимы: структура, типология, динамика (учебное пособие)*. – Москва, «Интерпракс», 1995.
13. Цыганков П.А., *Теория международных отношений*. – Москва, «Гардарики», 2002.
14. Beniuc, V.; Rusnac, Gh., *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației*, Chișinău, Firma editorial-poligrafică “Tipografia Centrală”, 1998.

15. Brădescu, Faust, *Doctrine politice* /Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu - Ed. a 2-a, Vol. 1: *Drept și politică internațională*, București, Editura „Majadahonda”, 1999.
16. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice* // „Administrarea Publică”, 2001, nr. 2, pag. 119-134.
17. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.
18. Datcu, Ion, *Istoria relațiilor internaționale și a diplomației*, București, 1991.
19. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* /Trad. de Horațiu Stamatini, Iași, Editura POLIROM, 1999.
20. Jose, Luis, Leon, *El nuevo sistema internacional. Una vision de Mexico*. Secretaria de Relaciones Exteriores, Ricardo Flores Magon, Mexico, 1999.
21. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional. Con estudio preliminar de Esther Barbe*, Tecnos, Madrid, 1990.
22. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
23. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy, rev. ed.*, London: Frances Pinter, 1980.
21. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
22. Schwarzenberger, George, *La Politica del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Economica, Mexico-Buenos Aires, 1960.
23. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
24. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
25. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. - 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
26. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.
27. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, Editura ARC, 1998.

NOȚIUNEA DE DIPLOMAȚIE ȘI DREPT DIPLOMATIC⁶

6.1. Definierea diplomației

6.2. Noțiunea de drept diplomatic

6.3. Izvoarele dreptului diplomatic

6.4 Interacțiunea dintre diplomație, politica externă, dreptul diplomatic și morala internațională

6.1. DEFINIȚIA DIPLOMAȚIEI

Termenul *diplomație*⁷ din punct de vedere etimologic vine de la cuvântul grecesc "diploô" (dublez), ceea ce înseamnă dublarea documentelor. Sensul dublării consta în faptul că un exemplar al documentului (diplomei, actului scris) rămânea la suveran, iar alt exemplar era transmis prin soli suveranului cu care se purtau negocieri.

Definiția noțiunii de diplomație este prezentată în

---

⁶ Vezi: Burian, Alexandru, *Drept diplomatic și consular. Ediția a II-a, revăzută și adăugită*, Chișinău, „Cuant”, F. E.-P. „Combinatul Poligrafic”, 2003; Aurel Bonciog, *Drept diplomatic*, Editura „Paideia”, București, 1997, p 7-11; Prof., Dr. Ion M. Anghel, *Dreptul diplomatic și consular*, Editura Lumina Lex, București, 1996, p. 6-8; Dumitra Popescu, Adrian Năstase, *Drept internațional public*, Ediție revăzută și adăugită, Casa de editură și presă “Șansa” S.R.L., București, 1997, p. 290; Prof. Univ. Dr. Marțian I. Niciu, *Drept internațional public*, Ediția a II-a (Revizuită și completată), Vol.II. Editura Fundației “Chemarea”, Iași, 1996, p. 131-134; Prof. Dr. Grigore Geamănu, *Dreptul internațional contemporan*, Editura Didactică și Pedagogică. București, 1965, p. 399-404; Mircea Malița, *Diplomația. Școli și instituții*, Ediția a II-a, Revăzută și adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 34-37.

⁷ Ibid.

literatura de specialitate din diferite țări fie ca o știință, fie ca o artă. Astfel, diplomatul englez Ernest Satow consideră că „diplomația este utilizarea rațiunii și a tactului în scopul efectuării raporturilor oficiale între guvernele statelor independente și, uneori, a raporturilor cu statele vasale sau, într-un sens mai determinat, efectuarea afacerilor între state prin mijloace pașnice”⁸ Charles des Martens apreciază diplomația ca pe o „știință a relațiilor externe sau a afacerilor externe ale statului sau, într-un sens mai precis al cuvântului, știința sau arta negocierilor”.⁹ Harold Nicolson este de părerea că “diplomația ține de conducerea relațiilor internaționale pe calea negocierilor; este metoda utilizată de consuli și ambasadori pentru a regulariza și întreține aceste relații; meseria sau arta diplomației”.¹⁰ Martin Wight subliniază că “diplomația este sistemul și arta comunicării între puteri; sistemul diplomatic este instituția conducătoare a relațiilor internaționale”.¹¹ Jan Brownlie afirmă că termenul “diplomație” “cuprinde toate procedeele cu ajutorul cărora statele întrețin relații internaționale, inclusiv contacte bilaterale, realizând acțiuni politice sau juridice prin intermediul agenților săi plenipotențari”.¹²

În Dicționarul moldovenesc privind conceptele și noțiunile de bază ale diplomației se menționează că „conceperea diplomației este diversă, uneori contradictorie”¹³. Autorii dicționarului citează un șir de

---

⁸ Vezi: Э. Сатов, *Руководство по дипломатической практике*, Издательство Института Международных Отношений, Москва, 1961, с. 11.

⁹ Citat de: Э. Сатов, *Указ. соч.*, с. 11.

¹⁰ Harold Nicolson, *Arta diplomatică*, București, Editura politică, 1966, pag. 3.

¹¹ Vezi: Martin Wight, *Politica de putere*, Editura ARC, Chișinău, 1998, p. 121.

¹² Vezi: Я. Броунли, *Международное право*, (В двух книгах), Кн. Первая, Издательство «Прогресс», Москва, 1977, с. 482-483.

¹³ Vezi: V. Beniuc, Gh. Rusnac, *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației. Dicționar*, Chișinău, Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 1998, p. 57-61.

definiții privind termenul „diplomație” expuse de diverși autori: „diplomația este știința despre relațiile reciproce dintre regi și state” (V. Dall); „diplomația este știința despre relațiile externe, la baza căreia se află studierea diplomelor (*les diplomes*) sau a actelor emise de către monarh” (Flasan); „diplomația este știința despre interesele reciproce și relațiile dintre state sau arta de a coordona interesele popoarelor de comun acord, iar într-un sens mai exact – știința sau arta tratativelor” (Garden); „diplomația este știința despre relațiile ce s-au stabilit între diferite state în baza intereselor comune, principiilor dreptului internațional și obligațiilor contractuale” (Calvo); „diplomația este dreptul internațional aplicat” (Pradie-Fodr); diplomația este totalitatea de semnificații și principii necesare pentru menținerea efectivă a relațiilor publice dintre state” (Cluber) etc.

Micul dicționar diplomatic român definește diplomația ca "activitatea oficială a organelor de stat pentru relații externe...desfășurată prin tratative, corespondență și alte mijloace pașnice pentru îndeplinirea scopurilor și sarcinilor de politică externă a statului".¹⁴

Autorii Dicționarului diplomatic sovietic din 1984 caracterizează diplomația ca pe un "procedeu de realizare a politicii externe a statului, ce reprezintă o totalitate de metode, modalități și acțiuni practice, cu caracter pașnic, care sînt aplicate în practică ținînd cont de anumite situații concrete și de caracterul sarcinilor și al scopurilor care necesită rezolvare". Tot acolo se precizează că diplomația este "activitatea oficială a șefilor de state și de guverne, a miniștrilor de externe, ministerelor afacerilor externe, reprezentanțelor diplomatice în străinătate, a delegațiilor la conferințe internaționale pentru îndeplinirea scopurilor și sarcinilor de politică externă a statului, pentru apărarea

---

¹⁴ C. Alexandrescu, O. Bărbulescu, N. Fotino, A. Iosipescu, *Mic dicționar diplomatic român*, Editura Politică, București, 1967, p. 126.

drepturilor și intereselor statului, ale reprezentanțelor, misiunilor și cetățenilor în străinătate".¹⁵

Din definițiile citate mai sus pot fi trase următoarele concluzii:

a) diplomația este o activitate oficială a statului (sau în numele statului) în domeniul relațiilor externe, care cuprinde o totalitate de metode, procedee și alte mijloace pașnice destinate înfăptuirii scopurilor și sarcinilor de politica externă;

b) diplomația este o știință care cuprinde cunoștințele privind regulile diplomatice și teoria relațiilor internaționale;

c) diplomația reprezintă o artă care este utilizată în procesul negocierilor¹⁶.

Este necesar de precizat că activitatea diplomatică se desfășoară în temeiul dreptului intern cu observarea și concordarea normelor de drept internațional. Dreptul intern (constituția și alte acte normative) atribuie diferitelor instituții statale *competențe* în domeniul relațiilor externe.¹⁷ Spre exemplu, Constituția Republicii Moldova¹⁸ atribuie Parlamentului dreptul de a aproba direcțiile principale ale politicii externe, de a ratifica, denunța, suspenda și anula acțiunea tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova (art. 66). Președintele Republicii are următoarele atribuții în domeniul politicii externe: poartă tratative și ia parte la negocieri, încheie tratate internaționale ...acreditează și recheamă reprezentanții diplomați...aprobă înființarea, desființarea sau schimbarea rangului misiunii diplomatice ...primește scrisorile de acreditare și de rechemare ale reprezentanților diplomați ai altor state (art. 86). Guvernul

---

¹⁵ *Дипломатический словарь*, В трех томах, Т. 1, Издательство «Наука», Москва, 1984, с. 327.

¹⁶ Vezi: Alexandru Burian, *Reglementarea juridică a relațiilor diplomatice* / "Administrarea publică", nr. 3, 2001, p. 91-104.

¹⁷ Vezi: Aurel Bonciog, op. cit., p. 10

¹⁸ Vezi: *Constituția Republicii Moldova*, Editura "Universul", Chișinău, 1994.

asigură realizarea politicii interne și externe a statului (art. 96). Organul central de specialitate al statului ce promovează politica statului în domeniul relațiilor externe este Ministerul Afacerilor Externe.¹⁹

Conform Legii de organizare a Guvernului Republicii Federale Germania (art. 11) negocierile cu străinătatea sau în străinătate sînt admise numai cu avizul sau la cererea Ministerului Federal de Externe. Este obligatoriu ca conducătorul delegației la negocierile internaționale să fie un reprezentant al Ministerului de Externe, indiferent de domeniul negocierilor. În cazuri excepționale competența reprezentantului M.A.E. poate fi delegată²⁰.

Normele de drept internațional stabilesc funcțiile misiunilor diplomatice, statutul lor juridic, drepturile și obligațiile acestora, privilegiile, facilitățile și imunitățile diplomatice etc. Normele de drept internațional care reglementează activitatea diplomatică sînt fixate în acorduri și tratate bilaterale, precum și în convențiile internaționale din domeniul respectiv. Aceste convenții pot fi calificate ca o tentativă de codificare a normelor de drept internațional unificând și generalizînd multitudinea de cutume și reguli locale.

Atît dreptul intern, cît și dreptul internațional stabilesc regulile conform cărora se poartă negocieri și se semnează actele juridice sub formă de acorduri, tratate, convenții, pacte etc. Conform normelor dreptului intern, în fiecare stat sînt determinați reprezentanții statului care prin însăși funcția sa au dreptul de a negocia și semna acorduri și alte înțelegeri internaționale fără a prezenta depline puteri. Acești reprezentanți sînt șeful statului, șeful guvernului și ministrul afacerilor externe.

Diplomații care lucrează în cadrul ministerului

---

¹⁹ *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 43-44, 3 iulie 1997.

²⁰ Vezi: Aurel Bonciog, op. cit., p. 10.

afacerilor externe, indiferent de grad și funcție, pot negocia în numele statului acorduri și înțelegeri internaționale numai în cazul când au depline puteri și împuterniciri. Împuternicirile și deplinele puteri sînt eliberate de către șeful statului sau șeful guvernului (în funcție de acordul care este negociat), care sînt certificate de către ministrul afacerilor externe.

Autoritățile de stat (ministere și departamente), care nu au atribuții în domeniul relațiilor externe, determinate prin legi interne ale fiecărui stat, pot avea doar atribuții internaționale parțiale în ramura sa de specialitate (spre exemplu, ministerul agriculturii - în domeniul respectiv, ministerul culturii - în domeniul respectiv). Activitatea externă a acestor autorități și a funcționarilor lor nu se încadrează în termenul "diplomație" și nu are un regim internațional²¹.

6.2 NOȚIUNEA DE DREPT DIPLOMATIC

Dreptul diplomatic cuprinde totalitatea normelor de drept internațional, care reglementează organizarea, sarcinile, competența și statutul organelor statului specializate pentru politica externă și care stabilesc obligații între subiectele de drept internațional.

Dreptul diplomatic este definit ca ramură a dreptului internațional public, care are ca obiect normele și practica ce reglementează relațiile externe ale statelor și ale altor subiecte ale dreptului internațional²².

Obiectul dreptului diplomatic îl constituie diferite ramuri ale activității diplomatice efectuate de către organele

---

²¹ *Vezi:* Блищенко И.П., Дурденевский В.Н., *Дипломатическое и консульское право*, Издательство Международные отношения, Москва, 1962, с. 11; Aurel Bonciog, op. cit., p. 9-11; Prof. Dr. Ion M. Anghel, op. cit., p. 6-8.

²² *Vezi:* Javier Perez de Cuellar, *Manual de derecho diplomatico*, Ediciones Peruanas, Lima, 1964, p.4

interne și externe ale statului (ministerul de externe și misiunile diplomatice permanente și temporare), precum și anumite ramuri ale activității organizațiilor internaționale și conferințelor diplomatice.

Subiectele dreptului diplomatic sînt statele, națiunile care luptă pentru independență și organizațiile internaționale. Există și *subiecte anormale* (cu caracteristici speciale) ale dreptului diplomatic.

Conform prevederilor Convenției de la Montevideo din 1933 statele pot avea calitatea de subiecte de drept internațional doar în cazul cînd îndeplinesc următoarele condiții:

- a) au o populație permanentă;
- b) au un teritoriu determinat;
- c) au un guvern;
- d) au capacitatea de intra în relații cu alte state.

Națiunile care luptă pentru independență pot pretinde la calitatea de subiect de drept internațional în cazul dacă:

- a) și-au creat organe proprii;
- b) exercită funcții de putere publică;
- c) controlează un teritoriu determinat;
- d) au obținut recunoaștere internațională.

Un asemenea exemplu este cazul cu Organizația pentru Eliberarea Palestinei, care a obținut recunoaștere internațională și întreține relații diplomatice cu mai multe state.

Un exemplu invers poate servi cazul cu insula Taiwan, entitate statală nerecunoscută de comunitatea internațională (indiferent de "recunoașterea" Washingtonului), care nu beneficiază pe deplin de statutul de subiect al dreptului internațional.

În mod similar nu beneficiază de statutul de subiect al dreptului internațional și autoproclematele quazi-state din

ex-URSS și ex-Iugoslavia: "republica moldovenească transnistreană", "republica abhază", "republica din Crimeea", "republica albaneză Kosovo".

Organizațiile internaționale interguvernamentale au calitățile de subiect al dreptului internațional și, în această bază, pot trimite misiuni diplomatice atât pe lângă alte organizații internaționale, cât și pe lângă statele care nu sînt membre ale organizației respective. Spre exemplu, Uniunea Europeană are misiuni diplomatice la Tokio și Washington în baza unor acorduri cu guvernele Japoniei și SUA în care sînt determinate tipul, rangul, funcțiile și statutul acestor misiuni.

În calitate de *subiecte anormale* ale dreptului diplomatic, care prezintă caracteristici speciale cu privire la misiunile diplomatice pe care le trimit, pot fi calificate *Statul Papal* (*Sfîntul Scaun*, sau *Vaticanul*), *Comitetul Internațional al Crucii Roșii* și *Ordinul de la Malta*.

Statul Papal (Vaticanul)²³ a luat naștere în Evul Mediu și a durat pînă în 1870, cînd a fost încorporat regatului Italiei. În 1929 Statul Papal și-a recăpătat independența conform acordului de la Laterano și și-a confirmat pozițiile conform Concordatului cu Italia din 1984. Suveranitatea Statului Papal este exercitată pe o suprafață de 0,43 km². Șeful Statului Papal, Papa de la Roma, este concomitent și șeful spiritual al Bisericii Catolice. Statul Papal este parte a Convenției de la Viena cu privire la relațiile diplomatice din 1961 și acționează ca un subiect deplin în relațiile internaționale, trimițînd misiuni diplomatice permanente și temporare atât pe lângă state, cât și pe lângă organizații internaționale. Trimișii Statului Papal, *nunții* și *pronunții* papali, *legații* și *delegații apostolici* reprezintă în același timp și

---

²³ Vezi: Santiago Benadava, *Derecho Internacional Publico*, 6-a edicion, Editorial Juridica ConoSur, Santiago de Chile, 1999, p. 111-115; Aurel Bonciog, op. cit., p. 44; А. Дебидур, *Дипломатическая история Европы, 1814-1878*, Т.2, Издательство «Феникс», Ростов-на-Дону, 1995, с. 333-335.

statul și Biserica Catolică. Statul Papal participă activ la conferințe internaționale și exercită misiuni diplomatice în interesul păcii.

*Comitetul Internațional al Crucii Roșii*²⁴ nu este nici organizație internațională, nici stat, și are statutul de instituție independentă cu caracter privat²⁵. A fost înființat în anul 1863 ca un comitet internațional pentru sprijinirea răniților. La momentul înființării Comitetul se compunea din 15-20 personalități elvețiene și era persoană juridică supusă legilor interne elvețiene.

Comitetul Internațional al Crucii Roșii a contribuit la dezvoltarea dreptului umanitar, organizând în 1864 o conferință internațională la care a fost semnată Convenția pentru îmbunătățirea soartei militarilor răniți în campaniile militare.

Convențiile de Geneva din 12 august 1949 au atribuit Comitetului Internațional al Crucii Roșii statutul internațional și dreptul de a trimite delegați. Conform statutului acordat prin aceste convenții, delegații Comitetului, care sînt cetățeni elvețieni, au dreptul de deține pașapoarte diplomatice, se bucură de imunitate de jurisdicție și de inviolabilitate, au libertate de mișcare etc.

Începînd cu 1960 Comitetul a încheiat circa 20 de acorduri cu diferite state, pentru asigurarea unui statut aparte pentru delegații săi. În acordurile semnate cu Comitetul unele state au făcut referire la statutul diplomaților, stabilit prin Convenția de la Viena din 1961. La etapa actuală Comitetul Internațional al Crucii Roșii are circa

---

²⁴ Vezi: Oleg Balan, *Drept internațional umanitar*, Chișinău, Universitatea de Criminologie, 2003, pag. 184-192; Aurel Bonciog, op. cit., p. 45-46; Horia C. Matei, Silviu Neguț, Ion Nicolae, Caterina Radu, *Enciclopedia statelor lumii, Ediția a 7-a*, Editura Meronia, București, 2000, p. 586.

²⁵ De nu confundat *Comitetul Internațional al Crucii Roșii* cu *Federația Internațională a Societăților de Cruce Roșie și Semilună Roșie*, organizație internațională cu caracter umanitar care întrupește societățile naționale de Cruce Roșie și Semilună Roșie din peste 170 de țări.

350 delegați în 45 de state.

Ordinul de la Malta,²⁶ care se mai numește și "*Ordinul Ospitalierii Sf. Ioan*" sau "*Ordinul Ospitalierii Ioaniților*" este diferit de statul Malta și a fost înființat la Ierusalim în anul 1099 în timpul cruciadelor. Uniforma cavalerilor Ordinului era neagră, iar în timpul războaelor ei purtau mantie roșie cu cruce albă. În evul mediu Ordinul a avut titlul de Principat în cadrul Sfântului Imperiu Roman de Origine Germană, statut care îi permitea de a întreține relații diplomatice.

Între anii 1309-1522 Ordinul și-a exercitat suveranitatea în insula Rhodos. Din anul 1523 s-a stabilit în Malta și a funcționat pînă în anul 1798, cînd insula a fost ocupată de Napoleon.

În 1836 Sfîntul Scaun i-a autorizat Ordinului de Malta un statut extrateritorial, în baza căruia Ordinul a inițiat din nou practica de a întreține relații diplomatice cu alte state. În prezent Ordinul de Malta întreține relații diplomatice cu 41 de state. Șeful Ordinului este Marele Maestru.

Există și o misiune a Ordinului de rit protestant, care acționează în Germania și are sediul la Hanovra.

6.3 IZVOARELE DREPTULUI DIPLOMATIC

Izvoarele (sursele) dreptului diplomatic²⁷ pot fi clasificate în *izvoare formale (juridice)* și *izvoare materiale (extrajuridice)*.

Izvoare materiale sînt anumite elemente nejuridice:

---

²⁶ Vezi: Aurel Bonciog, op. cit., p. 45.

²⁷ Vezi: Dumitra Popescu, Adrian Năstase, op. cit., p. 41-51; Prof. Univ. Dr. Marțian Niciu, op. cit., vol. I, p. 25-35; Ion Diaconu, *Drept internațional public*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Casa de editură și presă "Șansa" S.R.L., București, 1995, p. 48-65; Prof. Dr. Ion M. Anghel, op. cit., p. 10-17; Aurel Bonciog, op. cit., p. 29-38; Dr. Felipe Tredinnic, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997, p. 13-27; Э. Хименес де Арчага, *Современное международное право*, Издательство «Прогресс», Москва, 1983, с. 31-37.

opinia publică, interdependențele sociale, convingerile juridice etc. Acești factori influențează apariția normelor de drept diplomatic, însă nu constituie izvoare propriu-zise de drept.

Izvoarele formale (juridice) se clasifică în *izvoare directe* sau *principale* și *izvoare auxiliare*.

Izvoarele directe sau principale sînt:

- 1) tratatul internațional;
- 2) cutuma internațională;
- 3) jurisprudența și doctrina;
- 4) principiile fundamentale ale dreptului internațional.

Tratatul internațional este un izvor important al dreptului diplomatic. Se deosebesc tratatele bilaterale, care servesc ca izvoare ale dreptului diplomatic în anumite situații și tratatele multilaterale, care stabilesc domenii foarte largi de colaborare între state.

Tratatele bilaterale servesc ca izvoare ale dreptului diplomatic în următoarele situații: stabilirea relațiilor diplomatice între state, înființarea misiunii diplomatice permanente, stabilirea reciprocă a clasei căreia trebuie să aparțină șefii misiunii diplomatice, determinarea efectivului unei misiuni diplomatice etc.

Tratatele multilaterale stabilesc domenii ample de colaborare între state prin metoda de codificare a cutumelor existente și crearea de norme juridice noi.

Prima convenție internațională care a reglementat aspecte ale activității diplomatice a fost *Regulamentul de la Viena din 1815 cu privire la agenții diplomati*.²⁸ La 28 februarie 1928 la Conferința internațională panamericană de la Havana 14 state latino-americane au adoptat *Convenția cu privire la funcționarii diplomati*. La 18 aprilie 1961 Conferința de la

---

²⁸ Vezi: Ж. Серре, *Дипломатический протокол*, Издательство Института международных отношений, Москва, 1961.

Viena a adoptat *Convenția de la Viena cu privire la relațiile diplomatice*. În prezent părți la Convenție sînt 150 de state. Republica Moldova a aderat la Convenția menționată în 1993.²⁹ În 1963 a fost adoptată *Convenția cu privire la relațiile consulare*. În prezent 117 state sînt părți la Convenție, inclusiv Republica Moldova din 1993.³⁰ La 10 decembrie 1969 Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat *Convenția cu privire la misiunile speciale*, la care în prezent sînt parte 29 de state.

La 14 decembrie 1973 Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat Convenția cu privire la prevenirea și reprimarea ofenselor și protecția internațională a persoanelor, inclusiv a diplomaților, cunoscută sub denumirea "*Convenția de la New York din 1973*". Convenția a intrat în vigoare în 1977. În prezent 70 de state sînt părți la Convenție.

Pe parcursul a mai mulți ani au fost adoptate mai multe convenții internaționale care reglementează activitatea organizațiilor internaționale și, în special, privilegiile și imunitățile acestor organizații. Astfel, la 13 februarie 1946 a fost adoptată *Convenția cu privire la privilegiile și imunitățile Națiunilor Unite*.³¹ Republica Moldova a aderat la această Convenție în 1995. De menționat faptul că S.U.A., statul gazdă al O.N.U., nu a aderat la Convenția sus-numită.

La 21 noiembrie 1947 a fost adoptată Convenția cu privire la privilegiile și imunitățile Instituțiilor Specializate ale O.N.U., în care se prevăd, în principiu, aceleași imunități și privilegii ca și ale O.N.U. Este semnificativ faptul că Franța nu a aderat la această Convenție, dat fiind faptul că UNESCO, una din Instituțiile Specializate ale O.N.U., are sediul la Paris. În februarie-martie 1975 la Viena a avut loc Conferința internațională la care s-a făcut tentativa de a

---

²⁹ Vezi: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*, Ediție oficială, vol. 4, Chișinău, 1998.

³⁰ Vezi: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 43-44, din 3 iulie 1997.

³¹ Vezi: *Действующее международное право*, в трех томах, Т. 1, Москва, 1996.

adopta *Convenția de la Viena cu privire la reprezentarea statelor în relațiile lor cu organizațiile internaționale cu caracter universal*. Convenția însă nu a intrat în vigoare. Problema-"cheie" care a dus la neratificarea și neaprobarea Convenției menționate de către multe state, inclusiv de statele-gazde ale organizațiilor internaționale, constă în faptul că nu se aprobă modalitatea de a acorda *misiunilor permanente și delegațiilor* statut egal cu cel al *ambasadelor* și, respectiv, al *diplomaților*.

Cutuma internațională este definită ca „o normă de drept deja stabilită” sau ca „o practică generală, relativ îndelungată și repetată a statelor, considerată de ele ca avînd forță juridică obligatorie (*opinio juris sive necessitatis*)”³². Toate regulile privind inviolabilitatea agenților diplomatici, a sediului misiunii diplomatice și a reședinței agenților, exceptarea de la jurisdicția statului de reședință sînt elemente de reguli de drept diplomatic de natură cutumiară³³.

După codificarea normelor de drept diplomatic efectuată în 1961 cutuma și-a pierdut din importanța sa ca izvor de drept, însă continuă să fie un izvor al dreptului diplomatic, reglementînd relațiile diplomatice dintre state în următoarele domenii: a) în materiile care n-au fost reglementate prin convenții multilaterale; b) în relațiile dintre statele care nu sînt părți la convențiile multilaterale.

Jurisprudența și doctrina sînt recunoscute ca izvoare de drept internațional prin art. 38 din Statutul Curții Internaționale de Justiție. Totuși, de menționat, că doctrina și jurisprudența nu sînt izvoare de drept diplomatic propriu-zis, ele avînd rolul de a identifica normele juridice existente, conținute în tratate sau cutume³⁴. De opiniile specialiștilor în dreptul internațional uneori se ține seama la elaborarea

---

³² Vezi: Prof. Dr. Grigore Geamănu, op.cit., p. 29.

³³ Vezi: Adolfo Maresca, *La missione diplomatica*, sec.ed., Milano, 1967, p. 406, citat de: Prof. Dr. Ion M. Anghel, op.cit., p. 11.

³⁴ Vezi: Aurel Bonciog, op. cit., p. 37.

normelor dreptului internațional cît și la interpretarea lor. Această practică este utilizată de către Comisia de drept internațional a ONU.

Principiile fundamentale ale dreptului internațional sînt recunoscute ca izvoare de drept internațional prin art. 38 al. 1 al Statutului Curții Internaționale de Justiție³⁵, unde se indică că nici o *normă* juridică sau o *acțiune* diplomatică nu poate fi concepută ca încălcînd principiile fundamentale ale dreptului internațional³⁶.

Fără a fi izvoare propriu-zise ale dreptului diplomatic merită să fie menționate *analogia*, *practica internațională*, *curtoazia internațională* precum și *normele dreptului intern*.

Analogia (extinderea unor reguli deja existente la situații care nu se identifică cu cele pentru care regulile respective fuseseră făcute, dar prezintă puncte de asemănare între ele)³⁷, îndeplinește o funcție specială în dreptul diplomatic, reglementînd cadrul juridic al unor structuri sau situații noi. Spre exemplu, reprezentanțele permanente ale statelor pe lîngă organizațiile internaționale au utilizat, apelînd la procedeul *analogiei*, normele de drept diplomatic care reglementau regimul juridic al misiunilor diplomatice permanente.

Practica internațională (sistemul de precedente stabilite în timp) este utilizată în special în aprecierea regulilor de *ceremonial* diplomatic, în formarea normelor privind *stilul* diplomatic, cît și în determinarea regulilor privind *tehnica acțiunii* diplomatice.

Curtoazia diplomatică (*antica comitas gentium*) reprezintă o sursă de îndrumare care favorizează relațiile diplomatice, contribuind la stabilirea unor sentimente de

---

³⁵ Vezi: Ch. Rousseau, *Principes generaux du droit international public*, 4e edition, Dalloz, Paris, 1968, p. 903.

³⁶ Vezi: Aurel Bonciog, op. cit., p. 38.

³⁷ Vezi: Adolfo Maresca, *La missione diplomatica*, p. 32. citat de: Dr. Ion M. Anghel, op.cit., p. 13.

colaborare amicală între state. Deși nerespectarea curtoaziei diplomatice nu constituie un fapt ilicit și nu angajează răspunderea statului, neutilizarea demonstrativă a normelor de curtoazie diplomatică poate servi ca un semnal de răcire a relațiilor dintre state.

Normele dreptului intern privind misiunea diplomatică pot fi permise (acceptate) sau indicate (cerute) de către ordinea juridică internațională. Intervenția normelor de drept intern în reglementarea relațiilor diplomatice se efectuează pe două căi: a) prin reguli juridice care adaptează ordinea juridică internă la ordinea juridică internațională; b) prin reguli juridice care reglementează situații pe care dreptul diplomatic nu le prevede, dar față de care statele trebuie să aibă un anumit comportament³⁸.

6.4 INTERACȚIUNEA DINTRE DIPLOMAȚIE, POLITICA EXTERNĂ, DREPTUL DIPLOMATIC ȘI MORALA INTERNAȚIONALĂ

Politica externă stabilește interesul extern al unui stat și fixează strategia de realizare a acesteia. În contextul celor expuse mai sus se poate rezuma că politica externă determină gradul și structura instituțiilor statale abilitate să o promoveze. Spre exemplu, un interes politic major față de un stat sau față de un grup de state poate duce la o formă de colaborare și reprezentare corespunzătoare: statele Europei Occidentale au purces la formarea structurilor Uniunii Europene majorând la maximum reprezentativitatea sa în diferite structuri comunitare (Parlamentul European, Comisia Europeană, etc.). Un interes politic scăzut al unui stat față de altul poate duce, respectiv, la o formă de reprezentare inferioară: spre exemplu, Republica Federală Germania nu a deschis la Berlinul de Est (fosta R.D.G.)

---

³⁸ Vezi: Aurel Bonciog, op. cit., p. 38.

ambasadă, ci doar o "reprezentanță permanentă".³⁹

Diplomația este chemată să aplice politica externă folosind metode specifice, bazate pe *normele de drept diplomatic*. În dependență de politica externă a statului diplomația poate înceta a activa. Spre exemplu, în cazul ruperii relațiilor diplomatice dintre două state politica externă a statului ce a inițiat această rupere de relații este folosită în anumite scopuri, fără a încredința sarcini și obiective concrete diplomației.

Dreptul diplomatic ca ramură a dreptului internațional public joacă un rol instrumental, în sensul ca el ajută la atingerea obiectivelor de politică externă și oferă modalitățile de stabilire și de ducere a relațiilor dintre state.⁴⁰ Rolul dreptului diplomatic, sub acest aspect, nu este însă identic cu cel al diplomației: în vreme ce diplomația constituie un instrument de realizare a politicii externe, dreptul diplomatic, prin însăși esența sa, reprezintă voința statelor și cuprinde normele de conduită general acceptate și aplicabile; el servește scopului general al comunității internaționale, neavând menirea să servească politica unui anumit stat și oferă cadrul necesar stabilirii și desfășurării relațiilor dintre state.⁴¹

Diplomația și practica diplomatică sînt strîns legate de relațiile internaționale ale statelor și de procedura internațională. Este practic imposibil de conceput aceste categorii dispersându-le una de alta. Studiarea istoriei diplomației este într-o oarecare măsură și studiarea istoriei relațiilor internaționale. Studiind și analizând practica diplomatică a unui stat este necesar de conceput și de analizat structura, funcțiile și metodele de organizare și de activitate a serviciului diplomatic al acestui stat, metodele și

---

³⁹ Vezi: Aurel Bonciog, op. cit., p. 12-13.

⁴⁰ Vezi: Prof. Dr. Ion M. Anghel, op. cit., p. 9

⁴¹ Vezi: Prof. Dr. Ion M. Anghel, op. cit., p. 9.

procedeele de realizare a politicii sale externe. Cu alte cuvinte, practica diplomatică este activitatea de specialitate a anumitor instituții statale abilitate în domeniul relațiilor externe și a anumitor funcționari publici care activează în aceste instituții statale.

Instituțiile statale implicate în realizarea politicii externe pot fi divizate în: a) instituții interne; b) instituții externe. Instituțiile statale interne la rândul lor se divizează în instituții care reprezintă statul în toate domeniile (șeful statului, parlamentul, guvernul, șeful guvernului, ministerul afacerilor externe) și instituții care reprezintă statul doar în un domeniu al relațiilor externe (ministerul comerțului exterior, în statele unde există asemenea ministere, și ministerele și departamentele de stat, în limitele determinate de legislația internă). Este necesar de menționat că noțiunea de *serviciu diplomatic* este utilizată doar referitor la instituția specializată în domeniul relațiilor externe - ministerul afacerilor externe și funcționarii de specialitate ai acestui minister (diplomații).

Instituțiile statale externe se divizează în instituții permanente (ambasadele și misiunile diplomatice, oficiile consulare, reprezentanțele permanente pe lângă organizațiile internaționale și reprezentanțele comerciale, în statele unde ele există) și în instituții temporare (misiuni speciale, delegații la conferințe internaționale și alte tipuri de misiuni temporare). Noțiunea de *serviciu diplomatic* este utilizată doar referitor la misiunile diplomatice (ambasade și reprezentanțe permanente pe lângă organizațiile internaționale).

Procedura internațională este totalitatea de reguli și standarde de comportare internațională unanim recunoscute. În mod tradițional procedura internațională este utilizată la conferințele internaționale la nivel înalt și în relațiile dintre organizațiile internaționale, în cazurile când cadrul juridic sau nu există sau nu este suficient determinat și participanții

la relațiile internaționale se folosesc de metodele analogiei. În asemenea caz am putea afirma că procedura internațională servește ca sursă de drept internațional. Spre exemplu, la conferințele internaționale de la San Francisco, Dumbarton-Oaks, Geneva, Viena, Helsinki, etc., în cazurile când nu era determinată concret procedura sau ordinea diferitor acțiuni se utiliza fraza: "conform procedurii internaționale" și se indica precedentul, care mai apoi devenea regulă de comportament sau standard organizațional la conferința respectivă⁴².

Morala internațională este o categorie neechivalentă cu dreptul diplomatic și dreptul internațional. Deosebiriile dintre morala internațională și dreptul diplomatic sînt de aceeași natură ca și deosebirile dintre morală și dreptul intern⁴³. Normele dreptului diplomatic sînt acceptate ca obligatorii și susceptibile a fi aplicate prin măsuri de constrîngere, pe cînd regulile moralei internaționale nu sînt considerate ca avînd un caracter obligatoriu. Morala internațională influențează dreptul diplomatic și tot mai multe reguli de morală devin norme de drept internațional. Acest proces s-a făcut vizibil pe parcursul codificării normelor de drept diplomatic, cînd în convențiile multilaterale privind relațiile diplomatice au fost incluse noi norme de drept, baza cărora au servit reguli ale moralei.

De menționat însă, că pe lîngă regulile moralei internaționale bazate pe principiile simple ale moralei și dreptății, unanim recunoscute de către toate statele lumii, mai există și reguli ale „moralei internaționale de grup”, care reflectă viziunile anumitor grupări de state. Exemple pot servi cazurile cu „morala internațională islamică” (devastarea ambasadei SUA la Teheran în 1979 și luarea ca

---

⁴² Vezi: Santiago Benadava, op.cit., p. 361-364.

⁴³ Vezi: Oleg Balan, Eduard Serbenco, *Drept internațional public*, Vol. I, Chișinău, 2001, p. 26-28.

ostateci a diplomaților americani de către studenții iranieni), „morala internațională de clasă” (promovată de către statele blocului socialist), „morala internațională a lumii libere” (promovată de către statele occidentale pe parcursul „războiului rece”), „morala internațională a statelor democratice” (promovată de către statele occidentale față de noile state independente și statele ex-socialiste) etc. Aceste „reguli ale moralei internaționale de grup” au exercitat și continuă să exercite o acțiune negativă asupra dreptului internațional și dreptului diplomatic.

Surse:

1. Burian, Alexandru, *Drept diplomatic și consular. Ediția a II-a, revăzută și adăugită*, Chișinău, „Cuant”, F. E.-P. „Combinatul Poligrafic”, 2003.

2. Буриан А., *Введение в дипломатическую практику*. (Учебник для юридических факультетов университетов, перевод с румынского) - Кишинев, Издательство „ARC”, 2001, - 388 с., стр. 15-30.

Literatura:

1. Блищенко И.П., Дурдуневский В.Н., *Дипломатическое и консульское право*, Издательство Международные отношения, Москва, 1962.

2. Буриан А., *Международные конференции и дипломатия ad hoc: понятия, структура, правовой режим* // «Белорусский журнал международного права и международных отношений», 2002, № 2, стр. 13-17.

3. Буриан А., *Дипломатическая служба Республики Молдова* // «Московский журнал международного права», № 4, 2003 г., стр. 140-158.

4. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

5. Гаджиев К.С., *Введение в политическую науку*, Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.

6. Дебидур А., *Дипломатическая история Европы, 1814-1878*, т. 2, Издательство «Феникс», Ростов-на-Дону, 1995.

7. Дугин А., *Основы геополитики*. - Москва, Арктогея, 1997.

8. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах.* – Москва, «Международные отношения», 2000.
9. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие.* – Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.
10. Сатоу, Э., *Руководство по дипломатической практике,* Издательство Института Международных Отношений, Москва, 1961.
11. *Современные международные отношения. Учебник /* Под ред. А.В.Торкунова. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
12. Фокуяма Ф., *Конец истории?//»Вопросы философии»,* 1990, № 3.
13. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка//Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”,* Том 2, Весна 1997.
14. Цыганков П.А., *Теория международных отношений.* – Москва, «Гардарики», 2002.
15. Anghel, Ion M., *Dreptul diplomatic si cjsular,* Editura Lumina Lex, Bucuresti, 1996,
16. Bonciog, Aurel, *Drept diplomatic,* Editura Paideia, București, 1997,
17. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice // „Administrarea Publică”,* 2001, nr. 2, pag. 119-134.
18. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților.* - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.
19. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al activității diplomatice (Monografie) -* Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2004, - 344 p.
20. Burian, Alexandru, *Drept diplomatic //* în: Oleg Balan, Alexandru Burian, *Drept internațional public, Vol. II.* - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, - 384 p., pag. 11-82.
21. Burian, Alexandru, *Reglementarea juridică a relațiilor diplomatice// „Administrarea Publică”,* 2001, nr. 3, pag. 91-104.
22. Feltham, R. G., *Introducere în dreptul și practica diplomației,* Editura ALL, București, 1996.
23. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional.* Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.

24. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
25. Perez de Cuellar, Javier, *Manual de derecho diplomatico*, Ediciones Peruanas, Lima, 1964.
26. Schwarzenberger, George, *La Politica del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Economica, Mexico-Buenos Aires, 1960.
27. Tredinnic, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, tercera edicion, Editorial „Los amigos del libro“, La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
28. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chişinău, Editura ARC, 1998.

RELAȚIILE INTERSTATALE⁴⁴

- 7.1. Teoria integrării
- 7.2. Teoria interdependenței
- 7.3. Teoria regimurilor

7.1. TEORIA INTEGRĂRII

7.1.1. Conținutul noțiunii „integrare”

Integrarea nici pe departe nu reprezintă un fenomen numai european sau apărut numai după cel de-al Doilea Război Mondial.

„Statele, națiunile, popoarele, regiunile, corporațiile, biserica și chiar birocrăția – toate în felul său și la vremea lor au fost implicate în procesul de integrare, caracterul dezvoltării căreia, prin accelerare sau tergiversare, poate să depindă, deopotrivă cu alte elemente, de asemenea și de factorii dezintegrării”.

Într-adevăr, istoria uniunilor vamale depășește cu mult cadrul secolului XX.

Apreciind, în primul capitol al cărții de față, subiectele relațiilor internaționale, noi deja am remarcat că, în arena internațională, o importanță tot mai mare revine

---

⁴⁴ Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. - 166 с., стр. 71-85.

organismelor transnaționale și chiar supranaționale. Conform prevederilor Cartei sale, Organizația Națiunilor Unite dispune de unele împuterniciri cu caracter supranațional în problemele menținerii păcii și securității.

La nivel *regional*, un exemplu concludent de grupare supranațională este Uniunea Europeană, care în ultimii ani a reunit în rîndurile sale 27 de state ale Europei Occidentale în baza așa-numitei *idei de europenizare*, a creat organismele respective de colaborare, extingînd sfera lor de influență nu numai asupra economiei, ci și asupra securității și politicii externe. Dacă ne amintim că nu tocmai demult (în ordine istorică, desigur) Europa reprezenta un conglomerat de state beligerante, ce nu doreau să cedeze nici măcar o iotă din suveranitatea lor, că anume în Europa au început cele mai groaznice războaie din istoria omenirii, că continentul european nici pe departe nu este omogen din punct de vedere al culturii, religiei și componenței etnice, - rezultatele la care s-a ajuns prin integrarea europeană întradevăr sînt impresionante. Mai mult, este uimitor faptul că integrarea europeană a început prin colaborarea a doi dintre cei mai înverșunați rivali, Germania și Franța, care din anul 1870 purtasera între ei trei războaie de mari proporții.

Pe de altă parte, CSI, Asociația Latino-americană de Comerț Liber, Pactul And, Comunitatea Economică a Statelor din Vestul Africii etc., practic au fost lipsite de posibilitatea de a înainta pe calea integrării.

Între aceste două poluri există exemple de integrare cu rezultate mixte. De exemplu, crearea zonei nord-americane de comerț liber (NAFTA), în cadrul căreia se anulează limitările comerciale dintre statele-participante și, în primul rînd, taxele vamale a reprezentat un pas important pe calea integrării continentale, fără a diminua, însă, practic cu nimic suveranitatea politică a statelor NAFTA.

Deși rezultatele integrării sînt diverse, comun pentru toți este contradicția dintre *național* și *supranațional*, dintre suveranitatea de stat și noul tip de putere ce se formează (sau deja s-a format) peste ea.

În general, integrarea internațională cuprinde procesele în decursul cărora organismele supranaționale încep să le înlocuiască treptat pe cele naționale, suveranitatea de stat (puterea) trecînd de la nivel național la cel regional sau global.

Înființarea organizațiilor internaționale formale, cum ar fi ONU, UE, NATO, CSI, nu reprezintă unica posibilitate de evoluție a asociațiilor supranaționale. Diluarea naționalului poate să decurgă și fără înființarea unor oarecare structuri politice. Tehnologiile moderne demult au aruncat „mănușa” sfidării suveranității statelor, de exemplu, în sfera informațională.

Astfel, are loc o oarecare „clătinare” a temeliiilor realismului politic – suveranității de stat și integrității teritoriale.

Termenul de *integrare* a început să fie aplicat în sfera relațiilor internaționale din perioada cînd țările Europei Occidentale își formau instituțiile supranaționale și organizau primele comunități economice în scopul asigurării comerțului liber și coordonării politicii economice.

Inițial, explicația fenomenului integrării europene își găsea locul în cadrul *funcționalismului*, conform căruia dezvoltarea tehnologică și economică conduce treptat la înființarea structurilor supranaționale în condițiile cînd însuși statul se arată interesat de optimizarea unor *funcții* ca poșta și comunicațiile telefonice, căile de transport, folosirea rîurilor etc. Funcționaliștii încercau să stabilească o dependență între intensitatea și viteza unei asemenea colaborări funcționale la nivel internațional și dezvoltarea structurilor supranaționale.

În politologia modernă, direcția principală care se ocupă de studierea integrării este *neofuncționalismul*. El explică și precizează multe idei dezvoltate anterior de predecesorul său - funcționalismul. Apariția neofuncționalismului a fost legată de necesitatea de a explica care este rostul activității noilor organisme politice supranaționale ale comunităților europene, în special a Parlamentului European. Neofuncționaliștii afirmă că integrarea economică trezește la viață o dinamică politică ce împinge integrarea înainte. O colaborare economică mai strânsă reclamă coordonări politice aprofundate, care, la rândul lor, generează integrarea politică. În afară de aceasta, neofuncționalismul include un șir de concepții noi - mecanismul de înnoire a intereselor comunitare, a dinamicii conduitei grupurilor sub- și supranaționale etc.

În continuare, vom examina mai amănunțit ambele direcții.

7.1.2. Funcționaliștii

După cum am văzut, caracterul vulnerabil al atitudinii tradiționale față de organizațiile internaționale s-a văzut cu claritate încă din prima pătrime a secolului XX.. Wulf menționa că lumea nu poate fi interpretată ca o grămadă de state sau națiuni separate, că în realitate ele nu sînt izolate una de alta, că relațiile internaționale există și se dezvoltă și la nivel nestatal. Aceste idei au fost dezvoltate în lucrările lui D.Mitrany și ale adepților săi, în care se aduc argumente istorice demonstrînd convingător că relațiile internaționale se complică tot mai mult, că în lume își fac apariția ample mișcări populare, că contactele dintre cetățenii diferitor state se află în creștere.

Caracterul static al vechiului sistem treptat a început să fie depășit. Extinderea haotică, însă, a contactelor

internaționale se cerea reglementată și organizată. *Anume funcționalismul a fost teoria dominantă, care explica istoria dezvoltării organizațiilor internaționale.*

Necesitatea rezolvării problemelor internaționale la un nivel superior relațiilor bilaterale tradiționale, creșterea „interdependenței” statelor stimula creșterea numărului de conferințe internaționale multilaterale în secolul XX, care la început se desfășurau sporadic, iar pe urmă tot mai regulat. Creșterea rapidă a numărului de organizații internaționale după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, de asemenea, a fost o reacție de răspuns la intensitatea colaborării internaționale și la creșterea nivelului de interdependență dintre state. Dacă în anul 1909 existau doar 37 de organizații interguvernamentale internaționale, în 1956 numărul lor era de 132, iar în 1985 deja de 378. A urmat o anumită descreștere (la începutul anilor 1990 numărul organizațiilor interguvernamentale internaționale s-a micșorat pînă la 300), ceea ce, de asemenea, putea fi explicat de către funcționaliști: o parte de organizații s-au desființat, deoarece nu mai corespundeau intereselor fondatorilor lor (CAER, Tratatul de la Varșovia, Asociația Țărilor din Estul Africii, Piața Comună, Piața Comună a Americii Centrale etc.).

Analizînd istoria organizațiilor internaționale, Mitrany a formulat problema *funcțiilor* pe care trebuie să le îndeplinească organizațiile internaționale, pentru a contribui cît mai efectiv la dezvoltarea comunității internaționale. Sarcina principală a organizațiilor internaționale el o vedea în asigurarea egalității în fața legii a tuturor membrilor comunității, precum și în garanția dreptății sociale. Nimic nou în aceasta, cu excepția că, întru realizarea ideilor sale, *Mitrany propunea implementarea unui șir de inovații.*

În primul rînd, el considera necesară „punerea în echilibru” a reprezentanței directe a marilor puteri în Liga

Națiunilor cu reprezentanța în grup a statelor „medii”, iar statelor „mici” le propunea să se unească într-un bloc unic. Astfel, în variantă ideală, toți ar fi avut mărimi egale.

În al doilea rând, instituțiile secundare ca importanță ar fi fost rațional de le înființat în diferite regiuni ale lumii în scopul asocierii statelor de acolo pentru rezolvarea mai operativă a problemelor cu care se confruntau. Aceste instituții s-ar fi subordonat organelor centrale ale Legii Națiunilor.

A treia inovație a lui Mitrany consta în atenția pe care o acorda nu numai drepturilor, ci și obligațiilor ce reveneau statelor, propunând ca rolul acestora în gestionarea problemelor internaționale să fie mai activ. Raportînd conceptul funcțional la problemele actuale ale relațiilor internaționale, Mitrany, de exemplu, promova ideea perfecționării transportului feroviar la nivel continental, a traficului maritim și aviației la nivel intercontinental și, respectiv, global. El considera că instituțiile statice sînt bune numai în sfera securității. Referitor la așa-numitele *funcții pozitive* (economie, cultură și sfera socială) – tot ce făcea parte din structura organizațiilor internaționale trebuia de subordonat esenței funcției îndeplinite. Respectiv, activitatea organizațiilor internaționale ar fi devenit mai dinamică.

Mitrany prevedea apariția organizațiilor internaționale specializate, cu sarcini destul de concrete și resursele necesare pentru realizarea lor. El își imagina o lume ideală, în care funcțiile cotidiene ale vieții sociale – ocrotirea sănătății, transportul, agricultura, dezvoltarea industrială etc. – ar fi fost realizate nu numai la nivel de stat, ci și interregional, continental și chiar global. Această activitate s-ar fi desfășurat sub controlul organizațiilor internaționale, care ar fi îndeplinit misiunea unor consilii de administrare. De remarcat că instituțiile specializate ale ONU (OIM, OMS, Organizația pentru Agricultură și Produse Alimentare) deja

activează în această direcție, ca și, printre altele, un șir de organizații internaționale (Liga Societăților Crucii Roșii, Organizația Mondială a Scoutilor etc.).

Atitudinea lui Mitrani față de organizațiile internaționale se deosebea de asemenea și prin faptul că el încerca să le ridice eficiența în primul rînd prin îmbunătățirea calității managementului din interiorul lor.

Abordarea funcțională nu se limitează numai la încercarea de a organiza mai bine procesul de muncă al organizațiilor interguvernamentale. Dimpotrivă, ea presupune înființarea unei rețele de organizații specializate, multe din care pot fi neguvernamentale. *Funcționaliștii erau de părerea că în decursul timpului solidaritatea dintre oamenii simpli va crește, deoarece ei se vor pomeni implicați în colaborarea internațională în corespundere cu posibilitățile lor profesionale, și prăpastia dintre indivizi și lume, treptat, va fi depășită. Astfel, funcționaliștii au supus unei revizii substanțiale abordarea tradițională orientată spre interacțiunea dintre state.*

Totodată, abordarea funcțională avea și părțile sale slabe.

În primul rînd, funcționaliștii nu acordau atenția cuvenită aspectului politic al colaborării în cadrul unei sau altei organizații specializate, conștinnd pe faptul că coordonarea eforturilor se va produce de la sine. În realitate, însă, multe (dacă nu chiar toate) ramuri ale colaborării economice la nivel internațional într-o măsură mai mare sau mai mică depind de sprijinul politic. În perioadele de creștere și prosperitate economică, caracterul politic al procesului decizional nu este chiar atît de pronunțat, pe cînd în perioada deficitului de resurse, a supraproducției sau a temerii de a pierde piața de desfacere el devine evident. Un oarecare idealism al concepției funcționaliștilor constă și în faptul că ei concep lumea ca pe un izvor al resurselor infinite (Maklaren).

În al doilea rînd, funcționaliștii contează pe faptul că eforturile organizațiilor internaționale, orientate spre îmbunătățirea condițiilor de viață ale oamenilor, în cele din

urmă vor contribui la micșorarea amenințării militare. Conceptul că „cei bogați nu luptă” de asemenea este destul de vulnerabil. Cultul consumului poate conduce (și conduce) la un mercantilism în creștere, conform principiului „pofta vine mîncînd”. Rămînînd neîndestulată, din unele sau altele motive, această „poftă” poate stimula stările de conflict. În plus, contactele neformale dintre popoare în cadrul organizațiilor neguvernamentale nu garantează și nici nu pot garanta de la sine menținerea securității. Diplomația populară nu înlătură pericolul războiului nuclear, chiar dacă ea contribuie la îmbunătățirea înțelegerii dintre oameni. De asemenea, mecanismul instituțional al așa-numitelor „organizații funcționale” nu permite soluționarea problemei de menținere a păcii și securității, deoarece el pur și simplu nu este adaptat pentru așa ceva.

În *al treilea rînd*, abordarea funcțională, care pretinde că este apolitică, nu va fi în stare și nici nu a fost în stare să depășească divergențele de ordin ideologic din interiorul organizațiilor internaționale. UNESCO, OIM, OMS și un șir de alte organizații specializate au fost dezbinat ideologic, reflectînd în deplină măsură realitățile lumii în care existau.

După terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, doctrina funcțională a început să fie aplicată la examinarea activității instituțiilor europene și atlantice, mai ales a comunităților europene, ceea ce a permis specialiștilor să abordeze *subiectul funcționalismului nu numai ca teorie, ci și ca practică*. În aprilie 1950, Robert Schuman, ministrul de externe al Franței, a propus statelor din Europa Occidentală ideea constituirii unui organism suprastatal (‘High Authority’) în scopul coordonării activității în sfera de producere a cărbunelui și oțelului (Planul Schuman). După semnarea în aprilie 1951 de către șase state europene a Tratatului de la Paris și constituirea Comunității Cărbunelui și Oțelului, conceptul colaborării funcționale și-a găsit o

întruchipare reală, deoarece activitatea într-o sferă concretă la nivel internațional era reglementată de către acest organism suprastatal. Curînd, el va obține o nouă dimensiune, prin instituirea de către „cei șase” a Comunității Economice Europene (CEE), precum și a Euroatomului (1957).

Deși Comisia comunităților dispunea de posibilități destul de limitate în procesul decizional, ea, deopotrivă cu alte instituții, reproducea însușirile unui organ suprastatal. Curtea Europeană de Justiție a devenit o instituție pronunțat independentă a CEE, aplicînd așa-numitul drept european și nu cel național al unui sau altui stat; alegerile directe a Parlamentului European pe liste de partid, cu luarea în considerare a diferitelor grupuri reprezentînd producătorii, consumatorii și sindicatele, independent de apartenența etnică, de asemenea constituiau dovezi ale elementului supranațional.

Tendențele în cauză, manifestate în Europa Occidentală, au generat apariția investigațiilor îndreptate spre cercetarea esenței și scopurilor instituțiilor Comunităților.

7.1.3. Neofuncționalismul

O influență simțitoare asupra dezvoltării neofuncționalismului au exercitat-o savanții americani Haas, Lindberg și Nye.

Specificul lucrărilor acestor reprezentanți ai *neofuncționalismului* consta în faptul că obiectul cercetării lor era limitat de procesele ce se desfășurau în Europa Occidentală și, în primul rînd, de dezvoltarea Comunităților europene, ceea ce constituia o abatere de la abordările globale ale funcționaliștilor.

Cea de-a doua trăsătură caracteristică a *neofuncționalismului* consta în încercarea de a depăși una din deficiențele principale ale funcționalismului, și anume ignorarea politicii ca element de bază în adoptarea majorității deciziilor în sfera internațională. Ei subliniau în mod special faptul că, la nivel subcontinental, nu numai că vor fi implementate unele genuri de activitate (reglementarea în sfera producerii cărbunelui și oțelului, de exemplu), ci vor fi adoptate de asemenea și decizii politice referitor la aceste funcții. Apariția organizațiilor în alte sfere în scopul reglementării relațiilor în agricultură, transport, comerț, în domeniul apărării urmau să se transforme în pași concreți de constituire a Europei noi. Scopul final al acestui plan era construcția unei Europe economic și politic integrate, stat federativ (Monne).

Strategia expusă mai sus a fost analizată în lucrarea lui Ernest Haas despre Comunitatea Europeană pentru Cărbune și Oțel (*The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*).

Haas a definit integrarea politică în accepție ideală ca „proces în decursul căruia forțele politice, activînd în cîteva state diferite, sînt de acord să-și concentreze voința, așteptările și activitatea politică în direcția înființării unui centru nou, organele căruia au competență jurisdicțională sau pretind la jurisdicție în privința statele naționale pe care le reprezintă”.

Acest „centru nou” urma, în opinia lui Haas, să se preocupe de problemele politice ale colaborării funcționale (ramurale). Prin „forțe politice” Haas avea în vedere conducătorii partidelor și grupurilor politice implicați în procesul decizional la nivel național, reprezentanții sindicatelor, businessului, comerțului, înalții funcționari de stat și politicienii. Cum numai reprezentanții elitei politice vor conștientiza necesitatea înființării noului centru politic, ei vor descoperi că politica Comunităților într-o singură sferă

(ramură) poate fi realizată în măsură deplină numai în cazul când însăși sarcina Comunităților va fi lărgită prin „transferul” activității asupra altei sfere (ramuri).

În ultimă instanță, statele vor delega Comunităților dreptul decizional în toate sferele-cheie, ceea ce va conduce la apariția unui nou centru, potențial mai puternic decât reprezentanța statelor aparte.

O asemenea viziune asupra perspectivelor integrării europene în mod inevitabil urma să genereze problema dezvoltării și întăririi organizației internaționale ca atare (CECO), sau a formării statului federativ.

Haas a ajuns la concluzia că în procesul reglementării cotidiene a pieței comune devine evidentă independența organismelor supranaționale în raport cu statele și că „în structura supranațională a Comunității, statele reprezintă o stare mai aproape de arhetipul de federație, decât în oricare altă organizație internațională din trecut”. Totodată, Haas sublinia că, în realitate, supranaționalul se dezvoltă sub forma unei stări intermediare dispartate, în care nu predomină nici tendința federativă, nici cea interstatală. Pe de altă parte, CECO în esența sa, reprezenta o formațiune funcțional-federativă mai deplină decât Comunitatea Economică și Comunitățile în general, care, începînd din jumătatea a doua a anilor 1980, au diminuat substanțial rolul instituțiilor supranaționale în folosul Consiliului Interstatal al Miniștrilor.

Totalizînd cele expuse, vom remarca faptul că Mitrani și adepții săi interpretau istoria comunității internaționale ca pe o mișcare îndreptată spre asociere, spre crearea unei federații. Pentru neofuncionaliști o asemenea mișcare reprezintă un proces obiectiv, pe care statele luate în parte nu sînt în stare să-l oprească. Totodată ei atrag atenția asupra faptului că drumul spre federalismul mondial decurge prin evoluție, nu prin revoluție. În această mișcare de unire a lumii un rol deosebit aparține organizațiilor internaționale. Recunoscînd că organizațiile

internaționale în unele cazuri ar putea să-și extindă puterea și asupra statelor (semnarea Cartei ONU sau a tratatelor de la Roma), neofuncționaliștii constată că „cel mai răspândit este procesul redistribuției lente și treptate a responsabilității în folosul organizațiilor internaționale, în rezultatul adoptării numeroaselor decizii în decursul unei anumite perioade de timp” (Lord). Heofuncționaliștii afirmă că *organizațiile internaționale își extind treptat competențele prin noile stipulări statutare, prin extinderea rolului organelor și secretariatelor lor, prin creșterea birocrăției și majorarea bugetelor. Împotrivirea din partea statelor membre față de aceste tendințe se depășește prin demonstrarea priorităților reale sau imaginare ale aprofundării procesului de integrare.*

În opinia neofuncționaliștilor, organizațiile internaționale, reprezentând inițial mecanisme de asigurare a unei eficiențe mai mari în unele sfere ale economiei (transport, comunicații), cu timpul se transformă în locomotive ale integrării politice, care poate garanta pacea și securitatea.

Prima criză de proporții din cadrul CE (1965), inițiată de Gh. de Gaulle în legătură cu faptul că, în opinia sa, integrarea de mai departe venea în contradicție cu interesele naționale ale Franței, a provocat primul val de critică îndreptat împotriva neofuncționalismului:

1) abordarea neofuncționalistă reprezenta prea rectiliniu dezvoltarea Comunităților, desconsiderând dinamica proceselor ce se desfășurau atât în statele membre ale Comunităților, cât și în interiorul instituțiilor lor;

2) nu a fost luat în considerare factorul naționalismului;

3) comunitățile erau examinate izolat de lumea înconjurătoare, în timp ce presiunea asupra membrilor venea din mai multe părți, inclusiv din exterior;

4) nu erau luate în considerare procesele generale de transformare a societății occidentale, care se desfășurau independent de procesul integrării.

În afară de aceasta, însăși definiția de integrare suferise între timp schimbări esențiale în direcția adoptării unor abordări tradiționale a conceptului de colaborare internațională.

Neofuncționaliștii au însușit obiecțiile critice principale ale oponenților, străduindu-se să nu le treacă cu vederea. La modul general, neofuncționaliștii au început să acorde o atenție mai mare problemelor *cum și de ce* statele transmit organizațiilor internaționale o parte a suveranităților lor, *cum și de ce* ele se unesc de bună voie, fac alianțe cu vecinii (și nu numai cu ei), pierzând prin aceasta anumite atribute ale propriei suveranități, obținând în schimb posibilitatea rezolvării diferendelor dintre ele.

Către anul 1975 Haas era deja de părerea că teoria integrării regionale este învechită, dar încă pe deplin aplicabilă pentru celelalte părți ale lumii. În chip nou a început să fie interpretată teoria neofuncționalismului și în raport cu Comunitățile Europene. Rezultatul proceselor integraționiste din Europa Occidentală a început să fie reprezentat sub forma mai tradițională de stat federativ (formarea federației occidental-europene rezultă din colabarea de mai mulți ani în unele ramuri/sfere, generând „transferul” treptat al activității politice a statelor spre noua structură supranațională). Cu toate acestea, în ciuda așteptărilor neofuncționaliștilor, în realitate un asemenea „transfer” nu s-a produs în deplină măsură. Mai mult, au apărut un șir de organizații internaționale și foruri noi, care au început să se ocupe de elaborarea politicii generale, inclusiv în Europa Occidentală (Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică - OCDE, Grupul celor Zece etc.).

Cauza principală a unei asemenea evoluții, în opinia lui Haas, a constat în aceea, că *elitele politice ale statelor nu au fost în stare să se conformeze vitezii și caracterului complex al proceselor integrării, care puneau în fața lor noi și noi sarcini*. În afară de toate, s-a remarcat dificultatea rezolvării problemelor în cadrul unei organizații destul de mari, membrii căreia, intermitent, urmăreau scopuri ce se excludeau reciproc. Toate acestea nu puteau să nu conducă la eroziunea Comunităților și a instituțiilor ei. Rezumându-și observațiile asupra proceselor integrării europene în cadrul CEE, Haas a menționat că experiența CEE reprezintă mai curînd un efort al instituțiilor Comunităților de a stăpîni evoluția vertiginoasă a evenimentelor în cadrul Comunităților, decît de a ajunge la o integrare politică reală.

Tendințe analogice în evoluția viziunilor asupra proceselor de integrare în Europa Occidentală s-au făcut observate în lucrările lui Lindberg și Nye. Lindberg considera, de asemenea, că integrarea în CEE, mai devreme sau mai tîrziu, va duce la apariția unor contradicții grave în interiorul sistemului și va ridica bariere în calea unificării de mai departe. De comun acord cu Shaingold, el aprecia UEE ca pe o structură ce și-a pierdut șansele de a deveni federativă. O altă trăsătură specifică a Comunității erau cele cîteva nivele ale integrării, condiționate de o funcție sau alta. Luate împreună, aceste dificultăți determinau caracterul ei nesigur și vulnerabil. Sistemul „pluralist”, fără precedentă în istorie și destul de confuz al UEE, deocamdată nu își avea definițiile adecvate în dicționarul sociologilor și politologilor.

Nye avansează propunerea de a modifica neofuncționalismul anilor 1950, atrăgînd atenția asupra necesității de a reexamina condițiile ce determină procesul integrării, dezințindu-se, de asemenea, de punctul de vedere că ar exista un drum prestabilit de la realizarea sarcinilor quasifuncționale la uniunea politică prin mijlocirea

„transferului”. Nye ajunsese la concluzia că este prea puțin probabil că procesele integrării economice din Europa Occidentală vor duce, în decursul apropiatelor decenii, la crearea unei federații sau a unei uniuni politice ce ar promova o politică independentă în sfera defensivă și a relațiilor internaționale.

Astfel, în cele din urmă, speranțele funcționaliștilor din anii 1950 de a crea o federație au făcut loc incertitudinilor din anii 1970-1980.

Proclamarea, spre sfârșitul anului 1992, a ideii instituirii Pieței Unice Europene în interiorul CEE, semnarea în 1986 a Actului European Unic, care a extins sfera de competență a CEE și i-a schimbat balanța instituțională, de asemenea soluționarea în februarie 1988 a mai multor probleme în sfera comună a politicii din agricultură - au constituit un puternic motiv de inspirație pentru cei care credeau în „logica integrării”.

Critica neofuncționalismului modern cuprinde următoarele principii:

1) acest curent în cea mai mare parte își concentrează atenția doar asupra Comunităților Europene (în prezent asupra Uniunii Europene). În aprecierile lui Nye, modelul inițial al neofuncționalismului amintea de strategia arhitecților integrării europene din anii 1950, din care cauză nu putea servi ca punct de plecare pentru formarea unei politici în alte regiuni ale lumii. Modificările ulterioare ale modelului nu reprezentau decât un instrument pentru analiza comparativă. „Am vrea să știm ce se întâmplă, când un grup de state înființează o piață comună”. Un bun prilej de meditație pentru reprezentanții acestei școli l-ar constitui procesul integrării economice din cadrul Asociației Nord-Americane pentru Comerț Liber și din CSI;

2) în interpretarea schimbărilor instituționale, neofuncționaliștii sînt foarte eclecticici. Ei s-au îndepărtat de

ideea federalismului funcțional și au căzut de acord că „logica integrării” este altceva decât un proces liniar de constituire a formației federative;

3) neofuncționaliștii își imaginau destul de îngust spectrul subiecților nestatali ai relațiilor internaționale, identificând doar elita politică și liderii unor grupuri separate, formate după principiul ramural.

Atenția insuficientă acordată intereselor consumatorilor de rând, relațiilor dintre ei la nivel instituțional în cadrul Comunităților, ducea la apariția unei rupturi esențiale (care se observa mai ales în cazul noilor membri ai Comunităților) dintre opinia despre Comunități a elitelor din aceste țări și cea a cetățenilor de rând.

În urma puternicelor zguduiri ce s-au produs după creșterea considerabilă a prețurilor la petrol în anul 1974, mai ales în noile țări ale CEE, a crescut încordarea anume în mijlocul oamenilor simpli, care s-au pomenit în fața unor grave alternative: inflație sau șomaj; interesele sindicatelor sau interesele consumatorilor; solidaritate „europeană” și redistribuirea resurselor (petrolului, produselor alimentare, de exemplu) în folosul altor țări sau păstrarea de mai departe a unei atitudini pragmatice în avantajul propriilor necesități. Dezvoltarea instituțională de mai departe a CEE a arătat că evoluția integrării economice era îndreptată, într-o măsură tot mai mare, spre soluționarea acestor contradicții.

În încheiere vom menționa că neofuncționaliștii continuă tradiția funcționaliștilor în examinarea relațiilor dintre grupuri și personalități din diferite state, atât la nivel guvernamental cât și neguvernamental în baza caracterului comun al funcțiilor exercitate. Ei au încercat să condiționeze problemele unei asemenea colaborări cu activitatea politică, care în cele din urmă trebuie să influențeze considerabil asupra esenței activității de stat. Ei încercau, de asemenea, să identifice calitățile organizațiilor internaționale nou create.

Cercetările neofuncionaliștilor au demonstrat că instituțiile Comunităților Europene nu erau niște instituții interstatale în sensul tradițional al cuvîntului. În sfîrșit, după ce se porniseră la drum cu pronosticuri dintre cele mai optimiste referitor la „logica integrării”, trecînd prin cîteva etape ale propriei evoluții, neofuncionaliștii au început să fie mai prudenți referitor la perspectivele integrării europene.

O alternativă a neofuncționalismului este curentul de cercetare care promovează ideea că rolul principal în realizarea proceselor de integrare revine nu organelor supranaționale, ci șefilor statelor respective (*intergovermentalism*). Promovînd pe toate căile suveranitatea statelor reprezentate, ei își cumpănesc scrupulos orice pas ce duce la diminuarea acestei suveranități.

Realmente, statele mari dispun de dreptul de veto în cazul unor schimbări principiale în procesul coordonat anterior al integrării. În asemenea caz, statele mici, de regulă, obțin diverse compensații din contul statelor-lideri care se află în fruntea unui sau altui proces de integrare. Accentul asupra componentei de forță în sensul larg al noțiunii (economice, militare etc.), care permite evidențierea liderilor și a protagoniștilor unui sau altui proces integraționist, luarea în considerare a componentei politice în cadrul colaborării internaționale a participanților la procesul de integrare - diferențiază avantajos această abordare în raport cu neofuncționalismul. Cu toate acestea, însă, nici abordarea în cauză nu este lipsită de cusururi:

1) această abordare se limitează doar la cele mai importante hotărîri ale statelor respective, presupunînd realizarea lor automată. Părțile pozitive ale integrării sînt examinate doar ca un rezultat al armonizării intereselor marilor state, celelalte state fiind interpretate preponderent ca obiecte ale integrării;

2) diversele procese sociale care au anticipat luarea de către marile state a unor decizii de importanță vitală, în multe privințe pregătindu-le, sînt ignorate.

Cea mai mare atenție din partea *economiștilor* preocupați de examinarea integrării se acordă în primul rînd pieței de mărfuri și servicii, precum și factorilor de producție, lăsînd la o parte factorii instituționali și politici ai integrării. Pe ei îi interesează cel mai mult consecințele social-economice ale acestui proces. Două explicații de natură economică a fenomenului integrării sînt *teoriile uniunii vamale și a zonei valutare optimale*.

Teoria uniunii vamale, avînd ca obiect de cercetare piața de mărfuri, încearcă să dezvăluie consecințele social-economice din punctul de vedere al dezvoltării comerțului, diversificării sale, de asemenea al condițiilor de promovare a comerțului.

Teoria zonelor valutare optimale are un alt obiect. Ea cercetează condițiile în care crearea uniunii valutare este rentabilă din punct de vedere economic. Categoriile principale ale acestei teorii sînt banii, piețele de mărfuri, de asemenea factorii de producție.

În majoritatea lucrărilor teoretice consacrate zonelor valutare optimale se analizează părțile pozitive și cele negative ale participării la uniunile vamale, folosindu-se în acest scop teoria jocurilor, o atenție deosebită acordîndu-se relațiilor dintre părțile cointeresate în legătură cu nivelul diferit al dezvoltării economice a membrilor potențiali ai uniunii vamale. Majoritatea cercetărilor empirice formulează întrebarea dacă corespunde sau nu, Europa, criteriilor uniunii valutare optimale.

Teoriile uniunii vamale și a zonelor valutare optimale nu explică schimbarea normelor și a politicii în cadrul unei sau altei regiuni economice. În acest sens ele sînt statice.

În opinia economiștilor, *integrarea economică internațională reprezintă un proces de asociere a statelor în baza dezvoltării relațiilor reciproce stabile aprofundate și diviziunii muncii între economiile naționale, relațiilor reciproce dintre structurile de producție la niveluri diferite și sub diverse forme.*

La micronivel, acest proces se desfășoară prin cooperarea capitalului unor subiecți economici (întreprinderi, firme) ai țărilor învecinate, pe calea instituirii unui sistem de acorduri economice între ei, crearea filialelor peste hotare etc. La nivel interstatal, integrarea se desfășoară în baza formării asociațiilor economice a statelor și coordonării politicilor naționale.

Cei mai importanți factori ai integrării economice sînt următorii:

- 1) nivelul avansat al internaționalizării vieții economice;
- 2) nivelul aprofundat al diviziunii internaționale a muncii;
- 3) influența NRT;
- 4) creșterea deschiderii economiilor naționale.

Integrarea economică internațională se caracterizează prin cîteva forme. Le vom enumera în odinea complexității lor.

Cea mai simplă este *zona comerțului liber*, în cadrul căreia de anulează restrîngerea comerțului dintre statele participante.

Uniunea vamală presupune de asemenea stabilirea tarifului unic pentru comerțul extern și aplicarea unei politici coordonate în relațiile comerciale externe cu terțe țări.

Piața comună, pe lîngă asigurarea comerțului reciproc liber și a tarifului extern unic, garantează membrilor săi libera circulație a capitalului și forței de muncă, precum și coordonarea politicii economice.

Uniunea vamală cumulează toate formele indicate mai sus cu implementarea politicii economice și valutar-financiare comune.

Problemele integrării se examinau în teoria relațiilor internaționale încă dintr-un punct de vedere, care se deosebea întrucîtva de abordările neofuncționaliștilor, care acordau o atenție deosebită relațiilor dintre elitele țărilor UEE.

Examinînd cursul integrării europene, cercetătorul american Karl Doici, dimpotrivă, sublinia *semnificația relațiilor dintre popoare*. El considera că crearea și interacțiunea unor sociumi cu puncte de vedere identice asupra problemelor securității – „comunităților securității” (security communities), pot izbăvi lumea de război. Prin acești „sociumi”, Doici avea în vedere grupuri de oameni care în nici o împrejurare nu vor lupta unul cu altul, ci, dimpotrivă, vor soluționa diferendele ce apar pe cale pașnică.

În opinia lui Doici, integrarea nu trebuie să ducă numaidecît spre unirea popoarelor sau a statelor într-o oarecare formațiune unică, așa cum își doreau funcționaliștii, avînd în vedere federația. Doici examina două variante posibile ale integrării:

1) un tot întreg, format din subiecți anterior independenți, reuniți sub auspiciile unui guvern unic (de exemplu, SUA);

2) formațiune pluralistă, în care subiecții ce o formează își păstrează independența (de exemplu, SUA și Canada).

Analizînd procesele de integrare din America de Nord și Europa Occidentală, Doici a ajuns la concluzia existenței unor condiții specifice necesare pentru implementarea ambelor tipuri de integrare. În mod firesc, primul tip, reprezentînd o treaptă mai înaltă a integrării, presupunea și un număr mai mare de condiții – 12 față de 3 în cazul „integrării pluraliste”. Aceste trei condiții constau în următoarele:

1) compatibilitatea valorilor principale în procesul adoptării deciziilor politice;

2) capacitatea partidelor politice și a guvernelor participante la procesul de integrare de a reacționa operativ și adecvat la trebuințele fiecărei părți;

3) caracterul previzibil al comportamentului reciproc.

Doici sublinia importanța comunicării dintre partide și grupuri politice, de asemenea dintre cetățeni aparte, care reprezentau diferite state. Programele de schimb, turismul, comerțul și alte forme de comunicare în mod inevitabil vor conduce la ridicarea nivelului dependenței reciproce și bune înțelegeri dintre părți, ca temelie în depășirea suspiciunii, fricii și neîncrederii unuia față de altul.

Doici în mod intenționat nu evidențiază rolul organizațiilor internaționale în derularea acestui proces, dar din lucrarea sa pot fi extrase concluzii destul de importante și în acest sens. În primul rând, în rezultatul „integrării pluraliste” pot să apară organizații guvernamentale și neguvernamentale (de exemplu, Consiliul Nordic). În al doilea rând, acestea pot reprezenta forme mai mult sau mai puțin reglementate de comunicare între societăți, asigurând condiționarea reciprocă și o mai bună înțelegere între părți, ceea ce, la rândul său, generează formarea unei „comunități de siguranță”.

În concluzie, vom menționa că, o dată cu obținerea unor priorități evidente de ordin economic (accesul mai larg al subiecților economici la diferite resurse; capacitatea mai mare a pieței; soluționarea în comun a problemelor sociale acute și egalizarea regiunilor înapoiate; pozițiile concurențiale mai bune ale firmelor ce fac parte din grupările integraționiste), integrarea se caracterizează și prin consecințe politice cu efect îndelungat referitoare la problemele războiului și păcii.

Principala din ele este eventualitatea extrem de scăzută a conflictelor în interiorul, de exemplu, UE și NAFTA, ceea ce ne permite să vorbim despre apariția *comunităților de securitate* în Europa și America de Nord. De asemenea, apariția *identității europene* în mare parte atrofiază una din sursele potențiale ale conflictelor – naționalismul.

Totodată ar fi prematură și neîndreptățită afirmația că integrarea reprezintă un panaceu pentru toate nevoile posibile și că toate statele sînt gata să-și limiteze propria suveranitate. Noi deja am atins această temă cu referire la activitatea organizațiilor internaționale. Vom remarca, că integrarea reduce considerabil posibilitățile statelor de a-și apăra interesele sale și ale propriilor cetățeni în fața mai multor probleme. De exemplu, deschiderea frontierelor și scutirea de vize în cadrul CSI a dus la aceea, că pe teritoriul Rusiei, dintr-un șir de state învecinate, au început să pătrundă elemente extremiste, susținători ai separatiștilor din Cecenia, mercenari, reprezentanți ai lumii interlope și criminalității organizate etc. Prin analogie, deschiderea la începutul anilor 1990 a frontierei dintre Venezuela și Columbia a dus la transformarea acesteia în zonă de tranzit pentru traficanții cu droguri. Dacă ne referim la sfera relațiilor, s-ar părea, prin excelență economice, devine clară nedorința unor state ale UE de a adera la uniunea vamală nu numai din cauza nesiguranței monedei euro, ci și din dorința de a-și păstra originalitatea, tradițiile, identitatea.

Tendențele dezintegrării s-au văzut cel mai clar în spațiul postsovietic, în Iugoslavia și chiar în cazul Cehoslovaciei prospere. Năzuința creării statelor naționale a predominat. CSI, de exemplu, așa și nu a mai devenit o instituție supranațională.

7.2. TEORIA INTERDEPENDENȚEI

În cazul cînd bunăstarea unui stat depinde de colaborarea cu alt stat, primul element este *dependent* de al doilea. Dacă două state sau mai multe depind în același timp unul de altul, aceasta înseamnă că ele se află în relații de *interdependență*. Interdependența reprezintă un fenomen nu numai economic, ci și politic. Atunci cînd statele tîrguiesc între ele, ele devin dependente unul de altul și din punct de vedere politic (de exemplu, prin ofertele sale, URSS îndestula cu locuri de muncă o parte considerabilă a sectorului social al Indiei, iar India, la rîndul ei, a industriei de război sovietice).

În politica economică internațională, noțiunea de *interdependență* de cele mai multe ori se referă la sfera relațiilor multilaterale, îndreptate spre asigurarea funcționării eficiente a piețelor mondiale. Majoritatea statelor depind de piața mondială și nu de unii parteneri comerciali separați (consemnăm, totuși, că în perioada crizelor petrolului rolul OPEC și al altor exportatori de petrol crește considerabil).

Interdependența dintre două sau mai multe state nu înseamnă că ele depind în mod egal unul de altul. De cele mai multe ori, unul din state este mai dependent decît altul. Piețele mondiale se deosebesc între ele după gradul de acces și eficiență în dependență de regiune și marfă. Arabia Saudită, de exemplu, determină prețurile la petrol într-o măsură mai mare ca Japonia la automobile.

Interdependența statelor poate fi *de scurtă* și *de lungă durată*. De exemplu, dependența Ucrainei față de petrolul și gazul rus poartă un caracter de lungă durată, fiind determinată de factori de lungă durată ca lipsa rezervelor proprii de materii prime de hidrocarburi, volumele energetice mari ale economiei, capacitatea insuficientă a întreprinderilor energetice (în primul rînd a SAE) menite să

asigure sursele alternative de energie. La rîndul său, dependența Rusiei față de Ucraina este condiționată de faptul că pe teritoriul Ucrainei sînt situate căile de tranzit ale petrolului și gazului rus spre consumatorii lor principali din Europa Occidentală. Cu cît va reuși Rusia să-și construiască mai repede conducte ce vor înconjura Ucraina, cu atît mai repede își va micșora dependența în această problemă. De menționat, de asemenea, că gazul turkmen este transportat în Ucraina prin conductele rusești. Respectiv, relațiile dintre aceste două state, la capitolul „tranzituri”, se remarcă prin specificul lor interdependent. Totodată, o asemenea diversificare a furnizorilor de gaz spre Ucraina este avantajoasă pentru Rusia, deoarece eventualitatea „împrumuturilor” din conductele de gaz rusec devine mai mică din cauza precauției că Rusia le va recompensa pe cale naturală din gazul turkmen.

Tendința generală a dezvoltării economiei mondiale constă în globalizarea ei, în creșterea nivelului de interdependență dintre state și, în primul rînd, dintre firmele private, internaționalizarea lor. Încă un aspect al interdependenței constă în armonizarea piețelor mondiale în rezultatul globalizării sistemelor informaționale și a mijloacelor de comunicație. O atenție deosebită merită, de asemenea, extinderea sferei economiei mondiale, includerea în ea a fostelor țări socialiste, a Chinei, a țărilor din Sud-Estul Asiei.

Interdependența este condiționată de posibilitatea obținerii unor avantaje în rezultatul colaborării și creșterii nivelului de bunăstare al partenerilor. Bunăstarea și mai ales posibilitatea de a o menține și spori, la rîndul ei depinde de colaborarea politică internațională. Într-un asemenea context, violența este nelalocul ei. În legătură cu aceasta se promovează conceptul că *interdependența statelor prin definiție contribuie la întărirea păcii. Într-un mod deosebit de profund*

această concepție a fost dezvoltată de reprezentanții instituționalismului liberal.

Curentul în cauză a pornit de la aceleași premise ca și realismul - satele „egoiste” operează în sistemul internațional anarhic al lumii. Dar, spre deosebire de abordarea destul de îngustă a realiștilor, *instituționaliștii liberali* se străduiau să țină cont de *factorii economici*.

Obiectul de cercetare al instituționalismului liberal este fenomenul colaborării internaționale, și anume cazurile când interesele statului nu sînt diametral opuse acestei colaborări.

Teoria se bazează pe prezumția că politica mondială este formată din două sfere - a securității și economiei politice. Dezvoltarea relațiilor internaționale în perioada postbelică este reprezentată de Keohane ca o înșiruire de perioade de stingere treptată a dominației americane. Dacă pînă la jumătatea anilor 1960 organizațiile internaționale se aflau sub influența puternică a SUA, în continuare, din nedorința de a le mai acorda un ajutor financiar substanțial și de a-și păstra în acest fel influența asupra lor, hegemonia americană a început să apună. Această situație a dus la necesitatea formării unei ordini internaționale noi în perioada „*posthegemonie*”, bazată pe necesitatea unei colaborări mai intense a statelor atît între ele, cît și cu organizațiile internaționale.

Instituționaliștii liberali afirmă că obstacolul principal în calea colaborării dintre state este teama de fi înșelat. Pentru a depăși acest impas, părțile trebuie să ajungă la convingerea că le unește un interes comun ce poate fi realizat cu ajutorul organizațiilor internaționale, care vor reduce la minimum eventualitatea înșelării.

Reprezentînd, în primul rînd, o parte a sistemului (organizației), statul care recurge la înșelăciune poate să piardă pe viitor mai mult decît ar obține prin înșelăciune. În al doilea rînd, organizația știe cum să-l pedepsească pe înșelător, fără a-l lăsa să se bucure necinstit de folosul

obținut. În al treilea rând, organizațiile stimulează statele care au grijă de propria reputație. În al patrulea rând, ea poate întări relațiile dintre state în diverse sfere, consolidând interdependența lor. Respectiv, înșelătorul dintr-o sferă riscă să devină jertfă în altă sferă. În al cincilea rând, structura internă a organizației le permite statelor să obțină un volum mai mare de informație, le acordă posibilitatea monitorizării. Toate acestea reprezintă o siguranță că înșelătorul poate fi identificat cu ușurință. În sfârșit, organizațiile internaționale oferă posibilitatea de a economisi din contul monitorizării executării unui sau altui acord.

La sfârșitul anilor 1980 - începutul anilor 1990, Keohane și Nye au supus examinării influența consecințelor intensificării contactelor transnaționale asupra relațiilor internaționale în totalitatea lor. Punctul de pornire al meditațiilor lor a fost următorul: *„relațiile transnaționale nu reprezintă o „noutate”, deși creșterea numărului de organizații internaționale în decursul secolului XX a fost enormă... Noi declarăm că vechea paradigmă a relațiilor internaționale, care se bazează pe state, nu numai că s-a învechit... ci și, într-o măsură tot mai mare, nu mai corespunde schimbărilor ce au loc în relațiile internaționale”*.

Keohane și Nye evidențiază cinci factori de creștere a interacțiunii internaționale, care influențează asupra relațiilor dintre state:

- 1) extinderea schimbului punctelor de vedere la nivelul cetățenilor de rând;
- 2) dezvoltarea pluralismului politic (includerea unor grupuri naționale în structurile transnaționale care exercită funcții de coordonator);
- 3) formarea dependenței și condiționării reciproce a statelor, mai ales în sfera transportului și a finanțelor;
- 4) crearea noilor instrumente de influență în scopul utilizării lor de către unele state față de altele;

5) apariția subiecților independenți ai relațiilor internaționale, care promovează o politică proprie, uneori în detrimentul intereselor unor state aparte.

Spre deosebire de realiști, Keohane și Nye dezvoltă *tipul ideal al interdependenței complexe*, care, conform afirmațiilor lor, este mai realistă în descrierea și explicarea evenimentelor ce au loc, decât însăși tradiția realistă. Cele trei trăsături caracteristice principale ale tipului ideal sînt următoarele:

1) capacitatea de a lega între ele diferite societăți cu ajutorul mai multor mijloace – interguvernamentale, transguvernamentale și transnaționale;

2) lipsa ierarhiei în repartizarea sferelor de colaborare internațională (problemele colaborării militare deja nu mai sînt prioritare și nu mai dictează consecutivitatea rezolvării altor probleme);

3) în condițiile interdependenței complexe a statelor într-o regiune oarecare se exclude eventualitatea aplicării de către unul din state a forțelor armate împotriva altui stat din aceeași regiune.

Interdependența complexă impulsionează un proces politic important: scopurile urmărite de state în anumite sfere se vor deosebi de politica promovată la nivel interstatal de către instituțiile specializate, deoarece ele pot urmări scopuri proprii.

Statul despune de anumite resurse pentru rezolvarea problemelor ce apar în diferite sfere concrete, forța militară a unui sau altui stat în cazul de față neavînd practic nici o importanță. În această situație, organizațiile internaționale și subiecții transnaționali ai relațiilor internaționale sînt folosiți ca instrumente de cea mai mare importanță în promovarea politicii de stat. Totodată, agenda de activitate a acestor organizații în mare parte se formează sub influența statelor mici și mai slabe din punct de vedere militar, cointeresate în

crearea diferitelor uniuni pentru rezolvarea problemelor proprii.

Organizațiile internaționale ocupă un loc considerabil în modelul elaborat de Keohane și Nye al interdependenței complexe. Modelul organizațiilor internaționale este folosit de acești autori pentru explicarea schimbării profunde a sistemului internațional, anume în sensul că, impunându-se prin normele și instituțiile lor, organizațiile internaționale asigură relațiilor internaționale stabilitatea necesară.

După terminarea războiului rece, Keohane și Nye și-au propus viziunea lor asupra noii ordini mondiale, formarea căreia a început o dată cu desființarea blocului sovietic din Europa de Est în toamna anului 1989.

Reflectînd asupra *valorilor* menite să înlocuiască vechiul și, în felul său, stabilul sistem bipolar al relațiile internaționale, Nye a ajuns la concluzia că a venit timpul detașării de la paradigmele tradiționale, care se sprijineau pe prezumția polarității ca temelie a ordinii mondiale (bipolaritatea, multipolaritatea, unipolaritatea). Bipolaritatea este imposibilă, deoarece Rusia, fie și în perspectivă de lungă durată, devenind tot mai dependentă de Statele Unite, nu va mai putea sfida SUA. Multipolaritatea, de asemenea, nu reproduce decît un clișeu din secolul XIX. Specificul situației actuale constă în faptul că în trecut *cinci state erau aproximativ egal de puternice*, în timp ce, în prezent, o asemenea egalitate nu mai există. Europa resimte lipsa unității politice. Japonia este slabă din punct de vedere militar și destul de americanizată cultural și ideologic. Formarea lumii tripolare (Asia, concentrată în jurul *ienei*, emisfera occidentală – în jurul *dolarului*, blocul european – în jurul *euro*) de asemenea pare nerealistă din cauza limitării comerțului la dimensiunile unei singure zone, a puternicilor zguduirii legate de criza financiară care a început anume în Asia, rolului-cheie al SUA în asigurarea securității pentru Japonia și Europa. Ideea

lumii unipolare, promovată după „victoria” SUA în războiul rece și succesul obținut în cadrul operației „Furtuna în deșert”, s-a epuizat în legătură cu neputința SUA de a se opune efectiv crizei financiare mondiale din anii 1997-1999, terorismului internațional, de asemenea incapacității soluționării eficiente a altor probleme cu caracter global care stau în fața comunității mondiale. Nye a ajuns la concluzia că *noua ordine mondială trebuie să se bazeze pe interdependența multigraduală a statelor.*

De remarcat, însă, că interdependența se caracterizează și prin anumite deficiențe. Cu cât un stat obține mai multe beneficii de pe urma comerțului, cu atât devine mai dependent de alte state. În cazul interdependenței nesimetrice, acest lucru poate genera consecințe grave. Dependența porturilor petroliere letone de livrarea materiei prime din Rusia, în condițiile acutizării conflictului în legătură cu încălcarea drepturilor populației rusolingve și a declarațiilor unor politicieni ruși referitor la eventualitatea aplicării sancțiunilor (inclusiv folosirea altor căi de transportare a petrolului), practic, a pus sub amenințare întreaga economie a acestei țări baltice. Și încă un exemplu. În decursul celor două războaie mondiale, Marea Britanie și Germania au încercat, prin aplicarea blocadei, să profite de dependența alimentară a inamicului. În sfârșit, orientarea Irakului numai în direcția exportului de petrol a dus la aceea că, în rezultatul invadării Kuweitului, această țară s-a pomenit în pragul colapsului economic, deoarece ONU a aplicat sancțiuni prin care exportul liber al petrolului se interzicea. Astfel, interdependența leagă bunăstarea popoarelor de politica necontrolată de ele a altor state. Prețul avantajelor obținute în rezultatul unei asemenea interdependențe poate fi nivelat prin pierderea sau scăderea gradului de independență economică sau politică a unui sau altui stat.

Criticii *instituționalismului liberal* atrag atenția asupra unor părți vulnerabile ale acestei teorii:

1) abordarea colaborării se reduce în principal la problemele economice;

2) Instituționalismul liberal își concentrează atenția numai asupra beneficiului absolut ca scop al colaborării dintre state, scăpînd din vedere beneficiul relativ, adică se reiese doar din faptul că statele urmăresc obținerea beneficiului doar pentru sine, rămînînd indiferente la ceea ce obține partea opusă. În realitate, statele acordă atenție ambelor forme de beneficiu (absolut și relativ);

3) existența ca atare a colaborării încă nu înseamnă și veridicitatea instituționalismului liberal. Se mai cere de argumentat faptul că un gen sau altul de colaborare ar fi fost imposibil dacă nu ar fi existat organizațiile internaționale, care garantează excluderea înșelăciunii;

4) vulnerabilitatea lucrărilor lui Keohane și Nye constă un caracterul evaziv al terminologiei, deoarece elementul noțiunii-cheie „interdependență”- „*dependență*” este explicat destul de confuz prin „*situație condiționată de forțele externe sau care în măsură considerabilă se află sub influența lor*”. Acest „în măsură considerabilă” nu demonstrează esența influenței, ceea ce este important. Așa cum menționa Kliv Acer, faptul că medicamentele pot influența „în măsură considerabilă” asupra omului, încă nu înseamnă că acest om este dependent de medicamente;

5) încă o observație critică se referă la faptul că Keohane și Nye „au adunat într-o grămadă... toate tipurile de relații la care participă subiecții neguvernamentali ai relațiilor internaționale” (Wagner), componentii principali ai paradigmei lor devenind prun aceasta destul de incerti.

În general, observațiile critice în adresa lucrărilor lui Keohane și Nye pot fi selectate din multiplele publicații ale lui Uoltz, Mershaimer și alți autori.

Totodată, Keohane și Nye au pătruns în esența politicii transnaționale; repliindu-se de la interpretarea tradițională a relațiilor internaționale și a rolului ce revine în domeniul lor organizațiilor internaționale, ei au scos în evidență importanța excepțională a organizațiilor internaționale în asigurarea stabilității sistemului internațional.

7.3. TEORIA REGIMURILOR

În legătură cu faptul că părțile implicate în conflict de multe ori motivează diferit dreptul lor asupra subiectului litigiului (teritorial, cu privire la proprietate sau la înființarea noului stat), este necesară prezența terței părți, care s-ar manifesta ca arbitru sau ar asigura starea de drept în cadrul căreia urmează de pus în discuție situațiile conflictuale. Existența unor asemenea norme are o importanță deosebită pentru economia mondială, care, într-o măsură mai mare decât oricare altă sferă a relațiilor internaționale, are nevoie de stabilitate.

Totodată, *teoria regimurilor internaționale* se referă nu numai la economie. Ea cuprinde de asemenea sfera securității (regimul de neproliferare a armei nucleare, regimul controlului asupra nerăspândirii tehnologiilor de construcție a rachetelor etc.), comerțului, utilizării oceanului planetar sau Arcticii. Regimul internațional se poate extinde asupra ocrotirii resurselor peștelui, producției și distribuirii alimentare, telecomunicațiilor, coordonării activității serviciilor meteorologice ale unor state aparte etc.

Regimul internațional poate fi *instituit formal* (sistemul Bretton-Woods, GATT), dar poate exista și *neformal*. Regimurile pot fi globale (AIEA) și regionale (sistemul valutar al UE).

Ce înseamnă *regimul internațional*? Noțiunea de regim internațional și-a făcut apariția la începutul anilor 1970 (Ruggi). Ea se referă, în principal, la state, dar influențează de asemenea și subiecții neguvernamentali în cadrul unui cerc foarte amplu de probleme.

În literatura de specialitate încă nu există o definiție unanim acceptată a regimului internațional. Keohane și Nye subînțeleg prin el „*reglementarea și monitorizarea relațiilor transnaționale și interguvernamentale prin adoptarea unor reguli și proceduri, precum și prin anumite instituții pentru anumite genuri de activitate*”.

Haas definește regimul ca sistem de „*norme, reguli și proceduri coordonate în scopul reglementării unei anumite sfere*”.

O definiție mai deplină a regimurilor internaționale aparține lui Oran Yang, care le interpretează în calitate de *instituții sociale ce stabilesc acțiunile celor cointeresați în reglementarea anumitor sfere de activitate*.

Regimurile pot avea sau nu o anumită structură și, respectiv, să existe sau nu sub formă de organizații internaționale. „*Nucleul oricărui regim este „codul de reguli și norme*”.

Yang atrage atenția asupra faptului că regimul internațional se instituie de către statele suverane, iar suprafața sa de influență se extinde și asupra companiilor private (de exemplu, asupra întreprinderilor de pescuit, băncilor, companiilor aeriene).

În totalitate, *regimurile internaționale reprezintă asociații, membrii cărora urmăresc scopul de a-și realiza interesele prin extinderea și consolidarea unor anumite valori (de exemplu, ocrotirea resurselor de pește, neproliferarea armei nucleare etc.)*.

După cum s-a menționat deja, scopul organizațiilor internaționale și al regimurilor internaționale este de a consolida colaborarea dintre state. Activitatea lor se poate baza pe acordurile internaționale care stipulează întemeierea

instituțiilor etc. Însă scopurile și sarcinile organizațiilor internaționale, de regulă, sînt cu mult mai largi. În plus, structura regimurilor este mai mobilă, ele fiind supuse într-o măsură mai mare schimbărilor.

O concepție originală a regimurilor este formulată de Arthur Stein, care a consacrat fenomenului colaborării una din cărțile sale.

Conceptualizarea regimurilor, propusă de Stein, pornește de la faptul că relațiile internaționale reprezintă o interacțiune a statelor suverane, avînd ca scop autoconservarea, în plus, pentru atingerea acestui scop în ultimă instanță trebuie să contezi doar pe puterile proprii, fiind gata de aplicarea forței. O atare situație de regulă se determinată cu ajutorul unei metafore destul de populare – *anarhia*.

Orice rezultat al interacțiunii dintre statele care adoptă hotărîri de sine stătătoare, reprezintă o derivată a intereselor și preferințelor lor. În corespundere cu aceste interese, rezultatul poate varia de la conflict pînă la armonie deplină.

O asemenea conduită independentă a statelor și asemenea rezultate reprezintă o consecință a relațiilor internaționale obișnuite, nu a regimurilor. Cursa înarmărilor, de exemplu, nu reprezintă un regim, deși hotărîrile adoptate de părți sînt condiționate de pașii nemijlociți făcuți unul în întîmpinarea altuia. Atîta timp, cît conduita statelor pe arena internațională se determină printr-o metodă decizională neconstrînsă și independentă, nu poate fi vorba de instituirea regimului internațional.

Regimul apare doar în rezultatul interacțiunii părților, condiționată de interese comune sau în cazurile cînd această interacțiune se bazează pe adoptarea în comun a hotărîrilor. Un exemplu mai general de regim este societatea unei țări aparte. Nici chiar cea mai liberă și mai deschisă societate din lume nu va acorda libertate absolută

individualismului și pieței. Funcționarea economiei de piață reclamă elaborarea, adoptarea și respectarea unui cod de drepturi a proprietății, concurenței etc. Bazată pe contractul colectiv al cetățenilor, inclusiv privitor la eventualitatea aplicării forței în scopul soluționării diferendelor, societatea instituie un regim deja prin faptul că limitează libertatea comportamentului propriilor cetățeni.

În relațiile internaționale necesitatea regimului decade în cazul când fiecare stat, adoptînd hotărîri în mod de sine stătător și independent, își atinge scopul optimal (sau urmărit) fără declanșarea unor conflicte cu alte state. Ca exemple de asemenea tip de relații pot fi numite comerțul troc sau unele forme de ajutor extern (contribuția la lichidarea consecințelor unor catastrofe). Dacă interesele statelor sînt armonioase și coincid, temeieri pentru declanșarea unor conflicte între ele nu există.

De asemenea, necesitatea regimului decade în cazul când ambele părți urmăresc un scop comun, fără ca vre-o una din ele să-și dorească să predomine. Ca exemplu de asemenea conduită ne poate servi extrădarea criminalilor în baza înțelegerilor preliminare cu privire la caracterul reciproc al unor asemenea acțiuni.

Regimul nu va fi instituit nici în situația când una din părți reușește să-și realizeze scopul pe care l-a urmărit, iar alta, deși nu i-a reușit același lucru, se conformează cu noua situație. Limitarea benevolă a exportului este un exemplu când una din părți obține rezultatul prielnic pentru ea, iar a doua este nevoită să se conformeze situației.

Cu toate acestea, în opinia lui Stein, *există situații când toate părțile sînt nevoite să se decică de la adoptarea absolut independentă a deciziilor, adică în cazul când calculele egoiste le pun în situația de a promova totuși acțiuni colective (coordonate) în legătură cu faptul că, în acest caz, va fi posibil de evitat rezultatele secundare nedorite sau negative.*

Astfel, concepția regimurilor internaționale combină elementele de realism cu liberalismul. Regimurile ajută statele să colaboreze chiar și în condițiile sistemului internațional anarhic. Regimurile nu înlocuiesc calculele tradiționale ale statelor referitor la costuri și beneficii în rezultatul colaborării. *Ele crează posibilități noi, cu un raport mai avantajos între beneficii și cheltuieli.*

Se cere de menționat, că regimurile consolidează raportul de forțe existent în arena internațională. De exemplu, regimul de neproliferare a armei nucleare are ca scop menținerea *status quo* și neadmiterea lărgirii clubului statelor nucleare. Același lucru se referă și la controlul asupra răspândirii tehnologiilor de construcție a rachetelor.

Surse:

Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. - 166 с., стр. 71-85.

Literatura:

1. Бокшанин А., *История международных отношений и дипломатии в древнем мире.* – Москва, 1948.

2. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций* в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений». - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

3. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику.* Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.

4. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством.* Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.

5. Жакье, Бернар, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие.* - Н. Новгород, Изд. Нижегородского ун-та, 1997.

6. *История политических и правовых учений.* / Под ред. О.Э.Лейста. - Москва, «Юридическая литература», 1997.

7. *История европейской интеграции (1945-1994)*/ Под ред. А.С.Намазовой, Б.Эмерсон. - М.: ИВИ РАН, 1995.
8. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах.* - Москва, «Международные отношения», 2000.
9. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. - Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
10. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории.* - Москва, «Прогресс», 1995.
11. Фокуяма Ф., *Конец истории?//»Вопросы философии»,* 1990, № 3.
12. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка*/Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.
13. Цыганков П.А., *Современные политические режимы: структура, типология, динамика (учебное пособие).* - Москва, «Интерпракс», 1995.
14. Цыганков П.А., *Теория международных отношений.* - Москва, «Гардарики», 2002.
15. Beniuc, V.; Rusnac, Gh., *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației,* Chișinău, Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 1998.
16. Brădescu, Faust, *Doctrina politică* /Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu - Ed. a 2-a, Vol. 1: *Drept și politică internațională,* București, Editura „Majadahonda”, 1999.
17. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților.* - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.
18. Datcu, Ion, *Istoria relațiilor internaționale și a diplomației,* București, 1991.
19. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare*/Trad. de Horațiu Stamatin, Iași, Editura POLIROM, 1999.
20. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition,* Boston, 1977.
21. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre política internacional.* Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.
22. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales,* Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.

23. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy, rev. ed.*, London: Frances Pinter, 1980.
24. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
25. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
26. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
27. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. - 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
28. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.
29. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chişinău, Editura ARC, 1998.

RĂZBOIUL, PACEA ȘI COEXISTENȚA STATELOR⁴⁵

- 8.1. *Concepția conflictului și a războiului*
- 8.2. *Conținutul noțiunii „război”*
- 8.3. *Idealismul clasic*
- 8.4. *Marxism-leninismul*
- 8.5. *Realismul clasic*
- 8.6. *Neorealismul*

De ce statele luptă între ele? Explicația fenomenelor războiului și păcii o găsim, și nu întâmplător, în cele mai importante teorii ale relațiilor internaționale. Chiar și în zilele noastre, după două războaie mondiale devastatoare și îndelungata opoziție a blocurilor antagoniste din anii războiului rece, care le-a costat mai multe miliarde de dolari pe ambele părți, războaiele încă nu țin de domeniul trecutului. Numai în decursul primilor cinci ani după terminarea războiului rece (1990-1995) 70 de state au fost implicate în 93 de războaie, în decursul cărora și-au pierdut viața cinci milioane și jumătate de oameni.

---

⁴⁵ *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. - 166 с., стр. 33-70.*

Cu mult înainte de apariția școlilor teoretice principale de cercetare a relațiilor internaționale, mai mulți învățați încercau să răspundă la întrebarea – ce este războiul, care sînt cauzele lui, ce funcții îndeplinește el? În afară de aceasta, în capitolul de față vom da o definiție conflictului și războiului, vom examina tipurile de conflict care duc la războaie, vom aborda subiectul clasificării războaielor.

8.1. CONCEPȚIA CONFLICTULUI ȘI A RĂZBOIULUI

8.1.1. *Conflictul internațional*

Încă aproape două mii de ani în urmă, Seneca scria: „Pe oameni îi interesează rezultatul războiului, nu pricina lui”. Pe politologi, dimpotrivă, anume această problemă îi interesează cel mai mult. De ce statele intră în conflict unul cu altul? De ce, în unele cazuri, aceste conflicte duc la violență și război?

Conflictul dintre state, așa cum am avut prilejul să ne convingem nu o dată, reprezintă un fenomen destul de obișnuit, ordinar.

Conflictul poate fi definit ca un dezacord între rezultatele urmărite în condițiile unei ciocniri de interese. Doi subiecți – Israelul și Palestina – pretind la unul și același oraș (Ierusalimul) și nu vor să cedeze unul altuia. Pentru ambele părți, rezultatul urmărit este de a deține controlul deplin asupra orașului. Conflictul va continua pînă cînd părțile nu-și vor schimba scopurile urmărite în litigiu.

În unele cazuri, violența reprezintă o modalitate eficientă de soluționare a anumitor situații conflictuale. Anume de aceea statele se străduiesc să dispună de mijloacele necesare pentru aplicarea forței în scopul soluționării conflictelor. În viața reală forța se aplică rar și

cele mai multe conflicte nu duc la război. *Studierea cauzelor care provoacă războiului reprezintă, în esență, o încercare de ce a înțelege de ce s-a pornit războiul, adică de ce a fost luată decizia de aplicare a forței ca mijloc de soluționare a conflictului internațional.* Cu toate acestea, înțelegerea fenomenului necesită, de asemenea, studierea cauzelor care duc la conflict.

Abordările problemei de ce statele pornesc războaiele pot fi dintre cele mai variate. Istoricii, care încearcă să găsească pentru fiecare fenomen istoric explicația caracterului său unic, vor spune că fiecare război a pornit de la ceva concret. Politologii, care înclină spre generalizări, sînt de părerea că primul război mondial a pornit din cauza schimbării raportului de puteri dintre cele mai importante state europene.

Încă din timpurile de demult, unul din subiectele politicii este controlul asupra oamenilor și resurselor. Cine asigură acest control? Cine câștigă și cine pierde din cauza unui sau altui tip de control? Cum se instituie controlul? A înțelege care este esența unei lumi în care se desfășoară războaie crude și distrugătoare – înseamnă a scoate în prim-plan șirul de probleme ce pot fi examinate sub unghiul de vedere al vieții și morții. Am putea spune că războaiele există în măsura în care au loc ciocniri fundamentale între interese ce nu pot fi soluționate pe cale pașnică.

8.1.2. *Conflictele intereselor*

Majoritatea conflictelor și războaielor internaționale contemporane au loc din cauza conflictelor dintre interesele și scopurile urmărite de părți. Aceste interese pot fi repartizate în două părți – *materiale* și *ideatice*.

La interesele *materiale* se referă următoarele:

1. Diferențele teritoriale, inclusiv tentativa de a înființa state de sine stătătoare;

2. Conflicte legate de năzuința de a lua sub control guvernele naționale ale unor state aparte (lupta pentru „sferele de influență”).

3. Conflictele cu caracter economic referitor la condițiile comerțului, accesului la resursele naturale și căilor de transportare a lor pe piața mondială, proprietății, migrațiunii ilegale, comerțului cu substanțe narcotice etc.

Conflictele *ideatice* cuprind:

1. Conflictele etnice.
2. Conflictele religioase.
3. Conflictele ideologice.

Toate tipurile de conflict nominalizate, firește, nu se exclud unul pe altul, dimpotrivă, deseori se suprapun. De exemplu, conflictul dintre Rusia și Ucraina după desființarea URSS se caracteriza prin câteva motive. În primul rând, Rusia pretindea la Crimeea, pe care o cedase Ucrainei în 1954 în urma deciziei lui N.S.Hrușciiov, Prim-secretar al CC al PCUS, nu fără încălcarea, așa cum considera partea rusă, a legislației în vigoare din acele vremuri. În al doilea rând, Rusia și Ucraina polemizau pe tema cum să împartă între ele proprietatea fostei URSS (în special, Flota Mării Negre și bazele ei, de asemenea datoriile și activele URSS). În al treilea rând, aproape 11 milioane de ruși și 6 milioane de ucraineni s-au pomenit cetățeni străini – primii locuiau pe teritoriul Ucrainei, ai doilea, respectiv, în Rusia. În consecință, a apărut problema asigurării drepturilor compatrioților care locuiau peste hotare, mai ales în ceea ce privește folosirea limbii materne. În al patrulea rând, după un timp destul de scurt, Ucraina s-a pomenit în fața problemei stingerii datoriilor acumulate pentru importarea surselor de energie din Rusia, de asemenea a asigurării securității tranzitării gazului rus prin teritoriul Ucrainei. În sfârșit, regiunile vestice ale Ucrainei se caracterizează prin tensiuni de ordin religios. Cu toate acestea, conflictele în cauză nu au dus la război între

cele două state. Dar ele își păstrează actualitatea, rămânând în continuare un subiect în relațiile dintre Moscova și Kiev.

8.1.3. Litigii teritoriale

Din toate conflictele internaționale anume litigiul (diferendul) teritorial are o importanță deosebită, ca o consecință a naturii teritoriale a statului. În decursul întregii istorii, anume factorul teritorial a constituit factorul de bază al existenței oricărui popor. Agricultură, pescuitul, vânătoarea, dobândirea zăcămintelor minerale – toate erau legate de factorul teritorial.

Se evidențiază două tipuri de conflicte de acest gen: litigii teritoriale legate de problema demarcării frontierei (de exemplu, disputa dintre Rusia și Japonia cu privire la așa-zisele „teritorii nordice” și, pînă nu demult, cea dintre Letonia și Rusia, Estonia și Rusia etc.) și conflictele cu privire la controlul asupra întregului teritoriu al unui sau altui stat.

Deși la nivelul statului aparte în majoritatea cazurilor există posibilitatea vinderii-cumpărării pămîntului, în relațiile internaționale acest lucru se practică extrem de rar (unul din puținele exemple de acest fel a fost vinderea de către Rusia și Franța, Satelor Unite ale Americii, a Alaskăi și, respectiv, Louisiane).

Deseori litigiile teritoriale dintre state este cauza principală a celor mai multe războaie. Partea învinsă în război, care a pierdut controlul asupra unei părți a teritoriului său, de regulă, nu uită acest lucru. Este specifică în acest sens concurența franco-germană pentru dreptul de posesie asupra Alsaciei și Lorenei. Cîștigînd războiul din 1871, Prusia a obținut aceste teritorii, dar s-a confruntat cu problema unui naționalism înverșunat din partea populației acestor provincii. În interiorul Franței, de asemenea, s-a produs o erupție a naționalismului și, după cum se știe, în

rezultatul primului război mondial aceste teritorii au fost cedate de către Franța. În continuare ele au trecut din mână în mână încă de două ori – în 1940 și în 1945.

Analogice sînt relațiile dintre România și Ungaria referitor la problema Transilvaniei, transmisă României după dezintegrarea Imperiului Austro-ungar în 1918, și care, în continuare, a trecut din mână în mână încă de două ori, în 1940 și în 1945.

Astfel, revanșismul, ca expresie extremă a naționalismului, reprezintă una din sursele conflictelor internaționale.

Problema soluționării litigiilor teritoriale este foarte complicată. Ea se referă nu numai și nu atît la partea militaro-strategică sau materială a problemei (prezența sau lipsa zăcămintelor naturale, bogăția apelor teritoriale cu resurse de proveniență maritimă etc.), deși și acest lucru importă foarte mult. În majoritatea cazurilor, problema se complică prin faptul că schimbările teritoriale de ultimă oră din Europa (fără a lua în considerare, desigur, dezintegrarea statelor federale), au avut loc în rezultatul războaielor ca una din formele responsabilității de drept internațional pentru actul de agresiune (Germania, Italia, Japonia și-au pierdut o parte din teritorii anume pe această cale).

Anumite cedările cu caracter unilateral pot crea precedente nedorite, provocînd „efectul dominoului”. În unele cazuri (conflictul israeliților și palestinienilor pentru Ierusalim), litigiile se referă nu numai la teritorii, ci și la alte probleme, nu mai puțin importante, legate de prezența în același teren a unor locuri sacre pentru ambele popoare etc.

Se prea poate că unica excepție în lupta fără de compromis pentru teritorii o constituie caracterul relativ pașnic al decolonizării, deși chiar și în acest caz au fost abateri (războiul dintre Franța și Algeria din anii 1960).

În pofida faptului că, în timpurile noastre, bunăstarea națiunilor depinde în primul rînd de nivelul dezvoltării economice, al competitivității mărfurilor și serviciilor prestate și nu de mărimea teritoriului (care, în unele cazuri, poate să devină o povară), litigiile teritoriale nu-și pierd din acuitatea lor.

8.1.4. Modalitățile de control asupra teritoriului

Din punct de vedere istoric s-a dovedit că cea mai eficientă modalitate de control asupra unui teritoriu este prezența militară.

De exemplu, în 1918, introducîndu-și armatele în Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), România, profitînd de faptul că Rusia era implicată în rebeliunea din octombrie 1917, și-a instituit controlul asupra acestui stat încă în curs de formare și insuficient de suveran, ceea ce i-a permis „organizarea” în continuare a trecerii teritoriului dat sub jurisdicția sa „din voința și la cererea poporului”. Restabilirea *status quo* a avut loc în 1940, de asemenea în rezultatul unei operații militare, prin intervenția Armatei Roșii în acest teritoriu.

Sau, de exemplu, ocuparea Kuweitului de către armatele irakiene a rezultat prin instituirea controlului asupra acestui stat, printre altele, de asemenea „la cererea poporului”. La rîndul său, restabilirea suveranității de stat a Kuweitului s-a produs de asemenea în rezultatul unei operații *militare* și a sancțiunilor ce au urmat în adresa Irakului, în scopul de a exclude repetarea actului de agresiune.

În pofida acestor exemple, trebuie să remarcăm, că unul din instrumentele principale de control asupra teritoriului, începînd din anii de după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, este *dreptul internațional*, care

interzice aplicarea forței în soluționarea diferendelor. În afară de aceasta, acest drept a stabilit inviolabilitatea frontierelor, consemnând necesitatea soluționării pașnice a problemelor prin negocieri. Guvernele vin și pleacă, iar frontierele existente trebuie să fie respectate de toți.

8.1.5. Secesiunea

Tentativele unei sau altei regiuni de a ieși din componența statului reprezintă un tip deosebit de conflict, legat de problema teritorială. În cazul de față este vorba nu de frontiera dintre statele existente, ci de năzuința unei regiuni de a crea o frontieră în jurul său și a forma, pe această cale, un stat nou. În lîme există un număr destul de mare de popoare care luptă pentru înființarea propriului stat, dar aceste eforturi s-au soldat extrem de rar cu succes.

În spațiul postsovietic cele mai acute conflicte au loc în Georgia (lupta Abhaziei pentru independență), Moldova (republica autoproclamată nistreană), Azerbaidjan (Karabahul de Munte) și Rusia (Republica Cecenia). O luptă îndelungată pentru înființarea propriului stat este dusă de separatiștii kurzi în Turcia, Iran și Irak.

Deși aceste conflicte se examinează ca *chestiuni interne* ale statelor respective, comunitatea internațională urmărește cu atenție evoluția lor. În *primul rînd*, lupta împotriva separatismului trebuie să se desfășoare în cadrul normelor de drept internațional, care admit aplicarea forței doar în cazuri excepționale. Dacă, însă, a apărut o asemenea necesitate și conflictul militar intern a început deja să i-a amploare, în acest caz statul este obligat să-și limiteze acțiunile în corespundere cu normele dreptului umanitar. În *al doilea rînd*, statele trebuie să-și onoreze obligațiile legate de calitatea lor de membre ale organizațiilor internaționale (ONU, OSCE, Uniunea Europeană și altele). În *al treilea rînd*, de la bun

început conflictele cu caracter intern pot să depășească destul de repede hotarele unei sau alte țări. Grupurile de separatiști se pot concentra și în statele vecine, înființându-și acolo bazele lor. Fanaticii religioși nu rareori își fac apariția în „punctele fierbinți”, săvârșind acte de terorism etc. Escaladarea încordării de multe ori duce la creșterea numărului de refugiați în statele din vecinătate.

Un pericol deosebit de amplificare a conflictului reprezintă cazurile când populația care luptă pentru independența regiunii și statele învecinate aparțin aceluiași naționalități și religii. Exemple ale unor asemenea mișcări separatiste pot fi perechile de țări India și Pakistan, Irak și Iran, Moldova și Rusia, Bosnia și Serbia. Într-un șir de cazuri, separatiștii se pronunță pentru alipirea la statele vecine, ceea ce poate cauza probleme legate de schimbarea frontierelor de stat.

Probleme teritoriale extrem de complicate au apărut în rezultatul dezintegrării statelor federative socialiste. Fostele frontiere interne, în multe cazuri instituite arbitrar, fără a lua în considerare componența națională a populației și particularitățile istorice a dezvoltării popoarelor, au devenit internaționale. Pe teritoriul fostei Iugoslavii acest lucru a expirat prin război. Când Iugoslavia, în anii 1991-1992, s-a dezintegrat, pe teritoriul a două republici (Croatia și Bosnia) locuia minoritatea sârbă. Cu ajutorul fostei armate federale ce se afla sub controlul ei și a poliției Serbiei, s-a reușit instaurarea controlului asupra unei părți considerabile a teritoriului Croatiei și Bosniei, unde locuia populația sârbă. Populația locală nesârbă a fost supusă „epurării etnice” (expulzarea sau exterminarea fizică). În mod analogic în adresa sârbilor s-a comportat Croatia, care în 1995 și-a restabilit controlul asupra teritoriului său. Până în prezent, naționalismul exercită o influență enormă asupra relațiilor dintre aceste două părți.

Se cere de menționat că nici pe departe nu în toate cazurile dezintegrarea statelor federative expiră prin vărsare de sânge. Cehia și Slovacia, ca state independente, și-au făcut apariția în rezultatul unor acțiuni coordonate și civilizate din ambele părți.

8.1.6. Frontierele internaționale

Litigiile cu privire la frontierele statelor existente provoacă îngrijorarea comunității internaționale, deși numărul lor nu este mare. Principiile inviolabilității frontierelor și soluționării pașnice a conflictelor asigură doar o modalitate de rezolvare a problemei – negocierile.

Anume pe această cale a fost soluționată problema cu privire la frontiera dintre Rusia și China.

În anii 1930 URSS, cub pretextul unei eventuale agresiuni din partea Japoniei asupra Manciuriei, și-a instituit „controlul” asupra tuturor insulelor de pe Amur și Usuri, inclusiv asupra celor situate pe partea chineză a râurilor. Printre ele se număra și insula Damanski, din cauza căreia a avut loc incidentul militar dintre părți din anul 1969.

În corespundere cu prevederile Tratatului cu privire la frontiera de stat din 16 mai 1991, frontiera trece pe râuri navigabile până la media navigabilă, iar pe râuri nenavigabile până la mijlocul râului sau afluentului său. Acest principiu, reluat din practica internațională, a fost aplicat la demarcarea frontierei ruso-chineze pentru prima dată. În 1998 părțile au încheiat procedura de demarcare a frontierei pe sectorul kilometrului 4300 din Mongolia până în China.

Litigiile teritoriale mai puțin esențiale uneori sînt transmise spre examinare de către părți Curții Internaționale de Justiție, decizia căreia în acest caz este definitivă.

În 1969 RFG, Olanda și Dania s-au adresat Curții Internaționale de Justiție în vederea determinării *status quo* a

șelfului continental din Marea Nordului. Salvador și Honduras au aplicat același mecanism în 1992.

Un caz deosebit de complicat și problematic reprezintă *frontierele Israelului*, care constituie o sursă permanentă de încordare încă de la înființarea acestui stat. Problema constă în faptul că ele nu au fost delimitate și recunoscute cu precizie de vecinii săi. Stabilite pe linia de încetare a focului în 1948, frontierele Israelului au fost extinse în decursul războiului din 1967 și revăzute prin acordurile de la Camp David în 1978. Fișia Gaza și înălțimile Golan, precum și statutul Ierusalimului reprezintă cauza principală a conflictului arabo-israelitean, deși, în măsură considerabilă, problema este agravată și de disensiunile de ordin confesional.

Încă un conflict de frontieră de proporții mari mocnește în regiunea Kashmirului – teritoriu indian limitrof Pakistanului. În spațiul postsovietic, de o gravitate deosebită este conflictul armeano-azer legat de statutul Karabahului de Munte. Populat preponderent de armeni, Karabahul de Munte este o parte a Azerbaidjanului.

Partea cea mai mare a altor conflicte cu caracter internațional este legată de controlul asupra unor insule mici, dar care pot asigura celui care le stăpânește avantajul strategic al controlului asupra resurselor naturale (de exemplu, a petrolului de pe platoul continental), dreptul la pescuit.

8.1.7. Controlul asupra guvernului

Cu toate că în lume există o mulțime de conflicte ce reprezintă o amenințare în adresa păcii și securității, este cazul să evidențiem încă o sursă de conflicte – tendința unor state de a supune controlului alte state.

Dreptul internațional interzice statelor să se amestece în treburile interne ale altor state. În viața reală, însă, lucrurile nu sînt chiar atît de simple. Cînd unul și același stat intenționează să schimbe sau să înlocuiască guvernul ce nu-i convine al altui stat, declanșarea conflictului este iminentă. Mai mult, statul în cauză se poate ciocni cu împotrivirea unei terțe părți, ceea ce poate genera escaladarea conflictului. Tentativele repetate ale SUA de a răsturna regimurile lui Hussein și Miloșevici au condus nu numai la creșterea dispozițiilor anti americane în Irak și Iugoslavia, ci și la acutizarea relațiilor cu țările care nu agreau consolidarea pozițiilor SUA în Golful Persic și în Balcani.

În perioada războiului rece lupta dintre Vest și Est în țările Lumii a treia se desfășura în mare măsură în scopul menținerii influenței asupra guvernelor acestor state. Războaiele civile din Nicaragua și Angola sînt exemple reprezentative ale acestei situații.

Amestecul URSS în politica internă a Ungariei (1956) și Cehoslovaciei (1968) a avut drept scop menținerea controlului asupra acestor state, ca și, de altfel, „operațiile” americane din Golful Porcilor în Cuba (1959) și Grenada (1983). Năzuința de a controla Afganistanul a dus la decizia nefericită pentru URSS de a răsturna guvernul acestei țări și a trimite acolo trupe în 1979, ceea ce a contribuit nu numai la istovirea țării, ci și la creșterea unei spirale noi de opoziție cu statele occidentale și cu China.

Deoarece mai multe state (mai ales cele mari și mijlocii) au interese în afara propriilor frontiere, anunțînd deschis despre „sferele intereselor lor vitale”, acest tip de conflict rămîne unul din cele mai acute. Este suficient să contrapunem sferele de interese ale diferitor state, și va deveni clar unde se produce și care este potențialul stării conflictuale.

De exemplu, una din cele mai importante contradicții din sfera relațiilor actuale ruso-americane se desfășoară în jurul noilor state independente. Atît Rusia cît și SUA le-au anunțat zone de interes vital, promovînd în aceste teritorii scopuri care uneori se exclud reciproc. Dacă Rusia urmărește scopuri centrifuge în regiune, îndreptate spre integrare, SUA, proclamînd strategia „pluralismului geopolitic”, apreciază politica rusă drept manifestare a vechilor ambiții imperialiste și împiedică apropierea dintre noile state independente. Petrolul caspic și căile de transportare ale acestuia este încă o problemă gravă ce vizează în mod direct interesele Rusiei și provoacă replici din partea SUA. Indiscutabil, fiecare din părți dispune de argumente proprii în aprecierea spațiului postsovietic ca prioritate a politicii sale externe. Lista de probleme ar putea fi continuată, dar este clar că succesul, fie și relativ, în realizarea propriilor interese, fiecare din părți îl va obține numai în cazul cînd se va bucura de susținerea guvernelor acelor state, de care le sînt legate interesele.

Susținerea la alegeri a candidaților loiali (în țările democratice), acordarea ajutorului economic, crearea condițiilor favorabile pentru implementarea proiectelor economice comune și, în sfîrșit, acordarea de ajutor militar inclusiv pînă la apărarea frontierelor și contribuția la respingerea agresiunii – iată nici pe departe lista acțiunilor ce pot fi întreprinse pentru instituirea „controlului” asupra guvernului statului respectiv.

8.1.8. Conflictele economice

Un asemenea tip de conflicte rar duce la violență. Însăși esența concurenței și a comerțului mondial este de natură conflictuală. Consumatorii petrolului își doresc ca prețurile la aurul negru să scadă, în timp de producătorii, dimpotrivă, vor să mențină prețuri înalte. Țările donatoare și

băncile private își doresc achitarea integrală a creditelor, în timp ce datornicii într-un șir de cazuri roagă să le fie restructurate sau chiar anulate datoriile. Unele state se orientează spre majorarea volumului de export a producției sale (oțelului, uraniului, textilelor, înaltelor tehnologii etc.), altele se împotrivesc acestei tendințe.

Cu toate acestea, după cum s-a mai menționat, relațiile economice conțin un element extrem de important care le deosebește de cele politice, și anume posibilitatea ambelor părți de a obține profit sau, în cel mai rău caz, de a-și reduce la minimum pierderile (în cazul restituirii datoriilor). Anume această posibilitate deschide drum pentru soluționarea conflictelor. Majoritatea conflictelor de ordin economic nu reprezintă o amenințare în adresa securității internaționale, deși într-o anumită măsură influențează asupra ei.

În primul rând, *politica mercantilismului*, despre care vom vorbi mai jos, câteodată este folosită de unele state în scopul acumulării de mijloace pentru a-și întări forțele armate și a se pregăti de război. Deoarece soldul pozitiv al balanței comerciale poate fi utilizat în aceste scopuri, conflictele comerciale sînt legate, în mod indirect, de problemele securității.

În al doilea rând, în opinia reprezentanților marxismului, *problema concurenței este legată nemijlocit de cea a securității*. Creșterea economică a statelor duce la expansiune, deoarece ele resimt necesitatea noilor surse de materie primă și a piețelor de desfacere. Într-un șir de cazuri, această expansiune provoacă ciocniri de interese cu alte state, ceea ce duce la conflicte și războaie.

În al treilea rând, conflictele economice influențează asupra securității în cazurile cînd este vorba de *producerea și vinderea armamentului, mai ales a celui performant din punct de vedere tehnologic*. Deseori între state apar conflicte în legătură

cu faptul că, în opinia unei părți, cealaltă parte, în detrimentul obligațiilor internaționale asumate, furnizează tehnologii de rachetă, alte componente necesare pentru producerea armei de nimicire în masă etc. Asemenea conflicte devin deosebit de intense în cazurile când livrările respective sînt destinate țărilor ostile.

În al patrulea rînd, concurența afectează problemele securității și în cazul *comerțului cu materiale strategice*, necesare pentru industria militară, energia atomică etc. Majoritatea absolută a țărilor este nevoită să importe aceste materiale.

În al cincilea rînd, un tip aparte de conflicte este legat de *distribuția bogăției între state*. În legătură cu disproporțiile enorme ale nivelului de viață, în lume se resimte pericolul permanent al revoluțiilor în țările cele mai sărace, în care, de asemenea, se observă o puternică stratificare de ordin social. Aceste revoluții duc la schimbarea guvernelor și, în rezultat, a cursului politicii externe etc.

Un tip deosebit de conflicte cu caracter material, care de asemenea se răsfrîng asupra problemelor securității internaționale, este *divizarea proprietății* (inclusiv a armamentului) în rezultatul dezintegrării statului.

8.1.9. Conflicte de natură ideatică

Spre deosebire de conflictele de natură *materială* (economice, de exemplu), care pot fi soluționate rațional, există un grup considerabil de conflicte ce cu greu se pretează soluționării. La acestea se referă conflictele de ordin etnic, religios și ideologic.

Conflictele etnice sînt, probabil, cele mai importante surse ale războaielor contemporane. Grupurile etnice reprezintă grupuri mari de oameni reuniți în temeiul limbii, culturii, religiei, identității comune. Elementul etnic poartă

un caracter cu mai multe înțelesuri. În primul rând el servește ca izvor constructiv și mobilizator. Fără naționalism etnic nu ar fi existat statele moderne. Dar naționalismul etnic în anumite circumstanțe contribuie la escaladarea violenței. Trebuie de avut în vedere că naționalismul și entitatea etnică sînt noțiuni diferite. În literatură prin naționalism se înțelege atît ideologia care include doctrina culturală a națiunii, voința națională și măsurile de realizare a ei (a voinței), cît și mișcarea socială și politică orientată spre transpunerea în viață a ideii naționale. Promotorii naționalismului, națiunii, se deosebesc prin particularități „obiective” (teritoriu, limbă, religie) și „subiective” (conștientizarea apartenenței la o anumită națiune și hotărîrea de a lua apărarea ei). Entitatea etnică este o noțiune mai îngustă, care determină apartenența la un oarecare grup conform criteriului național. Grupurile etnice se deosebesc de națiuni după proporții, stabilitate internă, mobilitate etc. De regulă, grupurile etnice, fiind minoritare în cadrul unui oarecare stat, năzuiesc să-și asigure drepturile. Discriminarea de cele mai multe ori motivează apariția conflictelor etnice.

Deși conflictele etnice de multe ori conțin o componentă materială (controlul asupra teritoriului), de fapt ele sînt alimentate de animozitatea unui grup etnic față de altul. Deseori grupurile etnice care locuiesc compact tind să-și creeze propriul stat. Noi deja am pomenit despre mai multe mișcări separatiste. Remarcăm că, într-un șir de cazuri, conflictele etnice se transformă în conflicte politice, incitînd statele la schimbarea prin violență a frontierelor.

În condițiile sistemului de alianțe și al controlului sever asupra populației din anii războiului rece, guvernele fostelor state socialiste reușeau să înfrunte naționalismul, prevenind evoluția conflictelor etnice. Înlocuirea ordinii cu libertatea a stimulat apariția extremismului național.

Din ce cauză apar conflictele etnice? De ce unele grupuri etnice se comportă agresiv față de altele? În multe cazuri situația este legată de lupta dusă de mai multe veacuri pentru stăpînirea unor teritorii și a dominației politice a unui popor asupra altuia. Naționalismul redă oamenilor sentimentul de unitate și încredere în ziua de mîine. Acest lucru devine deosebit de important în condițiile schimbărilor politice și social-economice precipitate, slăbirii statului, chemat să manifeste grijă față de cetățenii săi și care nu este în stare să asigure acest lucru în deplină măsură. Instituirea și consolidarea relațiilor orizontale dintre reprezentanții aceleași naționalități, a rolului comunităților și asociațiilor sînt în stare, într-o anumită măsură, să înlocuiască așteptările paternaliste. O și mai mare importanță o are naționalismul în cadrul statelor abia formate. După proclamarea independenței, problema principală este cine (care naționalitate) va conduce statul? Va fi, oare, încurajată supunerea deplină a reprezentanților unei naționalități de către alta, sau interesele acesteia vor fi luate în considerare (statut special, cota de reprezentare în organele puterii, folosirea a două limbi ca oficiale etc.)? Lupta interminabilă din Rwanda și Zanzibar se sprijină anume pe tentativa de instaurare a subordonării etnice.

În mai multe cazuri, conflictul etnic are la bază considerente de securitate, legate de teama unui popor mic de a fi asimilat de un popor mai mare. Majoritatea mișcărilor separatiste accentuate, inclusiv a kurzilor și bascilor, au fost inițiate de reprezentanți ai intelectualității, care fie că deja își pierduseră limba maternă, fie că conștientizaseră inevitabilitatea acestui pericol în virtutea stării reale de lucruri.

Astfel, lupta pentru supraviețuire, pentru păstrarea ființei etnice se află la baza conflictelor etnice.

În legătură cu faptul că drepturile grupurilor etnice subordonate practic pretutindeni nu se respectă în măsura cuvenită, organele puterii de stat nu sînt suficient de accesibile pentru toți, iar resursele societății sînt repartizate astfel, încît partea lor cea mai mare revine grupului dominant, - este necesară depunerea eforturilor (deși obținerea unui asemenea rezultat în realitate este dificilă) pentru ocrotirea drepturilor omului și a drepturilor minorităților, precum și crearea mecanismelor politice în care ar fi reprezentate toate grupurile.

Totodată trebuie de avut în vedere că „rănilile care au sîngerat timp îndelungat, nu se vor vindeca peste noapte. Este cu neputință, de asemenea, de cîștigat încrederea sau de întreținut un dialog în timp ce cuiva i se aplică răni noi. Nu există soluții rapide, nici drumuri scurte. Fiecare grup trebuie să fie convins, că statul aparține întregului popor”.

Starea extremă a luptei împotriva unui grup etnic este genocidul - crimă care urmărește scopul lichidării parțiale sau totale a grupului național, etnic sau religios pe calea exterminării fizice a membrilor săi, aplicării gravelor leziuni corporale, creării conștiente a condițiilor insuportabile de viață pentru acest grup, de asemenea a măsurilor menite să preîntîmpine regenerarea prin copii a grupului dat sau îndreptate spre transmiterea forțată a copiilor acestui grup unui alt grup. La genocid se referă intențiile de a săvîrși genocidul, chemările deschise și publice în acest scop, precum și încercările de a săvîrși și participa la săvîrșirea acestei crime. Săvîrșirea genocidului pe timp de război se raportează la categoria de crime militare.

Deși această activitate este raportată de dreptul internațional la categoria celor mai odioase crime, unii politicieni recurg la ele (Rwanda, Haiti, fosta Iugoslavie).

8.1.10. Conflicttele religioase

Războaiele religioase și cruciadele au rămas în trecut. Cu toate acestea, conflictele religioase continuă. Ciocnirile permanente dintre catolici și protestanți în Irlanda de Nord, fără prosperă din punct de vedere social și economic, constituie un motiv de meditație privitor la viabilitatea acestui fenomen.

La nivel internațional, o trăsătură pronunțată a conflictelor teritoriale și etnice constă în faptul, că părțile adverse confesează diferite religii. De exemplu, în cadrul conflictului arabo-israelitean iudeii se dușmănesc cu musulmanii, în conflictul din Karabahul de Munte sînt implicați azerii-musulmani și armenii-creștini, în conflictul din Kosovo sînt antrenați sîrbii creștini și albanezii musulmani, conflictul cecen de asemenea include elementul religios (gruparea radicală din interiorul islamului luptă cu „necredincioșii”) etc.

Ministerul Afacerilor Externe al Israelului l-a învinuit pe șeful Autorității Palestiniene, Yasser Arafat, de folosirea religiei în scopuri politice.

Despre aceasta se afirma în declarația MAE israelitean, survenită la redacția HTB.ru, în care se promovează propria versiune a noului conflict din Orientul Apropiat.

„Arafat manipulează cu elemente religioase în fața poporului său, urmărind scopul de a-l consolida și incita la acțiuni violente, - se spune în declarație. - Procedînd astfel, s-ar părea că el își apără locurile sfinte, dar nu dorește în același timp să manifeste grijă față de libertatea confesională și locurile sfinte ale altor religii. Un exemplu al acestui fapt este împrôscarea cu pietre a evreilor ce se roagă la Peretele Apusean, profanarea și devastarea mormîntului lui Iosif și ignorarea sentimentelor evreilor legate de Muntele Templului”.

Potrivit declarației MAE al Israelului, este un fapt „dovedit” că libertatea confesională în zona de conflict a fost asigurată doar atunci, cînd locurile sfinte ale celor trei religii monoteiste - iudaismul, creștinismul și islamul, - se aflau sub control israelitean.

Din punctul de vedere al religiilor, lumea nu este omogenă. Islamul, creștinismul, iudaismul, budismul și o mulțime de alte ramuri formează o imagine destul de pestriță. În unele state coexistă cîteva religii, altele sînt monoconfesionale. Oricum, trebuie de avut în vedere că *religiile ca atare nu conțin nimic de natură să provoace conflictul*. Diferențele confesionale, însă, ca și oricare alte diferențe, comportă un potențial de conflictualitate. Acest lucru este legat de faptul că, *în majoritatea țărilor din lume, religiile stabilesc sistemele de valori, răspunzînd la întrebarea ce este binele și ce este răul*.

O trăsătură specifică a ultimilor decenii constă în creșterea *curentelor fundamentaliste* în interiorul, practic, al tuturor religiilor mondiale. Adepții acestor curente își organizează viața în corespundere cu dogmele credinței, mulți fiind gata să jertfească totul și chiar să moară pentru idealurile credinței. S-ar putea de presupus, că una din cauzele apariției și activizării fundamentalismului este legată de dorința de a păstra specificul, propria identitate în fața procesului ce i-a amputat al globalizării și secularizării. Nu este întîmplător faptul că *fundamentalismul este deosebit de activ în lumea islamică*, adică acolo unde, timp îndelungat, bazele și tradițiile multisekulare ale vieții au fost neglijate de țările occidentale. Firește, am simplifica situația dacă vom aprecia fundamentalismul ca o reacție la „defilarea triumfală” a Hollywoodului, McDonald’s-ului și Coca-Cola. Cu toate acestea, agresivitatea cu care erau impuse noile valori a avut un efect invers.

Fundamentalismul este folosit de asemenea și ca *procedeu mobilizator* (în aceeași măsură ca oricare altă ideologie) în mulțimea de războaie și conflicte ce se desfășoară în lumea islamică (Afganistan, Pakistan, Sudan, Palestina, Livan și al.).

Mișcările fundamentaliste se bucurau de susținerea statului în câteva țări islamice – Iran, Afganistan, Sudan și, într-un șir de cazuri, Pakistan.

Amenințarea fundamentalismului constă nu numai în faptul că el reprezintă un pericol pentru statele islamice limitrofe sau pentru cele situate în vecinătate (de exemplu, Tadjikistanul, Uzbekistanul și Kirgistanul), ci și în faptul că el *inițiază relații transnaționale între musulmanii întregii lumi*, susținând separatismul. În consecință, crește pericolul *terorismului internațional*.

8.1.11. Conflictele ideologice

În multe privințe ideologia seamănă cu religia – ea mai mult tensionează și într-un fel „confințește” conflictul deja existent, decît îl cauzează. Ideologiile nu sînt chiar atît de ortodoxe ca religiile, de aceea ele sînt mai puțin importante pentru relațiile internaționale.

Chiar și țările care au supraviețuit revoluțiilor bazate pe noua ideologie (Rusia în 1917, China în 1949 și Iranul în 1979), în decursul unui timp relativ nu prea mare și-au pierdut, în politica externă, „temperamentul” ideologic. Treptat, interesele naționale au început să predomine, în aceste țări, asupra intereselor ideologice. Moștenind statutul de „mare putere”, URSS în multe privințe a dus mai departe politica externă a Rusiei țariste, îndreptată spre expansiunea externă în scopul de a-și asigura un grad mai înalt de securitate. În detrimentul unor divergențe de ordin ideologic cu „democrațiile burgheze” ale SUA și Marii Britanii,

Uniunea Sovietică a devenit un membru activ al coaliției antihitleriste, în anii războiului și-a exprimat acordul în privința desființării Kominternului, a restabilit în drepturi Biserica Ortodoxă Rusă etc.

În mod analogic, China, care inițial își proclamase ca scop al politicii externe eliberarea Lumii a treia de sub jugul imperialismului american și care inspirase Coreea de Nord să pornească războiul împotriva Sudului, peste câteva decenii va semna cu America „imperialistă” (Nixon) un impresionant acord de colaborare.

Așa cum am mai menționat, ideologia joacă un rol mobilizator important în decursul pregătirii și ducerii războiului. Ideologia nazzismului a reușit să reunească cea mai mare parte a populației Germaniei, asigurând susținerea planurilor agresive ale lui Hitler. Ideologia comunistă, sprijinindu-se pe aparatul represiv viguros al țărilor socialiste, a constituit un element esențial al opoziției dintre cele două blocuri antagoniste în perioada războiului rece. Dezarmarea ideologică a URSS a dus la prăbușirea întregului sistem, iar în consecință și a întregii țări.

Se consideră că democrația, fiind examinată în calitate de ideologie, reprezintă o excepție din starea generală de lucruri, în corespundere cu care ideologia nu exercită o influență prea mare asupra relațiilor internaționale. În zilele noastre, democrația devine un fenomen la fel de important ca și globalizarea, producându-se în calitate de gestionar ideologic al ei. Atașamentul pentru democrație nici într-un caz nu înseamnă dezicerea de la interesele naționale, dar, într-un șir de state, interesele naționale (globalizarea) și democrația ca ideologie coincid deplin.

În cele ce urmează ne vom opri în mod special asupra conduitei statelor democratice, pînă atunci însă vom consemna doar că, în literatura de specialitate, de o popularitate deosebită se bucură teoria, potrivit căreia

„democrațiile nu luptă între ele”, din care cauză promovarea democrației este cel mai bun „leac” împotriva războaielor.

8.1.12. De la conflict - la opoziție și confruntare

Majoritatea războaielor sînt precedate de o evoluție îndelungată a stării conflictuale dintre părți și de creștere a dușmăniei. Deosebirea dintre *opoziție* și *conflict* constă în faptul că atitudinea față de probleme se formează nu reieșind din dorința de a-ți satisface o oarecare cerință proprie, corespunzătoare unui anumit sistem de valori, ci reieșind din ceea ce poate să obțină sau să piardă adversarul prin o rezolvare sau alta a problemei.

La soluționarea unor conflicte obișnuite, părțile înaintează propuneri și apreciază propunerile oponentilor, reieșind din trei variante posibile:

1) calculul în baza căruia se apreciază costul și beneficiul ce rezultă de la propunerea dată (*a cost-benefit calculus*);

2) calculul în baza căruia se i-au în considerare interesele prietenilor și adversarilor (*an affect calculus*);

3) calculul din punctul de vedere al interdependenței, adică a modului în care rezolvarea problemei date va influența asupra altor probleme din cele existente (*an interdependence calculus*).

Se consideră că liderii statelor ce se contrapun unul altuia abordează problema din punctul de vedere al *consecințelor negative* ale unei sau altei hotărîri. Ei adoptă o poziție ce ar provoca o *daună cît mai mare adversarului* și, respectiv, niciodată nu ar contribui la rezolvarea problemelor acestuia.

În cele din urmă, o asemenea conduită a părților expiră prin aceea că toate problemele mici ale relațiilor reciproce se grupează într-o singură problemă mare, sensul

căreia este de a pricinui o daună cît mai mare adversarului. Cum numai părțile încep să examineze relațiile dintre ele prin prisma obținerii unor beneficii sau pierderi relative, orice problemă mică se transformă în problemă mare. În anii 1960, Berlinul de Vest era cît pe ce să devină pricina declanșării unui război nuclear, întrucît devenise un simbol al eforturilor Statelor Unite de a apăra Europa Occidentală de comunism.

În rezultat, opoziția evoluează pînă la un asemenea nivel, încît părțile recurg la ideologie și morală, la noțiunile de bine și de rău în scopul mobilizării resurselor interne. Toate problemele în acest caz se contopesc în una singură – contrapunerea dintre bine și rău. În această situație se poate de constatat că opoziția a atins punctul culminant.

Cu cît problema este mai concretă, cu atît este mai simplă rezolvarea ei și invers. În cazul unor probleme divergente ce se evidențiază cu ușurință ca subiecte de sine stătătoare, este mai ușor de ajuns la un compromis. Totodată, problemele care poartă un caracter *simbolic* sînt mai greu de rezolvat, deoarece compromisul poate avea ca rezultat pierderea autorității sau poate conduce la formarea unui precedent indezirabil. Prin urmare, problemele care comportă elemente transcendente, sînt și cele mai dificile pentru rezolvare, deoarece ele vizează deosebiri valorice, normative și ale regulilor de joc fundamentale. Din rîndul problemelor cu caracter transcendentale ale sistemului global modern face parte, preponderent, *problema teritorială*, precum și problema cu privire la *dreptul națiunilor la autodeterminare*.

Dinastiile Valois și a Habsburgilor, Franța și Anglia, Germania și Franța de-a lungul unui șir întreg de ani au reprezentat exemple ale unei asemenea opoziții.

Problema constă în aceea, că diferendul teritorial este foarte concret, deosebindu-se ușor de alte probleme. Cu toate

acestea, atitudinea față de ea rămîne în continuare în cel mai înalt grad simbolică.

Aceasta nu înseamnă că alte probleme nu pot să devină și ele un motiv de opoziție și confruntare. Relațiile sovieto-americane din perioada războiului rece și cele anglo-germane din preajma Primului Război Mondial se caracterizau prin alte motive de confruntare. Cu toate acestea, spre confruntare și, în ultimă instanță spre război, în cea mai mare măsură duc diferențele teritoriale.

Conflictele de acest tip sînt, practic, de nesoluționat, deoarece fiecare din părți declară că revendicările sale sînt juste și întemeiate, iar ale părții adverse - injuste și neîntemeiate. Din această cauză, procesul de negocieri, practic, niciodată nu se mișcă din loc. Tratatativele decurg în condițiile *zero-sum game*, excluzînd un deznodămînt reciproc avantajos (numaidecît cineva cîștigă și cineva pierde).

Pentru a înțelege care este esența opoziției (confruntării) este important de clarificat ce influență exercită aprobarea/dezaprobară și acțiunile pozitive/negative asupra părților, și anume - are loc oare *perceperea propriu-zisă a problemei* ce stă la baza conflictului, sau problema este înlocuită, în perceperea ei de către părți, cu imaginea *statului* („imperiul răului”, „neoimperialismul rus” etc.).

În cazul cînd problema este înlocuită cu imaginea statului, eventualitatea de creștere a conflictului devine mai mare. Poate să intervină o stare de divergență totală în alte probleme, ceea ce scurtează drumul spre compromis. Părțile încep să înainteze propuneri ce presupun împărțirea inegală a beneficiilor și costului, ceea ce, la rîndul său, întărește elementelor dezacordului dintre părți și duce la situații de impas.

Confruntarea reprezintă o stare de concurență activă între state, concentrînd problemele relațiilor dintre ele în baza celui care le reprezintă. Asemenea relații rezultă din

neînțelegerile permanente dintre părți și din acțiunile negative dintre ele. Ostilitatea contribuie la aceea, că toate problemele converg treptat spre o singură problemă majoră, care capătă o importanță simbolică. Apare o percepere alb-neagră a oponentului. Confruntarea devine stil de viață. Lucrurile se concentrează într-un cerc închis de ostilitate, greu de depășit. Aplicarea daunelor reciproce se transformă în cel mai important scop al ambelor părți. Treptat, apar premisele crizei.

8.2. CONȚINUTUL NOȚIUNII „RĂZBOI”

7.2.1. Noțiunea „război”

În literatură nu există o unanimitate de păreri în privința noțiunii de „război”. În opinia lui Quincy Wright, una din cele mai timpurii definiții ale războiului aparține lui Cicero, care determina războiul ca o „*concrență cu aplicarea forței*” (*contention by force*).

Supoziția în cauză presupune că războiul include concurența (lupta) în numele a ceva și că această concurență se desfășoară sub o anumită formă, și anume cu aplicarea forței. În politică, concurența presupune disputa pe tema unor obiecte ce au o anumită valoare.

Grotius a completat definiția lui Cicero, remarcând că războiul reprezintă o anumită stare de drept.

Rait consideră că războiul reprezintă o anumită perioadă de timp când încep să funcționeze anumite norme ce reglementează violența din partea statelor, încercând pe această cale să soluționeze litigiul dintre ele.

Dicționarul Webster definește noțiunea de război în felul următor: „războiul este starea de obicei fâțișă și declarată a conflictului militar dintre state sau națiuni”.

Încă o definiție a războiului este dată de Hidli Bull – *războiul este violența organizată, care se aplică reciproc de către unitățile politice.*

Definiția în cauză este mai cuprinzătoare decât cea din dicționarul Webster. Incertă rămîne, însă, noțiunea de *violență*. Calitățile acestei definiții sînt triple:

1) nu reduce războaiele numai la războaiele dintre state;

2) operează cu termeni indiscutabili;

3) include noțiunea „organizat”.

Așadar, războiul este o *violență organizată*. Aceasta înseamnă, în primul rînd, că activitatea militară este realizată de *cineva* concret în corespundere cu niște *reguli și tradiții*. În al doilea rînd, războiul nu reprezintă o violență care apare întîmplător. El are o *orientare* și o *sursă* anumită. În al treilea rînd, războiul este un fenomen colectiv, nu individual. Totodată acest fenomen colectiv nu este un fenomen oarecare, ci un unul politic.

Ca forma extremă a concurenței, războiul execută o *funcție esențială*. Războiul este un mijloc de *soluționare a unui anumit gen de probleme* (Margaret Mead). Prin urmare, *războiul reprezintă un comportament asimilat (însușit), și vorba este despre comportamentul societății, nu al unor persoane particulare.*

Importanța abordării lui Mead constă în reprezentarea războiului ca product al activității umane. Omenirea s-a deprins să-și rezolve anumite probleme cu ajutorul războiului. Prin urmare, *pentru a preveni apariția războaielor este necesară crearea altor mecanisme de reglementare a situațiilor care împing statele pe drumul războaielor.*

Mead nu răspunde în lucrările sale la întrebarea de ce omenirea prefera să-și rezolve unele probleme anume pe această cale, *de ce* a avut loc consacrarea acestui model de comportament.

Biologii răspund doar parțial la această întrebare, cu trimitere la fenomenul comportamentului agresiv al animalelor. Animalele își apără teritoriul de intervenția intrușilor. Ele de asemenea luptă pentru hrană și dreptul de a-și continua progenitura. Ambele aceste circumstanțe sînt legate de factorul teritorial (Willson). Așadar, agresiunea poate fi o consecință a luptei pentru menținerea spațiului vital. Clanurile și grupurile au supraviețuit mulțumită luptei pentru existență, luptei pentru teritoriu. Astfel, *memoria genetică* poate fi examinată în calitate de factor care condiționează comportamentul agresiv în cazul concurenței în lupta pentru teritoriu.

Clausewitz a formulat două definiții clasice ale războiului; *„Războiul este o continuare a politicii cu alte mijloace... el niciodată nu poate fi separat de politică... Din clipa cînd războiul a devenit o realitate, el nu este altceva decît o expresie a politicii... instrumentul ei. De aceea, subordonarea punctului de vedere militar celui politic e unica variantă posibilă”*, *„Războiul este un act de violență în scopul de a-l obliga pe inamic să i se supună”*.

În tratarea lui Clausewitz, *războiul este un act politic de violență*. Aspectul politic, în înțelegerea sa, este cel mai important. Războiul este un instrument necesar politicianilor în anumite situații. Clausewitz atrage atenția asupra faptului că războiul începe atunci, cînd politica de rînd și diplomația suferă eșec. În cazurile cînd practica diplomatică existentă (negocierile sau mecanismele de soluționare a conflictelor, de asemenea dreptul internațional) nu sînt capabile să aducă părțile implicate în conflict la un rezultat reciproc acceptabil, *războiul devine mijlocul cu ajutorul căruia una din părți încearcă s-o oblige pe cealaltă să i se supună*.

Războiul începe în cazul cînd una din părți în numele scopului pe care și-l pune în față este gata să meargă la anumite jertfe. Prin urmare, *războaiele încep numai din cauza*

unor anumite probleme, care, însă, pot varia în diferite epoci istorice, în mediul diferitor culturi etc. Dacă există o modalitate de soluționare a conflictului care satisface ambele părți, războaiele nu au loc.

Înțelegerea cauzelor care duc la război provoacă două întrebări, la care trebuie de găsit răspuns:

1) din ce cauză problemele nu pot fi soluționate pe cale pașnică?

2) de ce violența este atât de atractivă ca instrument politic?

Istoria ne dovedește că instituirea controlului politic și soluționarea reușită și *absolută* a problemelor complexe avea loc în rezultatul războaielor.

Acest proces a început încă pe timpurile civilizațiilor agricole timpurii, când oamenii deja se simțeau mai legați de cultivarea pământului, decât de vînat și colectare. În plus, comunitățile în cauză erau mai organizate, acest lucru fiind important pentru mobilizarea și ducerea războaielor (Rait, Mensfeld).

De remarcat, însă, că războiul, odată ce a apărut, are o logică specifică. Violența și tendința spre dominație poate să transforme războiul în ceva irațional. Motivația rațională a războiului, în interpretarea lui Clausewitz, poate intra în contradicție cu *motivația psihologică*. S.Freud, de exemplu, considera că explicația rațională a războiului este incorectă, deoarece cauzele sale principale sînt *instinctele* și anume reacția explozivă *id* îndreptată împotriva constrîngerii crescînde din partea civilizației contemporane. *Cu cît este mai agresivă și mai represivă civilizația față de om, cu atît mai puternică este reacția acestuia de răspuns.*

Freud considera că războiul este o manifestare a *instinctului morții de a ucide tot ce a fost creat de eros (instinctul vieții)*. Astfel, psihanalistii au avansat ideea că războiul, alături de componentele politic și cultural include și

componentul psihic. Această atitudine de asemenea generează meditații cu privire la scopurile nepolitice ale războiului („satisfacerea impulsurilor agresive” de natură psihologică).

Este important de avut în vedere următoarele supoziții teoretice cu privire la război:

1) războiul reprezintă o stare cu care omenirea s-a deprins (istorism);

2) războiul reprezintă un proces; el pornește de la niște pricini care nu conduc imediat la o ciocnire cu caracter extrem;

3) războiul, de regulă, este un rezultat al unei opoziții îndelungate;

4) războiul reprezintă, în felul său, o cale de rezolvare a problemelor;

5) războiul poate avea mai multe pricini;

6) există diverse tipuri de război;

7) războiul ca sursă de îmbogățire.

8.2.2. Războiul – o stare cu care omenirea s-a deprins

Oamenii singuri au transformat războiul într-o practică obișnuită a relațiilor dintre ei. Ei s-au învățat să lupte luptând. Din contul războaielor principale (sau mari), omenirea a însușit câteva lecții, care o ajută să identifice situațiile, ieșirea din care este deosebit de indicată mai ales în rezultatul războaielor. Astfel, din punct de vedere istoric a avut loc fixarea unei anumite experiențe, practici. Aceste lecții s-au transformat în folclor, au devenit o parte a culturii și tradițiilor.

Orice sistem politic concret, inclusiv cel global, generează reguli formale (juridice) și neformale de conduită în anumite situații (dreptul la replică în rezultatul agresiunii,

adică dreptul la autoapărare; dreptul la securitatea colectivă etc).

8.2.3. Războiul reprezintă un proces; el pornește de la niște motivații care nu duc imediat la o ciocnire cu caracter extrem

Războiul niciodată n-a fost un mijloc ales în primul rînd. Ducerea războiului este periculoasă și, în afară de aceasta, războiul costă scump. Războiul este rezultatul unor acțiuni reciproce care, în virtutea unor anumite pricini, conduce părțile spre hotărîrea de a începe războiul. Istoria ne demonstrează că războaiele se pot declanșa neașteptat de repede atunci cînd este de vorba de superioritatea copleșitoare a uneia dintre părți. Dar, chiar și acest caz, războaiele sînt precedate de o anumită perioadă de acțiuni reciproce, care include trei faze:

- 1) apariția litigiului ca atare (una din părți își declară pretențiile față de cealaltă parte);
- 2) creșterea litigiului în conflict (mai întîi se folosesc mijloace nemilitare – diplomatice, propagandiste, economice etc., în scopul satisfacerii pretențiilor înaintate);
- 3) aplicarea forței militare.

8.2.4. Războiul ca produs al opoziției

Războaiele din timpurile noastre sînt un rezultat al relațiilor dintre două sau mai multe comunități politice (al părților care luptă între ele și comunitatea mondială).

Războaiele sînt un rezultat al politicii duse de unele state aparte. În consecință, nasc raporturi care generează situații politice externe și interne, în urma cărora politicienii deja nu pot să nu înceapă războiul.

Războaiele devin posibile în condițiile când acțiunile diplomatice nu mai pot duce la rezolvarea problemelor importante. Aceasta, la rîndul său, stimulează creșterea stării conflictuale în relațiile dintre părți și alimentează ostilitatea psihologică. În cele din urmă, două sau mai multe țări tot timpul *joacă pe miză* (desfășurarea spiralei de escaladare a conflictului), ostilitatea crește tot mai tare, făcînd posibilă izbucnirea războiului. În legătură cu aceasta, este important de înțeles care este dinamica desfășurării acestei spirale. Ce contribuie la întărirea conflictului? Este important de analizat influența politicii externe asupra politicii interne, mai ales a cazurilor care sporesc susținerea războiului.

În afară de aceasta, numaidecît trebuie de avut în vedere factorii tipici care influențează asupra conduitei părților:

1) contextul global (normele de drept, politice etc., alianțele și a.);

2) esența structurii economice, care poate vărsa lumină asupra scopurilor posibile ale războiului (sclavi, piețe, resurse);

3) balanța puterilor (cine va lupta, cînd va lupta, ce fel de tip de război se va duce). Contextul instituțional global este deosebit de important, deoarece războiul este un organism politic care execută o funcție politică importantă. Dacă vor apare alte instituții ce își vor asuma această funcție, războaiele vor fi un fenomen rar. Aceasta ne face să credem, că nici un sistem economic nu reprezintă prin sine un motiv de război, deși cauzele economice pot stimula începerea războaielor. Același lucru se referă și la balanța puterilor, care influențează doar asupra tipului de războaie.

8.2.5. Războiul – o modalitate specifică de rezolvare a problemelor

Partea deosebit de importantă a înțelegerii pe care Clausewitz o acordă problemei războiului este ideea războiului ca fenomen politic. Deși războaiele provin din factori de ordin psihologic la un anumit nivel al colectivităților (dejucarea planurilor, ostilitatea), aceste stări psihice reprezintă un product al impasului politic. De aceea, pentru a înțelege ce înseamnă războiul este necesar să înțelegi mai întâi ce înseamnă politica.

În concepția lui Easton, lupta pentru dominație reprezintă doar o parte a istoriei. Cea de-a doua și cea mai importantă parte a ei constă în ce se întâmplă cu dominația la care s-a ajuns prin război. Easton afirmă că politica constă în *folosirea forței pentru a pune la ordinea zilei anumite probleme, cu rezolvarea lor ulterioară într-un anumit mod*. Rezultatul rezidă în redistribuirea resurselor și confirmarea unor valori astfel, încât rezultatul la care s-a ajuns să fie însușit, cel puțin pentru un timp, de către toți ca fiind legitim și supus executării. Politica mondială, în opinia sa, este expresia luptei nu pentru dominație, ci pentru formularea și rezolvarea unor sau altor probleme. Astfel, *războaiele reprezintă unul din mecanismele de redistribuire, adică a mecanismului de instituire a procedurii și regulilor pentru găsirea răspunsului la cele mai importante probleme*. Pentru a rezolva litigiul unii aruncă zarurile, alții îl rezolvă prin vot, cei de-ai treilea recurg la arbitraj, ai patrulea – pornesc războiul. Fiecare din modalitățile numite se caracterizează printr-un anumit mecanism de redistribuire.

Războiul este *un procedeu de ieșire din impas*. În afară de aceasta, trebuie de avut în vedere că *violența a început să devină atrăgătoare, deoarece ea permite ocolirea procesului sofisticat de adoptare a deciziilor condiționate de gradul anumit de interdependență a părților aflate în litigiu*. În cazul situațiilor de impas, violența poate pune capăt destul de

repede acestei interdependențe. În plus, dacă războiul devine o tradiție, o asemenea cale de rezolvare a problemei începe să fie acceptată de toți. La vremea sa, Otto Bismarck afirma că „marele întrebări se rezolvă nu prin numărarea voturilor, ci prin fier și sânge”.

8.2.6. Războiul poate avea câteva motivații

Istoria lumii ne oferă o mulțime de exemple că războaiele pot avea cele mai diverse rațiuni și că politicienii, care le provoacă, se conduceau de cele mai diverse motive. Cu toate acestea, trebuie de avut în vedere că *majoritatea războaielor contemporane sînt războaie între cei săraci*. De ce se întîmplă așa?

Țările sărace au mai puține posibilități economice și politice de reglementare a conflictelor. De exemplu, ele nu au posibilitatea defalcărilor financiare considerabile pentru nevoile minorităților sau ale unor regiuni, ceea ce duce la temeri că, fiind prea slab, aparatul lor de stat nu va rezista în cazul delegării împuternicirilor structurilor de mai jos. În țările bogate ambele instrumente se aplică cu regularitate.

Aceasta înseamnă că fiecare pas făcut pe drumul diminuării sărăciei și al creșterii economice la scapă largă este un pas spre prevenirea conflictului. De aceea toți acei care se ocupă de prevenirea conflictelor și de problemele dezvoltării - Organizația Națiunilor Unite, instituțiile Bretton-Wuds, guvernele și organizațiile societății civile - trebuie să conlucreze la rezolvarea acestor probleme.

8.2.7. Războiul ca sursă de îmbogățire

Unele conflicte armate din zilele noastre i-au naștere nu din cauza suferințelor, ci din pofta de îmbogățire. Secretarul general al ONU menționa că „costul războiului este

mare pentru societate, dar pentru unii oameni el poate fi rentabil". În asemenea cazuri, este vorba despre controlul asupra resurselor naturale, un anumit rol de multe ori îl joacă substanțele narcotice, situația este încordată și din cauza vecinilor interesați în partea lor de câștig, iar întreprinzătorii particulari se manifestă ca coparticipanți: își însușesc venituri ilicite, ajută la spălarea banilor, tot timpul majorează volumele de furnizare a armamentului în zona conflictelor.

În aceste condiții cea mai bună strategie de prevenire constă în asigurarea transparenței: „Trebuie se spus adevărul în față și de muștrat”. În această problemă un rol enorm pot să-l joace subiecții societății civile, totodată, însă, guvernele și Consiliul de Securitate trebuie să-și îndeplinească obligațiile lor. O responsabilitate socială mai pronunțată din partea companiilor transnaționale, inclusiv a băncilor, de asemenea are o importanță mare.

8.2.8. Există diferite tipuri de războaie

Primul pas în studierea științifică a fenomenului războiului este clasificarea lor, dar cum de clasificat corect un asemenea fenomen? Dacă toate războaiele s-ar baza pe unele și aceleași pricini, necesitatea unei tipologii a războaielor ar dispărea.

Dacă, însă, admitem că războiul reprezintă un oarecare fenomen social amorf, care se bazează pe diverse pricini, în asemenea caz tipologia este posibilă și chiar necesară.

Este evident că prima prezumție (toate războaiele se bazează pe unele și aceleași pricini) nu va duce la nici un rezultat și nu va îmbogăți cu nimic cunoștințele noastre despre război, deși un grup considerabil de specialiști consideră că încă din timpurile Războiului Pelopones esența

și pricinile războaielor nu s-au schimbat (Singer, Waltz, Morgenthau, Gilpin și alții).

A doua abordare ne oferă o asemenea șansă. Cu atât mai mult că există unii factori care creează premisele necesare pentru ea.

În primul rînd, există încercări de a evidenția două tipuri de războaie – *globale și interstatale obișnuite*. Războaiele globale se desfășoară cu participarea marilor puteri pentru rolul de lideri (dominare) în lume. Scopurile și consecințele lor se deosebesc în mod substanțial de războaiele obișnuite (Ratzel, Thompson, Modelski).

Ratzel și Thompson se străduiau, de asemenea, să demonstreze că războaiele globale, spre deosebire de cele obișnuite, au jucat un rol-cheie în dezvoltarea satelor (conduceau la majorarea de lungă durată a cheltuielilor, acumularea datoriei interne a statelor etc.).

Totodată, consecințe identice puteau să apară și în cazul războaielor obișnuite (războiul ruso-japonez, războaiele civile din SUA și Rusia etc.). De aceea, am putea spune că deosebirea dintre ele nu este accentuată.

Autorii numiți mai sus nu au dezvoltat tipologia războaielor (deși au atras atenția asupra unuia din criteriile posibile – a consecințelor lor).

Singer, Bremer și Staki (1972) au remarcat că caracterul relativ pașnic al secolului XX este un rezultat al parității relative în relațiile dintre state. De ce, însă, în asemenea caz, chiar la începutul secolului XX s-a declanșat un război mondial?

În opinia lui Singer aceasta a fost legat de schimbarea stilului în diplomație, care a încetat să mai fie de natură aristocratică. Democratizarea a atras după sine implicarea opiniei publice în procesul de formare a politicii externe. În plus, a apărut factorul incertitudinii intențiilor.

Vasquez relevă două încercări de tipologizare a războiului.

În prima se atrage atenția asupra trăsăturilor comportamentale în afara noțiunilor de loc și timp. A doua, dimpotrivă, reduce totul la factorii istorici (timpul și locul).

Una din primele încercări de clasificare a fost întreprinsă de Richardson (1960), care clasifica războaiele după *numărul de participanți*. El remarca faptul că majoritatea războaielor erau duse de numai două state, cele cu o componență mai complexă fiind o raritate.

În majoritatea abordărilor comportamentale războaiele sînt clasificate în baza caracterizării participanților la ele, a specificului puterii politice, de asemenea a mijloacelor diverse ale participanților (cu participarea marilor puteri în diferite compoziții și fără ele).

Levi clasifică războaiele în dependență de faptul dacă la ele participă sau nu marile puteri:

- 1) de partea unuia din state;
- 2) de partea ambelor state;
- 3) cu participarea majorității marilor state (războaiele mondiale).

În aceste construcții nu există nimic teoretic. Clasificarea după principiul *cercului de participanți* poate fi supusă criticii reieșind din faptul că războiul poate fi explicat doar prin politica externă a unui stat aparte, și nu prin interacțiunea și influența reciprocă a diferitelor forțe politice. În al doilea rînd, clasificările poartă un caracter neistoric.

Atitudinea marxistă față de războaie (mai jos vom vorbi mai amănunțit pe această temă) atrage atenția asupra intereselor clasei care pornește războiul. Prin urmare, înțelegerea cauzelor ce duc la război este legată de înțelegerea intereselor clasei dominante. De aceea, unele perioade istorice (de exemplu, imperialismul) se caracterizează prin mai multe războaie, decît altele.

Este cunoscută clasificarea *după scopurile războiului*, legată de regulă cu contextul istoric și premisele economice ale începutului războiului.

Această abordare permite clasificarea războiului în raport de politică, care în cele din urmă provoacă războiul (războaiele imperialiste, războaiele de instaurare a hegemoniei etc.).

Există clasificări *sintetice*, care împart războaiele în defensive, imperiale, civile etc. (Rayt).

Sînt evidențiate, de asemenea, războaiele care au avut o importanță enormă în istoria omenirii (după cum vom vedea, realiștii au în vedere *războaiele în scopul instaurării hegemoniei*). Însă, cu excepția celor două războaie mondiale, este greu de identificat criteriile de raportare la această categorie a altor războaie.

Vasquez propune următoarea tipologie:

1) conform *raportului de puteri* ale părților (între egali și inegali). Războaiele de primul tip presupun o logică asemănătoare a conduitei, deoarece ele dispun de posibilități egale. Logica conduitei părților inegale este diferită (cei puternici tind să domine, cei slabi – să se apere. Există o serioasă ispită de folosire a propriilor avantaje). Războaiele de primul tip practic niciodată nu au loc pe neprins de veste. Ele se maturizează timp îndelungat, trecînd prin anumite etape. Războaiele celor inegali se deosebesc prin aceea, că inițiatorul lor se conduce de intenții raționale referitor la beneficii și pierderi și începe războiul cu rațiunea rece (războiul ca un fel de „operație”). Un război poate fi inițiat și de cel slab, cu alegerea momentului potrivit (războiul pentru eliberare). În războaiele de primul tip, rezultatul depinde de faptul cum vor desfășura războiul părțile (mobilizarea tuturor resurselor interne ale țării și a celor de peste hotare, stările de spirit, șansele de succes, geniul comandanților de

armată etc.). Principalul este că politica externă a statelor în aceste două tipuri de războaie se deosebește esențial;

2) război *limitat* și război *total*. Se are în vedere o concepție comparativă, nu o dihotomie firească. În cazul de față, este vorba despre scopurile urmărite și armele întrebuințate în război.

Războiul total este un tip de război care presupune mobilizarea în cel mai înalt grad a societății, în timp ce în războiul limitat se mobilizează doar o parte a potențialului. Războaiele totale în scopul supraviețuirii se poartă cu folosirea totalității (sau aproape a totalității) mijloacelor de luptă existente.

Scopurile războaielor totale se pot schimba în decursul războiului (de exemplu, lichidarea completă a wehrmachtului și lichidarea surselor fascismului, judecarea criminalilor de război etc.).

Războiul limitat este un tip de război ce urmărește scopuri concrete condiționate de o serie de limitări și nu se caracterizează prin ostilitate absolută (războaie pentru schimbarea neesențială a frontierelor, dominația asupra coloniilor etc.). Războiul din Crimeea, de exemplu, deși a antrenat marile state, a fost limitat atât din punct de vedere al scopurilor urmărite cât și a armelor întrebuințate pentru atingerea acestor scopuri (regimul Mării Negre, balanța puterilor în Balcani).

Scopurile războaielor pot fi cercetate reieșind din documentele de stat corespunzătoare (Nürnberg).

Astfel, există patru tipuri de războaie după scopurile urmărite și mijloacele întrebuințate:

- scopuri și mijloace limitate (războiul SUA în Vietnam);
- scopuri limitate și mijloace totale (războaie pentru independență);

- scopuri totale și mijloace limitate (războaiele Germaniei în Europa din anii 1939-1940);

- scopuri și mijloace totale (cel de-al Doilea Război Mondial).

În continuare vom examina școlile principale de studiere a relațiilor internaționale și interpretarea de către ele a problemelor colaborării și conflictului, păcii și războiului.

8.3. IDEALISMUL CLASIC

În Statele Unite, începînd de la mijlocul secolului XIX, cercetările relațiilor internaționale se efectuau în cadrul abordărilor filosofice, etico-morale și de drept ale științei politice. Aceste curente puțin numeroase și destul de pestrice ca viziuni au obținut, în literatura americană, denumirea generalizată de „idealism” sau, uneori, de „idealism politic”. Sensul deosebit al acestei noțiuni constă în faptul că *la baza aprecierilor cu privire la politica externă și relațiile internaționale se afla un asortiment abstract de „idealuri”, norme și criterii moral-etice și de drept. Morala și dreptul au devenit criteriile lor principale. În contextul moralei și dreptului era examinată și categoria-cheie a interesului național. Respectiv, abordarea în cauză de asemenea a obținut denumirea de „moralism”, „legalism” și „normativism”. Idealiștii elogiau politica externă a SUA ca apărător al libertății și democrației, cu trimiteri la Washington, Jefferson, Lincoln și alții. Ei examinau doar motivele ideinice ale activității istorice a oamenilor, fără a studia în același timp ce a provocat aceste motive.*

Trebuie de menționat, că idealiștii nu consederau că atitudinea lor în aprecierea relațiilor internaționale ar fi o utopie. Mai mult, ei se străduiau să-și transpună propriile viziuni în realitate.

Wilson, Președintele Statelor Unite, a fost unul dintre cei mai influenți lideri mondiali care, în perioada de după Primul Război Mondial, a încercat în mod practic să transpună în viață acest model teoretic. Ideile sale și-au găsit întruchipare în noul obiect de studiu – relațiile internaționale. Ele erau exprimate în aceeași cheie ca și ideile lui Jeremy Bentham, formulate cu un secol mai înainte.

Wilson și Bentham credeau în rațiunea umană, în valoarea libertății persoanei, subliniau importanța opiniei publice și deschiderii organismelor sociale. Credința lui Bentham în rațiune și puterea opiniei publice a dominat gândirea socială a Marii Britanii și Statelor Unite aproximativ pînă la mijlocul secolului XIX. La răscrucea dintre secole, ideile sale au fost puse sub semnul îndoielii de către adepții psihologiei și economiei politice. Așa cum menționa ulterior Carr, după 1900, în Marea Britanie sau în oricare altă țară ar fi fost greu de găsit vreun savant care ar fi împărtășit, fără rezerve, ideile lui Bentham.

Și dimpotrivă, în Statele Unite ideile lui Bentham de la începutul secolului XIX au rezistat cu bine criticii la care au fost supuse în Europa anilor 1860. La sfîrșitul secolului XIX ele au fost completate cu darvinismul social, începînd să se transforme în continuare în politică concretă. Carr remarcă următoarele:

„Prin ironia sortii, ideile pe jumătate uitate ale secolului XIX au căpătat o viață nouă în deceniile doi și trei ale secolului XX în domeniul special al relațiilor internaționale, formînd temelia unei noi utopii...”

Asemănător lui Bentham, care un secol în urmă adaptase ideile Iluminismului la cerințele timpului său, în zilele noastre, Woodrow Wilson a transformat credința în rațiune a secolului trecut aproape într-un principiu fundamental al relațiilor internaționale, promovîndu-l în toată Europa...”

Astfel, noul obiect de studiu poate fi interpretat ca o reflectare în oglinda americană a gândirii liberale de la începutul secolului XIX.

Influența lui Bentham s-a manifestat în mod deosebit în unul din cele mai importante principii ale activității Ligii Națiunilor - transparența și libertatea informației. Majoritatea intelectualilor din SUA erau de părerea că războiul reprezintă un product al activității politicianilor ingrați, egoiști și corupți. În afară de aceasta, a fost respinsă practica diplomației secrete. Dimpotrivă, în accepția adeptilor idealismului, dezbaterea deschisă a problemelor existente în sfera relațiilor internaționale, studiile speciale corespunzătoare urmau să contribuie la depășirea vechilor tradiții și a ignoranței.

Prejudcățile țărilor referitor la relațiile bilaterale ar fi putut să dispară în rezultatul extinderii contactelor internaționale și a colaborării. Democrația era examinată în calitate de cel mai indicat remediu împotriva năzuinței liderilor egoiști și avizi de putere de a consolida autoritarismul.

În sfârșit, acele instituții democratice de stat, care asigură pacea la nivel național, pot și trebuie să fie reproduse la nivel internațional, în scopul soluționării conflictelor pe cale pașnică.

Klayd Iglton a formulat destul de cuprinzător abordarea liberală în analiza problemei războiului. El a respins afirmațiile fasciștilor și ale unor realiști că războiul reprezintă natura umană, omul fiind predispus pentru violență. Reanimînd terminologia Iluminismului, el afirma că omul este o ființă rațională, capabilă să-și satisfacă cerințele pe cale rațională:

„La forță se recurge întotdeauna, deoarece este modalitatea cu ajutorul căreia oamenii, fie la nivel de indivizi sau de grupuri, obțineau rezultatul rîonit. Oamenii nu-și doresc, însă, să lupte

unul cu altul, ei își doresc altceva – ceea ce poți obține în rezultatul războiului. Este logic de presupus că dacă va fi găsită o altă modalitate, mai eficientă, în acest scop, anume această modalitate, și nu războiul, va fi folosită...”

Reprezentanții idealismului politic în relațiile internaționale încercau să găsească o explicație rațională a cauzelor care duc la război. Ei declarau că dacă politicienii ar fi dispus, în perioada de pînă la declanșarea conflictului din Balcani, de posibilitățile unei abordări deschise a situației create în cadrul unui forum al șefilor de state, escaladarea conflictului și transformarea lui în Primul Război Mondial ar putut fi evitată.

Idealiștii s-au manifestat deosebit de activ în perioada interbelică, cînd, la inițiativa președintelui Statelor Unite, Wilson, și a colegilor săi a fost înființată Liga Națiunilor, chemată să asigure pacea. Deși acest experiment a eșuat, popularitatea teoriei idealismului rămîne în continuare înaltă.

Moștenirea idealismului a fost solicitată de politicienii statelor occidentale în anii de după război. Adenauer, de Gasperi, Mone, Schuman inițial au restaurat democrația în statele lor, iar pe urmă, în temeiul „conceptului european”, au creat sistemul interdependenței economice în Europa, depășind pe această cale opoziția dintre Franța și Germania, care condusesse la două războaie mondiale. Integrarea pașnică ascendentă din Europa și înființarea Uniunii Europene, în opinia reprezentanților acestui curent, este cel mai bun argument în favoarea teoriei lor.

Unul din curentele idealismului – *idealismul liberal* – se referă în mod nemijlocit la problemele războiului și păcii. *Adepții acestui curent consideră că statele pot menține pacea prin înființarea sistemului de securitate colectivă și a „exportului” democrației.* Idealismul liberal se bazează pe cugetările lui I.Kant despre „pacea veșnică”, care devine posibilă dacă se respectă următoarele trei condiții:

1) "constituțiile republicane" (în zilele noastre - sistemul democrației reprezentative) stăvlesc tendința autocrației de a dezlănțui războiul;

2) "spiritul comercial" al comerțului și interdependența economică consolidează predispoziția structurală pentru pace; normele liberale contribuie la înființarea relațiilor transnaționale, care mai curînd încurajează reglementarea problemelor, decît evoluția conflictului;

3) dreptul internațional (la ora actuală și organizațiile internaționale), bazat pe recunoașterea drepturilor legitime ale tuturor cetățenilor și tuturor statelor, formează baza morală și legală pentru soluționarea pașnică a conflictelor.

În perioada de după terminarea războiului rece adepții conceptului despre securitatea colectivă, fără a se dezice de organizațiile internaționale existente (NATO, în primul rînd), au încercat să o transforme într-o strategie a păcicării.

Specificul principal al acestei novații consta în încercarea de a crea un sistem care ar împiedica escaladarea conflictului încă de la fazele sale primare, asigurînd prin aceasta stabilitatea în lume. Strategia pacificării presupune crearea unei anumite baze „bugetare” a securității colective (spre deosebire de obligativitatea tuturor membrilor sistemului de a riposta împreună agresorului).

Totodată, pacificarea își are limitele sale. În primul rînd, toate părțile implicate în conflict trebuie să fie de acord cu efectuarea operației de pacificare. În al doilea rînd, ea va avea efect doar în cazul cînd în conflict nu va fi implicată una din marile puteri. În al treilea rînd, pacificarea nu admite aplicarea forței, ceea ce reprezintă o parte inseparabilă a strategiei securității colective. Astfel, pacificarea sub egida ONU sau a organizațiilor regionale (CSI, Organizația Unității

Africane etc.) poate contribui la menținerea păcii și stabilității doar în măsură neesențială.

Concepția „concertului” puterilor în menținerea păcii și stabilității în principiu reprezintă o interpretare a teoriei securității colective și, în esență, nu se deosebește de ea. Diferența constă doar în aceea, că „concertele” apar în decursul războaielor mondiale pentru a da ripostă puterii ce pretinde la hegemonie, iar după obținerea victoriei are loc o distribuire aproximativ egală a puterii între membrii „concertului” (membrii permanenți ai Consiliului de Securitate cu dreptul de veto). De remarcat, însă, că durata de viață a „concertelor” nu este mare – ele încetează să mai reprezinte o garanție a păcii cum numai are lor o schimbare esențială a balanței de puteri.

8.4. MARXISM-LENINISMUL ȘI RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

8.4.1. *Marxismul*

A doua direcție de studiere a relațiilor internaționale din perioada anilor de pînă și din primii ani de după Primul Război Mondial, marxismul, de asemenea a resimțit influența substanțială a ideilor Iluminismului. Liderul partidului bolșevicilor, V.Lenin, aidoma lui W.Wilson, de asemenea reieșea din principiile comportamentului rațional al oamenilor, egalității, libertății și rolului creator activ al omului. Totuși, V.Lenin făcea parte nu din discipolii liberali, ci *radicali* ai Iluminismului. El era un adept al interpretării materialiste a istoriei și împărtășea concepția marxistă a atitudinii de clasă în analiza societății.

Concepția istoriei ca schimbare consecutivă a orînduirilor social-economice, care se bazează pe o formă sau alta de producție (obștea primitivă, orînduirile sclavagistă,

feudală, capitalistă și socialistă), a fost elaborată de K.Marx și F.Engels. Aceste forme de producție, bazate pe proprietatea respectivă asupra mijloacelor de producție, o dată cu apariția claselor influențau în mod diferit asupra conduitei statelor pe arena internațională.

Reieșind din interpretarea materialistă a istoriei, întemeietorii marxismului indicau asupra faptului că forța motrice a politicii mondiale în general este lupta de clasă.

K.Marx și F.Engels apreciau statul ca parte componentă a organismului social, bazat pe o formă sau alta de producție. De aceea, *statul era un instrument de transpunere în viață a intereselor clasei dominante, inclusiv în sfera politicii externe*. Anume atitudinea de clasă, adică nu cea individuală, geografică etc., reprezenta, în opinia întemeietorilor marxismului, unicul și cel mai indicat mod de explicare a legității conduitei statului pe arena internațională.

„Omul spune, iar Dumnezeu (în cazul de față - orînduirea capitalistă) dispune”, - afirmau Ei.

În funcție de apartenența statului la o orînduire social-economică sau alta, întemeietorii marxismului, au specificat cinci tipuri de relații internaționale:

- 1) relații dintre statele capitaliste;
- 2) relații dintre țările capitaliste și socialiste;
- 3) relații dintre țările capitaliste și statele care se află în stadiul precapitalist de dezvoltare;
- 4) relațiile dintre țările socialiste și statele care se află în stadiul precapitalist de dezvoltare.
- 5) relațiile dintre statele socialiste.

8.4.2. Relațiile dintre statele capitaliste

Regula ce determină relațiile dintre statele capitaliste este lupta cu burghezia nu numai în interiorul propriului stat, ci și la nivel internațional, adică „cu burghezia” altor

state. „Relațiile internaționale ale statelor capitaliste întotdeauna reprezintă un rezultat al politicii externe în scopul atingerii unor interese criminale, folosirii ideilor naționale preconcepute, jertfirii în decursul războaielor pirateresti a sîngelui și bogăției poporului...” (K.Marx, „Războiul civil din Franța”).

Unica forță consolidatoare, în stare să depășească disensiunile interne de clasă ale burgheziei este frica ei față de propriul „gropar” - proletariatul. În repetate rînduri, Marx reiterea teza din *Manifestul Partidului Comunist* cu privire la faptul că proletariatul este internațional prin natura sa, că el nu are patrie și că unirea în lupta împotriva burgheziei corespunde intereselor sale vitale.

Totuși, această frică nu exclude cu totul stările conflictuale în relațiile dintre țările capitaliste. *Războaiele reprezintă o stare obișnuită a relațiilor internaționale în sistemul capitalist. Pentru scurt timp ele pot fi înlocuite cu niște eforturi diplomatice îndreptate spre rezolvarea pașnică a unui sau altui conflict, cu toate acestea, însă, atîta timp cît există capitalismul, războaiele sînt inevitabile.*

Legătura dintre capitalism (sau altă orînduire social-economică bazată pe exploatare) și război, în tratarea lui Engels, nu reprezintă ceva absolut. Războaiele intertribale aveau loc și în societatea primitivă.

Una din trăsăturile războaielor dintre țările capitaliste este caracterul lor *nedrept*. În legătură cu aceasta, Marx și Engels recunoșteau eventualitatea războaielor *drepte*, de exemplu, în cazul războaielor împotriva asupritorilor.

Sursele teoriei relațiilor internaționale remarcă faptul că, în general, interpretarea marxistă a relațiilor dintre țările capitaliste în multe privințe este consonantă cu paradigma realistă a lui Hobbes și Makiavelli. Dar, dacă pentru Hobbes și Makiavelli năzuința de a domina putea fi explicată prin natura omului, pentru Marx și Engels ea reieșea din esența relațiilor economice și din caracterul de clasă al societății.

Odată cu dispariția proprietății private și a claselor, va dispărea și cauza care determină conflictele și războaiele.

8.4.3. Relațiile dintre țările capitaliste și țările socialiste

În opinia întemeietorilor marxismului, coexistența pașnică dintre țările capitaliste și cele socialiste este la fel de imposibilă, ca și coexistența dintre zi și noapte. Viitoarea revoluție socialistă, în caracterul inevitabil al căreia ei credeau, urma să se desfășoare pe tot globul pământesc. Engels scria următoarele:

„Revoluția va începe în toate țările civilizate sau, în cel mai rău caz, în Marea Britanie, Statele Unite, Franța și Germania, dar în același timp. Ea se va desfășura mai repede sau mai încet, în funcție de nivelul dezvoltării economice al țării respective, și întreaga lume va fi influențată de ea. Orice reformă socială va rămâne o utopie atâta timp cât revoluția proletară nu va birui în proporții mondiale”.

Anticipând lucrurile, vom remarca că conceptul caracterului conflictual inevitabil al relațiilor dintre viitoarele state socialiste și cele capitaliste, negînd posibilitatea coexistenței pașnice, ulterior a fost revizuit de V.Lenin.

8.4.4. Relațiile dintre țările capitaliste și statele aflate în stadiul precapitalist de dezvoltare

Marx și Engels nu erau de părerea că modul capitalist de producție, în scopul extinderii sale, ar resimți ca o necesitate de neamînat nevoia acaparării de noi teritorii. Dacă așa ceva ar fi fost posibil, burghezia, firește, ar fi făcut acest lucru în scopul estorcării veniturii.

Inițial, capitalismul a început să se dezvolte în Europa, pătrunzînd cu dificultate în Asia. În opinia lui Marx, situația se explică în primul rînd prin formele tradiționale de

producție de la fața locului. Din cele afirmate reiese că statele capitaliste nu poartă răspundere pentru starea de înapoiere a Asiei. Deoarece capitalismul se dezvoltă uniform și în esența sa este hegemon (omogen), ceea ce, printre altele, explică ipoteza cu privire la caracterul revoluției mondiale neîntrerupte, teoria marxismului nu examinează problemele dezvoltării diferitelor niveluri ale dezvoltării capitaliste și a relațiilor dintre ele (concepțiile neomarxiste despre centru și periferii au apărut mai târziu).

Astfel, întemeietorii marxismului au prezentat prin învățătura lor, în principal, un *model eurocentrist al relațiilor internaționale*, fără a cuprinde ceea ce noi obișnuim să înțelegem prin sintagma de țări ale Lumii a treia. Raportându-le la „modelul asiatic de producție”, Marx și Engels au calificat aceste țări ca „primitive”, „barbare”, „semibarbare”, „orientale”, „națiuni de țărani”, „înapoiate”. De aceea, tendința statelor capitaliste de a-și extinde coloniile și promova modul capitalist de producție în teritoriile acestora, înlocuindu-l pe cel asiatic, se considera un fenomen progresist.

8.4.5. Relațiile dintre țările socialiste și statele ce se află în stadiul precapitalist de dezvoltare

Așa cum s-a menționat mai sus, Marx și Engels considerau că revoluția socialistă mondială este un fenomen legitim. Ea ar fi pus în fața proletariatului învingător problema atitudinii față de fostele colonii sau, mai exact, așa cum remarca și Kautski, a *responsabilității* pentru aceste colonii. În legătură cu acest fapt, era neîndoielnic că sistemul colonialismului capitalist urma să fie înlocuit cu un sistem de tip nou. Numai cu ajutorul și sub conducerea proletariatului mondial coloniile au șansa de a-și depăși starea de înapoiere.

8.4.6. Relațiile dintre statele socialiste

Această categorie de relații este reprezentată nesemnificativ în lucrările lui Marx și Engels. Viitoarea revoluție socialistă mondială urma să asigure victoria proletariatului, căruia îi revenea misiunea de a soluționa problema edificării societății comuniste fără clase. Lichidarea statului, firește, ar fi exclus și problema relațiilor internaționale. În locul relațiilor internaționale tradiționale, urma să apară o diversitate multinațională neatagonistă în esența ei, dar care chiar și în această situație ar fi păstrat unele trăsături ale inegalității. În *Critica programului de la Gotha* se remarcă, în special, următoarele:

„Între unele țări, provincii și chiar între comune aparte întotdeauna va exista o anumită inegalitate a condițiilor de viață, care pot fi reduse la minimum, dar care niciodată nu vor dispărea cu totul”.

Astfel, se poate de constatat că întemeietorii marxismului nu excludeau cu totul eventualitatea conflictelor chiar și între țările socialiste.

8.4.7. Dezvoltarea marxismului

Dezvoltarea vertiginoasă a capitalismului în ultima pătrime a secolului XIX și la începutul secolului XX a pus în fața adeptilor marxismului problema analizei și generalizării noilor realități. În funcție de obiectul supus examinării al teoriei relațiilor internaționale, putem evidenția trei direcții ale gândirii marxiste:

1) examinarea relațiilor internaționale prin categoriile materialismului istoric (de exemplu, teoria imperialismului și a economiei mondiale, în care relațiile internaționale devin o parte a relațiilor din sfera de producție);

2) evidențierea unor fenomene aparte (războaie, națiuni) în calitate de categorii de sine stătătoare. Această abordare, specifică marxiștilor austrieci, se deosebește prin aceea, că factorii politici și ideologici se examinau nu numai ca niște derivate ai factorilor economici, ci și ale întregului proces social, în care un loc aparte revine naționalismului;

3) în multe privințe relațiile internaționale nu depind de economie și nu pot fi interpretate numai prin categoriile materialismului istoric (E.Bernstein).

Cea mai ortodoxă din toate abordările menționate examinează relațiile internaționale ca parte a sistemului economic mondial și, respectiv, le consideră categorii ale economiei politice. Cauza unei asemenea transformări constă în aceea, că Marx și Engels determinau dezvoltarea modului capitalist de producție în cadrul unor *state aparte*. Totodată, relațiile orizontale (sau interstatale) erau tratate de ei ca valori secundare, cedând întâietatea relațiilor pe verticală (de clasă). În acest sens, marxismul reprezintă o teorie preponderent de uz intern, nu extern, a statelor. Modificările de ordin structural ale modului capitalist de producție și, în primul rând, apariția monopolurilor, internaționalizarea capitalului și exportul acestuia în cantități considerabile au schimbat optica asupra esenței ca atare a relațiilor dintre statele capitaliste.

În 1910, economistul austriac R.Hilferding a identificat *legătura reciprocă dintre capitalism și militarism*. Tendința de centralizare și concentrare a capitalului a dus la apariția instituțiilor financiare gigantice, care de fapt și-au instituit controlul asupra industriei. Reieșind din lucrările lui Marx și ale economistului liberal J.Hobson (1902), Hilferding a înaintat ipoteza cu privire la intrarea capitalismului într-o fază nouă a dezvoltării sale - *faza capitalismului financiar*, care împinge statele occidentale spre expansiune și, respectiv, spre război. În ultimul stadiu de dezvoltare a capitalismului,

capitalul financiar, controlat de bănci și valorificat de industriași, resimte necesitatea desfacerii piețelor noi, a livrării unor cantități tot mai mari de materie primă.

Alți marxiști (Rosa Luxemburg și Karl Kautski) au dezvoltat această abordare cu privire la legătura dintre capitalism și militarism. N.Buharin, în lucrarea sa „Economia mondială și imperialismul” (1915), de facto a căzut de acord cu concluziile la care ajunsese Hilferding în privința tendințelor de dezvoltare a capitalismului contemporan. El considera că societatea capitalistă este de neconceput fără cursa înarmărilor, precum este de neconceput și fără războaie. La etapa respectivă, din punct de vedere teoretic, lucrarea lui Buharin era cea mai interesantă din toate lucrările reprezentanților marxismului. În special, Buharin înaintase ipoteza că în arena internațională luptă între ele nu statele „naționale”, ci *economiile naționale*, care nu reprezintă alceva decât o *parte* a sistemului economic mondial. Astfel, dacă mai înainte concurența se desfășura în primul rând la nivel național, în prezent ea se desfășoară la nivel internațional. Concurența a depășit hotarele statului și a devenit internațională. Mai mult, nu numai unele întreprinderi aparte, ci state întregi au devenit obiecte ale anexiunii imperialiste.

Una din consecințele acestei situații este rupțura de mai departe dintre nivelurile de dezvoltare dintre state, creșterea disproporțiilor și a nedreptății sociale.

În totalitate, lumea capitalistă contemporană nu este altceva decât un ansamblu de întreprinderi economice la nivel național. Din punct de vedere structural, ea este formată din câteva state cu o industrie dezvoltată (*nucleul*) și *periferii*, reprezentate de țările slab dezvoltate. Respectiv, statele s-au transformat în *state-clase*, în funcție de locul ce le este rezervat în diviziunea internațională a muncii, precum și de atribuirea lor la nucleu sau periferie. Prin urmare, și-au

făcut apariția state asupritoare și state asuprite, ceea ce condiționează caracterul inevitabil al ciocnirilor globale în viitor. De aceea, *în condițiile date, războaiele sînt inevitabile, iar conviețuirea pașnică reprezintă doar un răgaz înaintea unor noi conflicte*. Militarismul devine o normă, în timp ce chemările la dezarmare și neutralitate par stipide.

Parafrazîndu-l pe Clausewitz, Buharin remarcă faptul că războaiele reprezintă nu numai o continuare a politicii cu alte mijloace, ci și *„evoluția activă în spațiu a unui anumit mod de producție... Războiul nici într-un caz nu poate fi determinat ca un simplu act de cotropire, deoarece prin aceasta se pierde principalul, și anume tipul relațiilor de producție ce se consolidează sau lărgesc în rezultatul războiului, temeiurile ce se extind prin „politica de cotropire” respectivă”*.

Menționăm că V.Lenin era pe deplin solidar cu viziunile lui Buharin, care nu dezvoltă concepția de agresiune, deoarece viitoarea revoluție urma să releveze în mod inevitabil problema cu privire la „agresiunea” statului proletar în scopul stimulării revoluției mondiale.

O poziție întrucîtva deosebită vizavi de abordarea menționată a problemei relațiilor dintre statele capitaliste revine lui K.Kautski, care afirma că statele capitaliste pot evita războaiele dintre ele. Teoria „ultraimperialismului”, elaborată de el (1914), conținea teza cu privire la faptul că, ajungînd la cel mai înalt stadiu de dezvoltare, capitalismul îi va uni pe imperialiști și astfel va pune capăt luptei dintre ei. Motivația unei asemenea coeziuni și colaborări consta nu numai în necesitatea evitării războiului, ci și în tendința capitalului financiar de a exploata împreună partea rămasă a lumii.

Legitatea descoperită de V.Lenin cu privire la caracterul neuniform al dezvoltării capitalismului a minimalizat considerabil ponderea argumentației lui Kautski. În lucrarea sa „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al

capitalismului” V.Lenin a demonstrat legătura dintre imperialism și război. Într-o formă accesibilă, el a expus argumentele marxiste ale lui Hilferding și Buharin, întărindu-le cu o bază statistică solidă. După cum sublinia V.Lenin, tabloul global al economiei mondiale capitaliste din preajma Primului Război Mondial a fost reprezentat de el în baza datelor generalizate ale „statisticii burgheze exhaustive și a aprecierilor făcute de savanții burghezi din toate țările”.

Încercînd să-și explice adevărata esență socială (sau de clasă) a războiului din anii 1914-1918, V.Lenin a apelat nu la istoria diplomatică a războiului, ci la analiza situației *obiective* a comandanților *claselor din toate statele beligerante*. El reieșea din aceea, că „pentru a ilustra această situație obiectivă, trebuie să te orientezi nu după exemple și nici după date separate (pe fonul unei complexități enorme de fenomene ale vieții sociale întotdeauna poți găsi orice număr de exemple sau de date aparte întru confirmarea oricărei situații), ci numaidecît pe *totalitatea* datelor despre *bazele* vieții economice a *tuturor* statelor implicate în război”.

Această totalitate a datelor și-a găsit expresia în definiția imperialismului ca stadiu deosebit al capitalismului, pentru care sînt proprii următoarele cinci trăsături:

1) concentrarea producției și a capitalului atinge o treaptă de dezvoltare atît de înaltă încît formează monopolurile care joacă un rol hotărîtor în viața economică, eliminînd libera concurență - însușirea principală a capitalismului și producției de mărfuri în general;

2) fuziunea capitalului bancar cu cel industrial și formarea, în baza acestui capital financiar, a oligarhiei financiare;

3) exportul de capital, spre deosebire de exportul de mărfuri, capătă o însemnătate deosebit de mare;

4) formarea alianțelor monopoliste internaționale ale capitaliștilor, care împart între ele lumea;

5) terminarea împărțirii teritoriale a globului pământesc între cele mai mari puteri capitaliste.

Concretizînd ultima din cele cinci trăsături, V.Lenin menționa că „împărțirea definitivă a pământului” înseamnă că lumea pentru prima dată s-a dovedit a fi deja împărțită, și că pe viitor pot urma doar reîmpărțirile, adică transmiterea de la un „proprietar” la altul, și nu trecerea de la o administrare defectuoasă la un „administrator” mai bun.

În baza datelor statistice a ramificației căilor ferate, reprezentînd un indice sintetic al dezvoltării ramurilor principale ale industriei, Lenin a ajuns la concluzia caracterului în cel mai înalt grad neuniform al dezvoltării industriei.

Totalurile dezvoltării capitalismului monopolist au demonstrat inevitabilitatea absolută pe o asemenea bază economică a războaielor imperialiste, și care se va menține atîta timp cît există proprietatea privată asupra mijloacelor de producție.

Proprietatea privată, bazată pe munca micului proprietar, libera concurență, democrația, - toate lozincile cu care capitaliștii și presa lor îi duc în eroare pe muncitori și țărani, au rămas departe în urmă. Capitalismul s-a transformat într-un sistem mondial de asuprire colonială și strangulare financiară de către un mănunchi de țări „înaintate” a majorității gigantice a populației globului pământesc. Iar împărțeala „prăzii” are loc între 2-3 animale de pradă mondiale atotputernice, înarmate pînă în dinți (America, Anglia, Japonia), care implică în războiul lor pentru împărțirea prăzii lor, tot globul pământesc.

Și mai departe:

„...În capitalism nu există altă rațiune de distribuire a sferelor de influență, a intereselor, coloniilor și a., decît puterea celor care participă la împărțeală, a puterii economice generale, financiare, militare etc. Iar factorul puterii este diferit la acești participanți la împărțeală, deoarece o dezvoltare uniformă a întreprinderilor, trusturilor, ramurilor aparte ale industriei țărilor

în capitalism nu poate exista. O jumătate de secol în urmă Germania era o nimicnicie, dacă vom compara puterea ei politică cu puterea Angliei de atunci; același lucru se poate spune și despre Japonia în comparație cu Rusia. Am putea oare să ne imaginăm că peste zece-douăzeci de ani raportul de puteri dintre statele imperialiste va rămîne neschimbat? Așa ceva este absolut de neimaginat”.

De aceea, alianțele „interimperialiste” sau „ultraimperialiste” ale lumii capitaliste... oricum ar fi concepute ele, sub forma unei singure alianțe imperialiste îndreptate împotriva altei alianțe imperialiste sau sub forma unei alianțe comune a tuturor statelor imperialiste – reprezintă inevitabil doar niște „pauze” dintre războaie. Pactele de pace pregătesc războaiele și, la rîndul lor, cresc din războaie, condiționîndu-se una pe alta, generînd alternanța formelor pașnice și nepașnice ce cresc din unul și același sol al legăturilor și relațiilor imperialiste ale sistemului economic mondial și politicii mondiale.

„Imperialismul este epoca capitalului financiar și a monopolurilor ce năzuiește numai spre dominare, nu spre libertate. Cel mai tare se înăsprește asupra națională și tendința de acaparare a teritoriilor, adică de încălcare a independenței naționale”.

Totalizîndu-și reflecțiile, Lenin a formulat următoarea definiție a Primului Război Mondial: „Acapararea pămînturilor și cucerirea națiunilor acestora, ruina națiunii concurente, jefuirea bogățiilor acesteia, distragerea atenției oamenilor muncii de la crizele politice interne din Rusia, Germania, Anglia și din alte țări, separarea și prostirea națională a muncitorilor cu lichidarea avangardei lor în scopul slăbirii mișcării revoluționare a proletariatului – acesta este unicul și adevăratul conținut, importanța și sensul războiului contemporan”.

„În capitalism și mai ales în stadiul său imperialist, războaiele sînt inevitabile”, - afirma, în concluzie, V.Lenin.

Totodată, el insista asupra evidențierii „importanței pozitive a războaielor revoluționare, adică nu a războaielor imperialiste, ci a celor care au avut loc, de exemplu, în perioada din 1789 pînă în 1871 în numele răsturnării asupririi naționale și înființării ...statelor capitaliste naționale”, precum și a războaielor defensive „... pentru apărarea cuceririlor proletariatului învingător în lupta cu burghezia” („Conferința Secțiilor de peste hotare ale PSDMR”, martie, 1915).

Teoria leninistă a imperialismului a avut un ecou larg în toată Europa. După Revoluția din Octombrie din Rusia și venirea la putere a bolșevicilor, partidele muncitorești din Europa s-au scindat în două părți - reformatoare (social-democratică) și revoluționară (comunistă). Ultima cunoștea o creștere permanentă în mediul muncitorilor din Occident, mai ales în rezultatul Marii depresii. Cu toate acestea, însă, leninismul nu a exercitat o influență importantă asupra intelectualilor occidentali, care activau în acea vreme în domeniul relațiilor internaționale.

Ulterior, ideile leniniste cu privire la caracterul neuniform al dezvoltării economice a țărilor în epoca capitalismului și, mai ales, modelul structural al economiei capitaliste mondiale elaborat de N.Buharin (nucleu-periferie) au fost puse la baza celor mai importante lucrări ale adepților marxismului și așa-numitei teorii a sistemului mondial (I.Wallerstein), asupra căreia ne vom opri mai amănunțit în continuare.

8.5. REALISMUL CLASIC

Acest curent în cercetarea relațiilor internaționale, începînd din anii 1930 și continuînd în primii ani postbelici, s-a impus ca o viziune pe deplin definitivată asupra lumii. Întemeietori realismului în Britania au fost Carr și Schwarzenberger, iar în SUA – Morgenthau și Nebhur.

Cugetările lui Carr din *The Twenty-Years Crisis 1919-1939* (1939) reprezentau o reflecție a cunoscutei decepții ce cuprinsese Liga Națiunilor, care nu reușise să preîntîmpine agresiunea din Abisinia și Manciuria, iar în continuare nici din Europa. Carr considera eronată prezumția că lumea ar putea fi ferită de război prin comportamentul mai etic al statelor în arena internațională. În opinia sa, Liga Națiunilor și Curtea Internațională Permanentă de Justiție nu au fost în stare să creeze o ordine mondială mai bună. Eficacitatea acestor instituții depindea în mod direct de gradul de susținere acordat activității lor de statele membre. În condițiile cînd Germania, Italia și Japonia s-au pronunțat deschis împotriva sistemului apărut în rezultatul Primului Război Mondial (și, firește, împotriva Ligii Națiunilor), iar SUA și URSS sau nu doreau, sau nu puteau să acorde ajutor Ligii, Marea Britanie și Franța de asemenea s-au repleat de la principiile expuse în Cartă, preferînd compromisul cu Germania referitor la Cehoslovacia (1938).

Apreciind această situație, Carr era gata să fie de acord cu politicienii care acceptaseră semnarea înțelegerilor de la Mînchen, deoarece acestea reprezentau exemplul „celei mai realiste abordări din ultimii ani a rezolvării pe cale pașnică a unei probleme de mare importanță internațională”.

Partea etică a politicii internaționale, pe care se sprijinea activitatea Ligii Națiunilor, în opinia lui Carr, se caracteriza prin două deficiențe substanțiale. Prima consta în aplicarea de către comunitatea internațională (Liga) a standardului dublu în aprecierea unei sau altei situații (guvernele britanic și francez apreciau ca inadmisibilă agresiunea împotriva Greciei, iar în privința atacului săvîrșit asupra Abisiniei își exprimau doar regretul).

A doua consta în faptul că conceptul binelui comun, care urma să prevaleze asupra binelui statelor aparte (ideea supranaționalității), nu și-a găsit răspîndirea și susținerea pe

care se contase. Fără aceasta era greu de imaginat cum ar fi putut activa orice organizație internațională, inclusiv Liga Națiunilor. Carr afirma că puterea organizației internaționale constă în puterea statelor care o susțin.

Schwarzenberger (*Power Politics*, 1941), care, de asemenea, se străduia să-și explice care sînt cauzele eșecului Ligii Națiunilor, reflectînd asupra politicii mondiale, lua ca punct de sprijin perioada interbelică. Referitor la cea mai importantă problemă pentru Liga Națiunilor – asigurarea securității colective, Schwarzenberger consemna următoarele:

„Însăși necesitatea unor asemenea tratate (tratatele bilaterale cu privire la ajutorul reciproc) a demonstrat că membrii Ligii sau considerau că sistemul consacrat în Cartă este insuficient, nelucrative sau este prea inert pentru a te sprijini pe el, sau erau convinși că alți membri ai Ligii nu-și vor respecta îndatoririle consfințite în Cartă...”

Ideile realismului și-au găsit continuitatea în lucrările filosofului american Nebhur (*Moral Man and Immoral Society*, 1936). Drept una din cele mai grave disproporții ale lumii contemporane era considerată de el dezvoltarea vertiginoasă a progresului tehnic și baterea pasului pe loc a sferei politice în sensul larg al cuvîntului. *Lumea a devenit interdependentă, dar din punct de vedere moral și politic a rămas despărțită.*

Deja în perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial, explicînd cauza „anarhiei” survenite în relațiile internaționale, Nebhur menționa că ideea creării „gubernului mondial” are deficiențe grave. În primul rînd, aproape toate argumentele în favoarea ei se bazează pe prezumția că intenția creării ordinii mondiale noi presupune un „gubern mondial”. Dar guvernele se înființează reieșind din necesitățile vitale ale societății/comunității, și nu din bunul plac al cuiva. În al doilea rînd, însăși guvernele dispun de posibilități destul de limitate pentru a asigura coeziunea

societății/comunității. Deoarece în această privință nu există un interes comun pentru toată lumea, este mai rațional să dispui de un ONU imperfect, decât de o oarecare federație de state în genere incapabilă de a face ceva. Nebhur sublinia că forțele care activau în interesul integrării comunității mondiale, sînt foarte limitate (*The Illusion of World Government*, 1948). În condițiile începutului războiului rece nu se poate să te sprijini numai pe *status quo* existent, mai este necesară întreținerea relațiilor cu adversarul (URSS), folosind în acest scop ONU nu în calitate de guvern mondial ipotetic, ci ca pe o punte de legătură între părțile unei lumi divergente.

Un reprezentant remarcabil al școlii realiste a fost emigrantul german Hans Morgenthau, nevoit să-și părăsească patria din cauza persecuțiilor din partea nazziștilor.

Cartea sa *Politics Among Nations* (1948), respinsă în repetate rînduri de editorii americani, în cele din urmă a devenit clasică. În temeiul ei au fost educate cîteva generații de politicieni americani și din Europa Occidentală. După decesul lui Morgenthau, în 1980, secretarul de Stat al SUA, Henry Kissinger, a rostit următorul elogiu, sub care ar fi putut semna mulți alții: „*Hans Morgenthau a fost învățătorul meu*”.

Precursori intelectuali ai realismului contemporan erau considerați Thukydidēs și Machiavelli.

În Istoria războiului Pelopones, Thukydidēs a încercat să explice cauzele mării coliziuni a coalițiilor, în fruntea cărora se aflau Atena și Sparta. Thukydidēs considera necesar să explice conduita rivalilor principali implicați în conflict (Morgenthau de asemenea considera că subiectul relațiilor internaționale îl formează conduita statelor).

„În toate cazurile era dificil de memorizat cuvînt în cuvînt tot ce se spunea, de aceea mi-am înzestrat eroii cu

toate cuvintele pe care ei s-ar fi convenit să le rostească în situația respectivă, urmînd, desigur, în general și în totalitate, celor afirmate de ei în realitate”.

Într-un mod analogic reflecta și Morgenthau:

„Imaginîndu-ne pe noi înșine în locul politicianului ce urmează să rezolve o problemă, ne întrebăm: care sînt alternativele raționale pe care le are el la dispoziție pentru rezolvarea problemei în cauză... și pe care din ele, cu o mai mare probabilitate, o preferă politicianul concret, aflîndu-se în condițiile respective. Aceasta și se numește verificarea ipotezei prin realitatea efectivă, reprezentînd o explicație a fenomenelor politicii mondiale și făcînd posibilă teoretizarea în sfera politicii”.

Reconstituind motivele conduitei Atenei și Spartei, Thukydides reieșea din aceea că ambele părți se străduiau să-și păstreze pozițiile sau chiar intenționau să și le întărească:

„În viziunea mea, cauza autentică a războiului de obicei este ascunsă de ochii lumii. Creșterea puterii Atenei și temerea manifestată cu acest prilej de Lacedemonia au făcut războiul inevitabil”.

Ideea principală a lui Morgenthau este expusă în felul următor:

„Steaua călăuzitoare care ajută realismul politic să se strecoare prin hățiturile politicii mondiale este concepția interesului, condiționată de categoria dominației. De aceea, politica mondială, ca și toate celelalte politici, este lupta pentru dominație”.

Cînd vorbim despre dominație, avem în vedere controlul instituit de cineva asupra minților și acțiunilor altor oameni”. Mai mult, „politica ca atare, fie internă sau cea externă, scoate în evidență trei modele de bază; toate fenomenele politice pot fi reduse la unul din cele trei tipuri de bază.

Politica se rezumă sau la năzuința de a păstră propria dominație, sau la consolidarea ei, sau la demonstrarea ei. O asemenea politică se manifestă sub următoarele trei forme:

1. politica *status quo*;

2. politica imperialismului;
3. politica de menținere a prestigiului.

Așa cum afirmă realiștii, „*spre deosebire de utopism și idealism, care meditează cum ar trebui să fie lumea, realismul reiese din ceea ce este lumea*”. Posesiunea resurselor materiale reale asigură baza puterniciei statului și-i determină locul în lume. Toți ceilalți factori (influența democrației, ideologiei, integrării economice, dreptului, organizațiilor internaționale) importă mai puțin pentru politica mondială.

La baza teoriei realiste se află trei teze, care cuprind cele mai importante elemente ale oricărei teorii sociale, și anume *subiecții* propriu-zisi ai relațiilor internaționale, *acțiunile și limitările* impuse lor de mediul extern (Moravcik).

1. Punctul inițial al raționamentului lor este declarația că formațiile raționale și unitare din punct de vedere politic (în trecut – triburi, principate, orașe-stat, uniunile regionale politice etc., în prezent – statele) *interacționează între ele în mediul internațional anarhic*, în care nu există o putere centrală, capabilă să creeze și asigure ordinea în relațiile dintre ele.

Realiștii examinează statele în calitate de actori ai unei concurențe neîntrerupte și afirmă că aceasta și formează ordinea mondială.

În opinia realiștilor, *statele reprezintă subiecții principali ai sistemului anarhic internațional*, în timp ce organizațiile internaționale, CTN și a., dețin un rol secundar în arena internațională. De aceea, *realiștii determină relațiile internaționale propriu-zis ca relații dintre state*, iar arena politică internațională este examinată de ei ca un loc în care se produc ciocnirile dintre state.

Realiștii examinează statele în calitate de *subiecți raționali*, similari unor indivizi. În acest sens, ei interpretează statul ca un tot întreg, capabil să-și calculeze plusurile și minusurile propriei politici și, respectiv, să obțină câștig de cauză.

2. A doua teză-cheie a realismului evidențiază *natura intereselor naționale* a statelor. Aceste interese sînt *constante* și contravin intereselor altor state. Din cele spuse reiese că relațiile dintre state nu sînt altceva decît un proces permanent de negocieri privind distribuția sau redistribuția resurselor materiale limitate. Acentul asupra caracterului constant al intereselor naționale este important, deoarece permite evitarea de către realişti a ispitei de a identifica cauzele ce determină conduita statului în procesul complex și contradictoriu de influență a politicii interne asupra celei externe, scutește de „moralizare” influența ideilor asupra structurii materiale a politicii mondiale, lipsește de sens reprezentările „utopice” cu privire la faptul că un grup anumit de state poate avea interese convergente, de asemenea exclude ponderea raționamentelor „legaliste” despre aceea, că la soluționarea conflictelor statele nu trebuie să aplice forța, ci normele de drept și instituțiile internaționale.

Se cere de menționat, că unanimitatea de păreri a realiștilor referitor la caracterul constant al intereselor naționale a statelor nu înseamnă și coincidența propriu-zisă a punctelor lor de vedere asupra determinării acestor interese. *Majoritatea realiștilor consideră că statele, „ca minimum, luptă pentru propria supraviețuire și, ca maximum, speră să-și asigure totala dominație”* (Waltz).

După cum s-a mai spus, realiștii examinează lumea ca pe o arenă de luptă continuă pentru deținerea controlului asupra resurselor materiale limitate. Statele pot avea conflicte între ele din cauza resurselor deficitare sau prețioase, inclusiv a terenurilor agricole, dreptului la comerț etc. (pe timpurile lui Fukidid); coloniilor (începînd de la Roma antică pînă în epoca Renașterii); religiei, privilegiilor acordate dinastiilor și controlului în sfera comerțului extern (epoca

nouă); ideologiilor radicale (sfârșitul secolului XIX și secolul XX) sau din considerente pur economice.

Statele își promovează politica externă ca pe o replică bine ajustată la provocările anturajului internațional, în care asigurarea supraviețuirii este problema personală a fiecăruia (fiecare se descurcă cum poate). *Indiferent de sistemul politic intern, de particularitățile sociale și culturale ale unui sau altui stat, trăsăturile individuale ale liderilor acestora, cea mai importantă problemă a fiecărui stat este asigurarea propriei securități.*

Această necesitate este condiționată de faptul că *practic toate statele dispun de un anumit potențial militar, pentru a se putea apăra. Cu toate acestea, în anumite circumstanțe, acest potențial poate fi folosit împotriva altor state. Există o mulțime de motive pentru agresiune și nici un stat nu poate să știe cu precizie care din ele va porni războiul. Incertitudinea este inevitabilă la aprecierea intențiilor părții opuse.* Indiferent de faptul că statele sînt raționale, ele pot admite erori din cauza informației imprecise sau a dezinformării din partea inamicului. Urmărind o mulțime de scopuri în arena internațională, statele întii de toate reies din nevoia garantării existenței proprii, din care cauză depun eforturi maxime pentru ași întări puterea.

3. *A treia concepție de bază a realismului constă în aprecierea criteriilor puterii statelor și, prin urmare, a locului deținut de ele în arena internațională. În opinia realștilor, la temelia interacțiunii dintre state se află nu numai interesele naționale, ci și posibilitățile materiale de care dispun aceste state. Ponderea unui sau altui stat din lume depinde de resursele materiale pe care le are. Anume aceste resurse în ultimă instanță determină posibilitatea statului de a constrînge sau „corupe” partea implicată în conflict. În acest caz, mijloacele principale de redistribuire a resurselor sînt amenințarea cu pedeapsa (aplicarea sancțiunilor) sau propunerea*

„compensării”. Atît prima cît și a doua modalitate depind la direct de posibilitățile materiale ale părților ce se află în conflict. *Cu cît este mai puțin costisitoare realizarea amenințării ce parvine de la partea care urmărește scopul redistribuirii și cu cît mai vulnerabilă este ea pentru "victimă", cu atît mai mare este probabilitatea unei atitudinii conciliante din partea celei din urmă* (intenția Rusiei de a construi gazoductul spre Europa ocolind Ucraina și de a distribui întreprinerilor ruse ofertele pentru construcția conductelor cu diametru mare, pot influența Kievul să transmită Rusiei (Gazpromului), din contul achitării datoriei pentru furnizarea gazului, partea de gazoduct ucrainean (cea ce Moscova își dorește de mai demult).

La modul general, pentru satisfacerea interesului urmărit, statele aplică diferite sancțiuni economice, fiind cointerestate în menținerea lor (de exemplu, menținerea sancțiunilor aplicate Irakului este favorabilă SUA în vederea asigurării controlului asupra Golfului Persic, de asemenea țărilor OPEC și, în primul rînd, Arabiei Saudite, care a obținut cota Irakului), folosind în acest scop boicoturile etc.

Realității sînt de părerea că *gradul de realizare a intereselor naționale ale statelor este direct proporțional cu posibilitățile lor materiale*. Anume resursele materiale generează acea realitate fundamentală, care influențează asupra conduitei statelor indiferent de direcția lor de dezvoltare, de specificului societății pe care o construiesc și de crezul profesat de liderii lor. *Altfel spus, cei puternici fac ce cred de cuviință, iar cei slabi n-au încotro și se conformează situației*.

Indicele ponderii statului pe arena internațională constă în capacitatea sa de a influența asupra conduitei altor state (de exemplu, reexaminarea în condițiile actuale a cotei de extragere a petrolului, insistența de a revizui contractele bilaterale rentabile pentru terțe state, desconsiderarea

normelor în vigoare ale dreptului internațional, substituindu-le „conspirativ” cu cele proprii etc.).

În condițiile anarhiei sistemului internațional, statele se descurcă fiecare cum poate. Ele nu-și pot permite să conteze pe alții, pentru a nu depinde de alții. Realismul clasic este refractar dezvoltării interdependente, mai ales în privința marelor state. *Statele interdependente prin însăși esența lor nu pot fi puteri mari*. Toate celelalte state, de asemenea, se străduiesc să-și micșoreze la maximum dependența de alte state.

Morgenthau examina problemele politicii mondiale și ale păcii specifice mijlocului secolului XX. El analiza încercările de a menține pacea pe calea *politicii de limitare* (limitation) (dezarmarea, securitatea colectivă, soluționarea juridică a litigiilor/conflictelor etc.), *transformării* (transformation) (transformării sau în stat mondial, sau în comunitate mondială) și *diplomației*. Meditând asupra ideii guvernului mondial, Morgenthau atrăgea atenția asupra faptului că, începând din secolul XIX, fiecare din cele trei războaie mondiale (războaiele lui Napoleon, Primul și cel de-al Doilea Război Mondial) se terminau cu încercările de a crea un asemenea guvern: Alianța Sacră, Liga Națiunilor și Organizația Națiunilor Unite. Primele două încercări au suferit eșec, deoarece interesele statelor în arena internațională erau foarte diferite, mai ales în problema menținerii *status quo*.

Morgenthau considera că fundamentul ONU de asemenea nu este destul de sigur. Dar *specificul acestei organizații* constă în faptul că, după cel de-al Doilea Război Mondial, statele învingătoare „mai întâi au creat un guvern internațional pentru menținerea *status quo*, iar după aceea au propus o înțelegere cu privire la acest *status quo*”. Firește, în asemenea condiții, ideea guvernului internațional de la bun început a fost sortită eșecului. Unicul folos adus de ONU

consta, în opinia sa, în faptul că reprezentanța în anii războiului rece, în una și aceeași organizație, a blocurilor opuse asigura o arenă permanentă de comunicare între ele. Morgenthau atenționa asupra avantajelor sistemului multipolar clasic al relațiilor internaționale, bazat pe „echilibrul de puteri” și considera că opoziția bilaterală pe cale de apariție dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică reprezenta un pericol deosebit de mare.

Unica sursă de stabilitate, așa cum s-a mai menționat, în opinia realiștilor, este concurența dintre state. *Războaiele pot fi evitate numai atunci când există pericolul războiului și, mai mult, pericolul nimicirii reciproce.* Pacea, astfel, poate fi asigurată doar pe calea pregătirii de război.

În concepția realiștilor, pacea este lipsa războiului. Cazurile de colaborare sînt rare, comportînd un caracter vremelnic și nestabil. În aceste condiții, organizațiilor și instituțiilor internaționale le revine un rol neesențial.

Aceasta, desigur, nu înseamnă că realiștii nu-și propun propriul punct de vedere asupra instituțiilor și proceselor integraționiste internaționale. Rostul alianțelor militare ei îl văd în „căsătorii din calcul” vremelnice în scopul asigurării într-o măsură mai mare a propriei securități, iar a alianțelor economice – în tendința țărilor mai slab dezvoltate de a înlocui crearea unei coaliții împotriva celor puternici sau de a substitui simpla vasalitate printr-un sistem de obligații reciproce de natură să asigure redistribuția puterii în folosul celor slabi. De exemplu, fenomenul uniunii monetare din cadrul UE se interpretează ca o cedare făcută Germaniei, Franței și Italiei, îngrijorate că extinderea de mai departe a Uniunii Europene ar putea submina forța lor (Joseph Grayko).

Astfel, existînd în condițiile unei spaime permanente, fără a dispune de oarecare mecanisme externe pentru combaterea agresiunii, statele sînt puse în situația de a conta

numei pe puterile proprii, ceea ce nu exclude „căsătoriile din calcul” vremelnice. Statele tind să-și majoreze ponderea în sistemul internațional din contul altora, în primul rând în sfera militară. Varianta ideală a sfârșitului luptei pentru dominație este instaurarea propriei hegemonii în arena internațională.

Morgenthau sublinia că multitudinea și diversitatea contactelor internaționale reprezintă un rezultat al deschiderii și comunicării, schimbului internațional de mărfuri și servicii, de asemenea al activității organizațiilor internaționale, în cadrul cărora majoritatea națiunilor colaborează între ele în scopul satisfacerii intereselor comune.

8.6. NEOREALISMUL

Apariția curentelor neorealiste în teoria relațiilor internaționale este legată de încercările de a adapta vechea abordare realistă clasică la schimbările care au avut loc în preajma anilor 1970 ai secolului XX.

Globalizarea relațiilor economice internaționale, creșterea rolului companiilor transnaționale, precum și a organizațiilor neguvernamentale au demonstrat importanța în creștere a factorilor economici. *A început să se schimbe însăși conceptul cu privire la forța care dă impuls dominației.* Superioritatea militară nu mai garantează și superioritatea globală. În paralel, o importanță tot mai mare a început să capete puterea economică, alăturată expansiunii culturale și dominației tehnologice.

Totodată, în perioada anilor 1970-1980 se resimte o repliere de la politica de destindere și revenirea la situația din timpul războiului rece. În știința politică americană se stimula, în principal, renașterea abordărilor tradiționale în problemele securității. La aprecierea politicii mondiale

accentul principal se punea din nou pe natura conflictuală a relațiilor internaționale la modul general, componentele principale în aceste procese fiind atribuite statelor, motivele de bază ale conduitei cărora constau în năzuința de a domina cu asigurarea unei securități mai mari pentru sine.

Rămânând în continuare adepți ai realismului și ideilor clasice formulate de Machiavelli, Meinig și Morgenthau referitor la *metodele* de realizare a politicii externe a statelor, K. Waltz ne explică, cu ajutorul *abordării structurale*, de ce aceste metode, indiferent de schimbarea statelor și a liderilor lor, sînt aplicate în decursul mai multor secole. Teoria *echilibrului de puteri*, la rîndul ei, indică asupra *rezultatelor* generate de politica realistă a statelor.

Waltz a încercat să demonstreze că sistemul relațiilor internaționale nu este altceva decît o structură concepută după anumite principii, formată din anumite elemente, urmărind anumite scopuri.

Concepția structurii se baza pe raționamentul că schimbarea principiilor și a ordinii de amplasare a acestor elemente (la Waltz – statele) provoacă schimbarea conduitei lor.

Principiul de bază al întocmirii structurii la nivelul relațiilor internaționale constă în faptul că, din punct de vedere formal, elementele sale (statele) se află în condiții egale. Nici unul din ele nu este împuternicit să le conducă pe altele; nici unul din ele nu este obligat să se supună cuiva. Sistemul internațional este decentralizat și anarhic. Ca și în cazul pieței economice, el se formează în rezultatul acțiunilor cointeresate ale elementelor (orașe-stat, imperii, națiuni). *Structura modernă apare în rezultatul conviețuirii statelor*. În esența ei, ea este individualistă, se formează spontan, în consecința acțiunii mai multor dintre elementele sale. Ca și piața, sistemul este creat și menținut de elementele care contează pe forțele proprii. *Motivul principal al conduitei*

acestor elemente constă în asigurarea supraviețuirii lor. Anume supraviețuirea reprezintă condiția prealabilă a oricăror altor scopuri ce pot fi urmărite de stat, fie instituirea hegemoniei mondiale sau existența autarhică.

În comparație cu alte sisteme (al circulației rutiere, de exemplu, care îi obligă pe toți să respecte regulile pentru a-și asigura funcționalitatea), *sistemul internațional înaintea statelor un minimum de cerințe*, dar instituie totuși o structură care stimulează sau sancționează statele în corespundere cu gradul de executare a acestor cerințe minimale.

Ce-a de-a doua componentă de cea mai mare importanță a realismului structural, care urmează după recunoașterea caracterului anarhic și decentralizarea sistemului mondial, este caracteristica elementelor sale de cea mai mare importanță. După cum s-a menționat mai sus, aceste elemente sînt statele. Uoltz scria că „statele - reprezintă elementele, interacțiunea dintre care formează structura sistemelor internaționale politice. Un asemenea principiu se va păstra timp îndelungat. Rata de mortalitate este un fenomen uimitor de scăzut între state. Rar de tot auzim de moartea vreunui stat... Cine, cu un grad mai mare de probabilitate, va supraviețui peste o sută de ani – Statele Unite, Uniunea Sovietică, Franța, Egiptul, Thailanda, Uganda? Sau Ford, IBM, Shell, Unilever, Massy-Perguson? Eu aș pune miza mai mult pe state, poate chiar pe Uganda...”

Statele singure își aleg modul de rezolvare a unor sau altor probleme de ordin intern sau extern. Fiecare din ele este suveran, această calitate fiind comună pentru toate. Desigur, statele se deosebesc între ele după proporții, bogăție, orînduire și putere. Aceste deosebiri, însă, caracterizează *capacitățile* (capability), nu și funcțiile lor. Scopurile (în ultimă instanță cel mai important dintre ele – supraviețuirea) și funcțiile statelor sînt comune.

Referitor la *posibilitățile* statului, ele au o importanță excepțională pentru cunoașterea unei sau altei structuri internaționale.

Structura sistemului internațional se schimbă odată cu schimbarea *posibilităților* elementelor care fac parte din ea. Waltz propune de făcut abstracție de toate celelalte particularități ale statului (legitimitatea sa, tipul regimului, forma de guvernare, ideologia dominantă etc.), cu excepția *posibilităților* lor. Puterea (forța) unui sau altui stat, altfel spus capacitatea sa de a influența asupra altui stat sau de a-l obliga să acționeze în conformitate cu interesele sale, se determină prin comparația *posibilităților* acestui stat cu *posibilitățile* altor state. Deși *posibilitățile* reprezintă caracteristici *calitative* ale statelor ca atare, coraportul lor în cadrul structurii deja nu mai este o atribuție a statelor. E o *proprietate deja a structurii*.

Deoarece statele interacționează, impunându-și anumite limite în raporturile dintre ele, relațiile internaționale pot fi examinate în baza funcționării organizației. Structura este concepția care ne permite să stabilim la ce *consecințe organizatorice* ne putem aștepta și în ce măsură însăși structura interacționează cu propriile elemente.

Respectiv, *Waltz a propus stabilirea unei structurii, care ne-ar permite să cunoaștem mai bine diversele tipuri de schimbării din interiorul ei:*

În primul rând, structurile se stabilesc în corespundere cu principiile de bază ale construcției sistemului. Sistemele se schimbă în cazul, când se schimbă principiul lor de bază. Tranziția de la realitatea anarhică (de exemplu, cea internațională) la cea ierarhică reprezintă o schimbare de sistem.

În al doilea rând, structura se bazează pe specificarea funcțiilor elementelor incluse în ea. În sistemul internațional aceste funcții sînt identice.

În al treilea rând, structurile se determină prin repartizarea *posibilităților* între elemente. Schimbările

acestor posibilități atrag după sine schimbările întregului sistem.

Așadar, cum se comportă aceste elemente ale structurii, statele, pe arena internațională?

„Deoarece unele state pot aplica forța oricând, toate statele trebuie să fie gata și ele pentru această eventualitate sau să conteze pe îngăduința și mila vecinilor mai puternici din punct de vedere militar. În relațiile internaționale starea de război este o stare firească. Aceasta nu înseamnă că războiul se desfășoară permanent, totuși, întrucât statul decide singur dacă va aplica sau nu forța, războiul poate să înceapă în orice moment”.

În continuare, Waltz afirmă că există câteva obstacole esențiale, care rețin dezvoltarea colaborării internaționale.

În primul rînd, statului nu-i este indiferent în ce mod vor fi distribuite avantajele unei asemenea colaborări, mai ales în cazurile cînd alții se aleg cu mai multe foloase.

În al doilea rînd, statul nu-și dorește să nimerească în situația de a fi dependent (sau de a-și mări proporțiile acestei dependențe) față de alte state. Pe măsura specializării în creștere a producției unor sau altor mărfuri sau a prestării serviciilor de către state, crește respectiv și dependența lor de livrarea mărfurilor și acordarea serviciilor pe care nu le produc. Cu cît statul vinde și cumpără mai mult, cu atît mai mult el depinde de alte state. Statele tind să evite creșterea dependenței lor.

În sistemul în care fiecare trebuie să-și poarte singur de grijă, considerentele propriei securități subordonează avantajul economic scopului politic principal – supraviețuirii.

Structurile excită acțiunea elementelor din care sînt formate și care uneori atrag după sine consecințe dintre cele mai neașteptate. O anumită sumă de decizii „mărunte” pot genera schimbări „mari”. Waltz ilustrează acest fapt prin câteva cazuri reprezentative. De exemplu, în condițiile așteptării crizei la benzină toți ar avea de cîștigat dacă la stațiile de alimentare consumatorii ar cumpăra o cantitate

mai mică de combustibil, moderînd în acest fel creșterea năvalnică a prețurilor, incomoditățile apărute răsfrîngîndu-se egal asupra tuturor. Dar, deoarece unii (și chiar mulți) conducători de vehicule preferă să se asigure cu rezerve, apare o stare de agiotaj. În rezultat, prețurile cresc rapid și benzina dispare. În cazul dat sînt oportune orice exemple ce indică asupra evoluției stării de agiotaj. Astfel, sistemul de piață și comportamentul liber al elementelor sale (conducătorii de vehicule, deponenții etc.) pot avea ca rezultat urmări nedorite pentru toți. Cum de schimbat în mod radical conduita elementelor sistemului? În opinia lui Waltz, acest lucru poate fi realizat numai prin schimbarea principiilor construcției sale, prin schimbarea structurii.

Referindu-ne la sistemul internațional, este cazul să ne întrebăm cum pot fi asigurate interesele comunității mondiale (pacea, protecția mediului etc.)? Ce trebuie de făcut pentru ca interesele naționale să fie subordonate celor supranaționale? Este, oare, posibil așa ceva în principiu? În opinia lui Waltz, *conduita rațională a statelor nu poate duce la rezultatul dorit. Atunci cînd fiecare se gîndește în primul rînd la sine, nimeni nu se v-a gîndi la sistem în totalitate. Cu de la sine putere, problemele nu generează perspective.*

„În decursul veacurilor, statele au trecut printr-o mulțime de schimbări, dar esența relațiilor internaționale a rămas aceeași. Statele por urmări scopuri înțelepte și merituoase, dar ele nu pot determina căile de realizare a acestor scopuri. Problema nu constă în stupiditate sau rea-voință... Confruntîndu-se cu probleme de ordin global, statele se află în situația consimătorilor de rînd, care depind de „tirania deciziilor mărunte”. Statele... pot depăși această dependență numai schimbînd structura lucrurilor cu care se ocupă...”

În condițiile anarhiei, statele sînt nevoite să se bizuie pe propriile puteri. O asemenea situație, însă, comportă riscuri mari, deoarece poți deveni jertfa celui mai puternic ca tine. În sistemul relațiilor internaționale, statul recurge la

forță sau pentru a se apăra, sau pentru a-și asigura un avantaj. Războaiele dintre state pot soluționa doar pentru un anumit timp problema cine este mai puternic la momentul dat, cu reedistribuirea într-un anumit mod a resurselor.

Teoria echilibrului de puteri, după cum s-a mai menționat, reprezintă un element de bază important al realismului, deoarece explică rezultatul politicii externe a statului.

Această teorie reiese din aceea, că statele, fiind subiecte unice, se străduie ca minimum să se mențină (sau să supraviețuiască), iar ca maximum să ajungă la dominație globală. În acest scop, statele își folosesc, mai mult sau mai puțin rațional, resursele de care dispun. Aceste resurse includ următoarele:

1) activitatea la nivel național (sporirea potențialului economic și militar, elaborarea strategiei unei conduite raționale);

2) activitatea la nivel internațional (consolidarea sau extinderea uniunilor cu aliații sau slăbirea coalițiilor adversarilor).

Deoarece ce-a de-a doua resursă presupune ca minimum trei subiecți, teoria echilibrului de puteri este aplicabilă unui sistem care, de asemenea, este compus din cel puțin trei state.

Teoria echilibrului de puteri se construiește pe motivația și activitatea prezumtivă a statelor și demonstrează rezultatul așteptat, și anume formarea echilibrului de puteri. În sens economic este vorba de o microteorie. Sistemul, ca și piața în economie, se formează în rezultatul acțiunii reciproce dintre elementele ce fac parte din el, bazându-se, în plus, pe motivele conduitei lor.

Teoria echilibrului de puteri – este teoria care explică rezultatele la care se ajunge în urma activității necoordonate

a statelor. Ea explică limitările cu care se confruntă toate statele pe arena internațională.

Înțelegerea acestor limitări permite presupunerea (prognozarea) conduitei statelor. Teoria explică *caracterul asemănător al conduitei* unor state asemănătoare. Ea oferă motive pentru așteptarea că conduita statelor va fi îndreptată spre formarea echilibrului de puteri.

Ce înseamnă echilibrarea (manevrarea) în politică? Răspunzînd la această întrebare, Uoltz aduce un exemplu din viața politică a Americii – alegerea de către partide a candidaților la postul de președinte. Dacă timpul acordat pentru nominalizarea candidatului din partea partidului expiră, iar un lider cu o personalitate puternică încă n-a fost găsit, pe scena politică își face apariția un număr mare de pretendenți care manevrează, formează coaliții, luptă cu oponenții lor. Această oscilare, însă, ține doar pînă la nominațizarea liderului. Cum numai devine clar cine este favoritul, aproape toți încetează lupta și încep să-l susțină pe favorit, cîntînd pe anumite foloase în cazul dacă va cîștiga. Pe arena internațională manevrarea și echilibrarea nu încetează niciodată.

Starea actuală a realismului, în opinia lui A.Moravcik, se caracterizează prin faptul că din cele trei principii de bază ale teoriei, majoritatea adeptilor ei sînt fideli doar primei – *statele reprezintă subiecte raționale ce interacționează într-un mediu anarhic*. În legătură cu aceasta în literatură au apărut definiții ale realismului de tipul „realism minimal”, care, în esența sa, prea puțin se deosebește de paradigmele alternative ale relațiilor internaționale, care, de asemenea, sînt fidele „primei porunci” a realismului (teoria lumii democratice, teoriile statelor „agresive”, teoria regimului funcțional, teoria „culturii strategice” etc.). Se cere de remarcat, de asemenea, că o parte a cercetătorilor, care și-au luat numele de realiști (Schnaider, Griko, Zakaria, Schweller,

Van Iver și a.), de fapt s-au îndepărtat de tratările tradiționale ale realismului cu privire la existența intereselor naționale constante, acest fapt fiind consemnat la timpul său de Morgenthau și, mai târziu, de Waltz.

Practic, a devenit generală opinia că odată cu năzuința de a domina trebuie de avut în vedere și alte motive importante. Formarea intereselor naționale la diferite state este influențată, de asemenea, de factorii culturali, istorici etc. În rezultatul împrumuturilor de la școlile alternative ale relațiilor internaționale, realismul contemporan ca teorie de sine stătătoare s-a pomenit sub amenințarea eroziunii. Atenția manifestată față de natura reprezentanților interni ai instituțiilor (împrumuturile din teoria „lumii democratice”), esența intereselor economice, (diverse teorii ale interdependenței economice) și a., ne îndreptătesc să ne întrebăm dacă există, oare, astăzi realști „adevărați”?

Cu toate acestea este important de menționat câteva încercări reușite de a păstra „puritatea” teoriei, îmbogățind-o cu idei tradiționale reluate de la alte curente. De exemplu, analizând cauzele expansionismului american nefiresc (anomalic) de moderat (în comparație cu posibilitățile materiale) de la sfârșitul secolului XIX, Zakaria, a înaintat propunerea de examinare a statului nu ca un tot întreg (ceea ce era caracteristic pentru realism), ci ca un cumul dintre aparatul de stat propriu zis și societate. Totodată, puterea statului pe arena internațională depinde nu numai de resursele pe care le are sau pe care le controlează, ci și de capacitatea aparatului de ridica aceste resurse de la societate. Astfel, Zakaria a reușit nu numai să depășească caracterul unilateral al realismului, care nu lua în considerare factorii interni, ci și să impună un punct de vedere nou asupra puterii statului (nu potențială, ci reală).

Un anumit aport în dezvoltarea abordării neorealiste a relațiilor internaționale aparține lui R.Djerwis, J.Kwester și

S. Van Iver, care propun ca problema războiului și păcii să fie examinată cu luarea în calcul a faptului – *în ce condiții statele devin mai predispuse pentru agresiune*. În opinia acestor reprezentanți ai neorealismului, războaiele devin mai posibile în situația când statele pot conta pe o victorie rapidă și ușoară. În caz contrar, spiritul de colaborare va prevala asupra celui de confruntare. Posesia armei de stăvilire și capacitatea de a te apăra fără a reprezenta o amenințare pentru alții, aduce stabilitate în politica mondială. Nu este întâmplător faptul că Waltz și neorealiștii considerau că SUA și aliații săi în perioada războiului rece s-au aflat în cea mai favorabilă pentru ei situație.

Referitor la organizațiile intenționale, punctul de vedere al neorealiștilor nu se deosebește cu mult de cel al predecesorilor lor ideinici. Organizațiile internaționale erau examinate în calitate de instrumente ale politicii unor state aparte. Rolul lor ca subiecte ale relațiilor internaționale practic nu era recunoscut. Waltz sublinia că *„necesitatea unei teorii care ar nega rolul dominant al statelor în politica mondială s-ar resimți doar în cazul când subiecții guvernamentali ai relațiilor internaționale ar fi în stare să sfideze marile puteri. Deocamdată, însă, simptomele unei asemenea situații nu există”*.

Unul dintre cei mai cunoscuți reprezentanți ai neorealismului contemporan, Gilpin, a încercat o nouă formulă a realismului, reieșind din logica dezvoltării economice.

Gilpin afirmă că *războiul reprezintă un instrument de soluționare a dezechilibrului intervenit în sistemul internațional dintre sistemul structural, instituit în corespundere cu interesele celor care, la vremea lor, l-au creat - și noua redistribuire a puterii*.

Gilpin consideră că sistemul internațional se înființează de cel mai puternic (sau de cei mai puternici), în scopul promovării propriilor interese. Dar, o dată cu sleirea de puteri (declinul) hegemonilor și înălțarea altora, ultimii

nu numai că sînt în stare să schimbe ei sistemul, ci și, mai curînd, vor tinde spre aceasta. Așadar, *istoria este înălțarea și căderea imperiilor și a hegemoniilor, iar războaiele, la rîndul lor, - un mijloc cu ajutorul cărora imperiile și hegemoniile se construiesc, se apără și se distrug.*

Critica concepției lui Gilpin privitor la proveniența războaielor se rezumă la următoarele momente:

1) dacă statul este în stare să provoace un alt stat (mai slab), el o va face numaidecît;

2) unii factori „nu se încadrează” în concepția lui Gilpin (începînd cu sfîrșitul secolului XIX și pînă în anul 1945, SUA era cu mult mai puternică din punct de vedere economic decît Britania, dar nu s-a manifestat agresiv; în anul 1941 Japonia a atacat SUA nu de aceea că ar fi fost mai puternică din punct de vedere economic decît America, ci în virtutea altor cauze);

3) diferența dintre posibilitățile (puterea) statelor poate reprezenta o simplă coincidență la începutul războaielor. Imperiile și statele „de rînd” se întăresc și slăbesc, iar războaiele, în comparație cu aceste cicluri destul de extinse în timp, au loc destul de des și regulat. Examinarea concretă a hegemoniei unor state aparte (britanic sau rus, de exemplu) nu ne permit să afirmăm că înălțările și căderile ar fi inspirat numărul de războaie pe care le-au dus aceste state.

Organski (*teoria transferului de putere - power transition*) menționează că războaiele au loc atunci, cînd posibilitățile statului ambițios ating gradul de lider. Năzuința de a fi primul în toate, duce la război. Prin urmare, *echilibrul puterilor* este premisa directă a războiului, deoarece există o egalitate stabilită. Cercetările efectuate de Organski și Kagler se răsfrîng doar asupra a 2-3 din cele mai puternice state europene (războiul franco-prusac, războiul ruso-japonez, cele două războaie mondiale). Egalitatea aproximativă a Rusiei și Franței de la sfîrșitul secolului XIX nu a condus la război, ci

la formarea alianței (aceeași situație se remarcă și în cazul relațiilor anglo-americane). Așadar, teoria lui Organski uneori "funcționează", alteori nu.

Unul din cei mai consecvenți critici ai realismului, Vasquez, menționează că problema analitică principală a înțelegerii rolului teoriei realismului în formarea politicii externe moderne este legată de *proveniența* realismului ca teorie. În opinia sa, teoria realismului reprezintă nu atât o explicație a politicii mondiale, cât un ansamblu de reflecții și idei diverse cu privire la conduita liderilor țărilor și diplomaților, care s-au impus prin anumite consecințe.

Realismul este memoria colectivă a celor mai crude și mai mari războaie.

Thukydides, Machiavelli, Clausewitz, Morgenthau și alții – toți reacționau la perioadele de războaie și conflicte. Problema, însă, constă în faptul că războaiele au avut loc în toate timpurile și întotdeauna s-au desfășurat aproximativ cu același grad de intensitate. Totodată, nu toate statele dispun de aceeași experiență de purtare a războaielor. Este important de avut în vedere și faptul că războiul, ca instrument al politicii și fenomen politic la modul general în anumite perioade istorice și în anumite regiuni (țări) ale lumii erau inacceptabile. În afară de aceasta, scopurile războaielor, regulile de purtare a lor și chiar motivele ce justifică războiul, în diferite perioade istorice și în diferite țări diferă între ele.

Astfel, interpretarea realistă a războiului ca parte a culturii globale, lecțiile căreia constau în a explica *cum trebuie de pregătit mai bine și de suportat războiul*, și nu cum de-l evitat în genere, este destul de periculoasă. Waskez atenționează asupra faptului că cultura războiului, aidoma culturii vendetei sau duelului, reprezintă o capcană. Aflarea într-un anumit sistem cultural te obligă să recepționezi ideile acestui sistem și să i te conformezi. În acest sens, istoria amintește de un drum cu fâgașul distrus, ceea ce înseamnă imposibilitatea

evitării coliziunii pentru cel care a nimerit pe el. Realismul ignoră conduita pacifistă și, practic, o explică doar prin prisma fricii. Prin urmare, problema constă în căutarea drumului care ar menține și întări pacea.

Surse:

Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. - 166 с., стр. 33-70.

Literatura:

1. Арон Раймон, *Мир и война между народами.* / Под общей ред. Канд. полит. наук Даниленко В. И. – Москва, «НОТА БЕНЕ», 2000.

2. Арцибасов И.Н., Егоров С.А., *Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия.* - Москва, 1989.

3. Бжезинский З., *Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы.* - Москва, "Международные отношения", 1998.

4. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений».* - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

5. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику.* Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.

6. Гроций Г., *О праве войны и мира.* - Москва, Госюриздат, 1956.

7. Дмитриев А.В., *Конфликтология: учебное пособие.* - Москва, «Гардарики», 2001.

8. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством.* Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.

9. Жакье, Бернар, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие.* - Н. Новгород, Изд. Нижегородского ун-та, 1997.

10. Зеркин Д.П., *Основы конфликтологии: Курс лекций.* - Ростов н/Д, 1998.

11. *История политических и правовых учений.* / Под ред. О.Э.Лейста. - Москва, «Юридическая литература», 1997.
12. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах.* - Москва, «Международные отношения», 2000.
13. Клаузевиц К., фон, *О войне. В 2 т.* - Москва, «Издательство АСТ», Спб., “Terra Fantastica”, 2002.
14. Макиавелли Н., *О военном искусстве* / Пер. с итал. Вступит. Ст. и примеч. Р. Светлова. - Спб, «Амфора», 1999.
15. Панарин А.С., *Ревани истории: российская стратегическая инициатива в XXI веке.* - Москва, «Логос», 1998.
16. Сенарклен П. Де., «Реалистическая» парадигма и международные конфликты//»Международный журнал социальных наук», № 3, 1991.
17. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. - Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
18. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории.* - Москва, «Прогресс», 1995.
19. Фокуяма Ф., *Конец истории?//»Вопросы философии»,* 1990, № 3.
20. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка*//Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.
21. Цыганков П.А., *Теория международных отношений.* - Москва, «Гардарики», 2002.
22. Brădescu, Faust, *Doctrina politică /Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu* - Ed. a 2-a, Vol. 1: *Drept și politică internațională*, București, Editura „Majadahonda”, 1999.
23. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților.* - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.
24. Datcu, Ion, *Istoria relațiilor internaționale și a diplomației*, București, 1991.
25. Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1997.
26. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* /Trad. de Horațiu Stamatina, Iași, Editura POLIROM, 1999.

27. Huntington, Samuel P., *Superputerea singuratică.*//Politica Externă, Revistă a Societății Academice din România, Anul III, Numărul 7-8, toamna-iarna 1999-2000.
28. Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Vintage Books, New York, 1989.
29. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, 1977.
30. Morgenthau, Hans, *Politica entre las Naciones. La lucha por el poder y la paz*, Grupo Editor Latinoamericano, Buenos Aires, 1986.
31. Naudon, Carlos y Sepulveda, Alberto, *Introduccion a la Politica Mundial*, Ediciones Chileamerica-Cesoc, Santiago, Chile, 1998.
32. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
33. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy, rev. ed.*, London: Frances Pinter, 1980.
34. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
35. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
36. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
37. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond.* – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
38. Waltz, Kenneth, *Man, the State and War*, Columbia University Press, New York, 1959.
39. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, Editura ARC, 1998.

FORMAREA NOULUI SISTEM AL RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE⁴⁶

- 9.1. *Noțiunea de sistem al relațiilor internaționale*
- 9.2. *Noua hartă politică a lumii*
- 9.3. *Procesele globalizării politice și economice*
- 9.4. *Parametrii noi ai securității militare*
- 9.5. *Cosmopolitizarea politicii mondiale*

9.1. NOȚIUNEA DE SISTEM AL RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Proporțiile globale și caracterul radical al schimbărilor din zilele noastre în viața politică, economică și spirituală a comunității mondiale, în sfera securității militare, ne permit să avansăm prezumția cu privire la formarea unui nou sistem al relațiilor internaționale, care se deosebește de cele ce au funcționat în decursul secolului încheiat, iar în multe privințe chiar și de sistemul clasic lansat prin Pacea din Westfalia.

În literatura universală și cea națională s-a format o atitudine mai mult sau mai puțin constantă față de

---

⁴⁶ Цыганков П.А., *Теория международных отношений: Учеб. пособие.* – Москва, «Гардарики», 2002. – 590 с., стр. 167-173; *Современные международные отношения. Учебник* / Под. ред. А.В. Торкунова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 584 с., с. 32-55.

sistematizarea relațiilor internaționale în raport de conținutul lor, componența participanților, forțelor motrice și legităților. Se consideră că realitățile internaționale (interstatale) ca atare au luat ființă în perioada formării statelor naționale în spațiul relativ amorf al Imperiului Roman. Ca punct de pornire se consideră sfârșitul „războiului de treizeci de ani” din Europa și încheierea Păcii din Westfalia în 1648. Din acele timpuri îndepărtate și pînă în zilele noastre, întreaga perioadă de 350 de ani a relațiilor internaționale este interpretată de mulți cercetători ca o istorie integră a sistemului de relații internaționale westfalez. Subiectele dominante ale acestui sistem sînt statele suverane. În sistem lipsește un arbitru suprem, de aceea statele sînt independente în promovarea politicii interne în limitele hotarelor lor naționale și în principiu sînt egale în drepturi. Suveranitatea presupune neamestecul în treburile interne ale altui stat. Cu timpul, statele au elaborat un cod de reguli bazate pe aceste principii, reglementînd relațiile internaționale – dreptul internațional.

Maloritatea savanților sînt de părerea că forța motrice a sistemului relațiilor internaționale din Westfalia o constituie concurența dintre state: unele se străduiau să-și extindă influența, altele să nu admită așa ceva. Coliziunile dintre state erau impulsionate de faptul că interesele naționale, considerate vitale de unele state, intrau în conflict cu interesele naționale ale altor state. Deznodămîntul acestei concurențe, de regulă, era determinat de raportul de puteri dintre state sau alianțele din care ele făceau parte și la care aderaseră pentru a-și realiza scopurile pe care le urmăreau în politica externă. Instituirea echilibrului sau a balanței consemna începutul unei perioade de relații pașnice stabile, în timp ce dereglarea echilibrului de puteri în ultimă instanță ducea la război cu restabilirea acestuia într-o configurație nouă, reflectînd gradul crescut de influență al unor state din contul altora. Esența acestui sistem devine clar prin

comparare cu mișcarea bilelor de biliard. Statele se ciocnesc între ele formînd configurații ce se schimbă, după care se mișcă din nou într-o luptă fără de capăt pentru influență și securitate. În această situație principiul de bază este propriul folos, iar criteriul de bază - forța.

Epoca (sau sistemul) relațiilor internaționale din Westfalia este repartizată în cîteva etape (sau subsisteme), unite între ele prin legitățile demonstrate mai sus, dar care se deosebesc una de alta prin particularități caracteristice perioadei concrete în relațiile dintre state. De regulă, istoricii evidențiază cîteva subsisteme ale sistemului din Westfalia, care deseori sînt examinate ca fiind de sine stătătoare: sistemul concurenței preponderent anglo-franceze din Europa și lupta pentru colonii din secolele XVII-XVIII; sistemul „concertului european al națiunilor” sau al Congresului de la Viena din secolul XIX; sistemul mai global din punct de vedere geografic Versailles-Washington dintre cele două războaie mondiale; în sfîrșit, sistemul războiului rece sau, în definiția unor savanți, de la Ialta-Potsdam. Precum se vede, în jumătatea a două a anilor 80 - începutul anilor 90 ai secolului XX în sfera relațiilor internaționale au avut loc schimbări cardinale, care ne permit să vorbim despre sfîrșitul războiului rece și apariția unor noi legități formatoare de sisteme. La ora actuală problema principală constă în conținutul acestor legități, în specificul etapei noi în comparație cu cele vechi, în încadrarea acestui specific în sistemul general de la Westfalia sau în deosevirile sale în raport cu acest sistem, în modul prin care poate fi configurat noul sistem al relațiilor internaționale. Majoritatea specialiștilor în problemele de politică internațională apreciază ca linie demarcatoare între războiul rece și etapa actuală a relațiilor internaționale - schimbările politice din toamna anului 1989 în statele Europei Centrale, simbolul cărora se consideră căderea zidului de la Berlin. În

majoritatea monografiilor, articolelor, conferințelor, cursurilor de lecții consacrate proceselor actuale, sistemul formator al relațiilor internaționale sau al politicii mondiale este remarcat ca fenomen specific perioadei „de după războiul rece” (post-cold war). O asemenea definiție atrage atenția asupra a ceea ce nu există la etapa dată în comparație cu cea precedentă. Trăsăturile esențiale evidente ale sistemului pe cale de apariție, în comparație cu cel din trecut, constau în excluderea opoziției politico-ideologice dintre „anticomunism” și „comunism” în legătură cu dispariția vertiginoasă și aproape definitivă a ultimului, precum și a restrîngerii confruntării dintre blocurile militare formate în anii războiului rece în jurul celor două poluri – Washingtonului și Moscovei. O asemenea definiție reflectă la fel de neadecvat esența noii politici mondiale, cum, pe vremuri, formula „perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial” nu elucida calitatea nouă a legităților în curs de formare ale războiului rece. De aceea, analizînd etapa actuală a relațiilor internaționale și încercînd să pronosticăm evoluția lor, s-ar cere de luat în considerare procesele calitativ noi ce apar sub influența condițiilor schimbate ale vieții internaționale.

În ultimul timp tot mai des se fac auzite anumite lamentări pesimiste precum că noua situație internațională este mai puțin stabilă și previzibilă, ba chiar mai periculoasă decît cea din deceniile trecute. Într-adevăr, contrastele distincte ale războiului rece apar mai clare decît semitonurile variabile ale noilor relații internaționale. În afară de aceasta, războiul rece ține de domeniul trecutului, reprezentînd o epocă ce se pretează unei analize negrăbite din partea istoricilor, în timp ce noul sistem abia naște, evoluția sa putînd fi doar intuită în baza unei informații deocamdată destul de sumare. Această problemă devine și mai dificilă dacă, străduindu-ne să deslușim viitorul, vom reieși din

legitățile specifice ale sistemului din trecut. Parțial, acest lucru de confirmă prin faptul că știința despre relațiile internaționale, care operează prin metodologia explicării sistemului din Westfalia, s-a dovedit incapabilă să prevadă prăbușirea comunismului și sfârșitul războiului rece. Situația se agravează și mai mult prin faptul, că schimbul de sisteme nu se produce brusc, ci treptat, în procesul luptei dintre nou și vechi. Se impune concluzia că senzația accentuată de nestabilitate și pericolozitate este generată și ea de caracterul nestatornic al unei luni încă noi și enigmatice.

9.2. NOUA HARTĂ POLITICĂ A LUMII

Analizînd noul sistem al relațiilor internaționale, se prea poate că ar trebui să reieșim din aceea, că sfârșitul războiului rece, în principiu, a pus capăt procesului de perfectare al unei comunități mondiale unice. Calea parcursă de omenire începînd cu izolarea continentelor, regiunilor, civilizațiilor și popoarelor prin coagularea colonială a lumii, extinderea comerțului, cataclismele celor două războaie mondiale, ieșirea în masă pe arena internațională a statelor ce s-au eliberat de colonialism, mobilizarea de către taberele adverse a resurselor din toate colțurile lumii în anii de opoziție ai războiului rece, ridicarea gradului de compactivitate a planetei în rezultatul revoluției tehnico-științifice, s-a finalizat, în sfârșit, cu prăbușirea „cortinei de fier” dintre Est și Vest, cu transformarea lumii într-un organism unic sprijinit pe un ansamblu de principii și legități ale dezvoltării părților sale separate. Consecutiv, comunitatea mondială se transformă într-o realitate anume de asemenea natură. De aceea, în ultimul timp, o atenție sporită se acordă problemelor interdependenței și globalizării lumii, numitorului comun al componentelor naționale ale politicii mondiale. După cum se vede, anume

analiza acestor tendințe transcendente universale poate reprezenta mai veridic schimbările ce au loc în politica mondială și în sistemul relațiilor internaționale.

În opinia inui și savanți și politicieni, dispariția excitantului ideologic al politicii mondiale generat de controversa „comunism-anticomunism” permite revenirea la structura tradițională a relațiilor dintre statele naționale, specifică pentru etapele mai timpurii ale sistemului din Westfalia. În acest caz, căderea bipolarității presupune formarea lumii multipolare, polurile căreia urmează să devină cele mai puternice state, care s-au eliberat de limitările impuse ale disciplinei corporative în rezultatul dezintegrării celor două blocuri, lumi sau comunități. Henry Kissinger, cunoscut savant și fost secretar de stat al SUA, în una din ultimele sale monografii „Diplomația” prezice că formarea relațiilor internaționale din anii de după terminarea războiului rece vor aminti tot mai mult de politica europeană a secolului XIX, când interesele naționale tradiționale și schimbările raportului de puteri dictau regulile jocului diplomatic, formarea și destrămarea alianțelor, schimbarea sferelor de influență. E.M.Primakov, membru corespondent al Academiei de Științe din Rusia, acordă o atenție sporită fenomenului multipolarității. De remarcat, că adepții doctrinei multipolarității operează cu categorii împrumutate din trecut - „mare stat”, „sfere de influență”, „echilibrul puterilor” etc. Ideea de multipolaritate a devenit una din ideile centrale ale programelor de partid și de stat ale RPC, deși accentul în ele se pune, mai curînd, nu atît pe încercările de reflectare adecvată a esenței noii etape în relațiile internaționale, ci pe sarciniile de combatere a hegemoniei reale sau imaginare, neadmiterii formării lumii unipolare în frunte cu Statele Unite ale Americii. În literatura occidentală, ca și în declarațiile unor persoane americane oficiale, deseori se

vorbește despre „liberalismul individual al SUA”, adică despre unipolaritate.

Într-adevăr, la începutul anilor 90, dacă examinăm situația din punct de vedere geopolitic, harta lumii a suferit schimbări esențiale. Desființarea Pactului de la Varșovia, a Consiliului Ajutorului Economic Reciproc au pus capăt dependenței statelor Europei Centrale și de Est față de Moscova, transformându-le în actori independenți ai politicii europene și mondiale. Desființarea Uniunii Sovietice a schimbat în mod principal situația geopolitică din spațiul euroasiatic. Într-o măsură mai mare sau mai mică, în ritmuri diferite, noile state din spațiul postsovietic își completează cu un conținut real suveranitatea, formându-și propriile complexe de promovare a intereselor naționale, politicii externe, devenind, nu numai din punct de vedere teoretic, ci și realmente, subiecte ale relațiilor internaționale. Segmentarea spațiului postsovietic în cinsprezece state suverane a schimbat situația geopolitică și pentru statele vecine, care anterior colaborau doar cu o singură Uniune Sovietică, de exemplu China, Turcia, țările Europei Centrale și de Est, țările Scandinave. S-au schimbat nu numai „echilibrele de puteri” locale; a crescut brusc ansamblul de variații în relațiile dintre state. Desigur, Federația Rusă rămîne și mai departe cel mai puternic stat din spațiul postsovietic, ba chiar și din cel euroasiatic. Totodată, potențialul ei nou, destul de limitat în comparație cu al fostei Uniuni Sovietice (dacă este oportună o asemenea comparație), din punct de vedere teritorial, al populației, greutateii specifice a economiei și vecinătății geopolitice, impune un model nou de conduită în problemele internaționale, dacă le examinăm din punctul de vedere al „echilibrului de puteri” multipolar.

Schimbările geopolitice de pe continentul euroasiatic în rezultatul reunificării Germaniei, dezintegrării fostei

Iugoslaviei, Cehoslovaciei, orientării prooccidentale a majorității țărilor din Europa Centrală și de Est se suprapun peste o anumită încordare europocentristă a structurilor integraționiste vesteuropene, reliefaarea într-un șir de state europene a dispozițiilor care nu întotdeauna coincid cu linia strategică a SUA. Dinamica creșterii economice a Chinei alăturată activizării politicii sale externe, identificarea de către Japonia a unui loc mai independent în politica mondială, corespunzător ponderii sale economice, impulsionează situația geopolitică din Zona Asia-Pacific. Creșterea obiectivă a greutateii specifice a Statelor Unite în gestionarea problemelor globale în anii de după războiului rece și dezintegrarea Uniunii Sovietice, într-o anumită măsură este nivelată prin gradul crescut de independență al altor „poluri” și a unei anumite intensificări a dispozițiilor izolaționiste din societatea americană.

În condițiile noi legate de sfârșitul opoziției dintre cele două „lagăre” din anii războiului rece, s-au schimbat și coordonatele politicii externe ale unui grup considerabil de state, care anterior făcuseră parte din „lumea a treia”. Și-a pierdut din importanță mișcarea de neaderare, a sporit dezintegrarea Sudului și gradul diferențiat al atitudinii din partea grupurilor și a unor state aparte ce și-au făcut apariția în rezultatul acestui fapt, față de Nord, care de asemenea nu este monolitic.

O altă dimensiune a multipolarității poate fi considerat regionalismul. Cu toată multitudinea de aspecte, a timpurilor de dezvoltare și gradului diferit de integrare, grupările regionale contribuie prin specificul lor la schimbarea hartei geopolitice a lumii. Adepții școlii „civilizate” sînt predispuși să examineze multipolaritatea sub unghiul de vedere al reciprocității sau ciocnirii blocurilor cultural-civilizatoare. În opinia celui mai cunoscut reprezentant al acestei școli, savantului american Samuel

Huntington, bipolaritatea ideologică din epoca războiului rece va fi înlocuită cu ciocnirea multipolarității blocurilor cultural-civilizatoare: occidental - iudaico-creștin, islamist, confucianist, slaveano-ortodox, hinduist, nipon, latino-american și, posibil, african. Într-adevăr, procesele regionale evoluează pe fondalul unor civilizații diferite. Dar, eventualitatea divizării comunității mondiale anume în baza acestui criteriu la ora actuală pare destul de abstractă și, deocamdată, nu se confirmă prin realități instituționale sau de ordin politic cât de cât concrete. Chiar și contrapunerea dintre „fundamentalismul” islamic și civilizația occidentală cu timpul începe să piardă din acuitatea sa.

Mai materializat este regionalismul economic în ipostaza Uniunii Europene cu un grad înalt de integrare, a altor formațiuni regionale cu un grad diferit de integrare - Cooperarea Economică din Zona Asia-Pacific, comunitatea Statelor Independente, ASEAN, Zona Nord-Americană a Comerțului liber, structurile analogice ce își fac apariția în America Latină și în Asia Meridională. Fie și puțin schimbat, dar își păstrează importanța organisme politice regionale, de exemplu, Organizația Statelor Latino-americane, Organizația Unității Africane etc. Ele se completează cu alte structuri interregionale multifuncționale, cum ar fi parteneriatul nordatlantic, ligamentul SUA-Japonia, structura tripartită America de Nord - Europa Occidentală - Japonia sub forma „celor șapte state”, la care treptat aderă și Federația Rusă.

Rezumînd cele expuse, în perioada de după terminarea războiului rece, harta geopolitică a lumii a suferit schimbări esențiale. Totodată multipolaritatea explică mai curînd forma, decît esența noului sistem al relațiilor internaționale. Înseamnă, oare, multipolaritatea, reanimarea în deplină măsură a forțelor motrice tradiționale ale politicii mondiale și motivarea conduitei subiecților ei în arena

internațională, caracteristică într-o măsură mai mare sau mai mică pentru toate etapele sistemului din Westfalia?

Evenimentele din ultimii ani deocamdată nu confirmă o asemenea logică a lumii multipolare. În primul rând, Statele Unite se comportă cu mult mai reținut decît și-ar putea permite reieșind din logica echilibrului de puteri și al locului deținut în domeniile economic, tehnologic și militar. În al doilea rând, avînd în vedere o anumită autonomizare a polurilor, în lumea occidentală nu se întrezărește apariția unor linii demarcatoare cît de cît radicale de contrapunere între America de Nord, Europa și Zona Asia-Pacific. În pofida unei anumite creșteri a nivelului retoricii antiamericane în mediul elitelor politice ruse și chineze, interesele de ordin mai fundamental ale ambelor state le împing spre continuarea relațiilor cu Statele Unite. Extinderea NATO nu a intensificat tendințele centrifuge în CSI, ceea ce ar fi fost de așteptat conform legilor lumii multipolare. Analiza relațiilor reciproce dintre membrii Consiliului de Securitate al ONU, „celor opt state” ne mărturisește că suprafața intereselor ce coincid este cu mult mai largă decît spațiile divergente, indiferent de dramatismul exterior al acestora din urmă.

Reieșind din cele spuse, se poate de presupus că conduita comunității mondiale resimte influența noilor forțe motrice, care se deosebesc de cele care acționau anterior în cadrul tradițional al sistemului din Westfalia. Pentru a verifica această teză, ar fi rațional de supus examinării factorii noi care încep să-și exercite influența asupra conduitei comunității mondiale.

9.3. PROCESELE DE GLOBALIZARE A POLITICII ȘI ECONOMIEI

9.3.1. *Globalizarea mecanismelor social-politice*

La intersecția anilor 80-90, s-a produs o schimbare calitativă a spațiului social-politic mondial. Renunțarea de către popoarele Uniunii Sovietice, a majorității altor state ale fostei „comuniuni socialiste” la sistemul orînduirii de stat bazate pe un singur partid politic și la economia centralizată planificată în folosul democrației de piață, a consemnat încetarea, în linii generale, a opoziției globale dintre sistemele social-politice antagoniste și consolidarea esențială a greutății specifice a societăților deschise în politica mondială. Trăsătura unicală în istorie a autolichidării comunismului constă în caracterul pașnic al acestui proces, care nu a fost însoțit, cum se întîmpla de obicei în cazul unei schimbări atît de radicale a orînduirii social-politice, prin cataclisme cît de cît grave cu caracter militar sau revoluționar. Pe o parte considerabilă a spațiului euroasiatic – în Europa Centrală și de Est, de asemenea pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice - în principiu s-a ajuns la un consens în folosul formei democratice de orînduire social-politică. În cazul finalizării cu succes a procesului de reformare a acestor state, în primul rînd a Rusiei (avînd în vedere potențialul ei), în cadrul societăților deschise pe o mare parte a emisferei nordice – în Europa, America de Nord, Euroasia – se va forma o comuniune de popoare ce vor exista în baza unor principii social-politice și economice asemănătoare, confesînd valori compatibile, inclusiv în abordarea proceselor politicii mondiale globale.

O consecință firească a sfîrșitului, în parte considerabilă, a opoziției dintre cele două „lumi” a fost diminuarea, iar în consecință și excluderea sprijinului

acordat regimurilor totalitare – clienți ai ambelor tabere ce se aflau în stare de opoziție în anii războiului rece în Africa, America Latină, Asia. Deoarece una din calitățile principale ale acestor regimuri pentru Est și Vest consta în, respectiv, orientarea lor „anticomunistă”, o dată cu încetarea opoziției dintre antagoniștii principali ele și-au pierdut importanța ca aliați ideologici și, în rezultat, au fost lipsite de susținerea materială și politică. Căderea unor regimuri aparte de asemenea tip în Somali, Liberia, Afganistan a precedat dezintegrarea acestor state și războiul civil. Majoritatea altor țări, însă, de exemplu Etiopia, Nicaragua, Zair, au preferat îndepărtarea de autoritarism. Acest lucru a redus și mai mult din aria mondială a acestuia.

De anii 80, mai ales de jumătatea a doua a lor, este legată extinderea procesului, fără a fi condiționat în mod direct de terminarea războiului rece, de democratizare pe toate continentele. Brazilia, Argentina, Cili au trecut de la formele militar-autoritare la cele parlamentare de guvernare. Ceva mai târziu aceeași tendință s-a remarcat și în America Centrală. Reprezentativ pentru rezultatele acestui proces este faptul că 34 de conducători care au participat la întâlnirea la nivel înalt din decembrie 1994 (Cuba nu a fost invitată) a țărilor Americii de Nord și de Sud au fost aleși pe cale democratică de către cetățeni în calitatea de lideri ai țărilor lor. Procese analogice de democratizare, firește, cu specific asiatic, se observă în aceeași perioadă de timp în Zona Asia-Pacific – în Filipine, Taiwan, în GOREEA de Sud, Thailanda. În 1988, guvernul ales a înlocuit regimul militar din Pakistan. Un val de proporții spre democrație, nu numai pentru continentul african, a generat renunțarea RAS de la politica apartheidului. În alte țări ale Africii adandonarea autoritarismului se desfășura în timpuri mai moderate. Totuși, căderea celor mai odioase regimuri dictatoriale din Etiopia, Uganda, Zair, avansarea reformelor democratice în

Hana, Bening, Chenia, Zimbabwe mărturisesc că valul democratizării nu a ocolit nici acest continent.

E necesar de menționat, că democrația se caracterizează prin diverse etape de maturizare. Acest lucru se vede cu claritate în evoluția societăților democratice, începînd cu revoluțiile franceză și americană și pînă în zilele noastre. Formele primare ale democrației prin alegeri periodice în bază de multipartidism, de exemplu, într-un șir de state africane sau în unele din noile state independente de pe teritoriul fostei URSS, se deosebesc în măsură considerabilă de formele mature ale democrației, să zicem, de tip occidental. Sînt imperfecte chiar și cele mai evolute democrații, dacă e să reieșim din definiția dată democrației de Lincoln: „*Guvernarea poporului, aleasă de popor și făurită de popor*”. Este evident, însă, și faptul că între varietatea democrațiilor și autoritarism există și o linie demarcatoare, care identifică deosebirea calitativă a politicii interne și externe a societăților situate pe ambele părți ale ei.

Procesul global de schimbare a modelelor social-politice de la sfîrșitul anilor 80 - începutul anilor 90 se desfășura în diferite state de pe poziții inițial diferite, cu diverse măsuri de adîncimi, într-un șir de cazuri rezultatele fiind neunivoce și nu întotdeauna existînd o garanție fermă împotriva reanimării autoritarismului. Însă proporțiile acestui proces, evoluția sa concomitentă în mai multe țări, faptul că pentru prima dată în istorie extinderea democrației depășește o jumătate de omenire și de teritoriu al globului pămîntesc, cuprinzînd, principalul, statele cele mai puternice din punct de vedere economic, tehnico-științific și militar - acești indici ne vorbesc despre schimbarea calitativă a cîmpului social-politic al întregii comunități mondiale. Forma democratică de organizare a societății nu a anulat contradicțiile, iar în unele cazuri nici situațiile conflictuale acute dintre statele respective. De exemplu, funcționarea la ora actuală în India

și Pakistan, în Grecia și Turcia a formelor parlamentare de guvernare nu exclude tensiunea periculoasă în relațiile dintre ele. Distanța considerabilă parcursă de Rusia de la comunism la democrație nu exclude divergențele acesteia cu relațiile cu statele europene și SUA, de exemplu, în problemele extinderii NATO sau a aplicării forței militare împotriva regimurilor lui Saddam Hussein sau Slobodan Miloșevici. E o realitate, însă, că în decursul întregii istorii statele democratice niciodată nu au luptat între ele.

Multe, desigur, depind de înțelegerea pe care o acordăm noțiunilor de „democrație” și „război”. În mod obișnuit, un stat este considerat democratic dacă puterile sale executivă și legislativă se formează pe calea alegerilor competitive. Aceasta înseamnă că la asemenea alegeri participă cel puțin două partide independente unul de altul, stipulând dreptul de vot pentru cel puțin o jumătate a populației mature, cu cel puțin o trecere constituțională pașnică a puterii de la un partid la altul. Spre deosebire de incidentele, crizele, războaiele civile - războaiele internaționale se consideră acele acțiuni militare dintre state, a căror pierderi în luptă au fost mai mari de 1000 de oameni.

Cercetarea tuturor excepțiilor ipotetice din această legitate în decursul întregii istorii mondiale, de la războaiele dintre Siracusa și Atena din secolul V p.e.n. pînă în zilele noastre, confirmă că democrațiile luptă împotriva regimurilor autoritare, deseori inițiind asemenea conflicte, dar niciodată n-au împins contradicțiile dintre statele democratice pînă la război. Trebuie să recunoaștem, că există anumite temeuri pentru scepticismul celor care indică asupra faptului că în anii sistemului din Westfalia interacțiunea statelor democratice a fost relativ restrînsă și asupra relațiilor pașnice dintre ele influența opoziția comună a forțelor superioare sau egale a grupului de state autoritare.

Încă nu este suficient de clar cum se vor comporta între ele statele democratice în cazul lipsei sau a diminuării calitative a amenințării din partea statelor autoritare.

Dacă, totuși, legitatea interacțiunii pașnice dintre statele democratice nu va fi încălcată în secolul XXI, în asemenea caz extinderea ce are loc în prezent a democrației va consemna și extinderea zonei globale a păcii. În aceasta, după cum se pare, constă prima și cea mai importantă deosebire calitativă dintre noul sistem pe cale de formare al relațiilor internaționale și sistemul clasic din Westfalia, în cadrul căruia predominarea statelor autoritare determina periodicitatea războaielor atât dintre ele, cât și cu participarea statelor democratice.

Schimbarea calitativă a raportului dintre democrație și autoritarism în proporții globale a servit cercetătorului american F.Fukuyama ca motiv pentru proclamarea victoriei definitive a democrației și concluziei în acest sens a „încheierii istoriei” ca luptă dintre formațiile istorice. Cu toate acestea, așa cum se prezintă lucrurile, proporțiile mari ale evoluției democrației la răscrucea dintre secole încă nu înseamnă victoria ei definitivă. Comunismul, ca sistem social-politic, deși cu anumite schimbări, s-a păstrat în China, Vietnam, Coreea de Nord, Laos, în Cuba. Moștenirea sa se resimte într-un șir de state ale fostei Uniuni Sovietice, în Serbia.

Cu excepția, poate, a Coreei de Nord, în toate celelalte foste țări socialiste se implementează elementele economiei de piață, aceste țări, într-un fel sau altul, fiind absorbite treptat de sistemul economic mondial. Practica relațiilor unor state comuniste ce s-au păstrat cu alte state se reglementează mai curînd în baza principiilor „coexistenței pașnice”, decît a „luptei de clasă”. Încărcătura ideologică a comunismului se răsfrînge într-o măsură mai mare pe plan intern, pe cînd în sfera politicii externe tot mai des predomină pragmatismul.

Reformarea economică parțială și transparența relațiilor economice externe deșteaptă la viață forțe sociale care solicită extinderea corespunzătoare a libertăților politice. Totodată, sistemul predominant monopartid acționează în sens opus. În rezultat se observă efectul „scrînciobului” ce se mișcă de la liberalism spre autoritarism și invers. În China, de exemplu, pe linia unei asemenea oscilații s-au declanșat reformele economice pragmatice ale lui Deng Xiaoping urmate de reprimarea prin forță a manifestațiilor studenților din piața Tiananmen, apoi de noul val al liberalizării spre „strîngerea șurubului” și din nou spre reformele pragmatice.

În sfera autoritară mai rămîne un număr considerabil de state, modelul social-politic al cărora se caracterizează sau prin inerția dictaturile personale, ca, de exemplu, în Irak, Liban, Siria sau prin anomalia formelor medievale de guvernare orientală îmbinate cu procesul tehnologic din Arabia Saudită, statele Golfului Persic, unele state din Mahrib. În această situație, primul grup se află în stare de confruntare ireconciliabilă cu democrația, în timp ce al doilea este gata să colaboreze cu ea pînă în momentul cînd aceasta va încerca să afecteze statutul social-politic instituit în aceste țări. Structurile autoritare, deși într-o formă modificată, s-au consolidat într-un șir de state postsovietice, de exemplu în Turkmenia.

Un loc aparte în mediul regimurilor autoritare revine țărilor „statalității islamice” de natură extremistă - Iranul, Sudanul, Afganistanul. Potențialul lor unic al influență asupra politicii mondiale se alimentează de către mișcarea internațională a extremismului politic islamic, cunoscut sub denumirea nu într-un mod corectă de „fundamentalism islamic”. Acest curent revoluționar-ideologic care respinge democrația occidentală ca mod de viață a societății și care admite teroarea și violența ca mijloc de realizare a doctrinei „statalității islamice”, în ultimii ani cunoaște o răspîndire

largă în rîndul statelor cu un procent înalt de populație musulmană.

Spre deosebire de regimurile comuniste care s-au mai păstrat și care (cu excepția Coreei de Nord) caută căi de apropiere cu statele democratice cel puțin în sfera economică și încărcătura ideologică a cărora începe să se stingă, extremismul politic islamic este dinamic, poartă un caracter de masă și reprezintă o amenințare reală pentru stabilitatea regimurilor din Arabia Saudită, țările Golfului Persic, unor state din Maghreb, Pakistan, Turcia, Asia Centrală. Firește, avînd în vedere proporțiile provocării extremismului politic islamic, comunitatea mondială trebuie să respecte simțul măsurii, luînd în considerare opoziția manifestată față de el în lumea islamică, de exemplu, din partea structurilor civile și militare din Algeria, Egipt, dependența țărilor noii statalități ilamice de economia mondială, precum și o anumită eroziune a extremismului din Iran.

Menținerea și posibilitatea creșterii numărului de regimuri autoritare nu exclude eventualitatea confruntărilor militare atît între ele, cît și cu lumea democratică. După toate probabilitățile, anume în sectorul regimurilor autoritare și în zona de tangență a acestora cu lumea democrației pot avea loc în viitor cele mai periculoase procese, cu posibile conflicte militare. Nu este scutită de perspectiva conflictelor nici zona „gri” a statelor care au renunțat la autoritarism, dar care încă nu și-au încheiat reformările democratice. Cu toate acestea, tendința comună ce s-a manifestat reliefant în ultimul timp, mărturisește totuși despre schimbarea calitativă a cîmpului social-politic global în avantajul democrației, precum și despre faptul că autoritarismul duce lupte istorice de ariergardă. Firește, examinarea dezvoltării de mai departe a relațiilor internaționale trebuie să se sprijine pe o analiză mai minuțioasă a legităților relațiilor dintre statele care au atins deferite stadii ale maturității democratice, a influenței

cursului predominant al democrației în lume asupra conduitei regimurilor autoritate etc.

9.3.2. Globalizarea sistemului economic mondial

Proporționale mutațiilor social-politice sînt și schimbările ce au loc în sistemul economic mondial. Abdicarea principială a majorității țărilor socialiste de la economia centralizată planificată a însemnat includerea la scară mare în anii 90 a potențialului și piețelor acestor țări în sistemul global al economiei de piață. Este adevărat, nu era vorba despre încetarea opoziției dintre două blocuri aproximativ egale, ca în domeniul militaro-politic. Structurile economice ale socialismului niciodată n-au reprezentat o concurență cît de cît importantă pentru sistemul economic occidental. La sfîrșitul anilor 80 cota țărilor-membre ale CER la produsul brut mondial alcătuia circa 9%, iar a țărilor capitaliste dezvoltate industrial - 57%. Cea mai mare parte a economiei „lumii a treia” se orienta spre valorile economiei de piață. Respectiv, procesul de includere a fostelor economii socialiste în sistemul economic mondial avea mai curînd o importanță de perspectivă și simboliza încheierea formării sau restabilirii la un nivel nou a sistemului economic global unic. Totodată, schimbările calitative se acumulas în sistemul de piață încă din perioada de pînă la terminarea războiului rece.

În anii 80 în lume s-a conturat o largă erupție spre liberalizarea economiei mondiale - restrîngerea tutelei de stat asupra economiei, acordarea unei libertăți mai mari inițiativei private în interiorul țărilor și renunțarea la protecționism în relațiile cu partenerii străini, ceea ce, este adevărat, nu excludea ajutorul din partea statului în cazul ieșirii pe piața mondială. Anume acești factori au asigurat economiei unui șir de țări, de exemplu Singapurului, Hong-

Kongului, Taiwanului, Coreei de Sud, timpurile unei creșteri spectaculoase. În opinia mai multor economiști, criza ce s-a abătut în ultimul timp asupra unui șir de țări din Asia sud-estică, a fost o consecință a „supraîncălzirii” economiilor în rezultatul creșterii lor rapide în condițiile păstrării structurilor politice arhaice, care desfigurau liberalizarea economică. Reformele economice din Turcia au contribuit la modernizarea vertiginoasă a acestei țări. La începutul anilor 90 procesul de liberalizare cuprinde țările Americii Latine – Argentina, Brazilia, Chile, Mexic. Renunțarea la planificarea centralizată, privatizarea marilor bănci și a întreprinderilor de stat, diminuarea tarifelor vamale au permis acestor țări să-și accelereze creșterea economică, acupînd locul doi după țările Asiei Orientale. În același timp, reforme analogice, deși cu un caracter mai puțin radical, încep să-și facă drum în India. Anii 90 devin fertili prin rodul perceptibil al deschiderii către lume a economiei Chinei.

O consecință logică a acestui proces a fost activizarea esențială a interacțiunii internaționale a economiilor naționale. Timpurile creșterii comerțului internațional depășesc timpurile creșterii economice interne. La ora actuală mai mult de 15% ale produsului brut mondial se realizează pe piețele externe. Implicarea în comerțul internațional s-a transformat într-un factor universal considerabil al creșterii prosperității comunității mondiale. Încheierea în 1994 a runde de la Uruguay a GAAT, stipulînd micșorarea considerabilă în continuare a tarifelor, transformarea GAAT în Organizația Mondială a Comerțului au consemnat accesarea comerțului internațional la un nivel calitativ nou, ridicarea nivelului de interdependență a sistemului economic mondial.

În ultimele decenii o dezvoltare accentuată cunoaște procesul de internaționalizare a capitalului financiar. Acest lucru s-a făcut văzut foarte clar în rezultatul intensificării

fluxurilor de investiții internaționale care, începînd din anul 1995, depășesc ritmurile de creștere ale comerțului și sferei de producție, ca un rezultat al schimbării esențiale a climatului investițional în lume. Democratizarea, stabilizarea politică și liberalizarea economică a mai multor regiuni ale lumii le-au făcut pe acestea mai atractive pentru investitorii străini. Totodată, s-a produs o ruptură de ordin psihologic în mai multe țări în curs de dezvoltare, care au conștientizat că atragerea capitalului străin reprezintă o trambulină pentru dezvoltare, înlesnește ieșirea pe piețele internaționale și accesul la tehnologiile performante. Un asemenea proces, firește, solicită dezicerea parțială de la principiile suveranității economice absolute și consemna, totodată, punerea în condiții de concurență a unui șir de ramuri naționale. Însă, exemplele „tigrilor asiatici” și a Chinei au stimulat majoritatea țărilor și a statelor în curs de dezvoltare să se includă în competiția de atragere a investițiilor. La mijlocul anilor 90 volumul investițiilor străine a depășit suma de 2 trilioane de dolari, continuînd să crească rapid. Din punct de vedere organizatoric, această tendință consolidează activitatea și spiritul de inițiativă al băncilor internaționale, fondurilor de investiții și burselor hîrtilor de valoare. Încă o fațetă a acestui proces este extinderea esențială a cîmpului de activitate a corporațiilor transnaționale, care actualmente controlează circa o treime a activelor tuturor companiilor private din lume, volumul de realizare a producției lor apropiindu-se de produsul global al economiei SUA.

Fără îndoială, promovarea intereselor companiilor naționale pe piața mondială rămîne una din sarcinile prioritare ale oricărui stat. În pofida liberalizării relațiilor economice dintre popoare, contradicțiile internaționale, așa cum ne demonstrează deseori controversesele acute dintre SUA și Japonia în problema nerespectării proporțiilor

comerțului sau cu Uniunea Europeană din cauza subvenționării de către aceasta a agriculturii, se păstrează. Totodată este evident că luând în calcul gradul actual al interdependenței economiei mondiale, aproape nici un stat nu poate să contrapună comunității mondiale interesele sale egoiste, deoarece riscă să se pomenească izolat pe plan mondial, subminând sistemul existent cu rezultate egal de lamentabile nu numai pentru concurenți, ci și pentru propria economie.

Procesul internaționalizării și creșterii interdependenței sistemului economic mondial se desfășoară sub două aspecte – global și regional. Din punct de vedere teoretic, integrarea regională poate excita concurența interregională. Dar, actualmente, acest pericol este limitat de unele însușiri noi ale sistemului economic mondial. Întâi de toate, de caracterul deschis al noilor formații regionale – ele nu înalță de-a lungul periferiilor bariere tarifare suplimentare, dimpotrivă, le exclud în relațiile dintre participanți mai operativ ca micșorarea tarifelor pe plan global în cadrul OMC. Aceasta reprezintă un stimulent pentru diminuarea în continuare mai radicală a barierelor în proporții globale, inclusiv între structurile economice regionale. În plus, unele țări fac parte din câteva grupări regionale. De exemplu, SUA, Canada, Mexic participă cu depline puteri atât în APEC cât și în NAFTA. Iar majoritatea absolută a corporațiilor transnaționale acționează concomitent pe orbitele tuturor organizațiilor regionale existente.

Noile calități ale sistemului economic mondial, extinderea tot mai mare a zonei economiei de piață, liberalizarea economiilor naționale și interacțiunea lor prin mijlocirea comerțului și investițiilor internaționale, cosmopolitizarea unui număr tot mai larg de subiecți ai economiei mondiale – CTN, băncile, grupurile investiționale

- exercită o influență considerabilă asupra politicii mondiale, relațiilor internaționale. Economia mondială devine atât de reciprocă și interdependentă, încât interesele tuturor participanților activi necesită menținerea stabilității nu numai pe plan economic, ci și militaro-politic. Unii savanți, făcând trimitere la faptul că gradul înalt al interdependenței economiei europene de la începutul secolului XX nu a fost în stare să preîntâmpine declanșarea Primului Război Mondial, ignorează calitatea nouă a economiei mondiale, cosmopolitizarea ei considerabilă, schimbarea radicală a factorilor economic și militar în politica mondială. Însă factorul cel mai esențial, inclusiv pentru formarea noului sistem al relațiilor internaționale constă în aceea, că procesul înființării noii comunități economice mondiale este complementar cu refacerile democratice de ordin social-politic. În afară de aceasta, în ultimul timp, globalizarea economiei mondiale joacă un rol tot mai important ca stabilizator al politicii mondiale și sferei de securitate. Această influență se face observată mai ales în conduita unui șir de state și societăți autoritare, care evoluează de la autoritarism la democrație. Proporțiile în creștere ale dependenței economiei, de exemplu a Chinei, a unui șir de state independente noi față de piețele mondiale, investiții, tehnologii le obligă să-și ajusteze pozițiile în problemele politice și militare ale vieții internaționale.

Firește, orizontul economic mondial nu este scutit de turbulențe. Problema de bază constă în ruptura dintre statele dezvoltate industrial și numărul considerabil de țări în curs de dezvoltare sau care stagnează. Procesele de globalizare cuprind în primul rând comunitatea țărilor dezvoltate. În ultimii ani se remarcă tendința unei extinderi progresive a acestei rupturi. În opinia mai multor economiști, un număr considerabil de țări ale continentului african și un șir de alte state, Bangladej, de exemplu, au rămas în urmă „pentru

totdeauna". Tentativele unui mare grup al economiilor dezvoltate, în special din America Latină, de a se apropia de liderii mondiali sînt reduse la zero de volumul enorm al datoriilor externe și de obligația de a le achita. Un caz aparte reprezintă economiile în tranziție de la sistemul planificării centralizate la modelul de piață. Înaintarea lor spre piețele mondiale ale mărfurilor, serviciilor, capitalului decurge deosebit de dramatic.

Există două ipoteze opuse referitor la influența acestei rupturi, convențional consemnată ca ruptură dintre noul Nord și noul Sud, asupra politicii mondiale. Mulți specialiști în domeniul relațiilor internaționale intuiesc în acest fenomen de lungă durată sursa principală a viitoarelor conflicte și chiar a tentativelor Sudului de a redistribui din nou bunăstarea economică a lumii. Într-adevăr, grava rămînere în urmă în raport cu statele principale conform unor indici ca greutatea specifică a PIB-ului economiei mondiale sau a volumul venitului pe cap de locuitor vor necesita, de exemplu din partea Rusiei (pe seama căreia revine circa 1,5% a volumului produsului global mondial), Indiei, Ucrainei, mai multe decenii de dezvoltare într-un ritm de cîteva ori mai mare decît cel mediu mondial, pentru a se apropia de nivelul SUA, Japoniei, Germaniei și pentru a nu rămîne în urma Chinei. Totodată trebuie de avut în vedere că țările-lideri actuale nu vor rămîne pasive. În aceeași măsură este greu de presupus că, în viitorul apropiat, o oarecare grupare economică regională – CSI sau, să zicem, a Americii de Sud, - va fi în stare să se apropie de nivelul UE, APEC sau NAFTA, pe seama fiecărei din care revine peste 20% ale produsului global mondial, finanțelor și comerțului mondial.

Conform altui punct de vedere, internaționalizarea economiei mondiale, scăderea intensității naționalismului economic, faptul că interacțiunea economică a statelor încetează de a mai fi un joc cu rezultatul nul, stimulează

încrederea că ruptura economică dintre Nord și Sud nu se va transforma într-o nouă sursă de confruntări globale, mai ales în situația când, chiar și în condițiile unei rămîneri în urmă conform indicilor absoluți față de Nord, Sudul, oricum, se va dezvolta în continuare, crescîndu-și nivelul de bunăstare. În acest caz, probabil, e oportună analogia cu *modus vivendi* dintre companiile mari și medii în cadrul economiilor naționale: companiile medii nu se confruntă neapărat antagonistice cu corporațiile-lider și tind să lichideze cu orice preț ruptura dintre ele. Multe depind de mediul organizațional și de drept în care funcționează businessul, în cazul de față cel mondial.

Deopotrivă cu avantajele evidente, îmbinarea liberalizării și globalizării economiei mondiale comportă și pericole ascunse. Scopul concurenței corporațiilor și instituțiilor financiare constă în obținerea profitului, nu în menținerea stabilității economiei de piață. Liberalizarea diminuează limitările impuse de concurență, în timp ce globalizarea lărgeste suprafața lor. După cum ne demonstrează ultima criză financiară din Asia de Sud-Est, America Latină și Rusia, care a afectat piețele întregii lumi, noul curs al economiei mondiale duce la globalizarea nu numai a tendințelor pozitive, ci și a celor negative. Conștientizarea acestei situații obligă organismele financiare mondiale să întreprindă măsuri de salvagardare a sistemelor economice ale Coreei de Sud, Xianggangului, Braziliei, Indoneziei, Rusiei. Aceste operații singulare, însă, doar evidențiază contradicția dintre avantajele globalismului liberal și prețul menținerii stabilității economiei mondiale. După toate probabilitățile, globalizarea riscurilor va suscita globalizarea managementului lor, perfecționarea în continuare a unor structuri ca OMC, FMI și a grupului principal al statelor dezvoltate industrial. Este evident și faptul că sectorul cosmopolit ascendent al economiei globale

este mai puțin răspunzător în fața comunității mondiale decât economiile naționale în fața statelor.

Oricum, noua etapă a politicii mondiale situează cu certitudine componentul economic pe primul plan. Astfel, se poate de presupus că obstacolul principal pe calea formării Europei mari în ultimă instanță constă nu în ciocnirea intereselor de ordin militaro-politic, ci în ruptura economică considerabilă dintre UE, pe de o parte, și țările postcomuniste – pe de altă parte. Respectiv, logica principală a dezvoltării relațiilor internaționale, de exemplu, în Zona Asia-Pacific este dictată nu atât de considerentele securității militare, cât de provocările și perspectivele economice. În decursul ultimilor ani, instituții economice internaționale ca „cele șapte state”, OMC, FMI și Banca Mondială, organele de conducere ale UE, APEC și NAFTA, în mod evident pot fi comparate ca forță de influență asupra politicii mondiale cu Consiliul de Securitate, Adunarea Generală a ONU, organizațiile politice regionale, alianțele militare, pe care de multe ori le și întrec. Astfel, economizarea politicii mondiale și formarea noii calități a economiei mondiale devin încă un parametru de bază al sistemului de relații internaționale ce se formează în prezent.

9.4. PARAMETRII NOI AI SECURITĂȚII MILITARE

Oricât de paradoxală ar părea, în lumina ultimului conflict din Balcani sau a situației încordate din Irak, afirmația cu privire la creșterea tendinței de demilitarizare a comunității mondiale, această tendință reprezintă, totuși, temei pentru o examinare serioasă.

Sfârșitul războiului rece a coincis cu schimbarea radicală a locului și rolului factorului securității militare în politica mondială. În capătul anilor 80-90 se observă o

descreștere substanțială a potențialului global al confruntării militare din anii războiului rece. Începând cu cea de-a doua jumătate a anilor 80, are loc o scădere consecventă a cheltuielilor în scopuri defensive pe plan global. În cadrul tratatelor internaționale și în ordinea inițiativelor unilaterale se produce o reducere fără precedent în istorie a numărului de rachetelor nucleare, armamentului convențional și a efectivelor forțelor armate. La acăderea confruntării militare au contribuit redisolocarea substanțială a forțelor armate în teritoriile naționale, implementarea măsurilor de încredere, acțiunile reciproce pozitive în domeniul militar. Se desfășoară procesul de conversiune a unei mari părți a industriei militare mondiale de război. Activizarea paralelă a unui număr nu prea mare de conflicte pe linia periferică a confruntării militare centrale din anii războiului rece, cu tot caracterul lor dramatic și „neprevăzut”, nu pot să se compare după proporțiile și consecințele lor cu tendința principală a demilitarizării politicii mondiale, specifică sfârșitului anilor 80.

Evoluția acestei tendințe se caracterizează prin câteva cauze fundamentale. Monotipia democratică predominantă a comunității mondiale, precum și internaționalizarea economiei mondiale reduc din suportul politico-economic nutritiv al organismului global al războiului. Un factor nu mai puțin însemnat este importanța revoluționară a armei nucleare, confirmată incontestabil în decursul întregii desfășurări a războiului rece.

Crearea armei nucleare a consemnat, pe plan larg, excluderea posibilității victoriei din partea oricărei părți, ceea ce în decursul întregii istorii anterioare a omenirii reprezenta o condiție indispensabilă a purtării războiului. Încă în anul 1946, savantul american B.Browdy a atras atenția asupra acestei proprietăți a armei nucleare, expunându-și ferma convingere că, în viitor, unica misiune și funcție a acestei

arme va consta în stăvilirea războiului. Ceva mai târziu, această axiomă a fost reconfirmată de A.D.Saharov. Pe toată durata războiului rece atât SUA cât și URSS încercau să găsească niște căi de ocolire a acestei realități revoluționare. Ambele părți întreprindeau pași activi pentru a ieși din starea de pat nuclear prin mijlocirea creșterii și perfecționării potențialelor racheto-nucleare, elaborării strategiilor sofisticate de utilizare a lor, în sfârșit, abordărilor în acopul creării sistemelor antirachetă. Cincizeci de ani mai târziu, dispunând deja de circa 25 de mii de focoase strategice, statele nucleare un ajuns la o concluzie inevitabilă: aplicarea armei nucleare înseamnă nu numai nimicirea inamicului, ci și o sinucidere garantată. Mai mult, perspectivele escalării nucleare limitau brusc posibilitatea aplicării de către părțile adverse a armamentului convențional. Astfel, arma nucleară a transformat războiul rece într-o varietate a „păcii forțate” dintre puterile nucleare.

Experiența confruntării nucleare din anii războiului rece, reducerea radicală a arsenalelor rachetelor nucleare ale SUA și FR conform tratatelor semnate de ambele părți, renunțarea la arma nucleară de către Kazahstan, Belarus și Ucraina, înțelegerea principială dintre FR și USA cu privire la reducerea de mai departe a focoaselor nucleare și instalațiilor de lansare a rachetelor, reținerea Marii Britanii, Franței și Chinei de a-și perfecționa în continuare potențialele nucleare naționale reprezintă un argument al conștientizării în principiu de către marile puteri a lipsei de perspective a armei nucleare ca mijloc de obținere a victoriei sau ca mijloc efectiv de influență asupra politicii mondiale. Și totuși, chiar dacă este greu de imaginat că vreuna din puteri ar putea să aplice din proprie inițiativă arma nucleară, eventualitatea folosirii ei în calitate de măsură extremă sau în rezultatul unei erori nu se exclude. În afară de aceasta, menținerea armei nucleare sau a altor arme de nimicire în masă chiar și

în procesul reducerilor considerabile sporește „semnificația negativă” a statului care le posedă. De exemplu, temerile (indiferent de gradul lor de justificare) referitor la păstrarea materialelor nucleare pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice sporește suplimentar atenția comunității mondiale față de succesorii lor de drept, în același rînd și față de Federația Rusă.

În calea dezarmării generale se află cîteva obstacole fundamentale. Renunțarea deplină la arma nucleară înseamnă și renunțarea la funcția ei de bază - stăvilirea războiului, inclusiv a celui convențional. În afară de aceasta, un rînd de state mari, de exemplu Rusia sau China, pot trata problema propriului arsenal nuclear ca recompensă provizorie a insuficienței potențialului lor de arme convenționale, iar împreună cu Marea Britanie și Franța - și ca un simbol politic al statutului de mari puteri. În sfîrșit, faptul că chiar și potențialele minime de armă nucleară pot servi efectiv cauzei de stăvilire a războiului a fost însușit și de alte țări, mai ales de cele care se află în starea unor războaie reci locale cu vecinii, de exemplu Israelul, India, Pakistanul.

Experimentarea în primăvara anului 1998 a armei nucleare de către India și Pakistan fixează starea de pat în confruntarea dintre aceste țări. Se poate de presupus că legalizarea statutului nuclear de către vechii concurenți îi va obliga să caute mai energic căile principale de reglementare a conflictelor înghețate. Pe de altă parte, reacția nu întru totul adecvată a comunității mondiale la o asemenea lovitură aplicată regimului de neproliferare a armei nucleare poate ispiti și alte state „incipiente” de a urma exemplul de la Delhi sau Islamabad. Iar aceasta va provoca efectul „dominoului”, în rezultatul căruia eventualitatea declanșării nesanctionate sau iraționale a armei nucleare poate predomina asupra factorilor ei de stăvilire.

Unele regimuri dictatoriale, avînd în vedere rezultatele războaielor pentru Falkland, din Golful Persic, Balcani, nu numai că au conștientizat lipsa de perspective a confruntării cu marile puteri, care le depășesc prin superioritatea lor calitativă în sfera armamentului convențional, dar au și ajuns la înțelegerea faptului că garanția împotriva repetării unor înfrîngeri similare poate fi obținută prin posesia armei de nimicire în masă. Astfel, în sfera nucleară, în prim-plan apar două sarcini de actualitate medie - întărirea sistemului de neproliferare a armei nucleare și a altor arme de nimicire în masă, cu precizarea concomitentă a parametrilor funcționali și suficienței minimale a volumului potențialului nuclear din partea statelor ce dispun de el.

Sarcinile de menținere și consolidare a regimurilor neproliferării, actualmente marginalizează, ca prioritate, problema clasică de reducere a armamentului strategic al FR și SUA. Sarcina de lungă durată însă rămîne și mai departe clarificarea rostului și căutării căilor spre o lume denuclearizată în condițiile noii politici mondiale.

Veriga dialectică ce leagă regimurile de neproliferare a armei de nimicire în masă și a instalațiilor de amplasare a rachetele, pe de o parte, cu controlul asupra armamentului strategic „radițional” al puterilor nucleare - de pe altă parte, devine problema apărării antirachetă și destinul Tratatului SAR (scutul antirachetă). Perspectiva creării armei nucleare, chimice și bacteriologice, precum și a rachetelor cu rază medie de acțiune, iar în viitorul nu prea îndepărtat și a rachetelor intercontinentale de către un șir de state, plasează în centrul gîndirii strategice problema asigurării în fața unui asemenea pericol. SUA și-a schițat deja o decizie preferențială pentru sine - crearea unei „subtile” apărări antirachetă, de asemenea a complexelor antirachetă regionale în perimetrul acțiunilor militare, în particular, în Zona Asia-

Pacific - împotriva rachetelor nordcoreene, și în Orientul Apropiat - împotriva rachetelor Iranului. Potențiale antirachetă de asemenea proporții, dislocate în mod unilateral, ar fi de natură să devalorizeze potențialele rachetelor nucleare de reținere ale FR și Chinei, ceea ce ar putea duce la tentația ultimilor de a recompensa pierderea echilibrului startegic prin creșterea propriului armament de rachete nucleare, cu iminenta destabilizare a situației strategice globale.

O altă problemă de actualitate este fenomenul conflictelor locale. Terminarea războiului rece a fost însoțită de activizarea simțitoare a conflictelor locale. Majoritatea din ele poartă un caracter mai curînd intern decît internațional, în sensul că contradicțiile care le-au provocat au fost legate de separatism, lupta pentru putere sau teritoriu în cadrul unui stat. Cea mai mare parte a conflictelor au fost o consecință a dezintegrării Uniunii Sovietice, Iugoslaviei, acutizării contradicțiilor național-etnice, manifestări anterior reglementate de către sistemele autoritare sau prin disciplina corporativă a epocii războiului rece. Un șir de alte conflicte, de exemplu în Africa, au fost o consecință a slăbirii statalității și colapsului economic. Cea de-a treia categorie reprezintă conflictele „tradiționale” de lungă durată din zina Orientului Apropiat, Sri-Lanka, Afganistan, Kashmir, care au supraviețuit războaielor civile sau au trecut în mod repetat prin ele, ca în cazul Cambodgiei.

În pofida dramatismului conflictelor locale la intersecția anilor 80-90, cu timpul acuitatea celei mai mari părți dintre ele a scăzut din intensitate, ca, de exemplu, în Karabahul de Munte, Osetia de Sud, Transnistria, Cecenia, Abhazia, Bosnia și Herțegovina, Albania, în sfîrșit, în Tadjikistan. Parțial, acest lucru se explică prin conștientizarea treptată de către părțile implicate în conflict a prețului înalt și lipsei de perspective a soluționării problemelor pe cale

militară. În multe cazuri aceste tendințe erau consolidate prin constrângerea spre pacificare (așa s-a procedat în Bosnia și Herțegovina, în Transnistria), prin alte eforturi de menținere a păcii cu participarea organizațiilor internaționale - ONU, OSCE, CSI. Este adevărat, în câteva cazuri, de exemplu în Somalia și Afganistan, asemenea eforturi nu au dus la rezultatele așteptate. Aceleași tendințe au fost sprijinite prin acțiuni substanțiale în vederea reglementării pașnice a relațiilor dintre israeliți și palestinieni, de asemenea dintre Pretoria și statele „din zona imediată a frontului”. Conflictele respective alimentau, ca o bază nutritivă, nestabilitatea din Orientul Apropiat și din sudul Africii.

În linii generale, se schimbă și tabloul global al conflictelor militare cu caracter local. În 1989 au avut loc 36 de conflicte de proporții mari în 32 de raioane, în 1995 conflicte de aceeași natură au fost înregistrate în 25 de raioane. Unele din ele, de exemplu nimicirea reciprocă a populațiilor tutsi și hutu din Africa Orientală, au capătă un caracter de genocid. O piedică în calea aprecierii realiste a proporțiilor și dinamicii „noilor” conflicte este percepția lor emoțională. Ele s-au declanșat în zonele apreciate (fără un temei suficient de argumentat) ca fiind tradițional stabile. În plus, ele au apărut în momentul când comunitatea mondială credea în lipsa de conflicte a politicii mondiale de după terminarea războiului rece. Comparînd, însă, imparțial „noile” conflicte cu cele „vechi”, dezlănțuite în anii războiului rece în Asia, Africa, America Centrală, în Orientul Apropiat și Mijlociu, chiar în pofida proporțiilor ultimului conflict din Balcani, ajungem la o concluzie mai moderată privitor la caracterul lor de lungă durată.

Mai actuale devin astăzi operațiile militare ce se desfășoară sub conducerea statelor occidentale, în primul rînd SUA, împotriva țărilor care, așa se consideră, încalcă dreptul internațional, normele democratice sau umanitare.

Cele mai sugestive exemple în acest sens sînt operațiile împotriva Irakului în scopul curmării agresiunii contra Kuweitului, constrîngerea spre pace la etapa finală a conflictului intern din Bosnia, restabilirea legalității în Haiti și Somalia. Aceste operații s-au desfășurat cu sancțiunea Consiliului de Securitate al ONU. Un loc aparte revine operației militare de proporții întreprinsă de NATO în mod unilateral, fără acordul ONU, împotriva Iugoslaviei în legătură cu situația în care s-a pomenit populația albaneză în Kosovo. Importanța acesteia constă în faptul că ea pune sub semnul întrebării principiile regimului politic de drept global, consfințit în Carta ONU.

Reducerea globală a arsenalelor militare a reliefat cu mai multă claritate ruptura calitativă a înarmărilor dintre marile puteri militare și restul lumii. Conflictul din Falkland la etapa finală a războiului rece, iar în continuare războiul din Golful Persic și operațiile din Bosnia și Serbia au demonstrat elocvent această ruptură. Progresul în miniaturizarea și creșterea capacității de distrugere a încărcăturilor de luptă convenționale, perfecționarea sistemelor de dirijare, control, comandă și investigații, mijloacelor de administrare a luptei electronice, ridicării capacității de manevră, în mod justificat se consideră factori hotărîtori ai războiului contemporan. Exprimîndu-ne în limbajul războiului rece, am putea spune că raportul de puteri dintre Norg și Sud s-a schimbat și mai mult în folosul Nordului.

Este indiscutabilă pe acest fondal creșterea posibilităților materiale ale SUA de a influența evoluția situației din sfera securității militare în majoritatea regiunilor din lume. Făcînd abstracție de factorul nuclear, se poate de spus următoarele: posibilitățile financiare, calitatea înaltă a armamentelor, capacitatea dislocării operative a contingentelor mari de trupe militare și arsenale la mare

distanță, prezența copleșitoare în Oceanul planetar, menținerea infrastructurii principale a bazelor și alianțelor militare – toate acestea au transformat SUA în cea mai mare putere militară cu caracter global. Fărâmițarea, în decursul dezintegrării sale, a potențialului militar al URSS, criza economică profundă și de lungă durată, afectând dureros armata și industria de război, lipsa unor aliați siguri au redus capacitățile militare ale Federației Ruse la perimetrul spațiului euroasiatic. Modernizarea sistematică, concepută pentru o perioadă îndelungată de timp a forțelor militare ale Chinei ne permit să presupunem o creștere perspectivă substanțială a forței sale militare în Zona Asia-Pacific. În pofida tentativelor unor țări occidentale de a se impune mai activ din punct de vedere militar în afara zonei NATO, cum s-a întâmplat în decursul războiului din Goful Persic sau a desfășurării operațiilor de menținere a păcii în Africa, în Balcani și așa cum este stipulat pentru viitor în noua doctrina startegică a NATO, parametrii militari ca atare ai Europei Occidentale fără contribuția americană, în principal, rămân niște parametri regionali. Toate celelalte țări ale lumii, din diferite considerente, pot conta numai pe faptul că potențialul lor militar va reprezenta unul din factorii de importanță regională.

Noua situație în domeniul securității militare globale se caracterizează, la modul general, prin tendința folosirii limitate a războiului în înțelegerea clasică a noțiunii. Totodată, își fac apariția forme noi de aplicare a forței, de exemplu „acțiuni umanitare”. Prin îmbinare cu schimbările ce au loc în domeniile social-politic și economic, derularea acestor procese în sfera militară exercită o influență substanțială asupra formării noului sistem al relațiilor internaționale.

9.5 COSMOPOLITIZAREA POLITICII MONDIALE

Schimbarea sistemului tradițional din Westfalia al relațiilor internaționale, la ora actuală se răsfrânge nu numai asupra conținutului politicii mondiale, ci și asupra cercului subiecților ei. Dacă în decursul a trei secole și jumătate statele erau participanții principali ai relațiilor internaționale, politica mondială reprezentând o politică preponderent interstatală, în ultimii ani ele resimt concurența companiilor transnaționale, instituțiilor financiare internaționale private, a organizațiilor neguvernamentale, care nu au o naționalitate determinată, fiind în mare parte cosmopolite.

Giganții economici, care în trecut puteau fi atribuiți cu ușurință structurilor economice ale unui stat concret, și-au pierdut această legătură, deoarece capitalul lor financiar este transnațional, managerii - reprezentanți ai unor naționalități diferite, întreprinderile, cartierele generale și sistemele de marketing deseori sînt situate pe diferite continente. Multe din ele își arborează pe purtătoarele de steaguri nu pavilionul național, ci al propriei corporații. În măsură mai mare sau mai mică, procesul cosmopolitizării sau al „offshorizării” s-a răsfrînt asupra tuturor corporațiilor mari ale lumii. Respectiv, a scăzut patriotismul lor față de unele sau altele state. Conduita comunității transnaționale a centrelor financiare mondiale devine la fel de influentă ca și deciziile FMI sau ale „celor șapte state”.

În zilele noastre organizația internațională „Greenpeace” exercită efectiv rolul de „polițist ecologic global” și în multe cazuri stabilește prioritățile domeniului, majoritatea statelor fiind puse în situația de a le accepta. O altă organizație socială, „Amnistia internațională”, are o influență cu mult mai mare decît centrul interstatal al ONU în problemele drepturilor omului. Compania de televiziune SNN s-a decis de la folosirea în emisiunile sale a noțiunii de

„străin”, deoarece pentru ea majoritatea țărilor din lume sînt „autohtone”. Se extinde și crește considerabil autoritatea bisericilor și asociațiilor confesionale mondiale. Crește numărul de oameni care s-au născut într-o țară, au cetățenia altei țări și locuiesc în a treia țară. În multe cazuri e mai ușor să comunici prin Internet cu oamenii care locuiesc pe alt continent, decît cu vecinii din ograda de alături. Cosmopolitizarea s-a răsfrînt și asupra celei mai rele părți a comunității umane – organizațiile teroriste și structurile criminale internaționale, mafia drogurilor nu au patrie, în timp ce influența lor asupra lumii rămîne în continuare la un nivel fără precedent de înalt.

Toate acestea clatină una din cele mai trainice temelii ale sistemului din Westfalia – suveranitatea, dreptul statului de a se pronunța ca arbitru suprem în perimetrul frontierelor naționale și ca reprezentant unic al națiunii în problemele internaționale. Delegarea benevolă către instituțiile internaționale a unei părți a suveranității în procesul integrării regionale sau în cadrul unor organizații internaționale ca OSCE, Consiliul Europei și altele, s-a completat în ultimii ani cu procesul stihinic al „difuziunii” acestei suveranități în proporții globale.

Este cunoscut punctul de vedere, conform căruia comunitatea mondială se îndreaptă spre un nivel mai înalt al politicii mondiale prin perspectiva de lungă durată a formării Statelor Unite ale Lumii. Sau, exprimîndu-ne în limbaj modern, se mișcă spre un sistem asemănător, ca spontaneitate și principii democratice de construcție și funcționare, cu Internetul. Este evident că un asemenea punct de vedere reprezintă o prognoză prea fantastică. Ca prototip al viitorului sistem al politicii mondiale, probabil, ar fi mai rațional de examinat Uniunea Europeană. Oricum, s-ar putea de afirmat cu toată convingerea că procesul de globalizare a politicii mondiale, creșterea în el a greutății

specifice a componentului cosmopolitic, deja în timpul cel mai apropiat va pretinde statelor o reexaminare substanțială a locului și rolului lor în activitatea comunității mondiale.

Creșterea transparenței frontierelor, intensificarea procesului transnațional de comunicare, perspectivele tehnologice ale revoluției informaționale conduc spre globalizarea proceselor spirituale ale vieții comunității mondiale. Globalizarea în alte domenii a dus la o anumită nivelare a particularităților naționale ale modului de viață cotidian, preferințelor, modei. Calitatea nouă a proceselor politice și economice internaționale, a situației din sfera securității militare deschid posibilități suplimentare și stimulează căutarea unei calități noi a vieții și domeniului spiritual. Deja astăzi, cu rare excepții, putem aprecia drept universală doctrina priorității omului asupra suveranității naționale. Sfârșitul luptei ideologice globale dintre capitalism și comunism au permis evaluarea de pe poziții noi a valorilor spirituale dominante în lume, raportului dintre drepturile omului individual și bunăstarea societății, ideilor naționale și celor globale. În ultimul timp, în Occident, unei critici tot mai pronunțate sînt supuse trăsăturile negative ale societății de consum, culturii hedonismului, se caută căile de armonizare a individualismului cu noul model al renașterii morale. Despre curente de căutare a unei morale noi a comunității mondiale ne mărturisesc, de exemplu, apelurile expreședintelui Cehiei, Václav Havel, de a renaște „perceperea firească, unicală și irepetabilă a lumii, sentimentul elementar al dreptății, capacitatea de a înțelege lucrurile așa cum le înțeleg și alții, sentimentul responsabilității sporite, înțelepciunea, bunele deprinderi, bărbăția, toleranța și credința în importanța faptelor simple, care nu pretind a fi o cheie universală întru mîntuire”.

Sarcinile renașterii morale se află pe prima linie a bisericilor mondiale, politicii unui șir de state importante. O

însemnătate enormă revine identificării noii idei naționale, care combină valorile specifice cu cele general umane, proces care, în esență, se desfășoară în toate societățile postcomuniste. Conform unor idei, capacitatea unui sau altui stat de a asigura desăvârșirea morală a propriei societăți, în secolul XXI va obține o importanță la fel de importantă pentru identificarea locului său în comunitatea mondială, ca și bunăstarea materială și forța militară.

Globalizarea și cosmopolitizarea comunității mondiale sînt condiționate nu numai de posibilitățile legate de noile proese ce au loc în sfera activității sale vitale, ci și de provocările ultimelor decenii. În primul rînd este vorba despre sarcini general planetare cum ar fi ocrotirea sistemului ecologic mondial, reglementarea fluxurilor migrației globale, care își fac apariția periodic în legătură cu creșterea populației și proporțiile limitate ale resurselor naturale ale globului pămîntesc. Este evident – și acest lucru se confirmă în practică – faptul că rezolvarea unor asemenea probleme solicită abordări adecvate proporțiilor lor planetare, mobilizarea eforturilor nu numai a guvernelor naționale, ci și a organizațiilor transnaționale neguvernamentale ale comunității mondiale.

Totalizînd cele spuse, am putea afirma că procesul formării comunității mondiale unice, valul democratizării, calitatea nouă a economiei mondiale, demilitarizarea radicală și schimbarea vectorului de aplicare a forței, apariția noilor subiecți, neguvernamentali, ai politicii mondiale, internaționalizarea sferei spirituale a activității umane și a provocărilor în adresa comunității mondiale ne oferă motive pentru a presupune că ne aflăm în preajma formării unui sistem nou al relațiilor internaționale, care se deosebește nu numai de cel care a existat în epoca războiului rece, ci și, în multe privințe, de cel al sistemului tradițional din Westfalia. Se impune concluzia că nu sfîrșitul războiului rece a dat

naștere noilor tendințe în politica mondială; el doar le-a amplificat. Mai aproape de adevăr ar fi concluzia că anume procesele noi, transcedentale din domeniile politicii, economiei, securității și sferei spirituale, apărute în perioada războiului rece, au dinamitat fostul sistem al relațiilor internaționale, imprimându-i o calitate nouă.

La ora actuală, în știința mondială nu există unitate de păreri privitor la esența și forțele motrice ale noului sistem al relațiilor internaționale. Acest lucru, se pare, se explică prin faptul că astăzi pentru politica mondială este caracteristică ciocnirea dintre factorii tradiționali și cei noi, necunoscuți pînă în prezent. Naționalismul luptă cu internaționalismul, geopolitica – cu universalismul global. Sînt supuse transformării noțiuni fundamentale ca „puterea”, „influența”, „interesele naționale”. Se lărgeste cercul subiecților relațiilor internaționale și se schimbă rațiunea conduitei lor. Conținutul nou al politicii mondiale cere forme organizatorice noi. Deocamdată este prematur să vorbim despre nașterea noului sistem al relațiilor internaționale ca despre un proces încheiat. Ar fi mai realist, poate, să vorbim despre tendințele fundamentale de formare a temeliilor unei lumi viitoare, a ruperii sale din fostul sistem al relațiilor internaționale.

Ca și în cazul examinării altor probleme, în cazul de față este important să respectăm simțul măsurii atunci cînd încercăm să determinăm care este legătura dintre vechi și nou. Orice deviere în orice parte poate denatura perspectiva. Cu toate acestea, chiar și o subliniere într-o anumită măsură exagerată a noilor tendințe de formare, în zilele noastre, a viitorului – din punct de vedere metodologic este mai justificată decît o ciclizare în încercările de a explica necunoscutele noilor fenomene numai cu ajutorul noțiunilor tradiționale. Fără îndoială, după etapa delimitării principiale a abordărilor noi de cele vechi, va urma etapa de sinteză a

noului și statornicirea valorilor în viața internațională modernă. Este important să stabilim corect care este raportul dintre factorii naționali și cei globali, locul nou ce le revine statelor în comunitatea mondială, proporționarea unor categorii tradiționale ca geopolitica, naționalismul, puterea, interesele naționale, cu procesele și regimurile transnaționale noi. Statele care au intuit corect perspectiva de lungă durată a devenirii noului sistem al relațiilor internaționale, pot conta pe un rezultat mai rodnic al eforturilor depuse, iar cele care continuă să acționeze reieșind din raționamente învechite, riscă să rămână pentru mult timp în coada progresului mondial.

Surse:

1. Цыганков П.А., *Теория международных отношений: Учеб. пособие.* – Москва, «Гардарики», 2002. – 590 с., стр. 167-173.
2. *Современные международные отношения. Учебник /* Под. ред. А.В. Торкунова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 584 с., с. 32-55.

Literatura:

1. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений».* - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
2. Гаджиев К.С., *Введение в политическую науку, Издание второе, переработанное и дополненное.* - Москва, «Логос», 2000.
3. Дугин А., *Основы geopolitiky. Geopoliticheskoe budușee Rossii. Мыслить Пространством.* Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
4. *История политических и правовых учений.* / Под ред. О.Э.Лейста. - Москва, «Юридическая литература», 1997.
5. *История европейской интеграции (1945-1994)/* Под ред. А.С.Намазовой, Б.Эмерсон. - М.: ИВИ РАН, 1995.
6. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах.* - Москва, «Международные отношения», 2000.
7. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ*

внешней политики. Учебное пособие. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.

8. Панарин А.С., *Глобальное прогнозирование*. - Москва, «Алгоритм», 2000.

9. Фокуяма Ф., *Конец истории?//»Вопросы философии», 1990, № 3.*

10. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка//Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.*

11. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

12. Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1997.

13. Hobsbawm, Eric, *O istorie a secolului XX, Era extremelor, 1914-1991, Traducere din engleză de Liliana Ionescu*, Chișinău, Editura “Cartier”, 1999.

14. Hoffmann, Stanley, *Ianus și Minerva, Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale / Traducere de Robert Butaru*, Chișinău, Editura „Știința”, 1999.

15. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare / Trad. de Horațiu Stamatin*, Iași, Editura POLIROM, 1999.

16. Keohane, R., *International Institutions and State Power: Essays in International Theory*, Boulder, 1989.

17. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional. Con estudio preliminar de Esther Barbe*, Tecnos, Madrid, 1990.

18. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.

19. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.

20. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.

21. Venduka Kubalkova and Albert Cruickshank, *Marxism and International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1985.

22. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. - 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.

23. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, Editura ARC, 1998.

BIBLIOGRAFIA:

2. Aaron, H, J., *Politics and Professors. The Great Society in Perspective*, Washington, 1978.
3. Abel, E., *The Missile Crisis*, Philadelphia, 1966.
4. Abrams, Mark, *The Condition of the British People, 1911-1945*, London, 1945.
5. Alexandrescu, C., Bărbulescu, O., Fotino, N., Iosipescu, A., *Mic dicționar enciclopedic, Ediția a II-a, revăzută și adăugită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
6. Allison, G., T., *Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*, Boston, 1971.
7. Anderson, P., *The President`s Men*, New York, 1968.
8. Anghel, Nicolae, *Geopolitica, de la ideologie la strategie politico-militară*, București, Editura Politică, 1985.
9. Andrei, I., Ericos, A., Teslaru, S., *Statele lumii de la A la Z*, Constanța, Editura Tess-M, 1997.
10. Arhiliuc, Victoria, *Diplomația preventivă și securitatea colectivă a statelor*, Chișinău, Tipografia "Reclama", 1999.
11. Arhiliuc Victoria, Ceban Cristina, *Alianța Tratatului Atlanticului de Nord. Concepții evolutive*. Chișinău, CEP USM, 2007.
12. Aron R., *The century of total war*, Boston, The Beacon Press, 1955.
13. Aron R., *Paix et guerre entre les nation*, Paris, Calmann-Levy, 1962.
14. Aron R., *Plaidoyer pour l`Europe decadente*, Paris, Robert Laffont, 1977.
15. Aron R., *Paix et guerre entre les nations*, Paris, Calmann-Levy, 1984.
16. Atencio, Jorge, E., *?Que es la Geopolitica ?*, Editorial Pleamar, Buenos Aires, Argentina, 1985.

17. Balan, Oleg, *Terorismul - crimă internațională*, Chișinău, Tipografia "Reclama", 1998.

18. Balan, Oleg, Serbenco, Eduard, *Drept internațional public*, Vol. I, Chișinău, 2001.

19. Balan, Oleg, Burian, Alexandru, *Drept internațional public*, Vol. II, Chișinău, 2003.

20. Baylis, John and Smith, Sreve, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 1997.

21. Beer H., *Moskaus As im Kampf der Geheimdienste*, Munchen: Hohe Warte, 1983.

22. Benadava, Santiago, *Derecho Internacional Publico*, 6-a edicion, Editorial Juridica ConoSur, Santiago de Chile, 1999.

23. Beniuc, V.; Rusnac, Gh., *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației*, Chișinău, Firma editorial-poligrafică "Tipografia Centrală", 1998.

24. Blache, Vidal, de la, *Principes de geographie humaine*, Paris, 1921.

25. Bogdan, Corneliu și Preda, Eugen, *Sferele de influență*, , București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

26. Bogdan, H., *Historie des pays de l'Est*, Paris, Perrin, 1991.

27. Bogdan, Damian P., *Acte moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare*, București, 1938.

28. Bogdan, Damian P., *Acte moldovenești din anii 1426-1502*, București, 1947.

29. Bolintineanu, Alexandru; Năstase, Adrian; Aurescu, Bogdan, *Drept internațional contemporan*, Ediția a 2-a, revăzută și adăugită, București, Editura ALL BECK, 2000.

30. Brădescu, Faust, *Doctrine politice* /Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu - Ed. a 2-a, Vol. 1: *Drept și politică internațională*, București, Editura „Majadahonda”, 1999.

31. Brădescu, Faust, *Doctrine politice*/Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu - Ed. a 2-a, Vol. 2: *Filozofie politică și socială*, București, Editura "Majadahonda", 1999.

32. Broder, D., *Changing of the Guard. Power and Leadership in America*, New York, 1981.

33. Bruce, George, *NATO and the New Arc of Crisis, Dialectics of Russian Foreign Policy*, - In: "North Atlantic Assembly, Political Committee, 1992 Reports", Brussels, November 1992.

34. Brzezinski, Zbigniew, *Geostrategy for Eurasia*, Foreign Affairs, September-October, 1997.

35. Brzezinski, Zbigniew, *El gran tablero mundial. La supremacia estadounidense y sus imperativos geoestratégicos*, Paidós, Barcelona-Buenos Aires, 1998.

36. Brzezinski, Zbigniew, *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geostrategice*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.

37. Buzatu, Gheorghe, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

38. Bull, Hedley, *Societatea anarhică, Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, Central European University Press, Chișinău, Editura Știința, 1998.

39. Burian, Alexandru, *Introducere în practica diplomatică și procedura internațională* (Manual pentru facultățile de relații internaționale a universităților), Chișinău, Editura "Cartier", 2000.

40. Burian, Alexandru, *Drept diplomatic și consular* (Manual pentru facultățile de drept și facultățile de relații internaționale a universităților), Chișinău, Editura "ARC", 2001.

41. Burian, Alexandru, *Drept diplomatic și consular. Ediția a II-a, revăzută și adăugită*, Chișinău, „Cuant”, F. E.-P. „Combinatul Poligrafic”, 2003.

42. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane* (Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților), Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

43. Burian, Alexandru, *Relațiile internaționale, politica externă și diplomația: Curs de lecții* (Ediția a 3-a, revăzută și adăugită)– Chișinău., CEP USM, 2007.

44. Burian, Alexandru, *Acțiunea în spațiu și timp a a privilegiilor și imunităților consulare* // "Revista Națională de Drept", nr. 7, 2002.

45. Burian, Alexandru, *Cerințele de bază ale protocolului și ceremonialului diplomatic* // "Revista Națională de Drept", nr. 2, 2002.

46. Burian, Alexandru, *Diplomația ad-hoc: noțiune, surse, categorii* // "Revista Națională de Drept", nr. 4, 2002.

47. Burian, Alexandru, *Diplomația parlamentară: noțiune, surse, categorii* // "Revista Națională de Drept", nr. 8, 2002.

48. Burian, Alexandru, *Diplomația preventivă și minoritățile naționale* // „Statul de drept și problemele minorităților naționale: materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale, (11-12 ianuarie 2002, mun. Bălți)"/col.red.: Gheorghe Costachi, Chișinău, „Universul”, 2002.

49. Burian, Alexandru, *Diplomația prin conferințe internaționale* // "Revista Națională de Drept", nr. 12, 2001.

50. Burian, Alexandru, *Diplomația prin organizații internaționale* // „Revista de Filosofie și Drept”, nr. 3, 2001.
51. Burian, Alexandru, *Doctrine și teorii internaționale* // „Administrarea Publică”, nr.1, 2001.
52. Burian, Alexandru, *La Paris prin Orenburg și Așgabat: Perspective geopolitice și geoeconomice ale Republicii Moldova* // „Plai Natal”, 15.02.2000.
53. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind noțiunea de diplomație parlamentară* // „Administrarea Publică”, nr.3, 2003.
54. Burian, Alexandru, *Parlament bicameral: pro sau contra* // „Moldova Suverană”, 17.08.1999.
55. Burian, Alexandru, *Perspectivile geopolitice ale statalității moldovenesti* // „Res Publica”, 01.01.1999.
56. Burian, Alexandru, *Privilegiile și imunitățile consulare* // „Administrarea publică”, nr. 2, 2002.
57. Burian, Alexandru, *Privilegiile și imunitățile diplomatice* // „Revista Națională de Drept”, nr. 1, 2002.
58. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al relațiilor consulare* // „Revista Națională de Drept”, nr. 5, 2002.
59. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al spațiului cosmic* // „Revista Națională de Drept”, nr. 3, 2002.
60. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al spațiului cosmic și reglementarea activităților spațiale* // „Revista Națională de Drept”, nr. 6, 2002.
61. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind stabilirea și încetarea relațiilor consulare* // „Legea și Viața”, nr. 6, 2003.
62. Burian, Alexandru, *Reglementarea juridică a relațiilor consulare* // „Administrarea publică”, nr. 1, 2002.
63. Burian, Alexandru, *Reglementarea juridică a relațiilor diplomatice* // „Administrarea publică”, nr. 3, 2001.
64. Burian, Alexandru, *Sistemul relațiilor internaționale contemporane* // „Administrarea Publică”, nr.3-4, 2000.
65. Burian, Alexandru, *Subiectele relațiilor internaționale contemporane* // „Administrarea Publică”, nr.1, 2000.
66. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice* // „Administrarea Publică”, nr. 2, 2001.
67. Burian, Alexandru, *Viitorul Moldovei depinde de noi* // „Moldova Suverană”, 09.04.1996.
68. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind noțiunea de diplomație parlamentară* // „Administrarea Publică”, nr. 3, 2003.

69. Burian, Alexandru, *Noțiunea de diplomație parlamentară* // „Anuar științific”. Vol. 1 / Academia de Relații Internaționale și Studii Diplomatice. – Chișinău, Centrul ed.-poligr. al USM. – 2002.

70. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al activității diplomatice* (Monografie) - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2004.

71. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al activității diplomatice. Ed a 2-a*. Chișinău, CEP USM, 2005, - 234. p. (ISBN 9975-9906-1-6)

72. Burian, Alexandru, *Principiul egalității suverane în sistemul relațiilor internaționale* // „Legea și Viața”, 2004, nr. 4, pag. 4-7.

73. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind politica externă în contextul evoluției sistemului internațional* // „Legea și Viața”, 2004, nr. 12, pag. 4-6.

74. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind procesele de globalizare și evoluția sistemului internațional* // „Revista Națională de Drept”, 2004, nr. 12, p.2-4.

75. Burian, Alexandru, *Geopolitical transformations in the South-East Europe and institutional reforms in the Republic of Moldova* // „Reformele instituționale în Republica Moldova în contextul integrării europene”, conf. șt. internațională (Chișinău, 25.10.2006).- red. șt. A.Burian, X. Kontiadis. – Ch.: s/n, 2006. – 200 p., p. 64-67. (ISSN 1857-1999).

76. Burian, Alexandru, *Republica Moldova în contextul geopolitic contemporan* // „15 ani de independență a Republicii Moldova”, conf. șt. int (2006; Chișinău). 15 ani de independență a Republicii Moldova: Materialele conf. șt. int., 22 aug. 2006, Chișinău / col. de red.: Gheorghe Duca, ...- Ch.: Tipogr. A.Ș.M., 2006. – 168 p., p. 80-88 (ISBN 978-9975-62-080-2).

77. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind securitatea economică a Republicii Moldova în contextul realităților geopolitice contemporane* // „Vectorul European al Republicii Moldova și realizarea Planului de acțiuni”, conf. șt.-practică”. Vectorul European al Republicii Moldova și realizarea Planului de acțiuni: materiale ale conferinței șt.practice, 17 febr. 2006/ coord.: Ala Mironic, ... – Ch.: AAP, 2006., - 192 p., p. 55-60 (ISBN 978-9975-9885-1-3).

78. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind soluționarea pașnică a diferendelor internaționale* // „Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării europene”, conf. teoretico-șt. inter. (2006, Chișinău). Актуальные проблемы общественно-гуманитарных наук в условиях европейской интеграции: Materiale ale con. teoretico-șt. inter. 28 ianuarie 2006 – red.șt. Gh.Duca,

Gh. Costachi. – Ch.: F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2006. -1056 p. (ISBN 978-9975-78-017-9) - p. 83-90.

79. Burian, Alexandru, *Republica Moldova în contextul geopolitic contemporan* // „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, nr. 1-2, 2006, p. 48-51 (ISSN 1857-1999).

80. Burian, Alexandru, *Geopolitical transformations in the South-East Europe and Institutional reforms in the Republic of Moldova* // „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, nr. 1-2, 2007.

81. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind analiza politicii externe* // „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, nr. 3-4, 2007.

82. Burian, Alexandru, *Unele considerații privind aspectul geopolitic al statalității moldovenești* // Materialele Conferinței științifice internaționale “Statul moldovenesc: continuitatea devenirii și consolidării” consacrată aniversării a 90 de ani de la proclamarea RDM și 15 ani de la recunoașterea internațională a Republicii Moldova. Chișinău, 19 noiembrie 2007. IRIM. – Ch., CEP USM, 2007.

83. Burian, Alexandru, Vornicov, Mihail, *Protecția consulară a persoanelor fizice și a persoanelor juridice în străinătate* (Monografie). - Chișinău, Centrul Ed.-Poligr. al USM, 2004.

84. Burian, Alexandru; Dumbrăveanu, Alexandru, *Statele-națiune și conflictele geopolitice* // „Funcționarea Instituțiilor Democratice în Statul de Drept: Materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale, 25-26 ianuarie 2003 (mun. Bălți)” / red.șt. Gh. Costachi, Chișinău, „Tipografia Centrală”, 2003.

85. Burian, Alexandru; Sochircă, Silvia, *Problemele dezarmării și asigurării păcii în întreaga lume* // „Violența în societatea de tranziție”: Materiale ale conf. Șt. Int. 16-17 mai 2003 / red. șt. V. Bujor, col. De red.: M. Lașcu, preș. – Ch., F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2003.

86. Burian, Alexandru; Timciuc, Dorin, *Unele aspecte privind reprimarea actelor ilicite îndreptate contra securității aviației civile* // „Violența în societatea de tranziție”: Materiale ale conf. Șt. Int. 16-17 mai 2003 / red. șt. V. Bujor, col. De red.: M. Lașcu, preș. – Ch., F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2003.

87. Burian, Alexandru; Negru, Cristina; Pelipețcaia, Carolina, *Obiectul Dreptului Internațional al Mediului* // „Funcționarea Instituțiilor Democratice în Statul de Drept: Materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale, 25-26 ianuarie 2003 (mun. Bălți)” / red.șt. Gh. Costachi, Chișinău, „Tipografia Centrală”, 2003.

88. Burian, Alexandru; Țigănaș, Ion, *Convențiile internaționale ce reglementează dreptul de autor și drepturile conexe* // „Legea și Viața”, nr. 12, 2007.
89. Buzan, Barry, *Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după războiul rece*, Chișinău, „Cartier”, 2000.
90. Calvocoressi, Peter, *World Politics Since 1945*, Longman, London, 1989.
91. Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, Editura „Literatura artistică”, 1988.
92. Claval, Paul, *Geopolitique et geostrategie*, Nathan, Paris, 1994.
93. Clocă, Ionel, *Dreptul umanitar și noua ordine internațională*, București, Editura militară, 1978.
94. Cojocaru, Gheorghe E., *Politica Externă a Republicii Moldova, Studii*, Chișinău, Editura „Civitas”, 1999.
95. Cojocă, Petruche D., *Istoria unui tratat controversat. Tratatul de parteneriat privilegiat și cooperare între România și Republica Moldova*, Chișinău, Editura ZAMOLXE, 2000.
96. Collard, Daniel, *Les relations internationales*, Masson, Paris, 1977.
97. Chomsky, Noam, *Hegemonie sau supravețuire. America în căutarea dominației globale*. Traducere de Cristian Popescu. Editura „Antet”, Prahova, Filipeștii de Târg, 2003.
98. *Conceptia politicii externe a Republicii Moldova (8 februarie 1995)*, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995.
99. *Conceptia securității naționale a Republicii Moldova (5 mai 1995)*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995.
100. Costachi, Gheorghe, *Statul de drept: între teorie și realitate*, Chișinău, 2000.
101. Costăchescu M., *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931.
102. Costăchescu M., *Documente Moldovenești de la Ștefăniță Voevod (1517-1527)*, Iași, 1943.
103. Charvin, Robert, *La justice en France. Mutations de l'appareil judiciaire et lutte des classes*, Editions Sociales, Paris, 1976.
104. Chifu, Iulian, *Război diplomatic în Basarabia. O istorie ultracontemporană de Iulian Chifu*. Colecția Aspectele istoriei, București, Editura Paidiea, 1997.
105. Cuellar, Javier, Perez de, *Manual de derecho diplomatico*, Ediciones Peruanas, Lima, 1964.

106. Cucos, Diana, *Protecția diplomatică a naționalilor în dreptul internațional public*, Chișinău, CEP USM, 2007.
107. Datcu, Ion, *Istoria relațiilor internaționale și a diplomației*, București, 1991.
108. Dașcovici, Nicolae, *Dreptul războiului și neutralitatea*, Iași, Edit. A. Țerek, 1941.
109. Defarges, Philippe, *La Mondialisation, Vers la fin de frontieres*, Ed. Dunod, Paris, 1993.
110. Del Arenal, Celestino, *Introduccion a las Relaciones Internacionales*, Tecnos, Madrid, 1984, 3-a edicion.
111. Delgado, Manuel, *La Ira Sagrada: Anticlericalismo, iconoclastia y antiritualismo en In Espana contemporanea*, Barcelona, 1992.
112. Der Derian, James, *International Theory, Critical Investigations*, New York University Press, New York, 1995.
113. *Despre pace și război în era nucleară. Culegere de studii*, București, Editura Politică, 1985.
114. Diaconu, Ion, *Drept internațional public, Ediția a II-a revăzută și adăugită*, București, Casa de Editură și Presă "Șansa" SRL, 1995.
115. *Dictionnaire de geopolitique* / Lacoste Y., Flammarion, Paris, 1993.
116. *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, Sirey, Paris, 1960.
117. *Dicționar de drept internațional public*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
118. *Disarmament and Security, 1986 Yearbook in two volumes*, Novosti Press Agency Publishing House, Moscow, 1987.
119. *Doctrina militară a Republicii Moldova (6 iunie 1995)*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995.
120. Donovan, James, B., *Strangers on a Bridge, The Case of Colonel Abel*, Atheneum, New York, 1964.
121. Drăghici, Manolache, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani, în două tomuri*, Iași, 1857.
122. Eisenhower, D., *Waging Peace 1956-1961*. Harward City, New York, 1965.
123. Enache, Marian, Cimpoeșu, Dorin, *Misiune diplomatică în Republica Moldova (1993-1997)*, Iași, Editura POLIROM, 2000.
124. Enrich, Silvia, *Historia diplomatica entre Espana e Iberoamerica en el contexto de las relaciones internacionales (1955-1985)*, Ediciones de Cultura Hispanica, Madrid, 1989.

125. Estrella, Rafael, *The Future of the Armed Forces*, - In: "North Atlantic Assembly, Defence and Security Committee, 1992 Reports", Brussels, November 1992.
126. Feltham, R.G., *Introducere în dreptul și practica diplomației*, București, Editura ALL, 1996.
127. Ferrarini, Giulio, *Un mattone per l'Europa, Another brick in the Wall / Prefazione di Angel Miguel Martinez*, Casa Editrice "Luigi Battei", Parma, 1994.
128. Ferrer, Aldo, *Historia de la globalizacion. Origenes del orden economico mundial*, Fondo de Cultura Economica, Mexico, 1995.
129. Foucher, Michel, *Fronts et Frontieres, un tour du monde geopolitique*, Fayard, Paris, 1988.
130. *Frontera peruano-ecuatoriana. El laudo arbitral de Braz Dias de Aguiar*, Repertorio documental, Edicion Especial del Ministerio de Relaciones Exteriores del Peru, Revista de la Academia Diplomatica del Peru, Lima, 1995.
131. Fukuyama, Francis, *El fin de la historia y el ultimo hombre*, traduccion de P. Elias, Planeta, Barcelona, 1992.
132. Gafencu, G., *Misiune la Moscova. 1940-1944. Culegere de documente*, București, Editura "Univers Enciclopedic", 1995.
133. Gaillard, Jean-Michel, Rowley, Anthony, *Istoria continentului european (De la 1850 pînă la sfîrșitul secolului al XX-lea)*, Chișinău, Editura „Cartier”, 2001.
134. Geamanu, Grigore, *Drept internațional contemporan*, Bucuresti, Editura Didactică și Pedagogică, 1965.
135. George P., *Geopolitique des minorites*, Paris, PUF, 1984.
136. Georgeanu, Paul, *Dunărea în relațiile internaționale*, București, Editura Politică, 1970.
137. Gilpin, Robert, *La Economia Politica de las Relaciones Internacionales*, Grupo Editorial Latinoamericano, Buenos Aires, 1990.
138. Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1997.
139. Grabowsky A., *Staatserkenntnis durch raumliches Denken, «Politik als Wissenschaft»*, Festschrift zum 10-jährigen Bcstchen der Hochschule fur Politik, Berlin, 1930.
140. Gray, C., *Geopolitics of Superpowers*, New York, 1990.
141. Gregory B., Batchehn D, *Airborne Warfare 1918-1941*, Leeds: Phoebus, 1978.
142. Gribincea, Mihai, *The Russian Policy on Military Bases: Georgia and Moldova*, Editura "Cogito", Oradea, 2001.

143. Grigoraș, N., *Din istoria diplomației moldovenești. (1432-1457)*, Publicațiile Institutului de istorie națională "A. D. Xenopol", Iași, 1948.
144. Griffiths, Marin, *Relații internaționale. Școli, curente, gânditori*, București, ZIUA, 2003.
145. Grosser, Alfred, *Affaires exterieures. La politique de la France 1944-1984*, Flammarion, Paris, 1984.
146. Guzzini, Stefano, *Realism și relații internaționale*, Iași, Institutul European pentru Cooperare Cultural-Științifică, 2000.
147. Guzman, Juan, Eduardo, Eguiguren, *Relaciones internacionales: una perspectiva antropologica*, Editorial Andres Bello, Santiago de Chile, 1987.
148. Jose, Luis, Leon, *El nuevo sistema internacional. Una vision de Mexico*. Secretaria de Relaciones Exteriores, Ricardo Flores Magon, Mexico, 1999.
149. Hayden, Günter, *Critica geopoliticii germane*, București, Editura Politică, 1960.
150. Haushofer, Karl, *De la Geopolitique*, Fayard, Paris, 1986.
151. Haushofer, Karl, *Kontinentalblocke: Mitteleuropa – Eurasia – Japon // Ausgewaehlte Texte zur Geopolitik. – Boppart am Rhein. – 1979. Рус. пер.: Элементы. – № 7.*
152. Helsing, Jan van, *Organizațiile secrete și puterea lor în secolul XX sau cum este lumea guvernată. / Traducere: Cornelia Spânu, București, SAMIZDAT, 1998.*
153. Helsing, Jan van, *Cine conduce lumea. Cartea a 2-a. / Traducere din limba germană: Linda-Antonia Willy, București, SAMIZDAT, 1998.*
154. Helsing, Jan van, *Cartea a 3-a. A treia planetă, al Treilea război, al Treilea mileniu. / Traducere: Monica Mihai, București, SAMIZDAT, 1998.*
155. Hinsley, F.H., *Suveranitate, Traducere de Adriana Fekete și Ovidiu Ursa, Chișinău, Editura "Știința", 1998.*
156. Hobsbawm, E., J., *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent. Program, mit, realitate, Traducere: Diana Stanciu, Chișinău, Editura ARC, 1997.*
157. Hobsbawm, Eric, *O istorie a secolului XX, Era extremelor, 1914-1991, Traducere din engleză de Liliana Ionescu, Chișinău, Editura "Cartier", 1999.*
158. Hodor, N., *Etnie și confesiune (aspecte geopolitice)*, Cluj-Napoca, 1996.

159. Hoffmann, Stanley, *Ianus și Minerva, Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale* / Traducere de Robert Butaru, Chișinău, Editura „Știința”, 1999.
160. Hoffmann, Stanley, *Teorias Contemporaneas sobre las Relaciones Internacionales*, Tecnos, Madrid, 1979.
161. Horia, M., Neaguț, S., Nicolae, I., Șteflea, N., *Statele lumii: Mică enciclopedie*, București, Editura Meronia, 1995.
162. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* / Trad. de Horațiu Stamatina, Iași, Editura POLIROM, 1999.
163. Huntington, Samuel P., *Superputerea singuratică.* // *Politica Externă*, Revistă a Societății Academice din România, Anul III, Numărul 7-8, toamna-iarna 1999-2000.
164. Huntington, Samuel, *Clash of civilizations* / "Foreign Affairs", summer 1993, p. 22-49.
165. *Istoria Moldovei în date.* / Elaborată: Vasile Stati, Chișinău, "Tipografia Academiei de Științe", 1998.
166. *Istoria României în date*, București, Editura "Crai Nou", 1992.
167. Katz, Friedrich, *La guerra secreta en Mexico*, Ediciones ERA, Mexico, 1982.
168. Kenichi, Ohmae, *The End of the Nation State. The Rise of Regional Economies*, The Free Press, New York, 1995.
169. Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Vintage Books, New York, 1989.
170. Keohaney, Robert and Nye, Joseph, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown and Company, Boston, 1977.
171. Kesselring A., *Gedanken zum Zwellten Weltkrieg*, Bonn, 1955.
172. Kindleberger, Charles P., *La crisis economica 1929-1939*, Editorial Critica, Barcelona, 1985.
173. King, Ch., *Moldovan identity and the Politics of Pan-Romanianism*, New-York, 1994.
174. King, Ch., *The Moldovans. Romania, Russia and the Politics of Culture*, Stanford, 2000.
175. King, Charles, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală.* Traducere de Diana Stanciu, Chișinău, Editura ARC, 2002.
176. Kissinger, Henry, *Diplomația* / Traducere din limba engleză: Mircea Ștefancu, Radu Paraschivescu, București, Editura ALL, 1998.
177. Kubalkova, Venduka; Cruickshank, Albert, *Marxism and International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1985.

178. Kulikov, Viktor, *La Doctrina de la paz (Doctrina militar de los Estados signatarios del Tratado de Varsovia)*, Editorial de la Agencia de Prensa Novosti, Moscu, 1988.

179. *La Charte sociale europeenne*, Conseil de l'Europe, Direction de la presse et de l'information, Strasbourg, 1985.

180. *La Convention europeenne des Droits de l'Homme*, Conseil de l'Europe, Service de l'information, Strasbourg, 1988.

181. Lacoste, Y., *An illustration of geographical warfare: Bombing of the dikes of the Red River, North Vietnam // Radical geography: Alternative viewpoints on contemporary social issues*, London: Methuen, 1978.

182. Lacoste, Y., *La geographic, ca sert, d'abord, a faire la guerre*, Paris, Maspero, 1982.

183. Lacoste, Y., *Geopolitique des regions francaise. La Facade occidentale*, Paris, Fayard, 1986.

184. Lacoste Y., *Geopolitique des regions francaise. La France du Sud-Est*, Paris, Fayard, 1986.

185. Lacoste, Yves, *Dictionnaire Geopolitique*, Paris, Fayard, 1986.

186. Lerma, Gustavo Palomares, *Relaciones internacionales en el siglo XXI. Segunda edicion revisada y ampliada*, Madrid, Editorial TECNOS (Grupo Anaya S.A.), 2006.

187. Lohausen, Jordis, von, *Mut zur Macht. Denken in Kontinenten*, Berg, 1978.

188. Lucinschi, Petru, *Moldova și moldovenii*, Chișinău, „Cartea Moldovei”, 2007.

189. Mackinder H.J., *The Round World and the Winning of the Peace // Foreign affairs*, 1943, Vol. XXI, № 4.

190. Maddison, Angus, *La economia mundial 1820-1992. Analisis y estadísticas*, OCDE, Paris, 1997.

191. Mahan, Alfred, *The influence of sea power upon the French revolution and empire (1793 – 1812)*, Boston, 1892.

192. Mario, Barros, Van Buren, *Historia diplomatica de Chile, 1541-1938*, Editorial Andres Bello, Santiago de Chile, 1971.

193. Matos, Carlos de Meira, *Brasil, Geopolitica e Destino*, Rio de Janeiro, 1975.

194. Mazilu, Dumitru, *Dreptul internațional public*, București, Lumina Lex, 2001.

195. Mazilu, Dumitru, *Diplomația. Drept diplomatic și consular*, București, Lumina Lex, 2003.

196. McNeill, William H., *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*, Traducere: Diana Stanciu, Chișinău, Editura ARC, 2000.
197. Meyer, Lorenzo, *Su Majestad Britanica contra la Revolucion Mexicana, 1900-1950. El fin de un imperio informal*, El Colegio de Mexico, Mexico, 1991.
198. Meinig, D., W., *Heartland and Rimland in Eurasian History* // "West Politics Quarterly", 1956, Vol. IX, p. 553–569.
199. Michael T. Klare, *Gueras por los recursos. El futuro escenario del conflicto global*, Ediciones Urano, Barcelona, 2003.
200. Mihăescu-Gruuiu, C., *Moldova 1359-1859. Spicuri din istoria statului de sine stătător*, București, 1998.
201. Mitchell, Christopher R., *The Structure of International Conflict*, Saint Martin's Press, New York, 1981.
202. *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratate/Alc. I. Eremia*, Chișinău, 1992.
203. Moldovan, Petre, P., *Moldovenii în istorie*, Chișinău, Poligraf-Service, 1993.
204. Morgenthau, Hans, *Politics among Nations*, Alfred A. Knopf, New York, 1948.
205. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional. Con estudio preliminar de Esther Barbe*, Tecnos, Madrid, 1990.
206. Morgenthau, Hans, *Politica entre las Naciones. La lucha por el poder y la paz*, Grupo Editor Latinoamericano, Buenos Aires, 1986.
207. Morin, Edgar, *Pensar Europa*, GEDISA, Barcelona, 1987.
208. Naudon, Carlos y Sepulveda, Alberto, *Introduccion a la Politica Mundial*, Ediciones Chileamerica-Cesoc, Santiago, Chile, 1998.
209. Niciu, Marțian, I., *Drept internațional public, Două volume, Ediția a II-a (revizuită și completată)*, Iași, Editura Fundației "Chemarea", 1995-1996.
210. Nicolson, Harold, *Arta diplomatică*, București, Editura Politică, 1966.
211. Nye, Joseph, S., *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.
212. Nye, Jr., Joseph, S., *La paradoja del poder norteamericano*, Santillana Ediciones Generales, Madrid, 2003.
213. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
214. Paraire, Philippe, *Mari lideri ai istoriei mondiale*, Traducere: Dorina Bodea, Chișinău, Editura ARC, 1999.

215. Parvulesco, Jean, *Galaxie GRU*, Paris, 1991.
216. Pârvan V., *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, București, 1905.
217. Pintos, Eduardo Vilarino, *Curso de derecho diplomático y consular. 2-a edición, reimpression*, Madrid, Editorial TECNOS (Grupo Anaya, S.A.), 2005.
218. Platon, M., Rosca, S., Roman, A., Popescu, T., *Istoria administrației publice din Moldova*, Chișinău, 1999.
219. Popescu, Dumitra și Năstase, Adrian, *Drept internațional public, Ediție revăzută și adăugită*, București, Casa de Editură și Presă "Șansa" SRL, 1997.
220. Ramonet, Ignacio, *Geopolitica haosului, Cuvînt înainte de Stelian Tănase, în romanește de Matilda Banu*, București, Editura "Dacia", 1998.
221. Ratzel, Friedrich, *La Geographie politique, les concepts fondamentaux*, Fayard, Paris, 1987.
222. Reinhardt, K., *Die Wende vor Moskau*, Stuttgart, 1978.
223. *Restructurarea ordinii internaționale* / Coord. Jan Tirbergen, București, Editura Politică, 1978.
224. Roman, Alexandru, *Istoria diplomației antice, Curs de lecții*, Chișinău, 1997.
225. Rosenberg, A., *Der Zukunflweg einer deutschen Aussenpolitik*, Munchen, 1927.
226. Rousseau, Charles, *Droit international public*, Onzieme edition, Dalloz, Paris, 1987.
227. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
228. Serebrian, Oleg, *Va exploda estul ?, Geopolitica spațiului pontic*, Cluj-Napoca, Editura "Dacia", 1998.
229. Serebrian, Oleg, *Politosfera*, Chișinău, Editura "Cartier", 2001.
230. Strausz-Hupe R., *Geopolitics. The Struggle for Space and Power*, New York, 1972.
231. Schlesinger, A., M., *Thousand Days. John F. Kennedy in the White House*, New York, 1967.
232. Schulte, Brigitte, *Impact of Force Reductions in Central and Eastern Europe*, - In: "North Atlantic Assembly, Civilian Affairs Committee, 1992 Reports", Brussels, November 1992.
233. Schumpeter, Joseph, A., *History of Economic Analysis*, New York, 1954.
234. Schwarzenberger, George, *La Politica del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Economica, Mexico-Buenos Aires, 1960.

235. Sorensen, T., *Kennedy*, New York, 1965.
236. Stati, Vasile, *Istoria Moldovei*, Chișinău, „Vivar-Editor”, 2002.
237. Șofransky, Octavian, *Republica Moldova: Capital geopolitic*, Chișinău, Editura “Cartier”, 1999.
238. Taylor P. J., *Political geography: World-economy, nation-state and locality*, London, Longman, 1985.
239. Taylor, Peter, J., *Political Geography*, Longman, London, 1993.
240. Tămaș Sergiu, *Dicționar politic, Instituțiile democratice și cultura civică*, București, 1996.
241. Tămaș, Sergiu, *Geopolitica*, București, Editura Noua Alternativă, 1995.
242. Tătărescu, Gh., *Memoriu (privind politica externă a României la începutul Războiului II Mondial)*. // Revista “Patrimoniu”, nr. 1, 1991.
243. *The Cuban Crisis of 1962: Selected documents and chronology*, Boston 1963.
244. Titulescu, Nicolae, *Documente diplomatice*, București, Editura Politică, 1967.
245. Trăsnea, Ovidiu, *Doctrina politice ale capitalismului contemporan*, București, Editura Politică, 1977.
246. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
247. *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*. 23 de volume. Ediție oficială. Moldpres. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Chișinău, 1998-1999.
248. Uddeil, Hart, B., *History of the Second World War*, London, PAN, 1978.
249. Ureche, Grigore; Costin, Miron și Neculce, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei... Cronici*. – Chișinău, “Hyperion”, 1990.
250. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
251. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
252. Vives, Jaime, Vicens, *Tratado General de Geopolitica*, Editorial Teide, Barcelona, 1950.
253. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.
254. Waltz, Kenneth, *Man, the State and War*, Columbia University Press, New York, 1959.

255. Wight, Martin, *Politica de putere, Volum editat de Hedley Bull și Carsten Holbraad, Central European University Press, Chișinău, Editura ARC, 1998.*

256. Абаренков В.П., *Политика США в области контроля над вооружениями.* – Москва, «Наука», 1987.

257. Авксеньев В.А., *Этническая конфликтология: В 2 ч.* – Ставрополь, 1996.

258. Авторханов А., *Загадка смерти Сталина.* – Франкфурт-на-Майне, «Посев», 1976.

259. Авторханов А., *Загадка смерти Сталина.* – Москва, «СП Слово», 1992.

260. Авторханов А., *Происхождение партократии.* – Франкфурт-на-Майне, «Посев», 1973.

261. Аджубей А., *Те десять лет.* – Москва, «Советская Россия», 1989.

262. Аксютин Ю., *Послевоенные надежды* // «Родина», 1993, № 12.

263. Алданов М., *Мата Хари* // «Совершенно секретно», № 12, 1992.

264. Алиев С.М., *Современное исламское возрождение и его особенности (на примере Ирана и Турции)* / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии). – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.

265. Аллилуева, С., *Только один год.* – New York, Harper & Row, 1970.

266. Аллилуева, С., *Только один год.* – Москва, «Книга», 1990.

267. Аллилуева, С., *Двадцать писем к другу.* – New York, Harper & Row, 1968.

268. Аллилуева, С., *Двадцать писем к другу.* – Москва, «Известия», 1990.

269. Альперович М.С., Слезкин Л.Ю., *Образование независимых государств в Латинской Америке.* – Москва, 1966.

270. Альперович М.С., Слезкин Л.Ю., *История Латинской Америки (с древнейших времен).* – Москва, «Высшая школа», 1981.

271. Андреев В. И., *Конфликтология (Искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов).* – Москва, 1995.

272. Андреев Ю. В., *Цена свободы и гармонии.* – СПб., «Алетейя», 1999.

273. Анискевич А. С., *Политический конфликт*. - Владивосток, 1994.
274. Антонов-Овсеенко А., *Портрет тирана*. - Нью-Йорк, «Хроника», 1980.
275. Антонов-Овсеенко А., *Театр Иосифа Сталина*. - Москва, «Грегори-Пэйдж», 1995.
276. Анцупов А.Я., Шипилов А.И., *Конфликтология: теория, история, библиография*. - Москва, 1996.
277. Анфилов В.А., *Провал «блицкрига»*. - Москва, «Наука», 1974.
278. Арабаджян А.З., *Относительно так называемой неотделимости ислама от политики (концепция и практика) / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. - Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
279. Арбатов А., *Военно-стратегический паритет и политика США*. - Москва, Политгиздат, 1984.
280. Арбатова Н., *Уроки Югославии для России и Запада // «Мировая экономика и международные отношения», № 2, 1995.*
281. Арин О.А. (Алиев Р.Ш.), *Россия: ни шагу вперед*. - Москва, Изд-во Эксмо, 2003.
282. Аристотель, *Политика*. // Аристотель. *Сочинения в 4-х томах. Т. 4*. - Москва, «Мысль», 1984.
283. Аристотель, *Политика. Афинская полития*. - Москва, «Мысль», 1997.
284. Аристотель, *Политика*. - Электронная библиотека Егора Холмогорова (<http://www.holmogorov.rossia.oig:8101/libr/aristotel/>).
285. Арон Раймон, *Мир и война между народами*. / Под общей ред. Канд. полит. наук Даниленко В. И. - Москва, «NOTA BENE», 2000.
286. Арриан, *Поход Александра*. - СПб., Алетейя, 1993.
287. Арсеньев Э.А., *Франция: проблемы и политика. Очерки о социально-политической жизни*. - Москва, Политгиздат, 1978.
288. Арцибасов И.Н., Егоров С.А., *Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия*. - Москва, 1989.
289. Ахромеев С.Ф., Корниенко Г.М., *Глазами маршала и дипломата*. - Москва, «Международные отношения», 1992.
290. Бабосов Е.М., *Конфликтология*. - Москва, 1997.

291. Бабурин С.Н., *Российский путь: становление российской геополитики накануне XXI в.* – Москва, АНКО, 1995.

292. Баграмян И.Х., *Так начиналась война.* – Москва, «Воениздат», 1971.

293. *Багратион в Дунайских княжествах: Сборник документов.* / Составители Н.В.Березняков и В.А.Богданова. – Кишинев, Госиздат, 1949.

294. Бажанов Б., *Воспоминания бывшего секретаря Сталина.* – Париж, «Третья волна», 1980.

295. Бажанов Б., *Воспоминания бывшего секретаря Сталина.* – Москва, «СП Софинта», 1990.

296. Бажанов Б., *Воспоминания бывшего секретаря Сталина.* – Москва, НП «III тысячелетие», 2002.

297. *Бандформирования всех стран Мира* / Автор-сост. Н.Н.Макарова. – Минск, «Литература», 1997.

298. Баранец В., *Ельцин и его генералы: Записки полковника Генштаба.* – Коллекция “Совершенно секретно”, Москва, 1997.

299. Баррон, *КГБ сегодня.* – Спб., «Петрополис», 1992.

300. Бархатов А., *Генерал Лебедь или моя лебединая песня.* – Москва, Издательство “Политбюро”, 1998.

301. Барышников Н., *Советско-финляндская война 1939-1940 гг.* // «Новая и новейшая история», № 4, 1989.

302. Батовски Х., *Утечки информации о тайном (секретном) протоколе 23 августа 1939 года* // «Радуга», № 8, 1989.

303. Бебутов Д. И., *Русское масонство XX века.* В кн.: Николаевский Б.И. *Русские масоны и революция.* – Москва, «Терра», 1990, с. 131 – 134.

304. Бейкер Дж., *История географических открытий и исследований.* – Москва, Изд. Иностран. литературы, 1950.

305. Белкин А.С., *Конфликтология: наука гармонии.* – Екатеринбург, 1995.

306. Белокреницкий В.Я., *Мусульманские страны к югу от СНГ: геодемография и геополитика XXI века / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политика в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии).* – Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.

307. Бердяев Н., *Смысл истории.* – Москва, «Мысль», 1990.

308. Бердяев Н. А., *Судьба России (1918).* – Москва, Изд-во МГУ, 1990.

309. Бердяев Н.А., *Русская идея. Основные проблемы русской мысли XIX века и начала XX века. Судьба России.* – Москва, ООО «Издательство В.Шевчук», 2000.
310. Бережков В.М., *Годы дипломатической службы (на молдавском языке).* – Кишинев, «Карта Молдовенеаскэ», 1979.
311. Бережков В.М., *Страницы дипломатической истории. 4-е изд.* – Москва, «Международные отношения», 1987.
312. Берия, С.Л., *Мой отец Лаврентий Берия.* – Москва, «Современник», 1994.
313. Берия, С., *Мой отец Берия. В коридорах сталинской власти / Пер. с фр. Н.М.Стамбулян.* – Москва, «Олма-пресс», 2002.
314. Бернар Жакье, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие.* – Нижний Новгород, Пресс Университер де Гренобль, Издательство Нижегородского государственного университета им. Н.И.Лобачевского, 1997.
315. Бестужев И.В., *Крымская война.* – Издательство АН СССР, 1956.
316. Бжезинский З., *Преждевременное партнерство // «Политические исследования», № 1, 1994.*
317. Бжезинский З., *Геостратегия для Евразии // «Независимая газета», 24.10.1997.*
318. Бжезинский З., *Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы.* – Москва, «Международные отношения», 1998.
319. Бжезинский З., *Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство.* – Москва, «Международные отношения», 2004.
320. Бланк А.С., *Старый и новый фашизм.* – Москва, Политиздат, 1982.
321. Бланке У., *Заграничная служба США.* – Москва, 1974.
322. Блищенко И.П., Дурденевский В.Н., *Дипломатическое и консульское право.* – Москва, Издательство «Международные отношения», 1962.
323. Блищенко И.П., *Дипломатическое право,* Издание 2-е, переработанное и дополненное. – Москва, «Высшая школа», 1990.
324. Блищенко И.П., *Прецеденты в международном праве.* – Москва, «Международные отношения», 1977.
325. Блищенко И.П., *Обычное оружие и международное право.* – Москва, «Международные отношения», 1984.
326. Блищенко И.П., Жданов Н.В., *Международно-правовая борьба с терроризмом / «Правоведение», 1975, № 1.*

327. Блищенко И.П., Жданов Н.В., *Сотрудничество государств в борьбе против террористических актов международного характера* // «Советское государство и право», 1981, № 8.
328. Бобков Ф.Д., *КГБ и власть*. – Москва, «Новости», 1995.
329. Бобылев П. Н., *К какой войне готовился Генеральный штаб РККА в 1941 году?* // «Новая и новейшая история», 1995, № 6.
330. Бовин А.Е., *Мирное сосуществование: История, теория, политика*. – Москва, «Международные отношения», 1988.
331. Богатурия А.Д., *Великие державы на Тихом океане*. – Москва, 1997.
332. Богданов О.В., *Запрещение оружия массового уничтожения: Международно-правовые проблемы*. – Москва, «Международные отношения», 1985.
333. Богданов Р.Г., *Ядерное безумие в ранге государственной политики*. – Москва, Политиздат, 1984.
334. Бодар Л., *Тень Мао*. – Москва, «Прогресс», Смоленск, «Русич», 1996.
335. Бокшанин А., *История международных отношений и дипломатии в древнем мире*. – Москва, 1948.
336. Болдин В.И., *Крушение пьедестала: Штрихи к портрету М.С.Горбачева*. – Москва, «Республика», 1995.
337. Болховитинов Н.Н., *Доктрина Монро*. – Москва, 1959.
338. *Большой энциклопедический словарь*, В 2-х томах. – Москва, 1991.
339. Браг Р., *Европа. Римский путь*. – Москва, «Аллегро-Пресс», 1995.
340. Бреннан Д. Х., *Оккультный рейх*. – «Тайны тысячелетий» (Сборник), Издательский дом «Всемирный следопыт», 1997, с. 226 – 262.
341. Бреннан Д. Х., *Черная магия Адольфа Гитлера*. – Библиотека газеты «Развитие», 1992, с. 3 – 80.
342. Бродель Ф., *Время мира. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. (XV-XVIII вв.)*, том 3. – Москва, «Прогресс», 1992.
343. Бродель Ф., *Время мира*. – Москва, «Прогресс», 1998.
344. Бройнинг Г., *Руководство по ведению переговоров*. – Москва, 1996.
345. Броунли Я., *Международное право, (В двух книгах)*. – Москва, Издательство «Прогресс», 1977.

346. Брукан С., *Плюрализм и социальные конфликты*. - Москва, 1990.
347. Будыко М.И., *Загадки истории*. - СПб., «Наука», 1995.
348. Булгаков М. А., *Белая Гвардия*. - Баку, «Моариф», 1988.
349. Бунич Игорь, *Золото партии*. - Киев, «А.С.К.», Санкт-Петербург, «Облик», 1998.
350. Бурдые П., *Социология политики*. - Москва, «Прогресс», 1993.
351. Бурлацкий Ф.М., *Мао Цзэдун и его наследники*. - Москва, «Международные отношения», 1979.
352. Бурлацкий Ф.М., *Некоторые вопросы теории международных отношений // Советская ассоциация политических наук: Государство и общество. Ежегодник*. - Москва, «Наука», 1985.
353. Бурлацкий Ф., *После Сталина // «Новый мир»*, 1988, № 10.
354. Буриан А., *Введение в дипломатическую практику: (Учебник для юридических факультетов: перевод с румынского Н.Н.Чукановой)*. - Кишинев, Издательство „ARC”, 2001.
355. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
356. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 2. «Внешняя политика и международные отношения»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
357. Буриан А., *Внешняя политика Республики Молдова: реальности и перспективы // «Республика», июнь 1993 г.*
358. Буриан А., *В Страсбуре для Молдовы пока все только начинается // «Независимая Молдова», 17.07.1993*
359. Буриан А., *Геополитические ориентиры молдавской государственности // «Белорусский журнал международного права и международных отношений», № 3, 2003.*
360. Буриан А., *Геополитические ориентиры молдавско-российских дипломатических отношений // „Молдова - Россия: 10 лет дипломатических отношений (достижения, проблемы, перспективы): Материалы международной конференции. Кишинев, 28-29 марта 2002 г.”, Кишинев, ARISDIP, 2002.*
361. Буриан А., *Геополитические перспективы молдавской государственности // «Res Publica», 01.01.1999.*
362. Буриан А., *Геополитические перспективы молдавской государственности // «Плай Натал», 17.12.1999.*

363. Буриан, А., *Геополитические ориентиры молдавской государственности* // «Историческое пространство (проблемы истории стран СНГ)», № 1, 2007 г., с. 45-52.

364. Буриан А., *Дипломатические и консульские привилегии и иммунитеты* //»Закон и жизнь», № 4, 2002.

365. Буриан А., *Дипломаты открывают ворота в мир, коммерсанты в них входят* // «Экономическое обозрение», 1995, № 13.

366. Буриан А., *Защита прав человека: внутригосударственный механизм* // «Судебная защита прав человека: национальный и европейский опыт»: Материалы научно-теоретической конференции (Одесса, 09.11.2001), Одесса, «Юридична литература», 2002.

367. Буриан А., *Концепции внешней политики у нас нет* // «Кишиневские новости», 27.08.1999.

368. Буриан А., *Кто мы, где мы, и с кем? Геополитические перспективы развития Республики Молдова* // «Независимая Молдова», 05.02.1999.

369. Буриан А., *Молдавская государственность: президентская или парламентская республика?* // «Независимая Молдова», 12.02.1999.

370. Буриан А., *Молдавская экономика: Восток или Запад? Внешнеэкономические перспективы Республики Молдова* // «Независимая Молдова», 26.03.1999.

371. Буриан А., *Международные конференции и дипломатия ad hoc* // «Закон и жизнь», № 5, 2002.

372. Буриан А., *Международные конференции и дипломатия ad hoc: понятия, структура, правовой режим* // «Белорусский журнал международного права и международных отношений», № 2, 2002.

373. Буриан А., *Международные организации и дипломатическая деятельность* // «Закон и жизнь», № 6, 2002.

374. Буриан А., *Международно-правовая защита прав ребенка во время вооруженных конфликтов* // «Международно-правовая защита прав ребенка»: Материалы научно-теоретической международной конференции (Одесса, 21.09.2001), Одесса, «Юридична литература», 2002.

375. Буриан А., *Международно-правовые аспекты регулирования глобального информационного обмена* // «Информационные технологии - 2002» (ВИТ+): Материалы научно-теоретической международной конференции (Кишинев, 11.04.2002 г.), Кишинев, 2002.

376. Буриан А., *Нужна ли Молдове своя «кузница» по подготовке дипломатов?* // «Кишиневские новости», 31.08.2001.
377. Буриан А., *Основные требования дипломатического протокола и церемониала* // «Закон и жизнь», № 7, 2002.
378. Буриан А., *Правовой режим дипломатических представительств* // «Закон и жизнь», № 1, 2002.
379. Буриан А., *Правовой режим консульских учреждений* // «Закон и жизнь», № 3, 2002.
380. Буриан А., *С точки зрения права и здравого смысла* // «Советская Молдавия», 16.06.1989 г.
381. Буриан А., *Содружество открывает широкие перспективы* // «Независимая Молдова», 10.05.1996.
382. Буриан А., *Особенности дипломатической службы в Республике Молдова* // «Актуальні проблеми політики». Збірник наукових праць. Випуск 16. / Голов. Ред. С.В.Ківалов. Відп. за вип. Л.І.Кормич.- Одеса, «Юридична література», 2003.
383. Буриан А., *Международные отношения, внешняя политика и дипломатия* (Курс лекций) - Кишинев, Издат. Центр Молд. ГУ, 2004.
384. Буриан А., *Международные отношения, внешняя политика и дипломатия* (Курс лекций). Изд. 2-ое, перераб. и доп. - Кишинев, Издат. Центр Молд. ГУ, 2005, - 288 с. (ISBN 9975-70-524-4).
385. Буриан А., *Правовой режим дипломатической деятельности* (Монография) - Кишинев, Издат. Центр Молд. ГУ, 2004.
386. Буриан А., *Правовой режим дипломатической деятельности*. Изд. 2-ое. - Chişinău, CEP USM, 2005, - 256. p. (ISBN 9975-9909-2-4).
387. Буриан А., *Правовое регулирование многосторонней дипломатии и новые формы дипломатической деятельности* // «Закон и Жизнь», № 5, 2006 г., с. 7-14. (ISSN 1810-3081) .
388. Буриан А., *Введение в теорию международных отношений* (Курс лекций) - Кишинев, Издат. Центр Молд. ГУ, 2004.
389. Буриан А., *Введение в теорию международных отношений* (Курс лекций). Изд. 2-ое, перераб. и доп. - Кишинев, Издат. Центр Молд. ГУ, 2005, - 288 с. (ISBN 9975-70-593-6)
390. Буриан А., *Дипломатическая служба Республики Молдова* // «Московский журнал международного права», № 4, 2003 г., стр. 140-158.
391. Буриан А., *Процесс принятия решений в современной внешней политике Молдовы* // «Закон и жизнь», 2004, № 12, стр. 4-7.

392. Буриан, А., *Молдо-белорусские отношения в контексте современных геополитических трансформационных процессов* // Материалы международной научно-практической конференции «Беларусь – Молдова: 15 лет дипломатических отношений», Кишинев, 16 ноября 2007 г. – Ch., CEP USM, 2007.

393. Буриан, А.; Дорул, О., *Правовое положение нейтрального государства в современном международном гуманитарном праве* // Материалы Международной научно-практической конференции молодых ученых «Защита прав человека на современном этапе». Институт международных отношений Национального Авиационного Университета Украины. (7 декабря 2007 г., г. Киев) - Киев, 2007.

394. Буриан А., Барбу В., *Европейское космическое Агентство: цели, функции, правовой статус* // «Закон и жизнь», № 8, 2002.

395. Буриан А., Барбу В., *Правовой статус международной космической станции* // «Закон и жизнь», № 4, 2002.

396. Буриан А., Пелипецкая К., *Космическая деятельность и охрана окружающей среды* // „Aspecte juridice ale societății civile: realități și perspective: Materiale ale conf. teoretico-științifice internaționale, 26-27 februarie 2003” / red. șt. Gh. Costachi. – Chișinău, F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

397. Буриан А., Неру К., *Источники международного права окружающей среды* // „Aspecte juridice ale societății civile: realități și perspective: Materiale ale conf. teoretico-științifice internaționale, 26-27 februarie 2003” / red. șt. Gh. Costachi. – Chișinău, F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

398. Буриан А., Думбрэвяну А., *Виды территории в международном публичном праве* // „Aspecte juridice ale societății civile: realități și perspective: Materiale ale conf. teoretico-științifice internaționale, 26-27 februarie 2003” / red. șt. Gh. Costachi. – Chișinău, F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

399. Бурьян А.Д., *Международно-правовые аспекты борьбы Советского Союза против гонки вооружений в космическом пространстве* // Автореферат дисс. канд. юрид. наук. - М., ИГПАН, 1987.

400. Бурьян А.Д., *Проблема толкования действующих принципов и норм международного права, ограничивающих военное использование космоса* // «Труды X научных чтений по космонавтике, посвященных памяти выдающихся советских ученых - пионеров

освоения космического пространства (28-31 января 1986 г.): Проблемы космического права». – Москва, ИИЕТ АН СССР, 1986.

401. Бурьян А.Д., *Программа «звездных войн»: Противоправность СОИ и толкование Договора по ПРО Соединенными Штатами Америки* // «Коммунист Таджикистана», № 11, 1987.

402. Бухарин Н., *Времена*. – Москва, «Прогресс. Культура», 1994.

403. Бушков А., *Россия, которой не было*. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1997.

404. Бушков А. А., Буровский А.М., *Россия, которой не было-2. Русская Атлантида: Историческое расследование*. – Красноярск, «БОНУС»; Москва, «Олма-Пресс», 2000.

405. Бушуев С. В., *История государства Российского: Историко-библиографические очерки*. – Москва, «Книжная полка», 1994.

406. Бэкон Ф., *Сочинения в 2-х т.* – Москва, «МЫСЛЬ», 1978.

407. Бэр Э., *Целуй руку, которую не можешь укусить*. // «Иностранная литература», № 4, 1992.

408. Вавилов Н.И., *Пять континентов*. – Москва, Гос. изд-во географич. лит., 1962.

409. Вандам (Едрихин) А.Е., *Геополитика и геостратегия*. – Жуковский-Москва, Издательство «Кучково поле», 2002.

410. Варакин А., Зданович Л., *Тайны исчезнувших цивилизаций*. – Москва, «РИПОЛ КЛАССИК», 2001.

411. Василевская Э.Г., *Правовой статус природных ресурсов Луны и планет*. – Москва, «Наука», 1978.

412. Василевский А.М., *Дело всей жизни*. – Москва, «Политгиздат», 1973.

413. Василенко И.А., *Диалог культур, диалог цивилизаций* // «Вестник РАН», 1996, Т. 66, №5.

414. Василенко И.А., *Православная этика и российская цивилизация* // «Новая Россия», 1999, № 1.

415. Василенко И.А., *Политическая глобалистика, Учебное пособие*. – Москва, «Логос», 2000.

416. Васильев В.П., *Религии Востока. Конфуцианство, буддизм, даосизм*. – Спб., 1873.

417. Васильева Н.Н., *Дети Кремля*. – Москва, Информационное Содружество «Атлантида», ООО «Издательство АСТ», 1996.

418. Вебер М., *Избранное. Образ общества*. – Москва, «Юрист», 1994.

419. Велидов А.С., *Похождения террориста: Одиссея Якова Бломкина*. – Москва, «Современник», 1998.
420. Величко Ф.К., *Астрологическая дуэль Гитлер – Черчилль* // Журн. «Гермес (Альманах по истории тайных наук)», № 1, 1992.
421. Вельяминов Г.М., *Порядок урегулирования споров во Всемирной торговой организации* // «Московский журнал международного права», 1999, № 1.
422. Верещетин В.С., *Международное сотрудничество в космосе. Правовые вопросы*. – Москва, «Наука», 1977.
423. Ветвер А.А., *Политическая и экономическая география зарубежных стран*. – Ленинград, 1983.
424. Виноградов В.Н., *Россия и объединение румынских княжеств*. – Москва, 1961.
425. Виноградов С.В., *Международное право и охрана атмосферы*. – Москва, «Наука», 1987.
426. Винокуров И. В., Гуртовой Г. К., *Психотронная война, от мифов – к реалиям*. – Москва, «Мистерия», 1993.
427. Витюк В.В., *О понятии «международный терроризм»* // «Социологические исследования», 1982, № 2.
428. Владимиров П.П., *Особый район Китая*. – Москва, АПН, 1974.
429. *Внешняя политика и дипломатия зарубежных стран*. – Москва, 1981.
430. *Внешняя политика стран Африки*. – Москва, 1981.
431. *Внешняя политика стран Азии*. – Москва, 1983.
432. *Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока*. – Москва, 1984.
433. *Внешняя политика стран Латинской Америки*. – Москва, 1982.
434. Вознесенский Н.А., *Военная экономика СССР в период Великой Отечественной войны*. – Москва, «Госполитгиздат», 1947.
435. Волков, Эдуард, *Политический штекеризм в Молдове (Зарисовки и анализ политического ландшафта РМ: 1996-1998)*. – Chişinău, 1999.
436. Волкогонов, Д., *Триумф и трагедия. Политический портрет И.В.Сталина*. В 2-х книгах. – Москва, Издательство АПН, 1989.
437. Волкогонов, Д., *Семь вождей*. – Москва, «Новости», 1996.
438. Вольтон Т., *КГБ во Франции* / Пер. с фр. В.А.Богомолова. – Москва, «Центрполиграф», 2000.

439. Вольф Маркус, *Игра на чужом поле*. – Москва, «Международные отношения», 1998.
440. *Вооруженные силы в политической системе: Сборник статей* / Отв. ред. В.Е. Чиркин. – Москва, «Наука», 1981.
441. Воронков Л.С., *Западные центры по исследованию проблем мира* / Общественность и проблемы войны и мира. – Москва, «Международные отношения», 1978.
442. Воротников В.И., *А было это так...: Из дневника члена Политбюро ЦК КПСС*. – Москва, Совет ветеранов книгоиздания, 1995.
443. Воскресенская З.И., *Теперь я могу сказать правду*. – Москва, «Республика», 1993.
444. Гаджиев К.С., *Перспективы российской государственности* // «Вопросы философии», 1994, № 9.
445. Гаджиев К.С., *Геополитика*. – Москва, «Международные отношения», 1997.
446. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. – Москва, «Логос», 1998.
447. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. – Москва, «Логос», 2000.
448. Гаджиев К.С., *Введение в политическую науку*, Издание второе, переработанное и дополненное. – Москва, «Логос», 2000.
449. Галицкий К.Н., *Годы суровых испытаний*. – Москва, «Наука», 1973.
450. Гальдер Ф., *Военный дневник: Ежедневные записи начальника Генерального штаба сухопутных войск. 1939-1942. В 3 т.* / Пер. с нем. – Москва, «Воениздат», 1968-1971.
451. Гасанов Р., *Шпионаж и бизнес*. – Москва, 1993.
452. Гачев Г., *Национальные образы мира*. – Москва, Академия, 1998.
453. Ганюшкин Б.В., *Дипломатическое право международных организаций*. – Москва, «Международные отношения», 1972.
454. Геббельс Й., *Дневники 1945 года. Последние записи* / Пер. с нем. – Смоленск, «Русич», 1993.
455. Гейден Г., *Критика немецкой геополитики*. – Москва, 1960.
456. Гелнер Э., *Нации и национализм*. – Москва, «Прогресс», 1991.
457. Генон Р., *Кризис современного мира*. – Москва, «Алтейя», 1991.

458. *Геополитические и геоэкономические проблемы России.* – Санкт-Петербург, 1995.
459. Герасимов И.П., *География войны и мира: задачи географов в борьбе за всеобщий мир* // Известия АН СССР. Серия «География», 1985, № 6.
460. Гердер И.Г., *Идеи к философии истории человечества.* – Москва, «Наука», 1977.
461. Геродот, *История.* – Ленинград, «Наука», Ленинградское отделение, 1972.
462. Гиляров Е.М., *Конфликтология.* – Москва, 1995.
463. Гитлер А., *Моя борьба.* – Москва, «Т-Око», 1992.
464. Гладкий Ю., *Глобалистика: трудный путь становления* // «Мировая экономика и международные отношения», № 10, 1994.
465. Глинкин А.Н., *Дипломатия Симона Боливара.* – Москва, «Международные отношения», 1991.
466. Глухова А.В., *Типология политических конфликтов.* – Воронеж, 1997.
467. Гнетушев Н.А., *Гонка вооружений и проблемы развития освободившихся стран.* – Москва, «Наука», 1985.
468. Гомер, *Одиссея.* – Москва, «Художественная литература», 1967.
469. *Гонка вооружений: Причины, тенденции, пути прекращения.* / Отв.ред. А.Д.Никонов. – Москва, «Международные отношения», 1986.
470. Горбатов А.В., *Годы и войны.* – Москва, «Воениздат», 1965.
471. Горбачев М.С., *Размышления о прошлом и будущем.* – Москва, «Терра», 1998.
472. Горбачева Р.М., *Я надеюсь...* – Москва, «Книга», 1991.
473. Горнов М.Ф., Ткаченко В.Г., *Латинская Америка: опыт народных коалиций и классовая борьба.* – Москва, Политиздат, 1981.
474. Горшков С.Г., *Морская мощь государства.* – Москва, «Воениздат», 1976.
475. Горянов С., *Операция «Особняк»* // «Неделя», 1997, № 22.
476. Гостев А.А., *Эволюция сознания в разрешении глобальных конфликтов.* – Москва, 1993.
477. *Готовил ли Сталин наступательную войну против Гитлера?* / Сост. В.А. Невежин. – Москва, АИРО-XX, 1995.
478. Гразуль В.С., *Тайны галантного века.* – Москва, «Гей», 1997.
479. Грановский Т. Н., *Лекции по истории средневековья.* – Москва, «Наука», 1987.

480. Гревс, *Тайны германского военного министерства*. – Петроград, 1915.
481. Грей Я., *Сталин. Личность в истории*; Троцкий Л., *Сталин.* / Пер. с англ. С.А.Некипелова, В.В.Ходорченко и др. – Москва, «ИнтерДайджест», 1995.
482. Грекова Т., *У истоков психотронного оружия*. – газета «НЛО», № 46, ноябрь-декабрь 1997, с. 20.
483. Грибков А.И., *Операция «Анадырь»*. – Москва, 1999.
484. Григорьев О.В., *Внутренняя геоэкономика современной России* // «Бизнес и общество», № 1, 1997.
485. Григулевич И. Р., *Франсиско де Миранда и борьба за независимость испанской Америки*. – Москва, 1976.
486. Гриневский О., *Тайны советской дипломатии*. – Москва, Издательство «Вагриус», 2000.
487. Гриневский О., *Сценарий для третьей мировой войны. Как Израиль чуть не стал ее причиной*. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС Образование», 2002.
488. Громова О.Н., *Конфликтология*. – Москва, 1993.
489. Громыко А.А., *Памятное: В 2-х книгах*. – Москва, Политиздат, 1988.
490. Громыко А.А., *О гласности теперь и скрытности тогда* // «Известия», 15.04.1989.
491. Громыко Анатолий, *Внешняя политика США: уроки и действительность. 60-70-е годы*. – Москва, «Международные отношения», 1978.
492. Громыко Анат. А., Кокошин А.А., *Братья Кеннеди*. – Москва, «Мысль», 1985.
493. Гросул Г.С., *Дунайские княжества в политике России 1774-1806*. – Кишинев, 1975.
494. Гроций Г., *О праве войны и мира*. – Москва, Госюриздат, 1956.
495. Гудериан Г., *Воспоминания солдата* / Пер. с нем. – Смоленск, «Русич», 1998.
496. Гудожник Г.С., Елисеева В.С., *Глобальные проблемы в истории человечества*. – Москва, «Мысль», 1989.
497. Гуль, Р., *Красные маршалы*. – Москва, «Молодая гвардия», 1990.
498. Гулыга А., *Эстетика истории*. – Москва, «Наука», 1974.
499. Гумилев Л.Н., *Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации*. – Москва, «Экопрос», «Прогресс», 1992.

500. Гумилев Л.Н., *Ритмы Евразии*. – Москва, «Прогресс», 1993.
501. Гумилев Л.Н., *От Руси до России: очерки этнической истории*. – Москва, ООО «Издательство В.Шевчук», 2000.
502. Гэлбрейт Дж., *Новое индустриальное общество*. – Москва, «Прогресс», 1969.
503. Даллес А., *Искусство разведки*. – Москва, 1964.
504. Даллес Аллен, *ЦРУ против КГБ. Искусство шпионажа*. – Москва, Центрполиграф, 2000.
505. Дайсон Ф., *Оружие и надежда*. – Москва, 1989.
506. Данилевский Н.Я., *Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к Германно-Романскому*. – СПб., Н.Стахова, 1895.
507. Данилевский Н.Я., *Россия и Европа*. – Москва, «Книга», 1991.
508. Данилевский Н.Я., *Россия и Европа*. – СПб., «Глаголь», 1995.
509. Данилов В.И., *Религия и политика в мусульманском обществе. Опыт Турции / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. – Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
510. Де Ваттель Э., *Право народов, или принципы естественного права, применяемые к поведению людей и делам наций и суверенов*. – Москва, Госюриздат, 1960.
511. Дебидур А., *Дипломатическая история Европы, Священный Союз от Венского до Берлинского Конгресса, Перевод с французского, 1814-1878, В двух томах*. – Ростов-на-Дону. 1995.
512. *Действующее международное право*, В 3-х томах. – Москва, 1996-1997.
513. Дементьев И.П., *Идейная борьба в США по вопросам экспансии (на рубеже XIX – XX вв.)*. – Москва, 1973.
514. Денисов В.Н., *Системы права развивающихся стран*. – Киев, «Наукова Думка», 1978.
515. Дергачев В.А., *Евразийские рубежи войны и мира*. – Одесса, «Судоходство», 1996.
516. Дергачев В.А., *Раскаленные рубежи*. – Одесса, «Астропринт», 1998.
517. Дергачев В.А., *Геополитика*. – Киев, «Вира-Р», 2000.
518. Джефффри Т. Ричелсон, *История шпионажа XX века*. – Москва, Издательство «ЭКСМО-Пресс», 2000.

519. Диль Шарль, *Основные проблемы византийской истории*. - Москва, Издательство иностранной литературы, 1947.
520. *Дипломатический словарь, В трех томах*. - Москва, 1984-1986.
521. Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н., Кудрявцев С. В., *Введение в общую теорию конфликтов*. - Москва, 1993.
522. Дмитриев А. В., Кудрявцев В.Н., *Введение в общую теорию конфликтов. 2-е изд.* - Москва, 1998.
523. Дмитриев А.В., *Этнический конфликт: теория и практика*. - Москва, 1998.
524. Дмитриев А.В., *Конфликтология: учебное пособие*. - Москва, «Гардарики», 2001.
525. Дмитричев Т.Ф., *Женевская конференция по разоружению*. - Москва, «Наука», 1987.
526. Добрынин А., *Сугубо доверительно*. - Москва, «Автор», 1996.
527. *Документы и материалы кануна второй мировой войны. 1937-1939. В 2-х т.* - Москва, Политиздат, 1981.
528. *Документы по истории мюнхенского сговора. 1937-1939.* / М-во иностр. дел СССР, М-во иностр. дел ЧССР. - Москва, Политиздат, 1979.
529. Докучаев А., *100-дневный ядерный кризис // «Красная звезда», 6 ноября 1992.*
530. Донелли Игнатиус, *Атлантида: Мир до потопа*/Пер. с английского. - Самара, «АГНИ», 1998.
531. Донован Джеймс, *Незнакомцы на мосту. Дело полковника Абеля*/Пер. с английского. - Москва, «Международные отношения»-МП «Улисс», 1992.
532. Дораш В., Петков А., *О внешнеполитическом курсе Молдовы // «Независимая Молдова», 08.11.2001.*
533. Доронин В., *Внешиеполитическая. Для внутреннего употребления. Некоторые советники президента пытаются подражать Бжезинскому?* // «De Facto», № 42, 20.11.2001.
534. Дроздов Ю., *Записки начальника нелегальной разведки*. - Москва, «Олма-Пресс», 2000.
535. Дружиловский С.Б., *О теории и практике исламского правления в странах Среднего Востока (Иран, Афганистан, Турция) / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. - Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.

536. Дубровский А., *Утверждение государственности – идея объединяющая нацию* // «Независимая Молдова», 12.09.2001.
537. Дугин А., *Конспирология (Наука о заговорах, тайных обществах и оккультной войне)*. – Москва, «Арктогея», 1992.
538. Дугин А., *Основы геополитики*. – Москва, Арктогея, 1997.
539. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. Изд. 3-е, дополн. – Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
540. Егорова Н. И., *Иранский кризис 1945–1946* // «Новая и новейшая история», 1994, № 3.
541. *Европа в международных отношениях. 1917-1939*. /Отв. Ред. А.О.Чубарьян. – Москва, «Наука», 1979.
542. Ельцин Б., *Исповедь на заданную тему*. – Свердловск, Средне-Уральское книжное издательство; Бендеры, Бендерское издательско-полиграфическое предприятие “Полиграфист”, 1990.
543. Ельцин Б., *Записки президента*. – Москва, «Огонек», 1994.
544. Ерещенко М.Д., *Королевская диктатура в Румынии: 1938-1940*. – Москва, «Наука», 1979.
545. Ефимов Г., *Очерки по новой истории Китая*. – Москва, Госполитиздат, 1951.
546. Жданов Н.В., *Правовые аспекты борьбы с террористическими актами международного характера/Автореф. Дис. ...канд. юрид. наук*. – Москва, МГИМО, 1975.
547. Жинкина И.Ю., *Стратегия безопасности России: проблемы формирования понятийного аппарата*. – Москва, Российский Научный Фонд, 1995.
548. Жуков Г.П., *Космос и мир. Международный мир и разоружение*. – Москва, «Наука», 1985.
549. Жуков Г.К., *Воспоминания и размышления*. – Москва, АПН, 1969.
550. Жуков Г.К., *Воспоминания и размышления*, В трех томах, Пятое издание. – Агенство Печати Новости, Москва, 1983.
551. Жуков Ю. Н., *Борьба за власть в руководстве СССР в 1945-1952 годах* // «Вопросы истории», 1995, № 1.
552. Зайцева О.Г., *Международные межправительственные организации*. – Москва, «Наука», 1983.
553. Залесский К.А., *Первая мировая война*. – Москва, «Вече», 2000.
554. Западов А.В., *Подвиг Антиоха Кантемира*. – Москва, «Советский писатель», 1988.

555. Зверев А.Г., *Записки министра*. – Москва, «Политиздат», 1973.
556. Здравомыслов А.Г., *Социология конфликта*. – Москва, 1994.
557. Здравомыслов А.Г., *Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве*. – Москва, 1996.
558. Зенькович Н., *Вожди на мушке. Теракты и инсценировки*. – Минск, «Полымя», 1996.
559. Зенькович Н.А., *Тайны уходящего века-2: Сенсации. Антисенсации. Суперсенсации*. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1998.
560. Зенькович Н.А., *Вожди и сподвижники: Слежка. Оговоры, Травля*. – Москва, Издательство “Олма-Пресс”, 1999.
561. Зенькович Н.А., *Мальчики в розовых штанишках. Очень грустная книга*. – Москва, «Олма-пресс», 1999.
562. Зенькович Н.А., *Была такая страна... Очень личная книга*. – Москва, Издательство “Олма-Пресс”, 2000.
563. Зенькович Н.А., *В тени Кремля*. – Смоленск, «Русич», 2000.
564. Зенькович Н.А., *Веселые министры, депутаты и артисты*. – Москва, «Олма-пресс», 2002.
565. Зеркин Д.П., *Основы конфликтологии: Курс лекций*. – Ростов н/Д, 1998.
566. Зиновьев А.А., *На пути к сверхобществу*. – Москва, «Центрполиграф», 2000.
567. Зонова Л.М., *США: государство и аэрокосмический бизнес*. – Москва, «Наука», 1973.
568. Зорин В.А., *Основы дипломатической службы*. – Москва, 1977.
569. Зюганов Г.А., *География победы. Основы российской геополитики*. – Москва, 1998.
570. Иванов В. Д., *Русь изначальная. В 2 т.* – Москва, «Советская Россия», 1969.
571. Иванов В. Д., *Повести древних лет*. – Екатеринбург, Изд-во «Каменный пояс», 1993.
572. Иванов В. Ф., *Православный мир и масонство*. – Харбин, 1935.
573. Иванов М.И., *Рост милитаризма в Японии*. – Москва, Воениздат, 1982.
574. Ивашов Л.Г., *Россия или Московия?: Геополитическое измерение национальной безопасности России*. – Москва, Изд-во Эксмо, 2002.
575. Ильин И., *О грядущей России*. – Москва, Воениздат, 1993.

576. Илюхина Р.М., *Лига Наций. 1919-1934.* - Москва, 1982.
577. Иойрьш А.И., *Правовые проблемы мирного использования атомной энергии.* - Москва, «Наука», 1979.
578. Иойрьш А.И., *Научно-технический прогресс и новые проблемы права.* - Москва, «Международные отношения», 1981.
579. Ионов И. Н., *Российская цивилизация.* - Москва, «Мирос», 1998.
580. Ипполитов К.Х., *Экономическая безопасность: стратегия возрождения России.* - Москва, 1996.
581. Ипполитов К.Х., *Идеология национальной безопасности.* - Москва, 1997.
582. Исаченко И.И., *Тупики космической гонки.* - Москва, «Мысль», 1989.
583. Израэлян В.Л., *Организация Объединенных Наций и разоружение.* - Москва, 1981.
584. Израэлян В.Л., *Дипломаты лицом к лицу.* - Москва, «Международные отношения», 1990.
585. *Исторические и политико-правовые аспекты грузино-осетинского конфликта и основные пути его урегулирования.* - Тбилиси, «САМШОБЛО», 1992.
586. *История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945. В 6 т.* - Москва, «Воениздат», 1960 – 1965.
587. *История внешней политики и дипломатии США (1775-1877).* - Москва, 1980.
588. *История второй мировой войны (1939-1945). В 12т.* - Москва, «Воениздат», 1973-1982.
589. *История дипломатии, В 3-х т.* - Москва-Ленинград, 1941-1945.
590. *История дипломатии, В 5 т.* - Москва, 1959-1979.
591. *История европейской интеграции (1945-1994),* /Под ред. А. С. Намазовой, Б. Эмерсон. - Москва, ИВИ РАН, 1995.
592. *История международных отношений и дипломатии в древнем мире.* - Москва, 1945.
593. *История папства и инквизиции.* - Москва, 1959.
594. *История политических и правовых учений.* / Под ред. О.Э.Лейста. - Москва, «Юридическая литература», 1997.
595. *История политических и правовых учений. Средние века и возрождение.* - Москва, 1986.
596. *История Польши. Т. 1-2.* - Москва, «Политиздат», 1956.

597. *История Украинской ССР. Т. 1-2.* – Киев, «Наукова думка», 1982.
598. *Итоги и задачи изучения внешней политики России.* – Москва, «Наука», 1981.
599. *К вопросу о гагаузской автономии.* /Сост. Р.Юнку. – Кишинев, «Картя Молдовенеаскэ», 1990.
600. Казначеев В.А., *Последний генсек.* – Москва, «Гудок», 1996.
601. Казначеев В.А., *Интрига – великое дело.* – Ставрополь, Кн. издательство, 1997.
602. Калашников М., *Битва за небеса.* – Москва, «АСТ»-«Астрель», 2002.
603. Калинин Г.Ф., *Режим морских пространств.* – Москва, «Юридическая литература», 1981.
604. Калугин О. *Прощай, Лубянка.* – Москва, Издательство “Олимп”, 1995.
605. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах.* – Москва, «Международные отношения», 2000.
606. Каменецкая Е.П., *Космос и международные организации.* – Москва, 1980.
607. Кан С.Б., *Объединение Германии (1864-1871). Лекция.* – Москва, Изд-во Моск. Городского пединститута им. В.П.Потемкина, 1957.
608. Каневский З.М., *Загадки и трагедии Арктики.* – Москва, «Знание», 1991.
609. Кантемир Димитрие, *Описание Молдавии. Монография.*(на молдавском языке). – Кишинев, Издательство «Литература артистикэ», 1988.
610. Кардозо Ф.Э., *Социальные последствия глобализации //* «Латинская Америка», № 5, 1997.
611. Каренин А.А., *Философия политического насилия.* – Москва, «Международные отношения», 1971.
612. Каргашев С., *Конфликтология: теория и практика конфликтов.* – Кишинев, 1996.
613. Каргашкин В.А. *Международная безопасность и права человека.* – Москва, Агенство Печати Новости, 1988.
614. Карпов В.В., *Геополитика: Конспект лекций.* – Санкт-Петербург, Издательство Михайлова В.А., 1999.
615. Касьян Н.Ф., *Консенсус в современных международных отношениях: Международно-правовые вопросы.* – Москва, «Международные отношения», 1983.

616. Катасонов В.Ю., *Великая держава или экологическая колония?* – Москва, «Молодая гвардия», 1991.
617. Качанов Ю., *Опыты о поле политики.* – Москва, «Мысль», 1994.
618. Квицинский Ю., *Время и случай.* – Москва, «Олма-Пресс», 1999.
619. Кедров А.И., *Новые тенденции в дипломатии латиноамериканских стран.* – Москва, 1979.
620. Келер Джон, *Секреты Штази.* – Смоленск, «Русич», 2000.
621. Клемашов И., *Феномен Андропова. Воспоминания и размышления лечащего врача.* – Москва, ЦНИИ Атомиздат, 1992.
622. Кингстон-Макклори Э. Дж., *Глобальная стратегия.* – Москва, Воениздат, 1959.
623. Киселев С.Н., Киселева Н.В., *Размышления о Крыме и геополитике.* – Симферополь, Крымский Архив, 1994.
624. Кисунько Г.В., *Секретная зона.* – Москва, «Современник», 1996. Я
625. Клаузевиц К. *Война.* – Москва, 1943.
626. Клаузевиц К., фон, *О войне. В 2 т.* – Москва, «Издательство АСТ», Спб., “Terra Fantastica”, 2002.
627. Клименко Б.М., *Мирное решение территориальных споров.* – Москва, «Международные отношения», 1982.
628. Клименко Б.М., *Концепция общего наследия человечества в международном космическом праве // «Дипломатический вестник». Год 1986. Ежегодник/Под ред. акад. С.Л.Тихвинского.* – Москва, «Международные отношения», 1987.
629. Ключевский В. О., *Письма. Дневники. Афоризмы и мысли об истории.* – Москва, «Наука», 1968.
630. Ковалев А.Н., *Азбука дипломатии.* – Москва, 1984.
631. Коваль К. И., *Записки уполномоченного ГКО на территории Германии // «Новая и новейшая история», 1994, № 3; 1995, № 2.*
632. Ковальский Н.А., *Религиозные силы в движении за мир / Общественность и проблемы войны и мира.* – Москва, «Международные отношения», 1978.
633. Козлов В. П., *Тайны фальсификации.* – Москва, «Аспект-пресс», 1996.
634. Козырев Андрей, *Преображение.* – Москва, «Международные отношения», 1995.
635. Кокошин А.А., *Армия и политика.* – Москва, 1995.

636. Колесова Е., *Причины современных межэтнических и межконфессиональных конфликтов*. - Москва, 1996.
637. Колкер Б.М., Левит И.Э., *Внешняя политика Румынии и румыно-советские отношения (сентябрь 1937 - июнь 1941)*. - Москва, «Наука», 1971.
638. Коллонтай А.М., *«Семь выстрелов» зимой 1939 года // «Международная жизнь», № 12, 1989.*
639. Колосов Г.В., *Военно-политический курс Англии в Европе*. - Москва, «Наука», 1984.
640. Колосов Ю.М., *Массовая информация и международное право*. - Москва, «Международные отношения», 1974.
641. Колосов Ю.М., *Ответственность в международном праве*. - Москва, «Юридическая литература», 1975.
642. Колпакиди А., Прохоров Д.М., *Империя ГРУ*. - Москва, «Олма-пресс», 1999.
643. Колпакиди А.И., Прохоров Д.М., *Все о внешней разведке*. - Москва, Издательство «Олимп», «Издательство АСТ», 2002.
644. Конев И.С., *Сорок пятый*. - Москва, «Воениздат», 1966.
645. Кононов А., *Режим секретности как способ защиты от дураков // «Независимая газета», 29 июля 1997.*
646. Конрад Н. И., *Запад и Восток*. - Москва, Главная редакция восточной литературы, 1972.
647. *Концепция национальной безопасности Российской Федерации // «Независимое военное обозрение», № 1, 2000.*
648. Копанский Я. М., Левит И. Э., *Советско-румынские отношения. 1929-1934*. - Москва, «Наука», 1971.
649. Коржаков А., *Борис Ельцин: от рассвета до заката*. - Москва, Издательство «Интербук», 1997.
650. Корниенко Г.М., *«Холодная война». Свидетельство ее участника*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2001.
651. Коробейников А.А., *Горбачев: другое лицо*. - Москва, «Республика», 1996.
652. Королев В.И., *Загадки 11 сентября. Почему упали башни?* - Москва, Вече, 2007.
653. Короткина Л. В., *Рерих в Петербурге-Петрограде*. - Ленинград, «Лениздат», 1985.
654. Короткой Е.И., *Агрессивный характер военной доктрины США / География милитаризма/Редколл.: М.М. Кирьян и др.* - Москва, «Мысль», 1984.

655. Косолапов Н.А., *Геополитика как теория и диагноз* // «Бизнес и политика», 1996, № 4.
656. Костин П.В., *Тайная полиция США (ФБР: прошлое и настоящее)*. – Москва, «Мысль», 1981.
657. Котляров И.И., *Международный контроль с использованием космических средств: Международно-правовые проблемы*. – Москва, «Международные отношения», 1981.
658. Котляров И.И., *«Звездный мир» против «звездных войн»: Политико-правовые проблемы*. – Москва, «Международные отношения», 1988.
659. *Краткий политический словарь*. – Москва, 1988.
660. Крейтон Кристофер, *Загадка Бормана* / Пер. с англ. И. Соколова. – Смоленск, «Русич», 1997.
661. Кривицкий В.Г., *Я был агентом Сталина: Записки советского разведчика* / Пер. с английского. – Москва, «Терра-Терра», 1991.
662. Крывелев И. А., *История религий*. – Москва, «Мысль», 1988.
663. Крючков В.А., *Личное дело*. – Москва, «Олимп»; «АСТ», 1997.
664. Крючков В.А., *Личное дело. Три дня и вся жизнь*. – Москва, «Олимп», «АСТ», 2001.
665. Кряжева Е., *Влияние «Газпрома» в Западной Европе усиливается* // «Независимая газета», 30.06.1998.
666. Ксенофонт, *Греческая история*. – СПб., «Алетейя», 1993.
667. *Кто есть кто в мировой политике. Словарь-справочник*. – Москва, 1987.
668. Кузнецов В., *«Великая мутация» и Западная Европа* // «Мировая экономика и международные отношения», 1987, № 1.
669. Кукридж Е.Х., *Тайны английской секретной службы*. – Москва, 1959.
670. Кукулка Ю., *Проблемы теории международных отношений*. – Москва, «Прогресс», 1980.
671. Куликова И., *Заветные тетради А.М. Коллонтай* // «Вопросы истории КПСС», № 8, 1989.
672. Кульский А. Л., *Призраки истории*. – Донецк, «Сталкер», 1998.
673. Кун Т., *Структура научных революций*. – Москва. «Прогресс», 1977.
674. Кунаев Д.А., *О моем времени*. – Алма-Ата, 1992.
675. *Курс международного права, В шести томах*. – Москва, 1967-1973.

676. *Курс международного права, В семи томах.* - Москва, 1989-1992.
677. *Къеза Джульетто, Прощай, Россия!* - Москва, «Гея», 1997.
678. Лазарев А.М., *Молдавская советская государственность и Бессарабский вопрос.* - Кишинев, Издательство «Картя Молдовенеаскэ», 1974.
679. Лазарев М.И., *Теоретические вопросы современного международного морского права.* - Москва, «Наука», 1983.
680. Лебедев Н.И., *Румыния в годы второй мировой войны.* - Москва, Издательство АН СССР, 1961.
681. Лебедев Н.И., *Падение диктатуры Антонеску.* - Москва, ИМО, 1966.
682. Лебедев Н.И., *«Железная гвардия», Кароль II и Гитлер.* - Москва, ИМО, 1968.
683. Лебедев Н.И., *Крах фашизма в Румынии.* - Москва, «Наука», 1976.
684. Лебедев Ю.С., *Трансформация геополитики / Современная философия и социология в ФРГ.* - Москва, «Мысль», 1971.
685. Лебедева М.М., *Политическое урегулирование конфликтов: Подходы, решения, технологии.* - Москва, 1997.
686. Лебедева М.М., *Мировая политика.* - Москва, «Аспект Пресс», 2004.
687. Лебедев А.И., *Глобальная политическая инсценировка / "Независимая газета - Независимое военное обозрение", 16.05.1996.*
688. Лебедев А., *За державу обидно.../Редакция газеты "Московская правда", Москва, 1995.*
689. Левин Д.Б., *Дипломатия, ее сущность, методы и формы.* - Москва, 1962.
690. Левин Д.Б., *Наука международного права в России в конце XIX и начале XX в.: Общие вопросы теории международного права.* - Москва, «Наука», 1982.
691. Лидделл Гарт Б.Х., *Стратегия непрямых действий / Пер. с англ.* - Москва, «Иностранная Литература», 1957.
692. Лидделл Гарт Б.Х., *Вторая мировая война / Пер. с англ.* - Москва, «Воениздат», 1976.
693. Лилеев И.Л., *Новый мировой порядок и проблемы африканской безопасности.* - Москва, «Восточная литература», 1994.
694. Лигачев Е.К., *Предостережение.* - Москва, «Правда Интернэшнл», 1998.

695. Лихоталь А.А., *Стратегический паритет и проблемы безопасности в трансатлантических взаимоотношениях* // «Дипломатический вестник». Год 1986. Ежегодник / Под ред. акад. С.Л.Тихвинского. – Москва, «Международные отношения», 1987.
696. Лобахин В., *Агентство Национальной безопасности США* // «Защита информации», № 1, 1992.
697. Ломагин Н.А., *Новые независимые государства как сфера интересов России и США* // Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, «Pro et Contra», том 5, № 2, Весна, 2000.
698. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие.* – Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.
699. Лоренц К., *Агрессия.* – Москва, 1994.
700. Лукоянов А.К., *Игры в «вахабизм» / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии).* – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
701. Лурье С. Я., *Геродот.* – Москва-Ленинград, Издательство Академии наук СССР, 1947.
702. Лучинский П.К., *Заложники.* – Кишинев, Издательство „INKOMTOUR-EDIT”, 1993.
703. Любимов М.П., *Декамерон шпионов.* – Москва, ЗАО Изд-во Центрполиграф, 1998.
704. Любимов М.П., *Шпионы, которых я люблю и ненавижу.* – Москва, Олимп; ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998.
705. Ляхов Е.Г., *Международно-правовые проблемы сотрудничества государств в борьбе с международным терроризмом* / Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук. – Москва, ИГПАН, 1980.
706. Магидович И.П., Магидович В.И., *Очерки по истории географических открытий. Издание в пяти томах.* – Москва, «Просвещение», 1982-1986.
707. Мадер Юлиус, *Империализм: шпионаж в Европе вчера и сегодня* / Сокр.пер. с немецкого. – Москва, Политиздат, 1984.
708. Мазер И., *Дипломаты и дипломатия* // «За рубежом», № 17, 1993.
709. Мазов В.А., *Ответственность в международном праве.* – Москва, «Юридическая литература», 1979.

710. Майский И.М., *Кто помогал Гитлеру: Из воспоминаний советского посла.* – Москва, ИМО, 1962.
711. Маленков А.Г., *О моем отце Георгии Маленкове.* – Москва, НТЦ Техноэкс, 1992.
712. Макаренко В.В., *Кто союзники России? Ментальность и геополитика: парадоксы политики безопасности России.* – Москва, Издательство «СТРАДИЗ» ФИАМР, 2000.
713. Макаров Д., *Кто отравил Андропова?* – «Аргументы и факты», № 25, 1999.
714. Макиавелли Н., *Избранные сочинения.* – Москва, «Художественная литература», 1982.
715. Макиавелли Н., *О военном искусстве* / Пер. с итал. Вступит. Ст. и примеч. Р. Светлова. – СПб, «Амфора», 1999.
716. Маккиндер Х.Дж., *Географическая ось истории* // «Элементы», 1996, № 7.
717. Мамедова Н.М., *Исламская экономика и глобализация (на примере Ирана)* / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии). – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
718. Манштейн Э. фон., *Утерянные победы* / Пер. с нем. – Москва, «АСТ», 1999.
719. Марцеллин Аммиан, *Римская история.* – СПб., «Алетейя», 1996.
720. Матвеев В.М. *Дипломатическая служба США.* – Москва, 1987.
721. Матвеев В.М. *Британская дипломатическая служба.* – Москва, 1984.
722. Махкамов М., *Исламский экстремизм и его геополитическое влияние на государства СНГ* / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии). – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
723. Медведев В.А., *В команде Горбачева: Взгляд изнутри.* – Москва, «Былина», 1994.
724. Медведев В.Т., *Человек за спиной.* – Москва, РУССЛИТ, 1994.
725. Медведев Р.А., *О Сталине и сталинизме.* – Москва, «Прогресс», 1990.
726. Медведев Р.А., *Они окружали Сталина.* – Москва, Политиздат, 1990.

727. *Международное право и международный правопорядок* / Отв. ред. Н.А. Ушаков. - Москва, ИГПАН, 1981.
728. *Международное право. Словарь-справочник*. - Москва, 1997.
729. *Международная безопасность и мировой океан*. / Отв. ред. Л.А. Иванашенко и Ю.М. Колосов. - Москва, 1982.
730. *Международное право в документах*. - Москва, 1982.
731. *Международные конфликты современности*. - Москва, 1983.
732. *Международные отношения, политика, личность*. - Москва, "Наука", 1976.
733. *Международные отношения после второй мировой войны: В трех томах* / Гл. ред. Н.Н. Иноземцев. - Москва, Госполитиздат, 1962-1965.
734. *Мексика: Политика, экономика, культура* / Отв. ред. А.Ф. Шульговский. - Москва, «Наука», 1968.
735. Мелентьева Н., *Оккультные корни коммунизма // «Элементы» (Евразийское обозрение), № 8, 1996, с. 96—99.*
736. Мельников Ю.М. *Сила и бессилие: внешняя политика Вашингтона. 1945 – 1982 гг.* - Москва, Политиздат, 1983.
737. *Мемуары Никиты Сергеевича Хрущева // «Вопросы истории», 1999, № 4.*
738. *Мир и разоружение. Научные исследования. 1982* / Гл. ред. академик Н.Н. Иноземцев. - Москва, «Наука», 1982.
739. Миркина З., Померанц Г., *Великие религии мира*. - Москва, РИПОЛ, 1995.
740. Мироу К., Маурер Г., *Паутина власти*. - Москва, «Прогресс», 1984.
741. Митрофанов А.В., *Шаги новой геополитики // «Русский вестник»*. - Москва, 1997.
742. Митчел М., *Эль-Кано. Первый кругосветный мореплаватель*. Пер. с англ. - Москва, «Мысль», 1977.
743. Михайлов Г.А., Орлов А.С., *Тайны «закрытого» неба. // «Новая и новейшая история», 1992, № 6.*
744. Мовчан А.П., *Кодификация и прогрессивное развитие международного права*. - Москва, «Юридическая литература», 1972.
745. Мовчан А.П., *Права человека и международные отношения*. - Москва, «Наука», 1982.
746. Моджорян Л.А. *Геополитика на службе военных авантюров*. - Москва, «Международные отношения», 1974.
747. Молотов В.М., *Внешняя политика правительства*. - Москва, 1940.

748. Моммзен Т., *История Рима. В 4 т.* - Ростов-на-Дону, «Феникс»; Москва, «Зевс», 1997.
749. Монтескье Ш., *Избранные произведения*, Москва, 1955.
750. Монне Жан, *Реальность и политика.* - Москва, «Московская школа политических исследований», 2001.
751. Моравский З., *Ватикан издали и вблизи* / Пер. с польского О. Давтяна и Е. Соколова. - Москва, «Прогресс», 1981.
752. Морамарко М., *Масонство в прошлом и настоящем*/Пер. с итальянского. Вsup. Ст. и общ. Ред. В.И.Уколовой. - Москва, «Прогресс», 1989.
753. Мотылев В., *Зарождение и развитие Тихоокеанского узла противоречий.* - Москва, «Соцгиз», 1939.
754. Мусатов В. Л., *Трагедия Имре Надя* // «Новая и новейшая история», 1994, № 1.
755. Мэхэн, А., *Влияние морской силы на Французскую Революцию и Империю (1793-1812)*, Москва-Ленинград, 1940.
756. Мэхэн А., *Влияние морской силы на историю. 1660 – 1783.* , Москва-Ленинград, 1941.
757. Мэхэн А.Т., *Влияние морской силы на историю, 1660-1783.* - Москва, «Издательство АСТ», Спб., “Terra Fantastica”, 2002.
758. Назария С., *Россия в системе международных отношений на рубеже XX-XXI веков.* - Кишинев, Nestor-Historia, 2002.
759. Назария С., *История международных отношений и внешней политики великих держав в новейшее время.* - Кишинев, 2007.
760. Наринский М. М., *Берлинский кризис 1948-1949* // «Новая и новейшая история», 1995, № 3.
761. Наринский М. М., *И. В. Сталин и М. Торез* // «Новая и новейшая история», 1996, № 1.
762. *Народонаселение стран мира: Справочник* / Под ред. Б.Ц.Урланиса и В.А.Борисова. - Москва, «Финансы и статистика», 1983.
763. Нартов Н.А., *Геополитика. Учебник.* - Москва, ЮНИТИ, 1999.
764. *Нарушения США норм международного права* / Аваков М.М., Мельников Ю.М., Рыбаков Ю.М. и др. - Москва, «Международные отношения», 1984.
765. Небезин В.А., *Синдром наступательной войны. Советская пропаганда в преддверии «священных боев». 1939 – 1941.* - Москва, «АИРО-XX», 1997.

766. Непомнящий Н.Н., *Из секретных архивов разведок мира.* – Москва, «Олимп», ООО «Издательство АСТ», 1998.
767. Неру Джавахарлал, *Взгляд на всемирную историю. В 3-х т.* – Москва, «Прогресс», 1981.
768. Никольский Н.М., Гришин А.В. *Научно-технический прогресс и международные отношения.* – Москва, 1978.
769. Никольсон Г. *Дипломатическое искусство. Четыре лекции по истории дипломатии.* – Москва, 1962.
770. Ницше Ф., *Сочинения. В 2-х т. Т. 1.* – Москва, «Мысль», 1990.
771. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Империя. Русь, Турция, Китай, Европа, Египет. Новая математическая хронология древности.* – Москва, «Факториал», 1996.
772. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Библейская Русь.* – Москва, «Факториал», 1998.
773. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Новая хронология Руси, Англии и Рима.* – Москва, «Анвик», 1999.
774. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Реконструкция всеобщей истории.* – Москва, «Деловой экспресс», 1999.
775. *Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками: Сб. материалов. В 7 т.* – Москва, «Юриздат», 1960.
776. Обминский Э.Е. *Группа 77. Многосторонняя экономическая дипломатия развивающихся стран.* – Москва, «Международные отношения», 1981.
777. *Общественность и проблемы войны и мира.*/Отв. ред. Г.И.Морозов – Москва, «Международные отношения», 1978.
778. Олейник А.Н., *Основы конфликтологии.* – Москва, 1992.
779. Орлов А.С., *В поисках «абсолютного» оружия.* – Москва, 1989.
780. Орлов А.С., *«Горячий» фронт «холодной войны».* // «Геополитика и безопасность», 1994, № 2.
781. Орлов А.С., *Тайная битва сверхдержав.* – Москва, «Вече», 2000.
782. Орлов А.С., Михайлов Г.А., *Тайны «закрытого» неба.* // «Новая и новейшая история», № 6, 1992.
783. Орлова И.Б., *Евразийская цивилизация.* – Москва, «Наука», 1998.
784. *Основы внешнеэкономических знаний: Словарь-справочник*/С.И.Долгов, В.В.Васильев, С.П.Гончарова и др. – Москва, «Высшая школа», 1990.

785. Панарин А.С., *Философия политики*. – Москва, «Наука», 1994.
786. Панарин А.С., *Политология. Учебник*. – Москва, «Проспект», 1997.
787. Панарин А.С., *Россия в цивилизационном процессе (между атлантизмом и евразийством)*. – Москва, 1995.
788. Панарин А.С., *Ревани истории: российская стратегическая инициатива в XXI веке*. – Москва, «Логос», 1998.
789. Панарин А.С., *Россия в циклах мировой истории*. – Москва, МГУ, 1999.
790. Панарин А.С., *Глобальное прогнозирование*. – Москва, «Алгоритм», 2000.
791. Паркер Дж. *Преимственность и изменения в геополитической мысли Запада* // «Международный журнал социальных наук». – 1993, № 3.
792. Парсаданова В. С., *Армия Андерса на территории СССР* // «Новая и новейшая история», 1988, № 5;
793. Пасат В.И., *Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950*. – Москва, 1994.
794. Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В., *Пути и перепутья современной цивилизации*. – Киев, «Международный деловой центр», 1998.
795. Первушин А., *Окультизм тайны НКВД и СС*. – Санкт-Петербург, Издательский дом «НЕВА»; Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2000.
796. *Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг. В 2-х т.* – Москва, Госполитиздат, 1957.
797. *Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1986.
798. Петренко Н.И., *Учреждение дипломатического представительства*. – Москва, Издательство УДН, 1979.
799. Петровский В.Ф., *Доктрина «Национальной безопасности» в глобальной стратегии США*. – Москва, «Международные отношения», 1980.

800. Петровский В.Ф., *Советская концепция безопасности/Серия публикаций «Международный мир и разоружение»* (выпуск 33). – Москва, «Наука», 1986.
801. Печенев В.А., *Взлет и падение Горбачева: Глазами очевидца*. – Москва, «Республика», 1996.
802. Пикер Г., *Застольные разговоры Гитлера/Пер. с нем. И.В.Розанова*. – Смоленск, «Русич», 1993.
803. Пирумов В.С., *Некоторые аспекты методологии исследования проблем национальной безопасности России в современных условиях // «Геополитика и безопасность»*. – Москва, 1993, Т. 1., № 1.
804. Пихоя Р.Г., *Советский Союз: история власти. 1945-1991*. – Москва, Издательство РАГС, 1998.
805. Платон, *Собрание сочинений в 4-х т.* – Москва, «Мысль», 1994.
806. Плешаков К.В., *Компоненты геополитического мышления. // "Международная жизнь", № 10, 1994.*
807. Плешаков К.В., *Геополитика в свете глобальных перемен // "Международная жизнь", № 10, 1994.*
808. Плешаков К., *Геоидеологическая парадигма: (Взаимодействие геополитики и идеологии на примере отношений между СССР, США и КНР в континентальной Восточной Азии, 1949 – 1991)*. – Москва, 1994.
809. Плешаков К., *Геоидеологическая парадигма // «Международная жизнь», № 4, 1995.*
810. Поздняков Э.А., *Геополитика*. – Москва, АО «Прогресс»-«Академия», 1995.
811. Поленц О.Э., *Ратификация международных договоров*. – Москва-Ленинград, Издательство АН СССР, 1950.
812. Поллинг Б., *Энциклопедия скандалов*. – Москва, «Вече», 1997.
813. *Политические и правовые системы стран Азии, Африки и Латинской Америки: Сборник научных трудов/Отв.ред. О.А.Жидков*. – Москва, Издательство Университета дружбы народов, 1983.
814. *Политический строй современных государств. Т. II. / Сборник статей: В.В.Водовозова, Б.П.Вышеславцева, Дионео, Г.Б.Иоллоса, М.М.Ковалевского, О.О.Кокошина, Л.Мехелина и Д.И.Шрейдера*. – С-Петербург, Издание кн. П.Д.Долгорукова и И.И.Петрункевича при участии редакции газеты «Право», 1906.
815. *Полная хронология XX века. HELICON / Автор составитель Нэвил Уильямс*. – Москва, «ВЕЧЕ-АСТ», 1999.

816. Полторак А.И., Савинский Л.И., *Вооруженные конфликты и международное право: Основные проблемы.* – Москва, «Наука», 1976.
817. Пономарев Д.К., *Политика Израиля в Тропической Африке.* – «Наука». Москва, 1981.
818. Пономарева И.Б., Смирнова Н.А. *Геополитика империализма США: атлантическое направление.* – Москва, «Мысль», 1986.
819. Попов А.Я., *Современное мальтузианство. (Очерк критики).* – Москва, Издательство института международных отношений, 1960.
820. Попов В.И., *Современная дипломатия. Теория и практика. Часть I. Дипломатия – наука и искусство.* – Москва, Издательство «Научная книга», 2000.
821. Попов В.И., *Современная дипломатия. Теория и практика. Дипломатия – наука и искусство. Издание второе, дополненное.* – Москва, «Международные отношения», 2003.
822. Постышев В.М., *Освоение космоса и развивающиеся страны: Международно-правовые проблемы.* / Отв.ред. В.В.Верещетин. – Москва, «Наука», 1990.
823. *Правила процедуры в многосторонней дипломатии. Сборник документов.* – Москва, «Международные отношения», 1986.
824. Примаков Е.М., *Анатомия ближневосточного конфликта.* – Москва, «Мысль», 1978.
825. Примаков Е.М., *Годы в большой политике.* – Москва, Коллекция «Совершенно секретно», 1999.
826. Прицкер Д.П., *О политике «невмешательства» // «Дипломатический вестник». Год 1987 / Отв. ред. О.В.Пересыпкин.* – Москва, «Международные отношения», 1988.
827. Прокуронова С.С., *ООН: Конспект лекций.* – Санкт-Петербург, Издательство Михайлова В.А., 2000.
828. *Процесс формирования и осуществления внешней политики капиталистических государств.* – Москва, «Наука», 1981.
829. Прошин В.Н., *Зоны пространственного ограничения вооружений. Международно-правовые аспекты.* – Москва, «Наука», 1988.
830. Проектор Д.М., *Война в Европе.* – Москва, «Воениздат», 1963.
831. Пушкарев С. Г., *Воспоминания историка. 1905 – 1945.* – Москва, Изд-во «Посев», 1999.

832. Пушкарев С. Г., *Обзор русской истории*. - СПб., Изд-во «Лань», 1999.
833. Радзинский Э.С., *Загадки истории*. - Москва, «Вагриус», 1997.
834. Радзинский Э.С., *Сталин*. - Москва, «Вагриус», 1997.
835. Разуваев В.В. *Геополитика постсоветского пространства*. - Москва, 1993.
836. Рамсей Р., *Открытия, которых никогда не было*. Пер. с англ. - Москва, «Прогресс», 1982.
837. Рар, Александр, Владимир Путин. *«Немец» в Кремле / Пер. с нем. И. Розанова*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2002.
838. Ратцель Ф., *Человечество как жизненное явление на земле*. - Москва, «Книжное дело», 1901.
839. Ребров Михаил, *Космические катастрофы: Странички из секретного досье*. - Москва, «ЭКСПРИНТ НВ», 1996.
840. Рерих Н. К., *Алтай – Гималаи*. - Рига, «Виiede», 1992.
841. Ржосницкий В.Р., *Открытие Америки Колумбом*. - С.-Петербург: Изд. С.-Петербургского унта, 1994.
842. Риббентроп И. фон., *Между Лондоном и Москвой / Пер. с нем.* - Москва, «Мысль», 1996.
843. Ричелсон Джефффри Т., *История шпионажа XX века*. - Москва, Издательство «ЭКСМО-Пресс», 2000.
844. Робер Шарвен, *Юстиция во Франции: Судебный аппарат и классовая борьба / Пер. с французского Н.Л.Тумановой*. - Москва, «Прогресс», 1978.
845. Рогов С., *Советский Союз и США: поиск баланса интересов*. - Москва, «Международные отношения», 1989.
846. Рогожин С.Л., *Белград – четвертый Рим? Политологический и юридический анализ социального эксперимента в Косово // «Московский журнал международного права», № 4, октябрь – декабрь 2001.*
847. *Россия в Евразии / Под ред. Г.Х.Шахназарова*. - Москва, Горбачев-фонд, 1998.
848. Роуан Р., *Очерки секретной службы*. - Москва, Воениздат, 1946.
849. Рощин А.А., *Международная безопасность и ядерное оружие*. - Москва, «Международные отношения», 1980.
850. Рузе М., *Роберт Оппенгеймер и атомная бомба*. - Москва, «Госатомиздат», 1963.

851. *Русский посол в Стамбуле: Петр Андреевич Толстой и его описание Османской империи начала XVIII века.* – Москва, «Наука», 1985.
852. Рыжков Н.И., *Перестройка: история предательства.* – Москва, Издательство «Новости», 1992.
853. Сабельников Л.В., *Война без перемирия: формы и методы экономической агрессии.* – Москва, 1983.
854. Савинков Борис, *Воспоминания террориста.* / Предисловие Феликса Кона. – Ереван, «НВ-пресс» совместно с «Аревик», 1990.
855. Савицкий, П.Н., *Географические и геополитические основы евразийства* // "Элементы", № 3, стр. 51-54.
856. Савицкий П.Н., *Континент Евразия.* – Москва, «Аграф», 1997.
857. Сандалов Л.М., *На московском направлении.* – Москва, «Наука», 1970.
858. Сатоу Э., *Руководство по дипломатической практике.* – Москва, Издательство Института Международных Отношений, 1961.
859. Сахаров А., *Воспоминания. 1953 год.* // «Знамя», № 12, 1990.
860. Свиридов Э.П., *Границы континентального шельфа: Международно-правовые вопросы.* – Москва, «Международные отношения», 1981.
861. *Секреты секретных служб США.* – Москва, Политиздат, 1973.
862. Селянинов О.Г., *Тетради по истории дипломатической службы государств: (Возникновение и развитие).* – Москва, 1995.
863. Семенов Ю.Н., *Фашистская геополитика на службе американского империализма.* – Москва, Госполитиздат, 1952.
864. Семиряга М.И., *Тайны сталинской дипломатии 1939-1941.* – Москва, «Высшая школа», 1992.
865. Сенарклен П. Де., *«Реалистическая» парадигма и международные конфликты* // «Международный журнал социальных наук», № 3, 1991.
866. Сергеев Ф.М., *Тайное орудие агрессии: (Подрывная деятельность США против СССР).* – Москва, "Мысль", 1984.
867. Сизоненко А.И., *Очерки истории советско-латиноамериканских отношений. (1924-1970 гг.).* – Москва, «Наука», 1971.
868. Сикоев Р.Р., *Талибы строят исламский эмират (Теократия в Афганистане: утопия или реальность? / Ислам и политика*

(взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии). – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.

869. Симонов К., *Глазами человека моего поколения* // «Знамя», 1988, № 3-5.

870. Сиполс В.Я., *Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны*. – Москва, «Международные отношения», 1979.

871. Сиполс В. Я., *Тайные документы странной войны* // «Новая и новейшая история», 1993, № 3.

872. Сироткин В.Г., *Вехи отечественной истории*. – Москва, «Международные отношения», 1991.

873. Скотт Дж. Г., *Конфликты, пути их преодоления*. – Киев, 1991.

874. Славицкий М., *Спецслужбы Франции* // «Служба безопасности», № 1-2, 1995.

875. Смит Д.О., *Военная доктрина США*. – Москва, 1956.

876. Смолянский В. Г., *Национальные конфликты в СССР и СНГ (1985 – 1992 гг.)*. – Улан-Удэ, 1996.

877. Соболева Т. А., *Тайнопись в истории России (История криптографической службы России XVII – начала XX в.)*. – Москва, «Международные отношения», 1994.

878. *Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1984.

879. *Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1983.

880. *Советско-румынские отношения 1917-1941. Документы и материалы: В 2-х т.* – Москва, «Международные отношения», 2000.

881. *Советско-французские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1983.

882. *Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе: Заключительный акт*. – Хельсинки, Агентство Печати ОРБИС, 1975.

883. *Современные буржуазные теории международных отношений. Критический анализ*. – Москва, Издательство «Наука», 1976.

884. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.

885. Солженицын А., *Как обустроить Россию* // «Комсомольская правда», Спецвыпуск, июль, 1990.

886. Соловьев В., Клепикова Е., Юрий Андропов: Тайный ход в Кремль. - Санкт-Петербург, 1995.
887. Соловьев С. М., История России с древнейших времен: В 15 т. - Москва, Изд-во АН СССР, 1966.
888. Соловьев С. М., Чтения и рассказы по истории России. - Москва, «Правда», 1989.
889. СССР – Германия. 1939 – 1941. Документы и материалы о советско-германских отношениях. Т.1 – 2. - Вильнюс, 1989.
890. Сорокин К.Э., Геополитика современного мира и современная Россия // "Политические исследования", № 1, 1995.г.
891. Сорокин К. Э., Геополитика современности и геостратегия России. - Москва, «Наука», 1996.
892. Сорокин П.А., Человек. Цивилизация. Общество. - Москва, «Наука», 1992.
893. Спецслужбы и войска особого назначения /Сост. И общ. Ред. Т.И.Линник, П.В.Кочетковой. - Минск, «Литература», 1997.
894. Спиридонов И.А., Мировая экономика. - Москва, «Инфра-М», 1999.
895. Стародубов В.П., Супердержавы XX века. Стратегическое противоборство. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2001.
896. Степанков В., Лисов Е., Кремлевский заговор. - Москва, Издательство «Огонек», ОГИЗ, 1992.
897. Столяров К.А., Палачи и жертвы. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1997.
898. Суворов В., Аквариум. - Москва, АСТ, 1996.
899. Суворов В., День «М». - Москва, АСТ, 1996.
900. Суворов В., Ледокол. - Москва, АСТ, 1996.
901. Суворов В., Освободитель. - Москва, АСТ, 1996.
902. Судоплатов П., Разведка и Кремль. - Москва, «Гея», 1996.
903. Судоплатов П.А., Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930-1950 годы. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1997.
904. Сумбатъян Ю.Г., Африка на пороге века. - Москва, Издательство РУДН, 1994.
905. Сунь-Цзы, Трактаты о военном искусстве / Перевод с китайского Н.И.Конрада. - Москва, «Издательство АСТ», Спб., "Terra Fantastica", 2002.
906. Суханов Л., Три года с Ельциным. - Рига, «Вага», 1992.
907. Сухопутные войска капиталистических государств. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва, Воениздат, 1980.

908. Сьюард Д., *Наполеон и Гитлер: Сравнительная биография* / Пер. с англ. И.С.Соколова, А.И.Криволапова; Под общей ред. А.И.Рабиновича. – Смоленск, «Русич», 1995.

909. Сьюард Десмонд, *Семья Наполеона*. – Смоленск, «Русич», 1995.

910. Табов Иордан, *Закат старой Болгарии (Новая хронология Балкан)*. – Москва, «Крафт+», 2000.

911. *Тайны географических открытий* / Авт.-сост. С.В.Синякович. – Минск, «Современный литератор», 1999.

912. Талалаев А.Н., *Международное право и современность*. – Москва, «Наука», 1984.

913. Талбот С., *Эндишпиль. Подоплека переговоров об ОСВ-2*. – Москва, «Прогресс», 1980.

914. Талейран, *Мемуары*. – Екатеринбург, Изд-во Урал. Ун-та, 1997.

915. Гарнас Р., *История западного мышления*. – Москва, «Крон-Пресс», 1995.

916. Гархова Л., *Заложники Кремля*, Издательство “АСТ-ПРЕСС”, Москва, 1998.

917. *Теория заговора: Тайны и сенсации* / Под ред. К. Такетт; Пер. с английского. – Москва, «ФАИР-ПРЕСС», 1999.

918. *Теория международных отношений: Хрестоматия* / Сост., науч. ред. и коммент. П.А.Цыганкова. – Москва, «Гардарики», 2002.

919. Терехов В., *Международный терроризм и борьба с ним* // «Новое время», 1974, № 11.

920. Тимофеева Л.Н., *Политическая конфликтология*. – Москва, 1996.

921. Тинберген Я., *Пересмотр международного порядка*. – Москва, 1980.

922. Тихонов А., *Операция «Анадырь»* // «Служба безопасности», № 1, 1993.

923. Тойнби А. Дж., *Постижение истории*. – Москва, «Прогресс», 1991.

924. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории*. – Москва, «Прогресс», 1995.

925. Триандафиллов В.К., *Размах операций современных армий*. – Москва; Ленинград, «Госиздат», 1926.

926. Трофименко Г.А., *Стратегия глобальной войны*. – Москва, 1968.

927. Троцкий Л.Д., *Сталин: В 2-х т.* – Москва, «ТЕРРА», 1996.
928. Троцкий Л.Д., *Сталинская школа фальсификаций.* – Москва, «Наука», 1990.
929. Трухановский В.Г., *Уинстон Черчилль, 3-е изд.* – Москва, «Международные отношения», 1982.
930. Трухановский В.Г., *Британская политика в области ядерных вооружений.* – Москва, 1987.
931. Тункин Г.И., *Право и сила в международной системе.* – Москва, «Международные отношения», 1983.
932. Устинов И.Н., *Мировая торговля. Статистическо-аналитический справочник.* – Москва, «Экономика», 2000.
933. Устинова И.Н., *Политика и экономика развитых стран.* – Москва, 1989.
934. Уткин А.И., *США и Западная Европа: торговля оружием.* – Москва, «Наука», 1984.
935. Уткин А.И., *Стратегия глобальной экспансии.* – Москва, «Международные отношения», 1986.
936. Уткин А.И., *Мировой порядок XXI века.* – Москва, «Эксмо», 2002.
937. Утченко С.Л., *Политические учения Древнего Рима.* – Москва, «Наука», 1977.
938. Утченко С.Л., *Юлий Цезарь.* – Москва, 1984.
939. Фадеева И.Л., *Оппозиция в странах Ближнего и Среднего Востока: статус и цели. / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии).* – Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
940. Фалиго Р., Коффер Р., *Всемирная история разведывательных служб в 2-х томах.* – Москва, «Терра», 1997-1998.
941. Фалин В., *Без скидок на обстоятельства: Политические воспоминания.* – Москва, «Республика»; «Современник», 1999.
942. Федоров К.Г., *История государства и права зарубежных стран.* – Изд. 2-е, переработанное и дополненное. – Ленинград, Издательство Ленинградского Университета, 1977.
943. Фельдман Д.И., Баскин Ю.Я., *Учение Канта и Гегеля о международном праве и современность.* – Казань, Издательство Казанского университета, 1977.
944. Фельдман Д.М., *Конфликты в мировой политике.* – Москва, 1997.

945. Фельфе Хайнц, *Мемуары разведчика*. - Москва, Госполитиздат, 1988.
946. Филипп Моро-Дефарж, *Введение в геополитику*. - Москва, «Конкорд», 1996.
947. Фитуни Л.Л., *Развитие экономики независимой Анголы*. - Москва, «Наука», 1981.
948. Фишер Р., ЭтельД., *Подготовка к переговорам*. - Москва, 1996.
949. Фокеев Г.В., *Внешне-политические проблемы современной Африки*. - Москва, «Международные отношения», 1975.
950. Фокуяма Ф., *Конец истории?* // »Вопросы философии», 1990, № 3.
951. Фрунзе М.В., *Избранные произведения. В 2 т.* - Москва, «Воениздат», 1957.
952. Фурсенко А., Нафтали Т., *Адская игра: Секретная история Карибского кризиса 1958-1964*. - Москва, «Гея итерум», 1999.
953. Хантингтон С., *Столкновение цивилизаций* // «Политические исследования», 1994, № 1.
954. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка* // Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.
955. Харишин М.В., *Конфликтные ситуации на пост-советском пространстве*. - Кишинев, Издательство «LYCEUM», 1999.
956. Харис Манос, *Терроризм - любимое детище ЦРУ* / Сокращенный перевод с греческого. - Москва, АПН, 1984.
957. Хартшорн Р., *Политическая география / Американская география. Современное состояние и перспективы развития*. - Москва, Издательство иностранной литературы, 1957.
958. Хашимбеков Х., *Талибы и ислам/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. - Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
959. Хименес де Аречага, Эдуардо, *Современное международное право*. - Москва, Издательство “Прогресс”, 1983.
960. Хозин Г.С., *Милитаристы в космосе*. - Москва, 1967.
961. Хозин Г.С., *Великое противостояние в космосе (СССР-США). Свидетельства очевидца*. - Москва, «Вече», 2001.
962. Хорев Б.С., *Очерки геоглобалистики и геополитики*. - Москва, 1997.

963. Хотимский Н., *Последняя опала маршала Жукова* // «Вечерняя Москва», 23 февраля 1995.
964. *Хроника основных событий истории ракетных войск стратегического назначения*. – Москва, Воениздат, 1994.
965. Хрущев Н.С., *Воспоминания*. – Москва, «Вагриус», 1997.
966. Хрущев С.Н., *Пенсионер союзного значения*. – Москва, «Новости», 1991.
967. Хрущев С.Н., *Никита Хрущев: кризисы и ракеты. В 2-х т.* – Москва, 1994.
968. Хрущев С.Н., *Рождение сверхдержавы: Книга об отце*. – Москва, «Время», 2000.
969. Хью Броган, *Джон Кеннеди*. – Ростов-на-Дону, «Феникс», 1997.
970. Хьюит К., *Понять Британию*. – Москва, «Книга», 1993.
971. Царев О., Костелло Дж., *Роковые иллюзии*. – Москва, «Международные отношения», 1995.
972. Царев О., *Вест Найджел, КГБ в Англии*. – Москва, «Центрполиграф», 1999.
973. Цицерон, *Диалоги*. – Москва, «Наука», 1966.
974. Цыганков П.А., *Современные политические режимы: структура, типология, динамика (учебное пособие)*. – Москва, «Интерпракс», 1995.
975. Цыганков П.А., *Теория международных отношений*. – Москва, «Гардарики», 2002.
976. Цымбурский В.Л., *Остров Россия. Перспективы российской геополитики* // «Политические исследования», 1993, № 5.
977. Цымбурский В.Л., *Народы между цивилизациями* // Pro et Contra, 1997, Т. 2, № 3.
978. Чазов Е.И., *Здоровье и власть. Воспоминания «кремлевского врача»*. – Москва, Издательство «Новости», 1992.
979. Червов Н.Ф., *Ядерный круговорот: что было, что будет*. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2001.
980. Черкасова И.В., *Внешне-экономические связи ЮАР*. – Москва, «Наука», 1977.
981. Черняев А.С., *Шесть лет с Горбачевым*. – Москва, «Прогресс. Культура», 1993.
982. Черняк Е., *Пять столетий тайной войны*. – Москва, 1991.
983. Черток Б.Е., *Ракеты и люди*. – Москва, 1995.
984. Черток Б.Е., *Ракеты и люди: Фили, Подлипки, Тюратам*. – Москва, 1996.

985. Черчилль У., *Вторая мировая война*. – Москва, «Терра», 1998.
986. Чешков М.А., *Глобальное видение и новая наука*. – Москва, ИМЭИМО, 1998.
987. Чешков М.А., *Глобалистика: предмет, проблемы, перспективы* // «Общественные науки и современность», № 5, 1998.
988. Чубарьян А.О., *Российский европеизм*. – Москва, Олма-Пресс, 2006.
989. Чуев Ф.И., *Сто сорок бесед с Молотовым*. – Москва, «Терра», 1991.
990. Чуев Ф.И., *Так говорил Каганович*. – Москва, «Терра», 1993.
991. Чуев Ф.И., *Молотов: Полудержавный властелин*. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2000.
992. Чумакова М.Л., *Государственный терроризм в Центральной Америке* // «Латинская Америка», 1984, № 11.
993. Чумиков А.Н., *Управление конфликтами*. – Москва, 1995.
994. Чурбанов Ю.М., *Я расскажу все, как было...* – Москва, Издательство «Независимая газета», 1992.
995. Чурбанов Ю.М., *Я расскажу все, как было...* – Москва, «Лиана», 1993.
996. Шальнев А.А., *"Звездные войны": что думают американцы*. – Москва, 1987.
997. Шанибов Ю.М., *Введение в конфликтологию: теория и практика*. – Нальчик, 1997.
998. Шарманазашвили Г.В., *Самооборона в международном праве*. – Москва, Издательство Университета дружбы народов, 1973.
999. Шарманазашвили Г.В., Цикунов А.К., *Право народов и наций на свободу и независимость*. – Москва, Издательство Университета дружбы народов, 1987.
1000. Шахназаров Г.Х., *Грядущий миропорядок*. – Москва, Политиздат, 1981.
1001. Шебаршин Л.В., *Рука Москвы. Записки начальника советской разведки*. – Киев, «Стодола», 1993.
1002. Шеварнадзе Э., *Мой выбор*. – Москва, «Новости», 1991.
1003. Шевяков А.А., *Экономическая и военно-политическая агрессия германского империализма в Румынии*. – Кишинев, «Штиинца», 1963.
1004. Шелленберг В., *Лабиринт. Мемуары гитлеровского разведчика*/Пер. с англ. – Москва, СП «Дом Бируни», 1991.

1005. Шепилов Д. Т., *Воспоминания* // «Вопросы истории», 1998, №№ 3, 4, 5.
1006. Шестопапов В.Я., *Персидский залив: проблема континентального шельфа*. – Москва, «Наука», 1982.
1007. Широкин В., КГБ – ЦРУ. *Секретные пружины перестройки*. (Серия “Крестовые походы XX века”). – Москва, Издательство “Ягуар”, 1997.
1008. Шмитт, Карл, *Понятие политического* // “Вопросы Социологии”, Москва, 1992, том 1, №1.
1009. Шмитт, Карл, *Планетарная напряженность между Востоком и Западом* // “Элементы”, 1997, № 8.
1010. Шпеер А., *Воспоминания / Пер. с нем.* – Смоленск, «Русич», 1997.
1011. Шпенглер О., *Закат Европы* /Пер. с немецкого. – Москва, «Мысль», 1993.
1012. Шувалов Е.Л., *География населения*. – Москва, «Просвещение», 1977.
1013. Щербинин А.И., Щербинина Н.Г., *Политический мир России*. – Томск, «Водолей», 1996.
1014. Эдуардо Фрей Монтальва, *Будущее Чили внушает мне надежду*/Пер. с испанского. – Москва, «Международные отношения», 1998.
1015. Эйзенхауер Д., *Крестовый поход в Европу*. – Москва, 1980.
1016. Эндрю К., Гордиевский О., КГБ: *История внешнеполитических операций от Ленина до Горбачева*. – Москва, «NOTA VENE», 1992.
1017. *Энциклопедический словарь географических названий*. – Москва, Издательство «Советская Энциклопедия», 1973.
1018. Этцолд Т., Гаддис Дж., *Сдерживание. Документы американской внешней политики и стратегии 1945-1950 гг.* // «Советская Россия», 17.05.1997.
1019. Язькова А.А., *Малая Антанта в европейской политике. 1918-1925*. – Москва, «Наука», 1974.
1020. Язькова А.А., *Румыния накануне второй мировой войны*. – Москва, Издательство АН СССР, 1963.
1021. Яковец Ю., *История цивилизаций*. – Москва, «Владос», 1997.
1022. Яковлев А.Н., *От Трумэна до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века*. – Москва, «Молодая гвардия», 1984.

1023. Яковлев И.Ф., *Критика националистической идеологии современного западногерманского неонацизма (военно-философский анализ)*. Автореф. дисс. ...канд. филос. наук. // Москва, ВПА., 1977.

1024. Янов А., *Россия против России*. - Новосибирск, «Сибирский хронограф», 1999.

1025. Ясперс К., *Смысл и назначение истории* / Пер. с немецкого. - Москва, Политиздат, 1991.

1026. Ясперс К., *Смысл и назначение истории*. - Москва, «Республика», 1993.

Alexandru BURIAN, doctor habilitat în drept, profesor universitar, director al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, președinte al Asociației de Drept Internațional a Republicii Moldova.

Născut la 25 ianuarie 1953 la Bravicea, raionul Călărași. Studii: Școala pedagogică din Orhei (1967-1971), Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău (1975-1978), Facultatea de Economie și Drept a Universității Prietenia Popoarelor „Patrice Lumumba” (1978-1984), aspirantura la Institutul Statului și Dreptului al Academiei de Științe a URSS (1984-1987), doctorantura la Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (2002-2003). Specialist în domeniul dreptului internațional public și relațiilor internaționale.

A activat în mai multe instituții și organizații cu atribuții în pronosticarea, planificarea și realizarea politicii externe, în aparatul CC al PCUS (1983-1990), în diferite instituții din Republica Moldova: Deputat în Parlamentului Republicii Moldova (1990-1994), Președinte al Comisiei pentru politica externă a Parlamentului Republicii Moldova (1993-1994), Viceministru al Afacerilor Externe a Republicii Moldova (1994-1995), Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Republica Federală Germania, Regatul Spaniei și Regatul Danemaricii (1995-1997).

Activitatea de muncă și-a desfășurat-o în același timp cu cea științifică și pedagogică: în anii 1995-1999 a deținut postul de docent al Catedrei Relații Internaționale a Academiei de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, în 1997-1998 - de prorector al Universității Libere Internaționale din Moldova (ULIM), în 1999-2001 a fost șeful Catedrei Drept Internațional și Relații Internaționale a Academiei de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, în 2001-2002 - șef de catedră, director al Departamentului Relații Internaționale și Drept Internațional al Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moldova, în 2003-2004 - director al Departamentului Relații Internaționale și Politică externă al Academiei de Administrare Publică pe lângă Președintele Republicii Moldova, din 2004 - prorector, șef al Catedrei Drept Internațional și Diplomatie al Academiei de Drept din Moldova, în 2002-2005 președinte al Comisiei de experți pe probleme juridice a CNAA al Republicii Moldova, din 2005 - director al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, președinte al Consiliului științific specializat din cadrul IISD al AȘM abilitat cu dreptul de examinare a tezelor de doctor și doctor habilitat în drept la specialitatea 12.00.10 drept internațional public.

A publicat mai mult de 150 de lucrări științifice consacrate practicii diplomatice și procedurii internaționale, dreptului diplomatic, consular, aerian și cosmic, interpretării tratatelor internaționale, respectării ordinii internaționale, teoriei relațiilor internaționale, perspectivelor geopolitice, rolului și locului ce revine Republicii Moldova în lume.

Alexandru BURIAN

**Introducere
în teoria relațiilor internaționale**

Curs de lecții

**Ediția a III-a
(revăzută și adăugită)**

Bun de tipar 19.08.2007. Formatul 84x108 ^{1/32}
Coli de tipar 15,56. Coli editoriale 15,58.
Tipar *Riso*. Hîrtie ofset. Garnitura *Book Antiqua*
Comanda 127/07. Tirajul 1000 ex. (I lot – 250 ex.)

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
MD 2009, Chișinău, str. A. Mateevici, 60